

Den segregrerande integrationen

Om social sammanhållning och dess hinder

Redaktör: Masoud Kamali

*Rapport av Utredningen om makt, integration och
strukturell diskriminering*

Stockholm 2006

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2006:73

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 2003.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Tryckt av Edita Sverige AB
Stockholm 2006

ISBN 91-38-22615-4
ISSN 0375-250X

Förord

Utredningen om Makt, integration och strukturell diskriminering tillsattes efter ett regeringsbeslut den 22 april 2004 och har i uppdrag att identifiera och kartlägga mekanismer bakom strukturell/institutionell diskriminering på grund av etnisk och religiös tillhörighet. Resultaten ska redovisas successivt i syfte att ge underlag för en fördjupad diskussion om och åtgärder mot strukturella hinder för att alla medborgare ska kunna delta i samhällslivet på lika villkor och med samma möjligheter. Föreliggande rapport är utredningens tolfte publikation.

Integrationstänkandet och politiken har format organiseringen av det officiella arbetet med integration. Integrationen har sedan 1975 präglats att gälla "invandrarna". De skulle integreras i det svenska samhället. En etablerad föreställning har varit att samhället kan delas i två grupper med väsensskilda egenskaper, en grupp "svenskar" och en grupp "invandrare". Den första gruppen, "svenskar", föreställs vara integrerade och därför inte behöva integrationspolitik och den andra gruppen, "invandrarna", betraktas icke integrerade och i behov av integrationsåtgärder som ska ledas av "svenskar". "Svenskheten" blir därmed normen och målet för social sammanhållning eller integration och "svenskar" aktiva aktörer för att integrera "de andra". Därför har integration reducerats till att gälla "invandrarna" och integrationspolitiken har blivit en politik för "invandrarna".

Integration som en generell politik baserad på aktiv omfördelning av resurser för att skapa social sammanhållning i samhället har reducerats till att bli en särpolitik för "de andra". Integrationstänkandets och integrationspolitikens särartsprägel har bidragit till ökad segregation och disintegration i samhället. Den svenska integrationspolitiken är fånge i särartstänkande och särartspraktik och måste förändras. Utan skrotning av integrationspolitiken i dess nuvarande form och skapandet av en ny politik vars huvudmål är

att skapa lika rättigheter, lika möjligheter och lika utfall för alla oavsett hudfärg, etnicitet, religion, kön etc. förblir social sammanhållning en illusion. Detta gör att samhällets repressiva institutioner får allt större utrymme för att "bekämpa" konsekvenserna av ökande segregation och motsättningar. Ökade krav på polisiära åtgärder i de marginaliserade och stigmatiserade områdena är ett talande exempel på detta.

Omfördelningspolitikens försvagning och de offentliga inrättningarnas retreat har skapat grogrund för ökade socioekonomiska klyftor som är ett omedelbart hot mot integration. Social sammanhållning som är en annan och kanske bättre benämning för integration är inte möjlig utan en aktiv politik som syftar till att minska socioekonomiska klyftor och bekämpa den strukturella/institutionella diskrimineringen.

Följande rapport behandlar integrationspolitikens och integrationsarbetets paradoxala roll för ökad segregation och etniska klyftor. Den kritiserar också ett integrationsfält som har skapats i integrationspolitikens fotspår som gör karriär och socioekonomiska vinster genom att framställa integrationsproblemet som "de andras problem". Rapporten framhäver behovet av en ny politik för att stävja disintegration och segregation i samhället. Den bör dock ses som en introduktion till den nya politiken som kommer att presenteras i sin helhet i utredningens betänkande.

Masoud Kamali
Särskild utredare

Adrián Groglopo
Utredningssekreterare

Marcus Lundgren
Utredningssekreterare

Simon Andersson
Utredningssekreterare

Innehåll

1	Den segregerande integrationen Om social sammanhållning och dess hinder <i>Masoud Kamali</i>	7
2	Avcivilisering och demonisering Den sociala och symboliska förändringen av det svarta gettot, och Elias i det mörka gettot <i>Loïc Wacquant</i>	29
3	Invandraren, "förorten" och maktens rumsliga förankring Berättelser om vardagsrasism <i>Minoo Alinia</i>	63
4	Förortens 'hotfulla' unga män Andrafieringens geografi och behovet av alternativ till stigmatisering och kriminalisering <i>Ove Sernbede</i>	91
5	Förortsupploppen i Frankrike hösten 2005 ,Mediebevakning och tolkningsskillnader <i>Brigitte Beauzamy & Marie-Cecile Naves</i>	125
6	Släcka eld med bensin Om institutionell rasism och polisens arbete i förorter <i>Simon Andersson</i>	153

7	Den kulturbundna kulturen Om strukturell uteslutning i kulturlivet <i>Oscar Pripp</i>	195
8	Mångkulturella förorter eller belägrade rum? <i>Irene Molina</i>	219
9	Diskriminerande föreställningar inom socialtjänsten <i>Barzoo Eliassi</i>	251
10	Det lokala utvecklingsarbetet mellan den mångkulturella politikens retorik och praktik <i>Enrique Pérez</i>	295
11	Den segregande integrationen Masoud Kamali	341
	Författarpresentation	375

1 Den segregerande integrationen

Om social sammanhållning och dess hinder

Masoud Kamali

Inledning

Integration som ett samhällstillstånd har diskuterats länge inom samhällsvetenskaperna. Integrationsdiskussionen uppstod i industrialismens bakvatten som ett resultat av folkförflyttningar, uppkomsten av nya sociala klasser, politisk antagonism och avlokalisering av många grupper. Den förmoderna traditionella solidariteten som gjorde den sociala sammanhållningen möjlig har försvagats och behovet av en ny samhällsorganisering vars legitimitet inte var baserad på religiösa och traditionella övertygelser blev uppenbart. Många samhällsvetare har försökt svara på den klassiska frågan: "hur är ett samhälle möjligt?" Hur kunde man, som Durkheim formulerade det, skapa ett samhälle när "gud är död?" och de gamla religiösa och traditionella normerna och övertygelserna som legitimerade den politiska makten inte längre höll.

Efter granskning och genomgång av de debatter och samhällsvetenskapliga strömningar som dominerade dåtidens moderna samhällen kan två modeller för att skapa ett integrerat samhälle särskiljas:

1. liberal marknadsintegration
2. omfördelningsintegration

Den första gruppen bestod i huvudsak av marknadsekonomer och liberaler som trodde att marknaden kunde skapa social integration av sin egen kraft. Ekonomer som Adam Smith och Herbert Spencer hörde till denna grupp som menade att "the middle economic man" med en rationalitet anpassad till marknadsekonomin genom rationella handlingar skulle skapa ett integrerat samhälle. Marknaden har dock i det avseendet visat sig ineffektiv och kon-

fliktgenererande och därför i behov av politisk kontroll. Ökade motsättningar mellan olika grupper i samhället i allmänhet och mellan dem som vunnit på marknadskrafternas ohejdade triumf, de rika, och de som förlorade på den, dvs. de fattiga, som äventyrade samhällets fortbestånd, tvingade politiker att hitta alternativa lösningar. Samhällsvetenskaperna har också hängt med och generade i huvudsak två lösningar på disintegrationen. Marxister hävdade att integrationsproblemet inte kunde lösas i det kapitalistiska systemet. Andra mer moderata krafter som t.ex. Durkheim hävdade å sin sida att man kan lösa integrationsproblemet inom ramen för det kapitalistiska systemet genom statligt ingripande och omfördelning av resurser. Detta var en tredje väg där marknadskrafterna genom arbetsdelning skulle skapa differentierade arbetsgrupper som var beroende av varandra för att kunna arbeta, samtidigt som staten genom det proportionella skattesystemet skulle ta från dem som har mer och ge till dem som har mindre.

Även om omfördelningsintegrationen vann relativt stort gehör i många europeiska länder, så var den inte problemfri. Omfördelningsintegrationen utgår ifrån majoritetssamhällets, dvs. privilegierade grupper, behov och ignorerar den strukturella/institutionella diskrimineringen mot andrafierade religiösa och etniska grupper. Både samhällsvetare och politiker som ville skapa social sammanhållning i samhället ignorerade nästan totalt att även ta hänsyn till den historiska rasismen och diskrimineringen mot "de andra" i sina respektive samhällen. De ökande socioekonomiska klyftorna mellan olika klasser som i många fall genererade allt större sociopolitiska motsättningar resulterade i antagandet att orsaken till disintegrationen enbart gäller klassklyftor. Andra grunder som t.ex. etnisk och religiös bakgrund och kön inkluderades inte i de teoretiska rammar och politiska förklaringsmodeller som lanserades av dåtidens samhällsvetare och politiker. Tvärtom. Etniska klyftor och könsskillnader normaliserades och antogs tillhöra "sakernas natur". Både naturvetenskaperna och deras företrädare, som t.ex. Carl von Linné och samhällsvetenskaperna, genom t.ex. Kant och Hegel, vetenskapliggjorde "den vita överlägsenheten" över "de andra". Dessa vetenskapliga ideologier som kategoriserade människor i olika kategorier i en hierarkisk rangordning utifrån deras "raser" och/eller "kulturer", blev en del av det moderna samhällets organisering och en grundbult i den koloniala världsordningen. De koloniala krigen legitimerades som den europeiska civilisationens globala mission för att "civilisera de ociviliserade", förkroppsligad i

föreställningen om ”den vilde djungelmannen” som illusionen om ”de andra”.

Om korståget var guds vilja att ge de kristna och trogna rätten att erövra världen och härska över och utrota ”de otrogna”, erbjöd vetenskapen de ”vita kristna européerna” en ny global legitimitet. Utrustade med det absoluta våldets logik, en rasistisk ideologi och genom industrialiseringen av ”massmord”, erövrades land efter land och område efter område och omvandlade de erövrade till underåtar och slavar. Ett av de mest avskyvärda brotten mot mänskligheten, dvs. slaveriet, rationaliserades. Egennyttan baserat på en av upplysningstidens uppskattade ekonomiska ideal, nämligen utilitarismen, gav européerna obegränsad rätt att utnyttja världens resurser inklusive de förtingliggjorda ”andra” vilka berövades alla mänskliga egenskaper. Detta gick hand i hand med en narcissistisk konstruktion av ett ”vitt kristet Europa” som överlägset alla andra (Kamali, 2005a). Europa föreställdes vara ”den ovärderliga delen av hela jorden, jordens pärla och en stor kropps hjärna” (Kingston-Mann Esther, 1999:3). En sådan narcissistisk självuppfattning, som en nödvändig del av den rasistiska ideologin, skulle inte blivit en föreställd etablerad ”sanning” om den inte hade fått draghjälp från både natur- och samhällsvetenskaperna. Som Foucault (1977) argumenterat har makt och kunskap en ömsesidig relation och det finns ingen kunskap som inte förutsätter existensen och samtidigt reproduktionen av maktrelationer. Detta innebär att samhällets normala funktioner som reproduceras genom institutionella handlingar utgör ett avgörande hinder för integration och skapandet av ett samhälle för alla där omfördelning av resurser syftar till att skapa lika möjligheter för alla oavsett etnisk och religiös bakgrund.

Integration och lika möjligheter

Makt och kunskap har genom en historisk interaktion skapat ett ganska robust system av andrafiering där vissa grupper görs till ”de andra” med underlägsna egenskaper och underordnas ett överlägset ”vi”. Andrafieringen handlar ytterst om makt och kontroll. Genom kontroll och obegränsad tillgång till makt och andra socioekonomiska resurser skaffar sig en grupp en överordnad position i förhållande till en annan grupp (Hazekamp m.fl., 1997:2). Makten och kontrollen över materiella resurser och privilegiet att gestalta världen och framställa den som ett rationellt hierarkiskt samman-

hang. Därmed skapas en etnisk hierarki där olika grupper ockuperar olika positioner i förhållande till varandra. Detta innebär också att ju närmare majoritetssamhället och dess ideologiska och kulturella hegemoni en grupp står, desto bättre tillgång får den till makt och inflytande.

Detta innebär att föreställningen om ”kulturell likhet” eller ”kulturell närhet”, framfört av en del, gammaldags och okritiska mainstreamforskare som t.ex. Franzén (2004), som orsak till en lyckad respektive misslyckad integration i det svenska samhället, förblir försök att reproducera maktförhållandena i samhället. Dessa forskare exkluderar bakomliggande faktorer som t.ex. andrafieringsgrad, hudfärg, födelseland, kön, den globala världsordningen och den historiska och globala rasismen från sina ”vetenskapliga förklaringsmodeller” för de etniska klyftorna. Dessa grupper vilka har god draghjälp från den socioekonomiska och politiska makten framställer det svenska samhället som bestående av två grupper människor som är essentiellt skilda från varandra. Enligt dem finns det en grupp ”svenskar” vars liv, arbete, fritid, klädsel, sociala relationer, normer, värderingar, traditioner och till och med smak utgör normen för integration. En annan grupp som brukar kallas ”invandrare” består av människor med ständigt återskapade ”underskott” och integrationsbrist. ”Invandrarna” görs därmed till de underlägsna disintegrerade ”andra” i förhållande till ett överlägset integrerat ”vi svenskar”. Ett sådant integrationstänkande motverkar sitt syfte och förstärker paradoxalt nog ett vi-och-demtänkande som är en av orsakerna till den misslyckade integrationspolitiken och dess förverkligande.

Det finns ett dilemma i det svenska och även i det europeiska integrationstänkandet och integrationspolitiken. De officiella deklARATIONERNA om allas lika värde, likabehandlingsprincipen och ett samhälle för alla, motverkas ständigt av den strukturell/institutionella diskrimineringen som på vardaglig basis delar upp människor i väsensskilda kategorier, tilldelar dem olika värden, bryter mot likabehandlingsprincipen genom att diskriminera vissa grupper och undergräver därmed social sammanhållning och existensen av ett integrerat samhälle.

Diskriminering på arbetsmarknaden (SOU 2006:60) och i arbetslivet (SOU 2006:59), i utbildningssystemet (SOU 2006:40) inom rättsväsendet (SOU, 2006:30; Diesen m.fl., 2005), inom media (SOU 2006:21, Brune, 2004) och inom det politiska systemet (SOU 2005:112; SOU 2006:52; SOU 2006:53) är bland de

viktigaste orsakerna till den misslyckade integrationen i Sverige. Personer med invandrabakgrund får inte lika möjligheter och lika chanser för att nyttja de lagstadgade lika rättigheterna. De exkluderas från att ha tillgång till makt och inflytande både över sina egna liv och i samhället i övrigt. Detta har uppstått trots – eller kanske snarare på grund av – ett väl utbrett integrationstänkande och en väl utbredd integrationspolitik.

Segregation genom integration

Integrationspolitiken formulerades och klubbades igenom med bred majoritet i riksdagen 1996 och förhoppningen var att den skulle hjälpa till att skapa ett integrerat samhälle genom att möjliggöra ”de andras”, dvs. ”invandrarnas” integration i det svenska samhället.

Integrationsarbetet har organiserats i många kommuner med huvudmålet att ”integrera invandrarna”. Integrationsgrupper skapades, mångfaldsansvariga och ”mångkulturkonsulter” anställdes som med hjälp av mångmiljonprojekt skulle underlätta ”invandrarnas integration”. Paradoxalt nog har segregationen växt sig starkare än någonsin och integrationspolitiken visat sig ineffektiv och inte speciellt framgångsrik i att uppfylla sitt syfte. Frågan är hur detta kunde hända? Hur kunde goda intentioner leda till ökad segregation och marginalisering av personer med invandrabakgrund? Hur kunde många aktiva och arbetsföra grupper hamna i en spiral av marginalisering och exkludering från reell makt och inflytande i samhället? Svaren till dessa frågor måste sökas i existensen av två till varandra knutna processer: (a) marginalisering och (b) stigmatisering och demonisering av personer med invandrabakgrund. Dessa processer kallar Loïc Wacquant (2004), i Norbert Elias anda, ”avcivilisering” av dessa grupper.

Marginaliseringen är ett resultat av att marknadskrafterna och anti-omfördelningskrafterna har fått större inflytande i det politiska systemet och lyckats få igenom många reformer som har tvingat välfärdsstadens försvarare att retirera från det offentliga rummet. De genomgripande förändringarna från 1980-talet och framåt kan räknas som en av orsakerna till den ökade marginaliseringen av vissa grupper i det svenska samhället.

Dessutom har integrationspolitiken förändrats från att ha varit en generell politik för att genom omfördelning av resurser skapa

social sammanhållning, till att bli en politik för "de andra". Denna förändring är själv en del av problemet med disintegration och ökad segregation som följd och utgör ett hinder för integrationen. Med andra ord, integrationspolitiken har själv bidragit till att reproducera skillnaderna genom att prioritera och institutionalisera arbetet med föreställda skillnader och dess orsaker. Detta förstärktes med hjälp av den reform i mitten av 1980-talet som innebar ett nytt system för flyktingmottagning, med syfte att sänka kostnader. Man bestämde sig för att använda sig av den befintliga kommunala socialtjänst för att "integrera invandrarna". Detta ledde till ett "omhändertagande"-perspektiv i arbetet, som bidrog till att stämpla klienter med invandrarbakgrund som hjälplösa, vilket försvårade integrationen i samhället (Södergran, 2000: 13; se också Kadhim, 2000).

Marginalisering, etnisk och social segregering har blivit en påtaglig realitet i dagens Sverige (Lindberg & Dahlstedt, 2002). Möjligheten till jämlika samhällsliga resurser, som tillgång till utbildning, arbete, boende, fritid och politisk delaktighet, har försämrats avsevärt för personer med invandrarbakgrund under 1990-talet (Ålund, 2002). Detta har skett med hjälp av olika mekanismer. Följande är några av dessa:

Kulturalisering och integration: En grundläggande föreställning som har präglat integrationspolitiken har varit kulturellt "särartstänkande". Personer med invandrarbakgrund kulturaliseras genom att föreställas tillhöra säregna kulturella system och reduceras till bärare av vissa kulturella egenskaper. Ett kulturessentialistiskt tänkande och handlande präglar integrationspolitiken både på nationell och på kommunal nivå.

Detta tänkande har gjort att "mångkulturalism" och "mångfald" har blivit nyckelbegrepp för att beskriva ett tillstånd där andra grupper tillhörande "andra kulturer" lever bland "oss" och har skapat ett mångkulturellt samhälle. Synliga "andra" med annorlunda utseende tvingas in i kulturella boxar som t.ex. iranier, chilener, kurder, araber och afrikaner och tilldelas olika egenskaper (Kamali, 2002). Dessa grupper har dock en gemensam nämnare, nämligen att "de" är olika "oss". Dessa grupper föreställs komma från "andra kulturer" som på nästan alla punkter skiljer sig från "vår kultur". Därmed nationaliseras och etnifieras begreppet kultur och görs till ett oföränderligt ting som markerar gränsen mellan "vi", de bekanta och normala, och "dem", de främmande och avvikande. Dessutom ges dessa två föreställda "kulturella grupper", nämligen "svenskar" och "invandrare", olika platser i den "kulturella ordningen" i sam-

hället. "Den svenska kulturen" får en särställning i toppen och "alla andra kulturer", dvs. "invandrarkulturer", placeras i underläge.¹

Därmed blir integrationspolitiken en politik för särskiljande och kategorisering av "de andra". Dessa grupper homogeniseras inåt och heterogeniseras utåt. "Invandrarnas" skillnader gentemot "oss" blir avgörande för integrationen, inte likheter mellan olika grupper och deras gemensamma mänskliga egenskaper. Det senmoderna, som ibland också kallat postmoderna, samhällets oerhörda potential för förändring nonchaleras systematiskt. En förklaring till detta är att den grupp som har monopol över resurser till makt och inflytande och därmed har skaffat sig "kulturell hegemoni", för att använda Gramscis terminologi, tjänar på det etablerade "multi-kulti-tänkandet" och organiseringen (jfr Ålund 2000).

Skapandet av en integrationsmarknad: Integrationstänkandets föreställning om existensen av ett integrerat "vi" och ett disintegrerat "dem" där "de andras" sociokulturella underskott måste *åtgärdas* har skapat en förutsättning för staten och kommunerna att "satsa på de andra" och åtgärda deras brister. Det kulturessentialistiska tänkande som lägger bördan för den misslyckade integrationen på "de andra" har gjort att även en del personer med invandrarbakgrund genom att hävda sin "kulturkompetens" kan sko sig på en marknad för integration (Kamali, 2002). Eftersom det föreställs att orsaken till marginalisering och segregation finns hos "de andra" själva och har med deras olika underskott att göra, bl.a. kulturella, behövs det personer från "de andra" själva för att avkoda och lösa "de andras" problem. Följaktligen är det inte bara "de andra" som grupp som andrafieras och inte heller deras problem som får en säregen och avvikande ställning i samhället, utan också lösningarna på problemen marginaliseras och görs till särlösningar. Stora summor satsas på "mångfaldskonsulter" och företag som har dykt upp sedan 1980-talet, vilka utgör en viktig del av kommunernas integrationsarbete. Det finns ingen som helst kontroll över kommunernas satsningar, inte heller någon som helst seriös utvärdering och effektanalys (Riksrevisionen, 2006). Det finns oftast osynliga nätverk med liknande intressen och officiella och inofficiella band som gör existensen och reproduktionen av sådana

¹ En vanligt förekommande kritik som har riktats mot kritiken av kulturessentialismen är anklagelserna att denna kritik har en kulturrelativistisk utgångspunkt. Denna kritik bekräftar snarare dessa personers kulturessentialism. Min kritik är ett tydligt avståndstagande från föreställningen om existensen av kultur som ett homogent nationellt eller etniskt socialt system. Därför blir överhuvudtaget jämförelsen mellan "kulturer" vare sig ur ett relativistiskt eller kulturessentialistiskt perspektiv överflödiga.

meningslösa satsningar möjliga (Kamali, 1997). Även personer med invandrabakgrunds sociala problem görs till "kulturella problem" (Kamali, 2002; Ålund, 2002).

Integration genom det symboliska våldet: Sedan det kulturella särartstänkandet fått politiskt gehör och offentlig sanktion har integrationspolitiken, både i form av "invandrapolitik" från 1975 och "integrationspolitik" från 1996, skapat nationella system och nätverk för integration. Många nätverk har skapats, bestående av politiker, myndigheter och tjänstemän i förbund med konstruerade "kulturkompetenta experter" med invandrabakgrund, för att jobba med "invandrarnas integration". De allra flesta av dessa nätverk präglas av en etablerad rasistisk och diskriminerande kulturessentialistisk föreställning om "de avvikande andra" som själva bär skulden för disintegrationen. Politiker, myndigheter och tjänstemän skapar ett "integrationsfält", genom att använda sitt monopol över de materiella resurserna, där bara de som delar deras åsikter och ideologier får plats. Aktörerna på fältet måste acceptera fältets spelregler och inte ifrågasätta dess konstitution och beståndsdelar (Bourdieu, 1993; 1996). Detta gör att de som bidrar med att reproducera fältet belönas genom positiva sanktioner och de som inte gör det exkluderas genom negativa sanktioner. Bourdieu kallar dessa inkluderings- och exkluderingsmekanismer "det symboliska våldet". Det finns många exempel på det symboliska våldet (se också Sawyer & Kamali, 2006). Ett exempel är den folkpartistiske integrationstalesmannen Mauricio Rojas som jämt och ständigt lägger "skulden" för den misslyckade integrationen på personer med invandrabakgrund själva. Rojas har genom att använda sin maktposition som riksdagsman och sin "invandrabakgrund" legitimerat de mest rasistiska påståendena som t.ex. att "invandrarna" är mer benägna att begå brott och att "alla invandrare" i Sverige bär ett kollektivt ansvar för det (DN 12 december 2005). Detta har sin grund i ett kulturessentialistiskt perspektiv där "den svenska kulturen" är den överlägsna och "invandrarkulturer" de underlägsna. Det finns naturligtvis andra inom partiet i allmänhet och dess ledarskikt i synnerhet som gynnas av att personer som Rojas får stort utrymme och får fram det andra vill säga, men inte kan.

Ett annat talande exempel på det symboliska våldet är att en av dessa "kulturkompetenta experter", en "mångfaldskonsult" med invandrabakgrund som har ett starkt kulturessentialistiskt perspektiv och som liksom Rojas lägger "skulden" för den misslyckade integrationen på "invandrarna" själva, har fått Stockholm läns pris

för sitt arbete mot "främlingsfientlighet". Han har bland annat påstått att "svenskarna" har öppnat dörrarna för integration men det gör inte "invandrarna", de vänder ryggen till det svenska samhället, för över det till sina barn, men "om alla invandrare öppnade sig för Sverige lika mycket som Sverige har öppnat sig för dem, så skulle problemen försvinna" (DN 26 april 2002). Länsstyrelsen verkar utgå ifrån att, om man vill motverka rasism och diskriminering, måste "invandrarnas brister" och deras "ovilja till integration" åtgärdas så att dessa inte väcker "svenskarnas" främlingsfientlighet.

Det är dock inte bara vissa politiker, myndigheter och tjänstemän som utövar symboliskt våld som reproducerar diskriminering och rasism utan också media spelar en viktig roll i sammanhanget. Vissa personer med kulturessentialistisk inställning som hjälper till att reproducera och förstärka de etniska orättvisorna får stort utrymme i medierna. Det handlar inte bara om deltagande i debatten om integration, utan också när det gäller nyhetsrapporteringen och debatten om "islam", "muslimer i Sverige", "kampen mot terrorismen", "Irakkriget", "Palestina" etc. De debattörer och "experter" som förstärker "vår bild" av "de andra", t.ex. om kriget och ockupationen av Irak och Palestina får härja fritt i medierna. Detta försvårar integrationen genom att exkludera en del av befolkningens intressen från den allmänna debatten och hindrar dessa grupper från att utveckla den känsla av tillhörighet som är avgörande för integration. Dessutom förstärker den vinklade debatten de redan befintliga negativa attityder till "de andra" som redan existerar i majoritetssamhället.

En tredje illustration kan klargöra argumentet rörande det medias roll för utövande av symboliskt våld. Några få personer med invandrarbakgrund får relativt stort utrymme i media och används som "experter" från "dem" som ska säga "sanningen" till "oss". En av dessa av majoritetssamhället valda experter är Dilsa Demirbag-Sten. Hon dök upp i mediala sammanhang genom att föreslå att det ska krävas "körkort i svenska värderingar för invandrare" eftersom deras kultur och värderingar ligger långt under den svenska. Sedan gjorde hon en kometkarriär genom att få stort utrymme i mainstream-medier som Expressen, Svenska Dagbladet och nyligen i Dagens Nyheter. I de två tidningsartiklar som hon har hittills skrivit på DN:s ledarsida är det lätt att se varför sådana "röster från dem" får så stort utrymme "bland oss". Hennes två artiklar (DN 060628; 060628) handlar om två frågor. Den ena om "Turkiets

förtryck av kurder” och den andra om att ”justitiekanslern, Göran Lambertz, har importerat ”mellanösternkonflikten” till Sverige”. Budskapet är enkelt: i den första artikeln slår hon fast att Turkiet inte skall bli medlem i EU eftersom Turkiet förtrycker kurderna. I den andra kritiserar hon Justitiekanslern Lambertz för att han har lagt ned anmälan mot ”antisemitiska muslimer” och därmed importerat konflikten i mellanöstern, som inte är ”vårt problem”, till Sverige. Alltså, man kan enligt DN:s ledarexpert Demirbag-Sten importera en grupps konflikt, nämligen kurdernas, till Sverige och göra den till ”vårt problem”, så länge den passar majoritetssamhällets och andra ”kristna européers” föreställningar om ”de andra” och i synnerhet Turkiet som ett ”islamiskt land”. Men hon gör en logisk kullebytta i den andra artikeln och går emot att Justitiekanslern har lagt ned åtalet mot en moské i Stockholm med hänsyn till just en konflikt utanför ”våra gränser”.

Författaren använder kategorin ”vi” sex gånger i sin artikel för att deklarerera gränsen mellan ”vi” och ”dem”. Hon ställer den ledande frågan: ”ska vi verkligen låta religiösa och politiska krafter utanför Sveriges gränser sätta ramarna för den svenska lagen?” (DN 28 juni 2006). Hon väljer bort de nyheter som har bekräftats av alla politiska partier, nämligen att ”vi” har låtit den nordamerikanska ”anti-islamistiska” hållningen och administrationen ”sätta ramarna för den svenska lagen”. Att hon inte ens tycks veta att just internationell politik och dess globala sammanhang, som brukligt kallas globalisering, spelar en avgörande roll för ”vår integration” är föga förvånande. Demirbag-Stens kometkarriär som ”journalist” är ett tydligt exempel på majoritetssamhällets koopteringsmekanism: vill du göra karriär, måste du andrafiera ”de andra”, till och med i större utsträckning än vad ”vi” gör.

Mainstreamtidningar har visat sig vara en av huvudaktörerna i reproduktionen av den strukturella/institutionella diskrimineringen (Camauer & Nohrstedt, 2006; SOU 2006:21). Medan många journalister med invandrarbakgrund som dessutom har journalistexamen går arbetslösa, får andra, oftast utan någon eller obefintlig akademisk utbildning de mest eftertraktade journalistjobben i mainstreamtidningar. Detta är enfaldens symboliska våld för att bevara maktstrukturerna och status quo i samhället.

Det faktum att av majoritetssamhället valda representanter från andrafierade grupper får stort utrymme i syfte att legitimera den bestående ordningen, i vilken diskriminering och rasism normaliseras, är inte bara en svensk företeelse. Det finns otaliga exempel från

andra länder som t.ex. USA, England, Frankrike och Holland. Antiislamisten Harshi Alis framgångar i Holland är ett talande exempel av många.

Den strukturella/institutionella diskrimineringen reproduceras inte bara genom institutionella handlingar, utan också genom *interinstitutionella* interaktioner och samverkan (Kamali, 2005a). Ökad kunskap om diskriminering förutsätter därför även kunskap om *utfallet* av samhällets funktioner för personer med invandrarbakgrund, och andra grupper som drabbas av diskrimineringen, som t.ex. kvinnor. Om graden av arbetslöshet och arbetets art följer individernas hudfärg, religion och kön finns det fog för att kontrollera de mekanismer som leder till sådana utfall.

Etnifiering av fattigdomen i allmänhet och boendesegregationen i synnerhet är ett annat exempel på utfallet av den strukturella/institutionella diskrimineringen å ena sidan, och å andra sidan ett talande exempel på integrationspolitikens misslyckande.

Avciviliserade förorter

Marginaliserade och stigmatiserade förorter har blivit en påtaglig del av det urbana livet i många europeiska länder. Sveriges storstäder är inget undantag. Sedan 1970-talet har boendesegregation i Sverige fått en "etnisk" dimension (Kamali, 2005b). Fattigdomens etnifiering gör att boendesammansättningen i förorterna har förändrats. Förorterna har etnifierats och majoriteten av boende har invandrarbakgrund. En del forskare menar att klass och etniska strukturer och relationer korsar igenom varandra och förstärker utanförskapet och underläget i förorterna (Alinia, i denna antologi). Hon menar att diskriminering och rasism skapar en "rumslig och mental separation" som andrafierar personer med invandrarbakgrund. En rumslig separation genom marginalisering skapar grogrund för en mental separation. Denna process av rumslig separation går hand i hand med och förutsätter en process av mental separation. Den mentala separationen möjliggörs bland annat via diskurser och praktiker som skapar en föreställning om "de andra" som allt som "vi" inte är. Den mentala separationen legitimerar, motiverar och banar väg för separata, hierarkiskt ordnade rum. Därmed exkluderas och utesluts "de andra" ur gemenskapen och utvisas till utkanter av samhällets mentala, socio-politiska och fysiska rum.

Wacquant (2004) kallar denna process för "avcivilisering och demonisering" av boende i marginaliserade och stigmatiserade områden. "Avciviliseringen och demoniseringen" är två delar av en strukturell-diskursiv process som samvarierar och förstärker varandra samt verkar för att legitimera den politik som bär ansvaret för det alarmerande tillståndet i dagens förorter.

Bristen på tillhörighetskänslan till det samhälle de lever i hos många boende i dessa områden öppnar för motreaktioner, i synnerhet hos ungdomar med invandrarbakgrund. Dessa ungdomar är mer benägna att reagera mot de etniska orättvisorna än sina föräldrar (Marshall, 1997). Det uppror som svepte över Frankrike under hösten 2005 var ett exempel på detta. Många ungdomar som deltog i kravallerna i Frankrike menade att de *försvorade* sina områden mot polisen (Andersson, i denna antologi). En del liknade sina förorter vid de palestinska "ockuperade områdena" och liknade den franska polisens intrång vid israeliska militärens räder på Västbanken och i Gaza (de Wenden, 2005).

Upproret i Frankrike är inget unikt. England och USA har många gånger drabbats av uppror i de urbana gettona. Händelserna i Ronna i Södertälje vittnar om den allvarliga situationen även i Sverige. När "Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering" genomförde fokusgruppstudier i marginaliserade och stigmatiserade förorter runt Stockholm, Göteborg och Malmö framkom det bland deltagarna en mycket stor misstro mot polisen (SOU 2005:69). Misstron och hatet är dock knappast förvånande med tanke på vad forskningen visat angående polisens arbete i dessa områden (Andersson, i denna antologi, Sernhede, 2002). Boende i dessa områden, speciellt den unga delen av befolkningen, ses antingen som brottslingar eller som potentiella sådana. En sådan inställning från polisens sida har förödande konsekvenser för boendes förtroende för polisen och rättsväsendet.

Marginalisering och stigmatisering av dessa förorter sker oftast utanför dessa områden. Arbetsmarknaden, den officiella politiken och media är bland de viktigaste aktörerna för den ökande marginaliseringen och stigmatiseringen. Att då leta efter segregationens orsaker i bostadsområden eller lansera politik för att åtgärda "brister" hos boende i dessa områden är att bortse från forskning och beprövad kunskap. En sådan inställning, som har varit dominerande under hela 1990-talet och återigen hörs i vissa politiska partiers valmanifest, är handlingar som syftar till att maximera egennytta genom att fiska röster. Den etnifierade boendesegregationen är ett

resultat av den strukturella/institutionella diskrimineringen som genomsyrar många samhällsinstitutioner. En integrationspolitik som ser boendesegregationen som ett "invandrarproblem" är dömd att misslyckas.

Behovet av en ny politik

Ett samhälle som inte förmår att eliminera rasism och diskriminering, misslyckas också med integrationen. Därmed blir en integrationspolitik som inte riktar sig mot att eliminera den strukturella/institutionella diskrimineringen en dödfödd politik. Integrationstänkandets och politikens misslyckande är inte längre en teoretisk eller politisk argumentation. Med facit i hand och efter drygt 30 år av *de facto* och uttalad integrationspolitik måste vi lämna denna särpolitik baserad på särartstänkande och skapa en ny politik som syftar till att reformera samhällssystemen och förverkliga lika möjligheter för alla. Denna politik måste också möjliggöra lika *utfall*.

En ny politik måste inriktas på att motverka och eliminera alla strukturella och institutionella hinder för ett liv som är jämlikt med majoritetsbefolkningen. Den nya politiken måste lösa det svenska och europeiska dilemmat en gång för alla. Den måste möjliggöra att politiskt korrekta deklARATIONER om allas lika rättigheter och allas lika värde förverkligas genom att bekämpa den långlivade strukturella/institutionella diskrimineringen. Den nya politiken kräver en omorganisering av alla insatser för främjande av den generella integrationen och vi måste lämna vi-och-demtänkandet och dess politik bakom oss. Detta innebär att den generella socialpolitiken måste inkludera följande mål och perspektiv:

1. Att minska ekonomiska ojämlikheter
2. Att bekämpa den strukturella/institutionella diskrimineringen
3. Att skapa lika möjligheter och möjliggöra lika utfall för alla
4. Att ha ett globalt perspektiv

Den generella integrationspolitiken var i början ett nödvändigt svar på moderniseringens disintegrerande socioekonomiska krafter. Grundregeln för att hålla ihop ett samhälle var att omfördela resurser för att minska klassklyftorna och skapa en känsla av tillhörighet och gemenskap mellan samhällsmedborgarna. Denna samhällsorganisering fick sitt genombrott därför att den marknadsliberala ideo-

login och organisationen visat sig inkapabel att bidra till social sammanhållning. Marknaden skulle kontrolleras för dess disintegrerande konsekvenser. Därför slogs det fast tidigt att om vi inte minskar klassklyftorna genom en omfördelning av resurser blir inte integrationen möjlig. Detta gäller även idag. Den generella välfärdspolitiken baserad på omfördelning av resurser måste få en klar ställning inom det politiska systemet.

Integration är ett samhällstillstånd som gäller alla som bor i ett visst samhälle och inte någon särpolitik. Integrationens särprägel och reducering till att bara gälla "de andra" måste förändras. Detta kräver också att den socioekonomiska, politiska och kulturella andrafieringen av etniska och religiösa minoriteter och personer med invandrarbakgrund elimineras. Den strukturella/institutionella diskrimineringen måste upphöra. Det är ingen illusion av en enkel linjär förändring. Det kommer att behövas uppoffringar och positionsförändringar för många. De som besitter makt och inflytande kommer inte att se den nya politikens fördelar i första hand, kanske delvis på grund av att en del kommer att bli tvingade att dela med sig av makt och inflytande och sin privilegierade ställning i samhället. Statusförändringar kommer också att skada en del gruppers självgodas bild och föreställningar om sig själva och om "de andra".

Den nya politiken måste ha en klar målsättning, nämligen att skapa lika möjligheter och möjliggöra lika utfall för alla. Det räcker inte att ha lika rättigheter som idag. Alla oavsett etnicitet, religion och kön måste ha lika möjligheter för att förverkliga sina medborgerliga och mänskliga rättigheter. Detta kan dock kontrolleras och granskas genom systematiska studier av utfallet. Genom kontinuerliga studier av situationen på arbetsmarkanden, i arbetslivet, i rättsväsendet, i utbildningssystemet, i hälsovård, etc. för personer med invandrarbakgrund i förhållande till motsvarande grupp i majoritetssamhället, kan den nya politikens kvalitet och effektivitet fastställas.

Dessutom har globaliseringen ändrat integrationens nationella arena. Det faktum att existensen av personer med invandrarbakgrund som utgör en betydande del av det svenska samhället, är resultatet av globaliseringen och att detta har ändrat föreställningen om det homogena nationella "vi-et", ger oss all anledning att ta globaliseringen och dess effekter på allvar. Globala förändringar går alltid hand i hand med lokala förändringar. Detta kallas ibland för "glokalisering" (Robertson, 1994). Sverige är ingen isolerad ö utan en del av världen och påverkas därmed och i allt större utsträckning

av globala förändringar, inklusive politiska konflikter. Det finns många konflikter i världen idag som berör oss direkt genom att de påverkar stora delar av vår befolkning. En demokratisk regering måste representera även de grupper som inte är "traditionella svenskar". Människor med annan etnisk och religiös bakgrund är en del av vår medborgarkår och förväntar sig att deras lokala frågor tas på allvar av den stat som förväntar sig dessa gruppers socio-politiska engagemang. I vår globala värld är det därför ingen överdrift att säga att den svenska statens inställning till kriget i Irak och i Palestinafrågan påverkar vår integration minst lika mycket som arbetslösheten.

Rapportens disposition

Följande rapport samlar en del forskare som har ägnat sin forskning åt att kartlägga de mekanismer som hindrar social sammanhållning. Bidragsgivarna till denna antologi tillhör olika vetenskapliga discipliner, från sociologi och antropologi till juridik. Antologin inkluderar också ett internationellt perspektiv och använder sig av forskare med lång erfarenhet av forskning om strukturell/institutionell diskriminering och dess urbana konsekvenser.

Loïc Wacquant presenterar ett relationellt sociologiskt perspektiv på marginaliserade och stigmatiserade områden i USA. Han diskuterar de "svarta gettonas" avcivilisering och demonisering som tillsammans bildar ett strukturellt-diskursivt par, där de ingående elementen förstärker varandra och tillsammans verkar för att legitimera den statliga politik som bär ansvaret för det alarmerande tillståndet i dagens getto – politiken innebär att stadskärnan överges och förvandlas till en fängseliknande förvaringsplats. Med hjälp av ett processociologiskt perspektiv presenterar Wacquant de processer som ligger till grund för övergången från 1950-talets "kollektiva getto" till dagens "hypergetto". Han argumenterar om hur interrelaterade processer som t.ex. ekonomins informalisering och vardagslivets brutalisering har lett till de offentliga inrättningarnas sammanbrott, som gör att välfärdens "sociala skyddsnet" håller på att ersättas av det "fångstnet" som utgörs av polisens och fängelsernas gemensamma ansträngningar för att stävja brott.

Minoo Alinia skriver om vardagsrasismen och stigmatiseringen av förorten som ett rum med bestämda egenskaper för "de andra". Hon menar att föreställningar om och relationer till personer med

invandrarbakgrund alltid är förknippade med rumsliga sfärer som är relaterade till olika grader av makt och inflytande på både global och nationell nivå. Därmed blir "invandraren" och förorten tätt kopplade till varandra. Det är två stigmatiserade kategorier som i den allmänna uppfattningen och i den offentliga diskursen är förknippade med sociala och kulturella problem. Hon diskuterar förorten i en mer symbolisk mening och inte i dess fysiska gestalt. Centrala för denna framställning är erfarenheter av vardagsrasism och det sätt de drabbar individer i deras vardag. Syftet är att lyfta fram och synliggöra dessa företeelser genom olika exempel. Dessa diskuteras som både ett medel för och också en konsekvens av rumslig separation. Förort i den symboliska mening som används här står primärt för en slags påtvingad och tillskriven position i samhället. Alinia menar att förorter inte är förorter bara för att de ligger där de ligger, utan framför allt för att de befolkas av vissa grupper och kategorier av människor. Dessa människor är ofta stigmatiserade och befinner sig i samhällets utkanter och som personer med invandrarbakgrund även utanför den nationella gemenskapen. Alinias studie visar att den strukturella/institutionella diskrimineringen får förödande konsekvenser för individen. Berättelserna som hennes informanter återger visar på hur personer med invandrarbakgrunds närvaro i det offentliga rummet begränsas, hur "de andra" ständigt stöts bort genom kränkande handlingar och stereotypa föreställningar.

Ove Sernhede beskriver marginaliseringens effekter och spatiala konsekvenser för ungdomar med invandrarbakgrund. Han bygger sitt argument på erfarenheter från många års forskning om marginalisering och stigmatisering av Göteborgs förorter. Med utgångspunkt i kravallerna i Frankrike belyser han en viktig och oftast obemärkt konsekvens av marginalisering och stigmatisering av ungdomar i dessa områden. Sernhede menar att de moderna samhällena inte har förmått eliminera fattigdomen. En viktig aspekt av denna moderna fattigdom är knuten till de senaste decenniernas urholkning av välfärdsstatens institutioner. Denna utveckling har skapat ett institutionellt underskott som är särdeles påtagligt i de urbana miljöer där det "moderna eländet" är mest manifest. Sernhede illustrerar genom sina intervjuer med ungdomar från marginaliserade och stigmatiserade områden hur stigmatisering har förpassat dessa unga till avgränsade reservat där man har begränsad kontakt med det omgivande samhället. Musiken och andra kulturella uttryck används av dessa ungdomar för att gestalta och bear-

beta den egna situationen. Samtidigt som det erbjuder självförståelse ger det också möjlighet att utveckla kollektiva handlingsstrategier. Kulturella uttryck är en kanal där den egna situationen kan kommuniceras till andra, en kanal som kan göra de egna livsvillkoren bekanta för resten av samhället. Sernhede drar slutsatsen att en viktig aspekt för att bryta segregationsmönstren i det svenska samhället är att skapa arenor där inte minst ungdomar blir synliggjorda. Kulturella uttryck är i detta sammanhang en idealisk utgångspunkt för att bygga broar och skapa möten mellan olika sociala, etniska och religiösa grupper. Därigenom kan ungdomar få en viktig roll i uppbyggnaden av de medborgarråd som diskuteras i samband med åtgärderna för att motverka den etniska segregationen.

Brigitte Beauzamy och Marie-Cecile Naves diskuterar de franska upploppen under hösten 2005. Den franska förortsrevolten har fått stort internationell uppmärksamhet i flera länder, allt från England, Tyskland och Sverige till Kanada. Även i några av utredningens antologier har forskare behandlat det franska upploppet och jämförde med sina respektive länder (se t.ex. James, 2005). Även i föreliggande antologi berör Ove Sernhede och Simon Andersson den franska förortsrevolten och drar paralleller till situationen i Sverige. När upploppen bröt ut var förorterna som platsen för "de andra" redan ett flitigt diskuterat ämne i Frankrike. Beauzamy och Naves diskuterar hur de olika politiska lägren har identifierat olika problem, olika förövare och olika lösningar i en hetsig debatt som pågått ända sedan början av 1980-talet. Det är därför inte någon överraskning att dessa åsikter fick en framträdande plats i de första redogörelserna och analyserna av krisen. Författarna menar att om bristen på utbildning hittills ansetts vara det största problemet för många ungdomar i förorten, väcktes nya frågor i ljuset av krisen. De svårigheter som många utbildade ungdomar med invandrabakgrund stöter på när de försöker komma in på arbetsmarknaden, vittnar om en bristande insikt på det socioekonomiska planet om arbetsmarknaden för ungdomar med invandrabakgrund. Arbetsgivarnas rasistiska attityder är en av orsakerna till problemet. Författarna drar slutsatsen att dagens offentliga uttalanden om förorterna visar att somliga debattörer fastnar i de gamla blockbundna förklaringarna och söker plocka politiska poäng i debatten och därför inte förmår att slå fast vilka faktorer som var avgörande för upploppet. Betydligt mer dominant i efterdyningarna av upploppen är emellertid de invandrarfientliga

resonemangen, vilka nu har blivit ett normalt inslag i den politiska hanteringen av den franska förortsrevolten.

Simon Andersson redovisar sin studie av mordet på en papperslös och utvisningshotad "invandrare" i bostadsområdet Råslätt utanför Jönköping 2001. Andersson menar att det finns stora likheter mellan mordet på Azad, som författaren kallar honom, i Råslätt och mordet på Stephen Lawrence i England när denne och hans vän Dwayne Brooks överfölls helt oprovocerat av ett gäng "vita" ungdomar, när de stod och väntade på bussen hem. Trots de skrämmande likheterna mellan de två morden valde Sverige att inte tillsätta någon oberoende utredning av fallet, utan lät polisen göra en intern utredning, där det konstaterades att det inte förekom någon rasism eller orätt mot Azad och hans vän, som blev vittne till mordet. Genom en systematisk genomgång av förundersökningsprotokollet, Justitiekanslerns beslut och domen i fallet mot polisens dödsdömsstraff, visar Andersson att rättsväsendet i alla dess led har ett grundläggande problem med rasism och diskriminering. Han talar om institutionell rasism inom polisen och menar att detta inte kan betraktas som en isolerad händelse utförd av *en* polis, utan det rättsliga efterspelet visar att det finns en institutionell rasism inom poliskåren. Författaren diskuterar också sammandrabbningar mellan ungdomar med invandrarbakgrund och polisen i Ronna i Södertälje och menar att det inte är "fler poliser till förorter" som är lösningen på misstron mot polisen i förorter, utan det är polisen själv som är en del av problemet.

Irene Molina som har studerat boendesegregationen under relativt lång tid presenterar sin studie av en av de mest segregerade stadsdelarna i Uppsala, Gottsunda. Molina som har studerat stadsdelen från tidigt 1990-tal menar att stigmatisering och avhumanisering av stadsdelen har väckt en annan motreaktion. Det tycks nu vara på gång en process som motsvarar det som i forskningen heter gentrifiering, dvs. ett slags förnyelse och statusupplyftning av det urbana rummet som ofta implicerar ett socialt utbyte av befolkning från fattiga till välbärgade boenden. Avetnifieringsprocessen, eller den etniska rensningen som en av hennes informanter kallar det, kan ses som det pris som det illa beryktade Gottsunda måste betala för att ta sig ur sitt stigmatiserade tillstånd. Hon visar att de flesta boende i marginaliserade och stigmatiserade områden har blivit mer eller mindre tvungna att flyttadit av olika myndigheter. Molina återger också innehållsrika berättelser av dem som bor i Gottsunda. "De" får själva komma till tals och berätta om sin situation och

konsekvenserna av den strukturella/institutionella diskrimineringens spatiala ansikte.

Barzoo Eliassi presenterar en studie om socialsekreterarnas attityder till sina klienter med invandrabakgrund. Studien är unik i sitt slag. Det finns ytterst få studier som kartlagt och granskat tjänstemännens föreställningar om "de andra" och om sig själva. Socialtjänstens viktiga roll i reproduktionen av normer om "det goda livet" ger all anledning att studera socialsekreterarnas lagtillämpning och arbete. Eliassi drar slutsatsen att ett individriktat och färgblint socialt arbete riskerar att förbise strukturella faktorer som inte bara kan påverka klientens sociala verklighet utan också socialarbetarnas faktiska arbete med klienter med invandrabakgrund. Vilka strukturella fördelar respektive nackdelar som präglar klientens sociala relationer bör utgöra en utgångspunkt i socialarbetarens arbete med missgynnade individer och grupper. Lösningen på problemet anses av många vara information och utbildning om "andra kulturer" för att lättare skapa ett samhälle där samexistens kan äga rum. De som sitter på de samhällsliga resurserna är knappast några "okunniga" högerextrema individer, utan det är "vanliga" mäktiga personer som försöker upprätthålla de rådande ojämlikheterna i samhället, menar Eliassi. Eftersom många boende i de marginaliserade och stigmatiserade områdena är beroende av insatser från socialtjänsten blir socialarbetarnas föreställningar om "de andra" avgörande för om arbetet blir konstruktivt eller destruktivt.

Oscar Pripp presenterar resultatet av en stor studie som genomfördes tillsammans med andra forskare, om de svenska kulturinstitutionernas exkludering av personer med invandrabakgrund. Studien behandlar ett sällan diskuterat och utforskat ämne, kulturinstitutionerna som till synes ligger långt ifrån de marginaliserade och stigmatiserade förorterna men som förstärker den mångfacetterade segregationen. Pripp och hans forskarkollegor lyfter fram och renodlar ett antal uteslutningsmekanismer som exkluderar kulturarbetare med invandrabakgrund från de etablerade svenska institutionerna. Pripp menar att det existerar ett slags svenskhet hos kulturinstitutionerna och deras företrädare. Detta svenska beskrivs av institutionerna indirekt som något kulturlöst, eller i alla fall som något mer neutralt i förhållande till de andras subjektivitet och kulturbundenhet. Det svenska kan även framstå som något kulturellt "längre gånget" gentemot de andras värderingar om bland annat könsroller och deras ovana vid det moderna samhället. Kultur gavs med andra ord innebörder som för tankarna

till ett system av hierarkiskt inordnade utvecklingsstadier. Pripps studie visar hur ett föreställt ”kulturellt överlägset vi” exkluderar ett föreställt ”kulturellt underlägset dem” från etablerade kulturella arenor genom användning av institutionell makt och inflytande.

Enrique Perez presenterar sin studie om integrationsprojekt inom ramen för storstadssatsningen i Malmö. Perez menar att trots otaliga integrationsprojekt och verksamheter som olika organisationer och institutioner har betecknat som integrationsarbete, visar olika utvärderingar att dessa har misslyckats lösa segregationsfrågan. En av grundorsakerna har varit myndigheternas homogena organisationsform och förvaltningskultur som i praktiken motverkar integrationen. Det finns enligt Perez ett dilemma mellan politisk korrekta deklamationer om en ”mångkulturell politik” och en fortsatt enfaldig syn på samhället som genomsyrar myndighetsvärlden. Ett aktivt antidiskrimineringsperspektiv är nödvändigt för att kunna underlätta integrationen i Sverige, menar författaren. Perez menar också att det finns ett demokratiskt problem i dagens Sverige där medborgarna med invandrabakgrund har förlorat förtroendet för myndigheterna och dessas insatser för integration.

Masoud Kamali diskuterar övergången från den svenska generella integrationspolitiken till en särpolitik för ”de andra”. Han menar att integrationspolitiken har reducerats att gälla vissa grupper av befolkningen, dvs. de andrafierade grupperna. Detta förstärker ytterligare ”vi- och demtänkandet” och dess strukturella och institutionella mekanismer. Han menar därmed att integrationspolitiken i sig är ett hinder för integration genom att dela befolkningen i två delar, nämligen ett integrerat ”vi” och ett disintegrerat ”dem”. Behovet av en ny generell politik för främjande av social sammanhållning diskuteras också.

Referenser

- Bourdieu P. (1993) *The field of cultural production : essays on art and literature*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu P. (1996) *The rules of art : genesis and structure of the literary field*. Cambridge: Polity Press.
- Brune, Y. (2004) *Nyheter från gränsen – tre studier i nyhetsjournalistik om ”invandrare”, flyktingar och rasistiskt våld*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Camauër L. & Nohrstedt S. (2006) *Mediernas vi och dom: Mediernas betydelse för den strukturella diskrimineringen*. Stockholm: Fritzes (SOU 2006:21).
- de Wenden, W. C. (2005) *Reflections “À Chaud” on the French Suburban crisis*, http://riotsfrance.ssrc.org/Wihtol_de_Wenden/
- Diesen C., Lernestedt C., Lindholm T. & Pettersson T. (2005) *Likhhet inför lagen*. Natur och kultur.
- Foucault, M. (1977) *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock.
- Franzén, E. (2004) “Invandrare och socialbidragsmottagare – ett liv i ofärd”, i Ekberg, J. *Egenförsörjning eller bidragsförsörjning?* Stockholm: Fritzes (SOU 2004:21).
- Hazekamp, J. L. & Popple, K. (1997) *Racism in Europe: A challenge for youth policy and youth work*. London: UCL press.
- James, C. E. (2005) “Rasifierad profilering och utbildning av rasifierade ungdomar med minoritetsbakgrund”, i Sawyer L. & Kamali M. (red.) *Utbildningens dilemma: Demokratiska ideal och andrafierande praxis*. Stockholm: Fritzes (SOU 2006:40).
- Kadhim, A. M. (2000) *Svenskt kommunalt flyktingmottagande: politik och implementering*, Umeå: Umeå universitet.
- Kamali, M. (1997) *Distorted Integration: Clientization of Immigrants in Sweden*. Uppsala: Center for Multiethnic Research.
- Kamali, M. (2002) *Kulturkompetens i socialt arbete: Om socialarbetaren och klientens kulturella bakgrund*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Kamali, M. (2005a) ”Ett europeiskt dilemma”, i de los Reyes, P. & Kamali, M. (red.) *Bortom vi och dom: Teoretiska reflektioner om makt integration och strukturell diskriminering*, Stockholm: Fritzes (SOU 2005:41).
- Kamali, M. (2005b) *Sverige inifrån: Röster om etnisk diskriminering*. Stockholm: Fritzes (SOU 2005:69).

- Kingston-Mann E. (1999) *In Search of the True West*, Princeton: Princeton University Press.
- Lindberg, I. & Dahlstedt, M. (red). (2002). *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*. Stockholm: Agora.
- Marshall, I. H. (1997) *Minorities, migrants, and crime : diversity and similarity across Europe and the United States*. Thousand Oaks, Calif.: Sage
- Riksrevisionen (2006) *Statliga insatser för nyanlända invandrare*.
- Robertson, R. (1994) "globalisation or Glocalisation?", in *Journal of International Communication*, vol. 1, no. 1, pp. 33-52.
- Sawyer, L. & Kamali, M. (red) (2006) *Utbildningens dilemma: Demokratiska ideal och andrafierande praxis*. Stockholm: Fritzes (SOU 2006:40).
- Sernhede, O. (2002) *Alienation is my nation: hiphop och unga mäns utanförskap i det nya Sverige*. Stockholm: Ordfront
- Södergran, I. (2000) *Svensk invandrar- och integrationspolitik: En fråga om jämlikhet, demokrati och mänskliga rättigheter*. Umeå universitet.
- Wacquant L. (2004) "Decivilizing and Demonizing: Remaking the Black American Ghetto", in Loyal S. & Quilley S. (eds.), *The Sociology of Norbert Elias*, Cambridge University Press, 2004.
- Ålund, A. (2000) "Multikultisamhället i vardande : ungdom, kultur och sociala rörelser", i Olsson Erik (red) *Etnicitetens gränser och mångfald*. Stockholm: Carlssons bokförlag
- Ålund, A. (2002). "Sociala problem i kulturell förklädnad", i Meuwisse, A. & Swärd, H. (red). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.

Statens offentliga utredningar

SOU 2005:69
SOU 2005:112
SOU 2006:21
SOU 2006:30
SOU 2006:40
SOU 2006:52
SOU 2006:53
SOU 2006:59
SOU 2006:60

2 Avcivilisering och demonisering

Den sociala och symboliska förändringen av
det svarta gettot, och Elias i det mörka gettot

Loïc Wacquant

Detta kapitel är indelat i två delar.¹ Min analys i del 1 är ett resultat av två samverkande processer: dels hur Amerikas svarta getto har förändrats rent materiellt sedan 1970-talet, dels hur den offentliga diskursen har förändrats under samma tid. I enlighet med Norbert Elias tankemodeller har gettot på en *social-relationell* nivå genomgått en avciviliseringsprocess, som varken beror på missriktade ekonomiska satsningar, välfärdens överdrivna generositet, ”fattigdomskulturen” eller på dess invånares ”antisociala” tendenser, utan på att staten dragit sig tillbaka, vilket i sin tur har medfört att stadskärnans offentliga utrymmen har vittrat sönder samtidigt som de sociala relationerna har upplösts. På en *symbolisk nivå* motsvaras denna process av en demonisering av det svarta underproletariatet med hjälp av ”underklass”-tropa: en akademisk myt som underblåses av fränstötande bilder av skräckinjagande ”gäng-värstingar” och utsvävande ”välfärdsmammor”.² Avcivilisering och demonisering bildar ett strukturellt-diskursivt par, där de ingående elementen förstärker varandra och tillsammans verkar för att legitimera den statliga politik som bär ansvaret för det alarmerande tillståndet i dagens getto – politiken innebär att stadskärnan överges och förvandlas till en fängseliknande förvaringsplats.

I del 2 utvecklar jag detta processuella närmande till bildandet av klasser, kastväsende och stadskärnor ytterligare, med hjälp av de

¹ Del 1 av kapitlet grundas på två föredrag: det första framfördes på konferensen ”Transatlantic Man/L’Amérique des Français”, som organiserades av Sorbonne och New York University i Paris 10–12 juni 1991; det andra framfördes på sociologiska institutionens seminarium på University of California i Berkeley 18 februari 1992. De två föredragen publicerades som ”Décivilisation et démonisation: la mutation du ghetto noir américain”, *L’Amérique des français*, red. Christine Fauré & Tom Bishop 1992, Paris: Editions François Bourin, s. 103–125. Del 2 grundas på en föreläsning som hölls på Amsterdam School for Social Science Research 26 november 1996; den publicerades som ”Elias in the Dark Ghetto”, *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 24 (3/4) (december 1997), s. 340–348.

² Med detta uttryck avses ensamstående mödrar som lever på socialt understöd. Jag har medvetet valt denna anglicism (”welfare mother”) för att göra rättvisa åt författarens slagkraftiga språk och formuleringar. Övers. anm.

teoretiska verktyg som tillhandahålls av Elias processsociologi. Genom att införa ett relationsperspektiv och i analysen särskilt framhäva rädslan, våldet och staten, blir det möjligt att beskriva övergången från 1950-talets ”kollektiva getto” till dagens ”hypergetto” med hjälp av ett dynamiskt samspel mellan tre dominerande processer: *vardagslivets avpacifiering*, *samhällets avdifferentiering (vilken skapar ett organisatoriskt ökenlandskap)* och *ekonomins informalisering*. Jag argumenterar för att var och en av dessa processer både utlöses och underblåses av de offentliga inrättningarnas sammanbrott och av att välfärdens ”sociala skyddsnät” håller på att ersättas av det ”fångstnät” som utgörs av polisens och fängelsernas gemensamma ansträngningar för att stävja brott. Elias hjälper oss sålunda att rikta uppmärksamheten på de politiska orsaker som så uppenbart präglar det mönster av ras- och klassuteslutning som dagens hypergetto konkret förkroppsligar.

Del 1 Den sociala och symboliska förändringen av det svarta gettot

För att närma mig det svarta amerikanska gettots kontroversiella verklighet ett kvarts sekel efter den våg av rasupplopp som dokumenterades av den berömda Kernerkommissionens rapport från 1968 (se NACCD 1989), skulle jag vilja framhäva två av varandra beroende processer, den ena materiell och relationell, den andra symbolisk eller diskursiv, med vars hjälp en mutation av staden och raserna – specifik för Amerikas *fin-de-siècle* – har genomförts.

Den första processen kommer jag, efter Norbert Elias, att beteckna avciviliseringen av den segregerade kärnan i USA:s stora städer, dessa veritabla inhemska bantustan som är de getton som uppstått i det så kallade ”rostdistriktets” gamla industriella centrum, som New York, Chicago, Detroit, Philadelphia, Pittsburgh, Baltimore och Cleveland. Denna avcivilisering beror på att olika delar av det statliga maskineriet dragit sig tillbaka och lämnat det offentliga utrymmet att vittra sönder.

Den andra processen, som är intimt kopplad till den första genom ett komplicerat funktionellt förhållande, utgörs av den offentliga debattens *demonisering* av det svarta underproletariatet, det vill säga, av den märkvärdiga spridning av diskurser om det som på Atlantens västkust i drygt ett decennium har gått under namnet ”underklass” – ett begrepp som det är bäst att lämna oöversatt

eftersom det hänvisar till en utpekad plats i det amerikanska samhället, och bär med sig en specifikt amerikansk semantisk aura. Vi kommer att märka att den halvt journalistiska, halvt akademiska trop som gett upphov till denna fingerade grupp förvisso har sitt ursprung i sekelgamla fördomar om det svarta samhällets kulturella egendomligheter, men att den har fräschats upp efter nutida smak och därför tenderar att genomföra en påtaglig ”symbolisk förslavning” av gettots invånare (se Dubin 1987).³ Denna symboliska fångenskap står i sin tur till tjänst med att rättfärdiga den politik som medger att de offentliga myndigheterna överger detta samhällssegment – en politik som stödjer teorin om en ”underklass” och gör den allt rimligare ur ett socialt perspektiv.

Den aspekt av det amerikanska samhället som jag koncentrerar mig på tenderar ofta att trängas undan av en sund förnufts uppfattning om sakernas tillstånd – i både vardaglig och akademisk tappning – och är därför inte särskilt välkänd, ens av inhemsk samhällsvetenskap, vilket innebär att min analys riskerar att förväxlas med en polemik mot USA präglad av antiamerikanism. För att visa att så inte är fallet, är det tillräckligt att påstå att det, *mutatis mutandis*, skulle gå att genomföra en liknande analys av situationen i de allt mer förfallna arbetarklassområdena runt Frankrikes största städer och den senare tidens utbrott av apokalyptiska diskurser om dessa *cité-getton* i fransk massmedia och inom fransk politik – ett ämne som på många sätt utgör en sorts fransk strukturell motsvarighet till den amerikanska debatten om ”underklassen” (se Wacquant 1992).

Gettots avcivilisering

I sitt mästerverk *Über den Prozess der Zivilisation* beskriver Norbert Elias (1994) det han benämner ”civiliseringsprocessen”. Med denna benämning avser den tyske sociologen inte någon gammal viktorsansk idé om moraliska eller kulturella framsteg för vilka västvärlden skulle vara bärare och ledstjärna, utan den långsiktiga omvandling av de mellanmänniska relationer, smaker, beteendesätt och kunskaper som följer med bildandet av en statsföre-

³ Begreppet ”underklass” har således en tendens att uppfylla en roll som liknar den som i en tidigare period tilldelades den amerikanska rasideologins ikon: den bekanta karaktären Sambo (jfr Boskin 1986).

ning som förmår monopolisera fysiskt våld över hela sitt territorium och därmed också gradvis kan pacificera samhället.

För tydlighetens skull kan denna process delas upp i fyra analysnivåer. Den första behandlar en strukturell förändring av sociala förhållanden, av den sociala "gestaltningens" form och densitet, som manifesteras i arbetsfördelningens tillväxt och i utökandet och mångfaldigandet av ömsesidigt beroende och interagerande nätverk mellan individer och grupper. Enligt Elias karakteriseras civiliseringsprocessen på den andra nivån av en rad förändringar som är förbundna med levnadssätt och levnadsstil: kroppsliga funktioner undertrycks och privatiseras, artighetsformer institutionaliseras och sprids, och inbördes igenkänning ökar, vilket medför minskande våld mellan människor. Den tredje nivån rör förändringar i vanestrukturer, det vill säga de socialt konstituerade system som alstrar individuellt beteende: här kan man notera en ökande påtryckning mot att rationalisera såväl uppförandet (särskilt genom att höja trösklarna för skam och förlägenhet) som det sociokulturella avståndet mellan föräldrar och barn; när aggressionen naturaliseras blir självbehärskning mer automatisk, enhetlig och kontinuerlig, och i större omfattning styrd av inre censur än av yttre tvång. På den fjärde och slutliga nivån handlar det om hur förändringen påverkar kunskapsformer, vars känsla av överklighet avtar när principerna för kognitiv neutralitet och överensstämmelse med verkligheten bekräftas. Det originella i Elias analys består inte enbart av att knyta dessa olika förändringar till varandra, utan, framför allt, av att visa att de alla är intimt förknippade med statens tilltagande hervälde över samhället.

Genom att följa detta schema kan det amerikanska gettots utveckling sedan 1960-talet delvis tolkas som resultatet av en *omvändning* av dessa trender, det vill säga som en *av-civiliserande* process.⁴ Dess huvudsakliga orsak står varken att finna i det plötsliga uppsvinget av avvikande värderingar som löpt amok (som förespråkarna för tesen om "fattigdomskulturen" – ett gammalt teoretiskt lik som till och från grävs upp ur kyrkogården för dödfödda begrepp – vill ha det till), eller i den överdrivna givmildheten i det som en analytiker med rätta har benämnt "Amerikas skenbara välfärdsstat" (som försvaras av de konservativa ideologerna Charles

⁴ Stephen Mennell diskuterar fyra möjliga fall av avcivilisering – det "kravlösa samhällets" början på 1950-talet, den senaste våldsökningen i USA, förintelsen och stormaktsväldenas sammanbrott – men inget av dem överensstämmer helt med hans föreslagna definition av processen (1990: 205–223). Det svarta amerikanska gettots utvecklingsförlopp kommer, å andra sidan, väldigt nära.

Murray 1984 och Lawrence Mead 1985), och inte heller i den blott mekaniska övergången från en kompakt industriell ekonomi till en decentraliserad tjänsteekonomi (vilket hävdas av anhängare till hypotesen om så kallade ”missriktade satsningar”, som William Julius Wilson [1987] och John Kasarda [1988]). Den huvudsakliga orsaken är snarare den mångfasetterade nedmonteringen av den amerikanska staten – på alla nivåer (federal, statlig och lokal) – och det motsvarande sönderfallet i den offentliga sektorns inrättningar som i sig utgör den organisatoriska infrastrukturen i varje utvecklat urbant samhälle. Med detta vill jag visa att gettots nuvarande besvärliga belägenhet och oavbrutna förfall långt ifrån härrör från någon ekonomisk nödvändighet eller följer någon kulturell logik som skulle vara specifik för den svarta amerikanska ”lägre klassen”, utan väsentligen hänför sig till de statliga inrättningarnas och det statliga agerandets politiska ordning – eller avsaknad därav.

Jag avser att kortfattat, *in seriatim*, behandla tre tendenser som förkroppsligar gettots avcivilisering: att samhället avpacificeras och offentliga utrymmen undergrävs, att ett organisatoriskt ökenlandskap skapas och offentliga tjänster samfälligt överges i de urbana territorier där fattiga svarta trängs samman, och, slutligen, att samhället tenderar att avdifferentieras samtidigt som ekonomin blir alltmer informell, vilket märks i den amerikanska storstadens ras-homogena kärna. Medan jag gör detta skisserar jag en komprimerad statistisk och etnografisk översikt över den koncentrationslägerliknande plats som det svarta amerikanska gettot har förvandlats till. För detta utnyttjar jag till största del exemplet Chicago, som jag mer uttryckligen känner till eftersom jag i många år såväl har arbetat i staden som studerat den.

Vardagslivets pacifiering och undergrävandet av det offentliga utrymmet

Den mest slående aspekten av vardagslivet i dagens svarta amerikanska getto är utan tvekan den extrema osäkerheten och det exempellösa antalet våldsbrott som drabbar dess invånare. Under 1990 registrerades 849 mord i Chicago, varav 602 var dödsskjutningar. Det karaktäristiska offret var en svart man under 30 som bodde i ett segregerat och underprivilegierat område i någon av stadsdelarna South Side eller West Side (stadens två historiska ”svarta zoner”). I Al Capones gamla förläning begås ett mord var

tionde timme, och därtill 45 rån varje dag, varav 36 involverar vapen. Redan 1984 uppgick antalet gripanden för våldsbrott till 400 per 100 000 invånare; en siffra som till 1992 hade fyrdubblats. En oproportionerligt stor del av dessa brott begås av gettots invånare, men drabbar dem också oproportionerligt mycket.

Nyligen genomförde Atlantas Center for Disease Control en epidemiologisk undersökning som visar att mord har blivit den vanligaste orsaken till dödlighet bland stadens svarta, manliga befolkning. Av den makabra statistik som under senare år allt oftare publicerats om detta ämne, går det att utläsa att dagens unga svarta män i Harlem löper större risk för att dö en våldsamt död än de skulle ha gjort om de hade legat vid fronten när Vietnamkriget rasade som värst, och det endast för att de bor i just detta område. I distriktet Wentworth, i hjärtat av South Side i Chicago, når andelen mord upp till 96 per 100 000 invånare. En polisman som patrullerar området klagar: "Varje dag begås mord som inte ens hamnar på nyheterna. Ingen känner till dem, ingen bryr sig". Och han påtalar att de unga brottslingarna oftast har tillgång till kraftiga vapen, som automatiska handeldvapen och Uzi-kulsprutepestoler: "Tidigare använde ungarna påkar och knivar. Nu har de bättre skjutvapen än vi". Under ett enda år, 1990, lade stadens polis beslag på över 19 000 handeldvapen under olika rutinkontroller (*Chicago Tribune* 1991a). I hopp om att reducera antalet pistoler och gevär som cirkulerar i de fattiga områdena har ett flertal stora städer inrättat projekt för "vapenutväxling", där de erbjuder en fast summa pengar för de skjutvapen som lämnas in.

Faktum är att det kring vissa stora ansamlingar av allmännyttiga bostäder i gettot är så vanligt förekommande med skottlossning att barn, redan när de är väldigt små, får lära sig att kasta sig till marken för att undvika kulor så fort de hör ett skott; när det gäller små flickor, får de också lära sig att vara på sin vakt mot "våldtäktsmännen". Tusentals high school-elever avbryter varje år sina studier på grund av den osäkerhet som råder på Chicagos allmänna skolor. Det är faktiskt inte ovanligt att familjer skickar iväg sina barn på inackordering hos föräldrar i förorten eller till sydstaterna, så att de kan genomföra en normal akademisk utbildning utan att riskera sina liv. En nyare undersökning av invånare i ett stort bostadskomplex med låginkomsttagare i South Side, jämför områdena runt omkring bostäderna med "en krigszon där de icke-stridande flyr frontlinjen". De risker som barnen i dessa områden utsätts för är skjutande, gängutpressning, och en allmän anonymitet som är gro-

grund för alla slags våldsamheter. Å andra sidan uppger slumpvist utvalda förortsmödrar att de huvudsakliga faror som hotar deras barn är kidnappningar, bilolyckor och droger. En mamma från South Side beskriver en typisk situation på följande sätt: "Ibland ser man pojkar komma springande från två olika håll; de börjar förölmäpa varandra; sedan börjar de skjuta" (Dubrow & Garbarino 1989: 8). En annan tillägger: "Folk börjar skjuta och i nästa stund har man ett krig på halsen". I bostadskomplexen i West Side avsätter de familjer som överlever på socialbidrag en andel av sina torftiga resurser till att betala begravningsförsäkringar för sina tonåringar.

I denna omgivning av pandemiskt våld uppfattas den blotta omständigheten att överleva, att nå myndig ålder och, *a fortiori*, ålderdom, som en bedrift värdig allmänt erkännande. I North Kenwood, ett av de fattigaste områdena i South Side, blev mord så vanligt i slutet av 1980-talet att ungdomarna där "på allvar diskuterade om det var möjligt att bli äldre än trettio". En del av de som analyserar urbana problem går så långt som att öppet tala om unga svarta män som en "utrotningshotad art" (se Duncan 1987, Gibbs 1988). Att dö en våldsam död eller att hamna i fängelse har blivit högst vardagliga händelser, med följden att inspärning ofta uppfattas som en självklar fortsättning på livet i gettot:

För många fattiga svarta e' Amerika ett fängelse... Fängelse, fängelse ba' en förlängning av Amerika, åtminstone för svarta. Till och med i fängelset får dom vita de' bättre jobbet. Seriöst! Dom vita får dom höglönade jobben, dom svarta får dom värsta jobben i finkan: att städa källar'n, alla möjliga jobbige å sjuka grejer.

Det berättade en av mina källor, en tidigare ledare för gänget Black Gangster Disciples som styrde South Side i början av 1980-talet, för mig efter sju år i fängelse. I själva verket är det i dag fler svarta män mellan 19 och 25 som har övervakningsstraff av något slag (de avtjänar fängelsestraff, är fängslade under förebyggande vård, under skyddstillsyn eller villkorligt frigivna) än som är registrerade på fyraåriga högskoleutbildningar (Duster 1988).

När gettoinvånare utsätts för våld är deras första reaktion att fly, om de kan, eller att barrikadera sig i sina hem och dra sig tillbaka till familjekretsen; såvida det inte gäller att utkräva hämnd för något. Instinkten att ta sin tillflykt till de organ som upprätthåller lagen avtar snabbt när man är lika rädd för polisvåld, som i sig är endemiskt (vilket nyligen avslöjades under rättegången mot Los

Angeles-polisen efter den brutala misshandeln av den svarte bilföraren Rodney King, som videofilmades av en amatörfilmare), men också framför allt när samhällsservicen, som är riskabelt överanstängd och förskräckligt underfinansierad, är ur stånd att uppfylla krav och oförmögen att garantera offer minimalt skydd mot brottslingars tänkbara repressalier. Alex Kotlowitz berättar om en familj från South Side och deras fruktlösa försök att få stadens polis och sociala myndigheter att ingripa för att få tillbaka sin 11-åriga son, som hade blivit mer eller mindre kidnappad av en langare som använde honom till att distribuera droger till sina återförsäljare (Kotlowitz 1991: 84ff.). En paradox som säger en hel del: det är i gettots farligaste områden som larmsamtalen är som minst förekommande.

Skapandet av gettots organisatoriska ökenlandskap

Minskningen av antalet lokala inrättningar (företag, kyrkor, föreningsliv och offentliga tjänster) och deras verksamhet, är på en gång både orsak och verkan till undergrävandet av offentliga utrymmen, och har nått en sådan grad att den gränsar till en organisatorisk öken. Ursprunget till gettots spektakulära institutionella och därmed förenade strukturella förfall står, återigen, att finna i välfärdsstatens plötsliga reträtt, vilken har urholkat den infrastrukturer som gör det möjligt för offentliga och privata organisationer att utvecklas eller, åtminstone, leva kvar i dessa stigmatiserade och marginaliserade områden.

Det är vida erkänt att USA, vid tiden kring Richard Nixons återval, gjorde en helomvändning i sin stadspolitik. Under sjuttioalet skedde en gradvis nedmontering av den plattform som hade satts på plats vid tiden för Lyndon B. Johnsons sociala reformprogram "The Great Society". Senare övergavs plattformen helt, vilket berövade de stora städerna möjlighet att tillgodose behoven för sina mest missgynnade invånare. Denna politik, som innebar att staten lösgjorde sig från engagemang i storstäderna, accelererade och nådde sin kulmen under Ronald Reagans två presidentperioder: mellan 1980 och 1988 skars de medel som var tilldelade storstädernas utveckling ned med 68 procent, och de som var ämnade åt federala allmännyttiga bostäder med 70 procent. Detsamma skedde med socialhjälp: i Illinois minskade exempelvis realvärdet för grundhjälp (bidraget för en ensamstående mamma med barn,

plus matkuponger) med hälften mellan 1977 och 1988. Det maximala beloppet en familj på tre kan göra anspråk på, är nu nätt och jämt likvärdigt med medelhyran för en *etta* i Chicago. Och endast 55 procent av de som är berättigade till socialhjälp erhåller sådan.

På lokal nivå har stora nedskärningar selektivt genomförts i budgeten för samhällsservicen, vilken de svarta som bor i fattiga områden är mest beroende av, vare sig det gäller allmänna transporter, subventionerat boende, socialvård, sjukvård, skolor eller lokal service som sophämtning och bostadsbesiktning. Sålunda finns det inte längre ett enda allmänt sjukhus i Chicagos South Side, och inte heller ett enda fungerande program för drogrehabilitering som tar emot patienter som inte kan betala för sig. Och genom att lägga ned en rad brandstationer gör staden anspråk på den högsta dödligheten orsakad av brand i landet. Inhemska inrättningar som blomstrade fram till mitten av sextioalet, kämpar för att överleva. Till och med det svarta samhällets två traditionella stöttepelare, pressen och predikstolen – i sin klassiska form gettots centrum och språkrör (vilket beskrivs av St Clair Drake och Horace Cayton i deras mästerliga bok *Black Metropolis*, 1962 (1945)) – har förlorat sin förmåga att forma livet i innerstaden eftersom de berövades sin huvudsakliga kundkrets och källa till stöd då de svarta småborgerliga och stabila arbetarklassfamiljerna flyttade för att hitta en tillflyktsort i de närliggande områden som lämnats öde av vita som flytt staden.

Men det är skolornas accelererande förfall som tydligast avslöjar processen med institutionellt övergivande. Enligt ett vittnesmål från en tidigare inspektör på Chicagos skolöverstyrelse, har de allmänna skolorna blivit ”ett reservat för de fattiga”: 84 procent av eleverna är svarta och latinos, och 70 procent kommer från familjer som lever under existensminimum. Av 100 barn som började i sjätte klass 1982 hade bara 16 nått tolfte klass sex år senare, fastän det inte på någon nivå krävs någon examen för att flyttas upp en klass. I distriktets arton fattigaste skolor, som alla ligger i gottot, faller denna procentsats till fattiga 3,5. Tre fjärdedelar av stadens sekundärskolor erbjuder ingen utbildning som kan leda vidare till universitet eller högskola. De flesta lider en allvarlig brist på salar, böcker, grundläggande utrustning som skrivmaskiner, skolbänkar och svarta tavlor, och, i ännu högre grad på lärare – en fjärdedel av stadens undervisningskår består av permanenta vikarier. Inte en enda lokalvald ämbetsman i kommunfullmäktige låter sina barn gå i allmän skola och de lärare som utsätter sina barn för den är säll-

synta. Och av goda skäl: Chicago spenderar i medeltal 5 000 dollar per elev och år, i jämförelse med 9 000 dollar årligen för eleverna i de norra förorternas rika samhällen (Kozol 1991).

Den offentliga sektorns utarmning har degraderat skolorna till att bli blott *förmyndarinrättningar* som är oförmögna att fullborda sina pedagogiska uppdrag. Grundskolan Fiske på 62:a gatan – bara några hundra meter från det mer än materiellt välbeställda University of Chicago Business School – prioriterar dagligen två åtgärder: för det första att garantera barnens och personalens fysiska säkerhet genom att låta en föräldramilis beväpnad med basebollträna dagen igenom patrullera skolområdet, och för det andra att ge barnen mat eftersom många av dem kommer till skolan med tomma magar och av ren utmattning somnar under lektionerna. När Chicagos skolöverstyrelse i maj 1991 tillkännagav att drygt trettio gettoskolor snart skulle stängas på grund av ett oförutsett budgetunderskott, genomförde omkring 300 föräldrar en protestmarsch som slutade i ett stormigt möte med skolmyndigheterna: ”När ni börjar stänga skolorna och flyttar barnen till andra skolor, kan ni då garantera våra barns säkerhet när de rör sig från ett territorium till ett annat gängs territorium? Vill ni ha våra barns blod på era händer?” (*Chicago Tribune*, 1991b). Borgmästarens lakoniska svar på kvällsnyheterna: ”Vi kan inte ha en polis på varje elev”.

Social avdifferentiering och ekonomisk informalisering

Genom att hålla sig till förutsägelseerna i Elias modell, kan man i det svarta amerikanska gettot notera en trend mot *social avdifferentiering*, det vill säga en funktionell och strukturell minskning i arbetsfördelningen på såväl befolkningsnivå som på institutionell nivå. Differentieringens reträtt märks först i de segregerade innerstadsinvånarnas tilltagande sysselsättningslikriktning, vilken huvudsakligen har sin grund i arbetslöshetens svindlande ökning: år 1950 hade hälften av de som bodde i getton och var över 16 år ett jobb, 1980 var tre av fyra vuxna utan jobb och över hälften av husfallen livnärde sig huvudsakligen på socialt understöd. På institutionell nivå pekar en motsvarande tendens mot en mångfunktionallitet, sådan att en organisation ser sig tvingad att ta över den verksamhet som vanligtvis är andra (särskilt offentliga) organisationers ansvar, på grund av att den senare är i kris eller helt enkelt har upphört. Det är därför kyrkor bemödar sig om att, så gott de kan,

kompensera bristerna i skolan, på arbetsmarknaden, och i ett socialt, vårdande och juridiskt system som befinner sig i ett långt framskridet tillstånd av förfall, genom att driva soppkök och dela ut matransoner, genom att starta program för drogrehabilitering och kampanjer för läs- och skrivkunnighet som drivs av frivilliga, och genom att upprätthålla ”jobbbanker”.⁵ Men också kyrkorna ställs inför en sådan minskning i sina finansiella och mänskliga resurser att de ofta måste ägna det mesta av sin energi åt att överleva. Det samma gäller stadens ”politiska maskin”, som nu existerar endast på papper eftersom den var oförmögen att bevara det nätverk av anhängare som ansvarade för att kanalisera de fattiga områdenas väljare. I slutet av presidentkampanjen 1988 tvingades det lokala demokratiska partiet, som ett sista desperat försök, att erbjuda gratis måltider för att locka potentiella väljare till mötena i Woodlawn till stöd för sin kandidat Michael Dukakis.

Samhällsstrukturens avdifferentiering är direkt knuten till den formella ekonomins tillbakagång och arbetsmarknadens sammanbrott i gettot. Under efterkrigstidens första decennier var de stora städernas segregerade områden en bekväm reserv av billigt kroppsarbete, lämplig för en blomstrande industriell ekonomi. Omstruktureringen av den amerikanska kapitalismen mellan 1965 och 1982 satte stopp för dessa arbetskraftsreservat, och vållade en snabb avmattning i produktionssystemet. Området Woodlawn, i Chicagos South Side, har ett öde som tydligt illustrerar den process som marginaliserar gettots ekonomi. I Woodlawn fanns det år 1950 över 700 kommersiella och industriella firmor, i dag finns lite drygt 100, varav de flesta inte har fler än två till tre anställda. De vanligaste affärsverksamheterna i området är spritbutiker, hår- och kosmetiksalonger och små oberoende kyrkor, men de flesta har tvingats stänga och håller på att förfalla.

Den officiella ekonomins sammanbrott motsvaras av den informella ekonomins svindlande tillväxt, vilket särskilt gäller droghandeln. I många delar av gettot är narkotikahandeln den enda expanderande ekonomiska sektorn och arbetslösa ungdomars huvudsakliga arbetsgivare – nej, den enda typ av affärsverksamhet ungdomarna har förstahandskunskap om och som de kan börja verka i så tidigt som vid sex eller åtta års ålder. Narkotikahandeln är också den enda sektorn där rasdiskriminering inte innebär något inträdeshinder (se Williams 1989, och även Bourgois, 1992). Som en

⁵ Ungefär ”arbetsförmedlingar”. Övers. anm.

källa från West Side förklarade för mig när vi körde förbi en rad övergivna byggnader nära hans hem: "De' e' grejen, att vara *gängvärsting*, att vara knarklangare. Å de' e' va' dom gör, hänger här i gathörnen, och langar, å lurar folk – de' e' *deras yrke*. Du förstår, dom har inge' annat, så de' e' *deras yrke*".

Förutom drogekonomin och det informella arbetet – vars utveckling är synlig i den amerikanska ekonomins andra sektorer, inklusive den mest avancerade – har gettots kärna även fått uppleva en ökning av små underproletära "branscher" som är typiska för städer i tredje världen: kringresande gatuförsäljare, återförsäljare av enstaka tidningar, cigaretter och läskedrycker, bärare, vakter på parkeringsplatser, dagsverkare, etc. Det finns inte ett enda område i South Side som inte har sina "svarttaxibilar", "obehöriga mekaniker", "svartklubbar" och tonåringar som för lite växel pengar erbjuder sig att bära dina matkassar vid utgången till den lokala matbutiken, eller att tanka din bil på bensinstationen. Det går att köpa och sälja precis allting på gatan, från förfalskade Louis Vitton-handväskor (för 25 dollar styck), till ombyggda stulna bilar, till handeldvapen (den gängse taxan är 300 dollar för en "ren" revolver, och hälften så mycket för en "oren"), defekta kläder, hemlagad sydstatsmat och billiga smycken. Spelekonomin – det olagliga "numbers game", lotterier, lotto och illegala kort- och tärningsspel – känner inte av någon avmattning.

Utvecklingen av denna parallella, oegentliga ekonomi är tätt knuten till de offentliga utrymmenas sönderfall och det lokala samhällets avpacifiering. Enligt antropologen Philippe Bourgois har gettots gator blivit en smältdegel för en "terrorkultur" som växer funktionellt med droghandeln:

Regelbundna våldsytringar är nödvändiga för framgång i den underjordiska ekonomin – speciellt på gatunivån, i knarklangningens värld. Våld är absolut nödvändigt för att bibehålla trovärdigheten och för att förhindra stölder från kollegor, kunder och professionella rånare. Ett beteende som för en utomstående iakttagare från medelklassen (eller arbetarklassen) förefaller orimligt våldsamt och självdestruktivt, kan faktiskt, i enlighet med den underjordiska ekonomins logik, omtolkas som ett omdömesgillt fall av PR, reklam och samförståndsbyggande. (Bourgois 1989: 631–632)

För att avsluta denna kortfattade skildring av gettots avciviliseringsprocess, måste man framhålla de avtagande kontakterna mellan människor (som i fallet med en boende i South Side som inte längre besöker sin kusin i West Side på grund av den stora otrygg-

het som råder där, eller hur barnen från allmännyttans bostadsområden finner sig i att inte ha några vänner av rädsla för att bli inblandade i farliga situationer – Kotlowitz 1991: 154), alstringen av strukturellt labila beteenden som beror på införlivandet av alltmer prekära och motsägande socioekonomiska strukturer, uppkomsten av politiskt-religiösa fantasier av kiliastiskt slag vilket antyds bland annat av Nation of Islam-ledaren Louis Farrakans växande popularitet, etc. Kort sagt, alla de metoder som i ett ”under-civilt” samhälle har utvecklats för att fylla det organisatoriska vakuums som skapats av statliga nedskärningar och det offentliga utrymmets sammanbrott, liksom av de sociala regleringarna som också de är statens ansvar.

Uppfinnandet av ”underklassen”, eller demoniseringen av underproletariatet i det svarta gettot

Avciviliseringsprocessens symboliska sida består av att *underklassen*, i debatten om gettot efter medborgarrättsrevolutionen, har uppfunnits som en ny, men likväl central, kategori i politiskt och akademiskt sunt förnuft.⁶ Om vi ska tro massmedia, experter i politisk forskning, men också ett stort antal sociologer, så har en ny ”grupp” framträtt mitt i landets urbana ”svarta zoner” under de senaste tre årtiondena: ”underklassen”. Man kan frestas att översätta detta begrepp till *quart-monde* (fjärde världen), de uteslutna eller de underproletära, om det inte så exakt hade betecknat en inhemska ”verklighet” utan riktig motsvarighet utanför USA (liksom, exempelvis, begreppet ”*kader*” i det franska samhället – Boltanski 1987), vilket rättfärdigar att vi bibehåller denna amerikanska benämning, även om begreppet, okänt för de flesta användare, härstammar från svenskan. Denna ”grupp” går att känna igen i en samling utmärkande drag som antas vara intimt sammankopplade – utan inbördes ordning är de: en sexualitet bortom all kontroll, familjer som styrs av kvinnor, omfattande frånvaro från och misslyckande i skolan, drogkonsumtion och knarkklångning och en benägenhet till våldsbrott, ett varaktigt ”beroende” av socialhjälp,

⁶ För en användbar överblick av olika ”underklassteorier”, se Marks (1991). För en förödande kritik av de politiska tillämpningarna av detta missvisande begrepp, se Gans (1991). Det ortodoxa synsättets paradigmatiske uttryck återfinns bland annat i Ricketts & Sawhill 1988 och Chicago Tribune 1986. Utifrån dem är det enkelt att upptäcka den nästan fullständiga överensstämmelsen mellan akademiska och journalistiska uppfattningar om den påstådda gruppen.

endemisk arbetslöshet (enligt vissa versioner, beroende på en vägran att arbeta och passa in i samhällets traditionella strukturer), isolering i områden med många ”problemfamiljer”, etc.

Kriterierna för en definition varierar, liksom uppskattningarna av gruppens storlek, vilka sträcker sig från blygsamma halvmiljonen till gigantiska åtta miljoner. Vissa analytiker beskriver ”underklassen” som en kategori som omfattar oerhörda mängder och växer med skrämmande takt. Andra argumenterar, tvärtom, att dess omfång är ganska begränsat och håller på att stagnera, till och med krympa. Men nästan alla är överens om en viktig sak: ”underklassen” är en ny grupp, olik de traditionella ”lägre klasserna” och skild från resten av samhället, som har en specifik kultur eller ett särskilt relations samband som får dess medlemmar att inlåta sig i destruktiva och självdestruktiva, patologiska beteenden.

Ursprunget till en akademisk myt

Varifrån kommer ”underklassen”? Strängt taget uppstod benämningen i den dunkla zon där politiken och samhällsvetenskaperna korsar varandra, varifrån den först spreds till massmedia innan den med kraft återkom i sociologin. Ursprungligen lånade journalister begreppet av den svenske nationalekonomen Gunnar Myrdal (1962) – som använde det för att bestämma något helt annat: den bråkdel av proletariatet som marginaliserades på arbetsmarknaden på grund av etnisk eller rasmässig stigmatisering och teknologiska omvälvningar i produktionssystemet – och det har nu blivit så gott som liktydigt inte bara med de ”ovärdigt fattiga” (Katz 1989), utan med de ovärdigt *svarta* fattiga. För, anmärkningsvärt nog, verkar det inte finnas någon vit ”underklass”, eller om det finns någon så är den så oansenlig att den knappt är värd att nämnas.

Man kan skissera en förkortad genealogi till när den virvlande diskursen om ”underklassen” dök upp, genom att följa dess bana tillbaka till massmedia, eftersom det var där begreppets anmärkningsvärda attraktionskraft skapades. Det dök upp för första gången sommaren 1977, då *Time Magazine* (29 augusti: 14–15), efter den plundring som bröt ut under det stora strömbrottet i New York, ägnade sitt omslag åt ”Den amerikanska underklassen”. Begreppet illustrerades med en bild av en ung svart man som skyltar med en skräckinjagande grimas och presenterades i följande ordalag: ”Bakom sönderfallna murar lever en stor grupp människor

som är mer omedgörliga, mer samhällsfrånvända och mer fientliga än nästan någon hade kunnat föreställa sig. De är de onåbara: den amerikanska underklassen”. Och artikeln definierade ”underklassen” utifrån dess medlemmars avvikande normer och patologiska agerande: ”Deras dystra omgivning fostrar värderingar som ofta står i direkt strid mot majoritetens – till och med den fattiga majoritetens”.

År 1982 publicerade journalisten Ken Auletta en bok med den sakliga titeln *The Underclass*, som väckte stor uppståndelse och gav begreppet stor spridning i den offentliga debatten. Enligt denne författare skulle de ”miljontals socialt utslagna” som ”tär på våra samhällen” vara de som i huvudsak var skyldiga till ”gatukriminaliteten, det långsiktiga välfärdsberoendet, den kroniska arbetslösheten och det antisociala beteendet i dagens Amerika”. Auletta identifierade ”underklassens” fyra beståndsdelar som ”passivt fattiga”, ”fientliga gatuförbrytare”, ”fnask” och ”traumatiserade alkoholister, dagdrivare, hemlösa bag ladies och utsläppta mentalpatienter”. Och han beklagade det faktum att ”både de traditionella åtgärderna mot fattigdom och det straffrättsliga systemet hade misslyckats med att socialisera dessa vårt samhälles mest sjukdomsalstrande och alltmer oordnade medlemmar”.

Väldigt snart kompletterades de första mer eller mindre uppseendeväckande historierna med allt fler historier om ”underklassen”. Bilden av en ny grupp med en kultur som på en gång var passiv, fientlig och destruktiv, befästes, och det underförstådda sambandet mellan att vara svart och att tillhöra ”underklassen” cementerades. *US News and World Report* kunde 1986 myndigt presentera ”underklassen” som en ”nation vid sidan av, en kultur som utgörs av fattiga som driver längre och längre bort från de rikas grundläggande värderingar”, och vars ”ökning utgör det största problemet i landets stadskärnor” (17 mars 1986). Följande år publicerades en artikel i *Fortune Magazine* med den ängsliga titeln: ”America’s Underclass: What To Do?”. Den beskrev ”underklass-samhällen” (begreppet användes då även som ett adjektiv) som ”urbana utväxter som riskerar att bli permanenta synd- och fattigdomsenklaver” (Magnet 1987); och ständigt dessa fotografier av fattiga svarta, antingen hotfulla eller beklagansvärda, som obestridliga visuella bevis för att ett otämjbart nytt socialt djur hade framträtt och spritt sig. År 1989 fann kongressens Joint Economic Committee det angeläget att anordna en hearing för att officiellt larma nationen om ”underklassens tragedi” och sprida ljus över

”underklassområdena” där ”fattigdom ärvs från generation till generation”. Två av de tre experter som ombads att avlägga vittnesmål var afroamerikaner, vilket är anmärkningsvärt för en expertgrupp som nominellt skulle behandla ekonomiska frågor. Nationalekonomen Ronald Mincy tillhandahöll djärva statistiska mätningar av den påstådda gruppens storlek, utveckling och demografiska beskaffenhet. Statsvetaren Lawrence Mead anförde ett ”komplex av social isolering, kravlös välfärd och en motsträvig attityd gentemot arbete” som orsak till dess uppkomst. Och sociologen Elijah Anderson insisterade på att ”många av underklassens problem är drogrelaterade”. Oroad över att ”hotet från underklassen” skulle ”börja spridas”, avslutade ordföranden Lee Hamilton, representant för Indiana, diskussionen med följande fundering: ”Det kommer fortfarande att krävas mycket mer arbete för att förstå fenomenet, eller hur?” (Joint Economic Committee 1989: 1, 19, 24, 47, 64–5).

Så var det verkligen. I dag är det knappast möjligt att hålla koll på alla de böcker, artiklar och rapporter som ägnas åt ”underklassen”. Regelbundet anordnas konferenser där landets mest framstående experter bistert diskuterar ”gruppens” utmärkande karaktäristik, dess omfattning och lokalisering, grunderna till att den uppstod och olika sätt att integrera (det vill säga, tämja) den i det amerikanska samhällets ”huvudfåra”. De flesta stora privata och offentliga stiftelser – Ford, Rockefeller, the Social Science Research Council och till och med the National Science Foundation – finansierar för närvarande jättelika forskningsprojekt om ”underklassen”. De svarar även för kostnaderna för avhandlingar om ”underklassen”, sprider skrifter om den och för fram politiska förslag angående den. Oklanderliga akademiska böcker, som *The Truly Disadvantaged* av William Julius Wilson (1987), *The Urban Underclass*, redigerad av Jencks & Peterson (1991) och *Streetwise* av etnografen Elijah Anderson (1990), har tagit upp och utvecklat begreppet – och (retroaktivt) förlänat det akademisk värdighet. Även om dessa författare, vissa med all rätt, vägrar att vara delaktiga i de oförbehållsamma teser om en specifik kultur vilka förfäktas av de som förespråkar fortsatta statliga nedskärningar,⁷ är det likväl så att de skänker trovärdighet åt föreställningen att en ny

⁷ Så är fallet med William Julius Wilson, som, mer än någon annan författare, med rätta framhäver de ekonomiska orsakerna till gettots nedgång, och nyligen har förklarat sig redo att överge begreppet ”underklass” om det skulle visa sig att det hindrar forskningen mer än det underlättar den (se Wilson 1991).

grupp har "utkristalliserats" i gettot och att den, helt eller delvis, är ansvarig för städernas kriser. Och till och med i skrifter av de mest progressiva av dessa författare, kan man, med mer eller mindre förskönande omskrivningar, finna ett antal moraliska och moraliserande element som klargör det entusiastiska välkomnande deras arbeten har fått från politiker och intellektuella byråkrater som samtidigt beskylls för att artikulera politiken om urbant övergivande, vars första offer är "underklassens" påstådda medlemmar.

"Gäng-värstingar" och "välfärdsammor": ett illusoriskt socialt hot

"Underklassens" ikonografi polariserades snabbt kring två paradigmatiske figurer: å ena sidan, "gäng" av unga, arroganta, våldsamma svarta män, som vägrar ta de enstaka, lågavlönade jobb utan krav på yrkesutbildning som finns att söka, och därigenom intar sin fastställda plats längst ner på den sociala rangskalan, och, å andra sidan, "tonårsmammorna" som livnär sig på skattebetalarnas "bekostnad" genom att i allmännyttans stora bostadsområden leva på socialbidrag, och oftast fotograferas när de självbelåtet sysslösa sitter framför sina lysande teve-apparater med sina småbarn utsträckta i knät. Dessa emblematiske figurer är i själva verket bara två uttryck av samma fantasibild, av hotet att dessa "ociviliserade" svarta – de som inte har någon plats i den nya arbetsfördelningen bland kaster och klasser – skulle stå modell för de amerikanska värderingarnas hederlighet och nationen i sig: "gäng-värstingarna" representerar den offentliga sidans moraliska upplösning och sociala sönderfall, på gatorna, och "välfärdsammorna" bär på samma faror på den privata sidan, i familjesfären. I enlighet med en straffande logik omvandlas dessa två kategorier, i statsförvaltningen, i övermått till en astronomisk ökning i antalet inspärningar, respektive till överfulla välfärdskontor i gettot. För problemet är inte så mycket deras fattigdom och desperation som deras *sociala kostnad*, som till varje pris måste reduceras.⁸

I en artikel av Charles Murray finner man detta vämjeliga fantasifoster överdrivet uttalat. Artikeln publicerades i engelska *Sunday Times* (för ett furstligt arvode), och var därför mindre underkastad det amerikanska akademiska ämnets censur, vilket innebar att den berömde författaren till *Losing Ground*, Reagantidens socialpoli-

⁸ I detta avseende liknar "underklassen" de (nordafrikanska) immigranterna i nuvarande franska sociopolitiska tankegångar (Adbelmalek Sayad 1986).

tiska bibel, för ett ögonblick kunde ignorera den sociala och ras-mässiga anständighet som normalt präglar den offentliga amerikanska politiska diskursen, och rakt ut säga vad de flesta "underklass"-analytiker vanligtvis måste nöja sig med att skriva mellan raderna. I artikeln – med titeln (satt med enorma bokstäver) "UNDERCLASS: THE ALIENATED POOR ARE DEVASTATING AMERICA'S INNER CITY – IS THE SAME HAPPENING HERE?" (Murray 1989: 26, 39, 43) – kan man, i två utrop, läsa: "Unga [svarta] män är i grund och botten barbarer som tycker att äktenskap är ett civiliserande maktmedel", och "Ensamstående unga kvinnor blir gravida eftersom sex är kul och spädbarn är gulliga". Murrays analys (om den kan benämnas så), som presenterar de boende i gettot som en skara vildar som har föresatt sig att slakta sitt eget samhälle, är inte så mycket en *reductio ad absurdum* som de förtrycktas återkomst. För är inte detta samma synsätt som de (italienska och judiska) vita från de lägre klasserna i områdena närmast New Yorks svarta "innerstäder" applicerar, när de ousäktligt uttrycker att "gettot är en djungel översvämmad av mörkhyade 'djur' vars vilda sexualitet och trasiga familjer trotsar alla tankar på civiliserat uppförande?" (Rieder 1985: 25–26, 58–67).

Sedan slutet av 1800-talet finns det, bland de "teoretiker" som tar upp rasproblemet, en lång tradition av pseudovetenskapliga analyser vars mål är att understödja den stereotypa framställningen av gettots svarta som lata, avvikande, omoraliska och labila varelser som vältrar sig i en sjukdomsalstrande kultur som fundamentalt avviker från den förhärskande amerikanska kulturen; en tradition som, via Edward Banfield, nu återupptas av Charles Murray. Det nya är att "underklass"-begreppet gör anspråk på att vara *rasneutral*: det har den stora förtjänsten att det tillåter en att tala om afroamerikaner med ett språk som på ytan är utan "rastillskrivningar". Teorin om en "underklass" har ytterligare en betydelsefull fördel: den är tautologisk. "Gruppens" två definierande element – en avvikande och bedräglig "fattigdomskultur", ett brett register av patologiskt och destruktivt handlande – rättfärdigar nämligen varandra ömsesidigt, i ett cirkelresonemang: "underklassens" medlemmar uppför sig "avvikande" (ett annat uttryck som flitigt används för att beskriva dem) eftersom de har abnorma värderingar, och beviset för att de ingår i en abnorm kultur återfinns just i deras annorlunda beteende.

Avslutning: vilken funktion fyller begreppet underklass?

Vid det här laget borde det stå klart att föreställningen om en "underklass" inte är något annat än det Pierre Bourdieu (1980) kallar en "akademisk myt", det vill säga, att i vetenskaplig tappning skapa en diskurs som på ett skenbart neutralt och förnuftsmässigt sätt omformulerar sociala fantasier och vulgära föreställningar om skillnader mellan de så kallade raserna. Historikern Lawrence Levine (1982) har visat att sydstatsplantagernas ägare hade mycket att tjäna på att starkt betona det kulturella avstånd som separerade dem från sina slavar. Genom att karaktärisera slavarerna som "barbariska", "primitiva" och "barnlika" kunde de lättare reduceras till ägodelar. På liknande sätt finns det ett "omedvetet intresse" för att överdriva det urbana svarta underproletariatets kulturella differentiering till en grad av radikalt utanförskap. Demoniseringen tillåter att underproletariatet symboliskt isoleras och kasseras, och rättfärdigar därmed en statlig politik som kombinerar straffande åtgärder – som påtvingat arbete eller samhällstjänst, "kriget mot droger" (vilket framför allt är ett gerillakrig mot narkomaner och knarklangare i gettoområdena) och en fångvårdspolitik som på ett decennium har lett till en fördubbling av antalet fängelsekunder – med inspärning i de i träda lämnade, sönderfallna innerstadsområdena.

Begreppet "underklass" – ett vagt och formbart begrepp med föränderliga och dåligt definierade ramar – har blivit framgångsrikt tack vare sin *semantiska obestämdhet*, vilken medger alla möjliga symboliska manipulationer för att minska eller utvidga "gruppens" gränser beroende på vilka ideologiska intressen som styr. Men vilken är då den enhetliga principen bakom begreppets variabla geometri? Det förefaller faktiskt som om det är precis så som Bronislaw Geremek (1976: 361) hävdar om de socialt utslagna i det högmedeltida Paris: att det huvudsakligen är den "känsla av fientlighet, misstro och förakt" som gettots svarta inger resten av det amerikanska samhället, som står till tjänst med att befästa denna kategori.

De yttersta orsakerna till framgången för "underklass"-begreppet, ska alltså inte sökas i dess vetenskapliga utfall, vilket i bästa fall är noll,⁹ utan i dess sociala följder, som är tre till antalet. Den första

⁹ Det är mycket som talar för att utfallet i själva verket är negativt, eftersom "underklassens" prefabricerade problematik förhindrar organiserad forskning om avproletariseringens och rasuppdelningens sociala bakgrunder och korsbefruktning i USA:s städer, och om hur de offentliga diskurserna och den statliga politiken artikulerar (och fördunklar) dessa faktorer.

följden är *avhistoriseringen* (eller naturaliseringen) av gettots ödeläggelse: villfarelsen att denna grupp är en radikal nyhet gör att man glömmer att det i USA alltid har existerat ett underproletariat – svart som vitt – och att 1980-talets ”hypergetto” inte är något annat än en sociospatial skärpning av ras- och klassuteslutningens dubbla logik, som tendentiöst verkat sedan det mörka gettots uppkomst för drygt 100 år sedan. Den andra följden är *väsentliggörandet* av problemet ras/urbanitet: glidningen från substantiv till substans gör det möjligt att förse de individer, som rent statistiskt sammanförs i denna fiktiva grupp, med egenskaper som i verkligheten antingen kan hänföras till analytikernas egna intellektuella konstruktioner eller till de nationella städernas strukturer, vilket sålunda också gör det möjligt att till gettot falskeligen begränsa ett problem som har sina rötter i rasuppdelningen i USA:s lokala och statliga politik. Besläktad därmed är den tredje följden, den att ”underklassens” ämne har en tendens att *avpolitisera* dilemmat med de skyddslösa svarta områdenas accelererande förfall i de amerikanska storstäderna: för om ”underklassen” faktiskt är en samling misslyckade individer som själva bär med sig fröet till sin belägenhet och till det fördärv de tvingar på andra, då kan något kollektivt ansvar inte åberopas vare sig på orsaksnivå eller beträffande bote-medel.

Diskursen om ”underklassen” är ett disciplinärt instrument i Foucaults bemärkelse av begreppet – inte så mycket för de fattiga själva som för alla de som kämpar för att inte falla ned i den urbana skärseld som namnet symboliserar (det vill säga arbetarklassen i dess olika beståndsdelar, och speciellt svarta och latinos) – och den bästa garantin för att landets dominerande klasser *de facto* ska överge gettot. Långt ifrån att belysa det nya samband där ras, klass och stat kopplas samman i den amerikanska storstaden, bidrar sagan om ”underklassen” snarare till att dölja den, i Elias uppfattning, mest uppenbara orsaken till gettots avcivilisering: den politiska viljan att låta det ruttna bort.

Del 2 Elias i det mörka gettot

Norbert Elias teori om ”civiliseringsprocessen” och hans anteckningar om dess motstycke, ”avciviliserande” utbrott, erbjuder ett kraftfullt redskap för att diagnostisera det svarta amerikanska gettots mutation sedan sextiotalet. Genom att använda hans teore-

tiska modell kan vi undvika några av de traditionella analysernas ständiga begränsningar beträffande ras- och klassproblem i USA:s storstäder (för detta se Wacquant 1997a).

Gettot i processociologisk belysning

För det första varnar Elias oss för den *Zustandreduktion*, ”att reducera process till tillstånd”, som finns inbyggd i den av den vetenskapliga positivismen inspirerade fattigdomsforskningen och som, i normalfallet, tar fasta på de egenskaper som beskriver missgynnade individer och befolkningar. I stället för att tänka på gettot i statistiska och formaliserande termer, föreslår han att vi betraktar gettot som ett system av dynamiska krafter som binder samman verkningar som härstammar såväl från insidan av gettot som från dess utsida. Vårt primära empiriska fokus måste ligga på gestaltning, inte på numerärer (vad gäller segregering, armod, arbetslöshet, etc.), på samband, inte på tillstånd.

För det andra ger Elias användning av begreppet *figuration*, som ett utvidgat flerdimensionellt nätverk av ömsesidigt beroende personer och institutioner, oss anledning att undvika det analytiska paket som förespråkas av en variabelorienterad samhällsanalys. ”Det är en vetenskaplig vidskepelse att man för att vetenskapligt undersöka sammanbundna processer måste studera dem ingående i sina enskilda beståndsdelar” (Elias 1978: 98). Ras eller integritet, klass eller ras, statligt eller privat: dessa artificiella motsättningar som splittrar den typiska vetenskapen om urban fattigdom i Amerika är oförmögna att fånga de komplexa orsakssamband och processer som är involverade i att skapa och omskapa gettot, både som ett socialt system och som en upplevd erfarenhet.

För det tredje erbjuder Elias en modell för samhällsomvandling som spänner över och *knyter ihop olika analysnivåer*, från storskaliga politiska och ekonomiska maktorganisationer, över institutionaliserade sociala relationer och interaktionsmönster, till personlighetstyper. Modellen uppmuntrar oss att begreppsmässigt hålla ihop den största av makrostrukturer med den minsta av mikroformeringar – ända ned till individens ”biopsykosociala” konstitution, för att tala som Marcel Mauss (1968). För sociogenes och psyko-genes är två sidor av samma mynt när det gäller mänsklig existens, och förändringar i den ena kan inte annat än återverka på den andra.

För det fjärde, och viktigast för vårt syfte, placerar Elias *våld och rädsla* i den moderna upplevelsens epicentrum: tillsammans bildar de den gordiska knut som binder statens yttersta verksamhet till personens innersta beskaffenhet. I och med att staten påskyndar utrensningen av våld från samhället, banas väg för reglering av socialt utbyte, ritualisering av vardagslivet och psykologisering av ingivelser och känslor, vilket i sin tur leder till ”höviskt” och därefter artigt mänskligt umgänge. Rädsla tillhandahåller däremot den centrala mekanismen för introjektion av sociala kontrollorgan och den självförsörjande ”regleringen av hela känslolivet och alla instinkter” (Elias 1994: 443).

Rädslan, våldet och staten är således väsentliga för det amerikanska mörka gettots bildning och ombildning. Rädsla för att smutas ned och förödmjukas genom att associeras med underlägsna varelser – afrikanska slavar – utgör roten till de fördomar och den institutionalisering som präglar den rigida kastindelningen som tillsammans med urbaniseringen för drygt 100 år sedan gav upphov till gettot (Jordan 1974, Meier & Rudwick 1976). Våld som kommer nedifrån, i form av aggressioner och terror mellan människor, såväl som ovanifrån, förklätt till statligt sponsrad diskriminering och segregering, har varit ett mycket framgångsrikt redskap för att både dra och utnyttja en ”färggräns”. Och det spelar också en avgörande roll när det gäller att dra nya sociala och symboliska gränslinjer, där det nutida gettot är våldet förkroppsligat.

Avpacifiering, informalisering och skapande av ökenlandskap – omformulerat

På annat håll har jag karakteriserat den sociala förändringen i Chicagos huvudsakliga historiska ”svarta zon”, South Side, som en övergång från 1950-talets ”kollektiva getto” till ett ”hypergetto” à la *fin-de-siècle* (Wacquant 1994): en ny sociospatial utformning som, under press från marknadsnedskärningar och statligt övergivande, förenar ras- och klassuteslutning och leder till en ”avurbanisering” av stora delar av innerstaden.

De tidiga efterkrigsårens kollektiva getto var resultatet av en allomfattande kastindelning som tvingade svarta att utveckla sin egen samhälleliga värld i skuggan av – eller mellan sprickorna i – de fientliga vita inrättningarna. Gettot blev en kompakt, markant begränsad, sociospatial gruppering, som rymde ett helt register av

svarta klasser sammanhållna av ett gemensamt rasmedvetande, en omfattande social arbetsfördelning och samhällsorgan som på bred basis verkade för mobilisering och medbestämmanderätt. Det bildade, så att säga, en "stad i staden" och stod i ett motsatsförhållande till det bredare vita samhället vars grundläggande institutionella infrastruktur det strävade efter att duplicera.

Denna "svarta metropol", för att låna den vältaliga titeln från St Clair Drakes & Horace Caytons (1945) klassiska studie av Chicagos "Bronzeville", har ersatts av en helt annan urban form. Hypergettot från 1980- och 1990-talen uttrycker en *skärpning av den historiska rasuteslutningen silad genom ett klassprisma* och uppvisar samtidigt en ny spatial och organisatorisk form. Eftersom hypergettot förenar segregering utifrån hudfärg med en uppdelning i klasser, innehåller det inte längre någon omfattande arbetsfördelning eller komplett uppsättning klasser. Dess fysiska gränser är otydligare och dess dominerande inrättningar är inte organisationer som omfattar hela samhället (som kyrkor, loger och den svarta pressen), utan statliga byråkratier (välfärd, allmän utbildning och polis) vars målgrupp är marginaliserade "problembefolkningar". För hypergettot tjänstgör inte som en reserv av disponibel industriell arbetskraft, utan som en ren avstjälningsplats för de övertaliga kategorier som det omgivande samhället inte har någon ekonomisk eller politisk nytta av. Och det genomsyras av en övergripande ekonomisk, social och fysisk osäkerhet som beror på urholkningen av löntagarmarknaden och det statliga stödet. Medan gettoto i sin klassiska form delvis fungerade som ett skydd mot en brutal rasuteslutning har hypergettoto däremot förlorat sin positiva uppgift som gemensam buffert, vilket gör det till en dödlig apparat för öppen social förvisning.

Skiftet från kollektivt getto till hypergetto kan dynamiskt framställas med utgångspunkt i ett strukturerat samspel mellan tre huvudprocesser. Den första är *avpacifieringen av vardagslivet*, det vill säga hur våldet sakteliga tränger igenom det lokala samhällssystemet och in i det. Det ökande förfallet och de ökande riskerna i Amerikas rasrena stadskärnor, som är möjliga att påvisa i infrastrukturens ödeläggelse och i det astronomiska antalet personbrott (mord, våldtäkter, överfall och misshandel), har tvingat fram en grundlig ändring i de dagliga rutinerna och skapat en kvävande atmosfär av misstro och fruktan (Freidenberg 1995).

En andra process innebär *social differentiering* och leder till att gettoområdenas organisatoriska system vissnar bort. Det faktum

att stabila afroamerikanska arbetar- och medelklasshushåll gradvis har försvunnit, att förfallna allmännyttiga bostäder radas upp i svarta slumområden och att de återstående invånarna har avproletariserats, har urholkat lokala kommersiella, medborgerliga och religiösa inrättningar. De sociala nätverken har krympt på grund av den ihållande arbetslösheten och de akuta materiella förlusterna, medan de offentliga inrättningarna drastiskt försämrats eftersom de fattiga svarta kunde offras politiskt. Detta gäller allt från skolor, bostäder och hälsovård till polis, domstolar och välfärd, där den senare fungerar på sätt som ytterligare stigmatiserar och isolerar gettots invånare (Wacquant 1997b).

Den tredje processen består av *ekonomisk informalisering*: de förenade otillräckligheterna i efterfrågan på arbetskraft, områdenas organisatoriska ökenlandskap och välfärdssystemets misslyckande har gynnat tillväxten i den oreglerade ekonomin, som anförs av massdetaljhandel av droger och diverse illegala aktiviteter. Nuförtiden förtjänar de flesta invånarna i Chicagos South Side sitt huvudsakliga uppehälle genom gatuhandel eller socialhjälp: lönearbete är alltför sällsynt och opålitligt för att kunna bli en livsstrategi att stödja sig på (Wilson 1996).

Statliga nedskärningar och skapandet av hypergettot

Det orsakssamband som alstrar skapandet av hypergettot i stadskärnorna omfattar en komplex och dynamisk konstellation av ekonomiska och politiska faktorer som sträcker ut sig över hela efterkrigsperioden – och ännu längre tillbaka eftersom många av faktorerna kan spåras till gettots inledande konsolidering i kölvattnet av den ”stora migrationen” 1916–1930 – och vederlägger därför den kortsiktiga intrigen i skildringen av ”underklassen” som en produkt av 1970-talet. Jag argumenterar mot de teorier som för fram enskilda orsaker och hävdar att skapandet av hypergettot *inte har en utan två fundamentala rötter*, den ena i den urbana ekonomins modernisering och den andra i den amerikanska statens strukturer och politik på federal och lokal nivå. Och den rigida, spatiala segregation som vidmakthålls genom politisk överksamhet och administrativ upplösning (Massey & Denton 1993, Weiher 1991), utgör den grundbult som förenar dessa två krafter i en självförevigande konstellation som är ytterst motståndskraftig mot traditionell social mobilisering och traditionella socialpolitiska behandlingar.

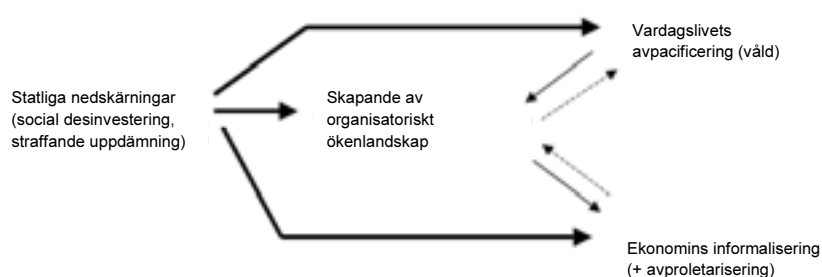
Allt som allt framstår *de offentliga inrättningarnas sammanbrott*, följderna av den statliga uppdämningspolitiken och övergivandet av den fattiga minoriteten, som den kraftigast verkande och mest utmärkande orsaken till den inrotade marginaliteten i den amerikanska storstaden. Utan att gå in på alltför många detaljer, kan den teoretiska modellen över statens roll i skapandet av hypergettot som Elias hjälper oss att specificera skisseras enligt följande. Den urholkning som pågår i de rasrena stadskärnorna och drabbar de offentliga inrättningarnas närvaro, räckvidd och verkan, samt de åtgärdsprojekt som anförtrotts att leverera oundgängliga sociala förnödenheter, sänder ut en rad chockvågor som destabiliserar gettots redan försvagade organisatoriska system. Dessa chockvågor är oberoende av, om än intimt kopplade till och ytterligare förstärkta av, de chockvågor som har sitt ursprung i den ekonomiska omstrukturering och påföljande tudelning av staden som genomfördes efter Gerald Fords presidenttid (Sassen 1990, Mollenkopf & Castells 1991).

Den omfattande *sociala desinvesteringen* som förorsakats av minskningen i statligt underhåll 1) accelererar sönderfallet av gettots naturliga, institutionaliserade infrastruktur, 2) underlättar spridningen av pandemiskt våld och underblåser den allomfattande atmosfären av rädsla, och 3) tillhandahåller utrymme och stimulans för att en informell ekonomi som domineras av knarkhandel ska kunna blomstra. Dessa tre processer livnär sig, i sin tur, på varandra och läses i en till synes självförsörjande konstellation som utåt visar alla tecken på att vara internt framdriven (eller "getto-specifik"), när det i verkligheten är så att den är (över)determinerad och upprätthållen från utsidan, av den skenbara välfärdsstatens brutala och orättvisa tillbakadragande rörelser. Det faktum att gettots invecklade utvecklingsförlopp förefaller drivas av självständiga, inifrån verkande processer är centralt för den politiskt-ideologiska omdefinieringen av ras- och fattigdomsfrågan under 1980-talet. För det ger fria tyglar åt att skylla på dess offer, som i den stigmatiserande diskursen om "underklassens beteende" (Gans 1995), vilket rättfärdigar ytterligare statliga nedskärningar. Dessa nedskärningar "bekräftar" sedan uppfattningen att gettot är bortom varje möjlighet till politisk hjälp eftersom dess förhållanden fortsätter att urarta.

Utarmningen av gettots organisatoriska ekologi försvagar sålunda dess kollektiva förmåga att, såväl formellt som informellt, kontrollera våld mellan människor, vilket, i samband med utbredda

materiella förluster, leder till ökad brottslighet och ökat våld (Bursick & Grasmick 1993). När vågen av våldsamma brott når en viss smärtgräns, blir det omöjligt att driva affärsverksamhet i gettot vilket bidrar till att löntagarekonomin tynar bort. Informalisering och avproletarisering försvagar, i sin tur, gettoinvånarnas köpkraft och stadgade tillvaro, vilket undergräver serviceinrättningarnas förmåga att klara sig – och därmed överlevnadschanserna hos de som är beroende av dem. Detta ökar också brottsligheten eftersom våld är det primära medlet för att reglera transaktioner i gatuekonomin, som genom våld förses med en organisatorisk avmattning som ytterligare befrämjar en informalisering av ekonomin, vilket visas i figur 6.1.

Figur 6.1 Förenklad modell av förhållandena mellan statliga nedskärningar och skapandet av hypergetton

Från skyddsnät till fångstnät

Statliga nedskärningar ska inte uppfattas som att staten in toto drar sig tillbaka och på något sätt försvinner från Amerikas förvisade områden. För att stoppa de allmänna "oroligheter" som förknippas med akut marginalitet och orsakas av att statens (federala) del av ekonomi, boende och social välfärd minskar – eller helt upphör – är staten (lokalt) tvungen att öka sin övervakning och underkuvande närvaro i gettot (Davis 1990: kapitel 5).

I själva verket har de senaste två decennierna upplevt en explosionsartad ökning av den amerikanska statens strafffunktioner, eftersom fängelser och därtill hörande apparater (villkorlig frigivning, skyddstillsyn, elektronisk övervakning, ungdomsfängelse och utgångsförbud) utnyttjats för att hejda konsekvenserna av det ökade armodet, som orsakats av det minskande välfärdsunderstö-

det. I dag spenderar USA årligen uppemot 200 miljarder dollar på den brottskontrollerande industrin, och för unga gettoinvånare tillhör statens mest bekanta "ansikten" polismannen, övervakaren och fängelsevakten (Miller 1996). För tredubblingen av antalet fängslade på femton år – från 494 000 år 1980 till över 1,5 miljoner år 1994 – har drabbat fattiga urbana afroamerikaner särskilt brutalt: en svart man av tio mellan 18 och 34 år för närvarande fängslad (jämfört med en vuxen av 128 för hela nationen), och så många som en av tre står under övervakning av det straffrättsliga systemet eller har någon gång under en ettårsperiod varit häktad.

De disciplinära funktioner som utförs av polis, straffrätts- och fängelsesystem har endast delvis ersatt de sociala underhållsfunktionerna, vilket innebär att den slutliga följden av denna "statens samtidiga förstärkning-försvagning" (Poulantzas 1978: 226) är en kraftig minskning av de statliga regleringarnas djup och bredd i stadskärnan. Det är till och med synligt i den allmänna ordningen, trots det gerillakrig mot stadens fattiga som utkämpas av polis och domstolar under täckmanteln "kriget mot droger". Till och med i de delar av gettot där polisstyrkorna är i högsta grad synliga, kan det massiva polispådragets "fångstnät" helt enkelt inte kompensera att det "sociala skyddsnätet" rivits upp. Exempelvis ansåg Chicagos bostadsmyndighet att det var nödvändigt att skapa en egen, kompletterande, privat polisstyrka som kunde patrullera området kring the Robert Taylor Homes, landets mest ökända koncentrerings av sociala härbärgen och socialt armod, trots att det finns en polisstation *inuti* själva bostadskomplexet. Och till och med då, kan polisen inte förse invånarna med minimal fysisk säkerhet (i början av 1990-talet översteg andelen mord i den delen av South Side 100 per 100 000 invånare; den högsta i staden), för att inte tala om att åstadkomma en noggrannare kontroll av de så kallade "underklassbeteenden" som oroar den politiska eliten och expertisen.

Läget är sådant eftersom statliga nedskärningar i välfärden inte bara påverkar gettot genom att stympa de investeringar och inkomster som strömmar in i det, utan också, och mer betydelsefullt, genom att lösa upp hela det nät av "indirekta sociala relationer" (Calhoun 1991) som upprätthålls av offentliga inrättningar och av de privata organisationer som dessa i sin tur stöder. Ersättandet av den skenbara välfärdsstaten med fångvårdsstaten kan inte annat än att förstärka just den socioekonomiska instabilitet och det våld mellan människor som den är tänkt att mildra (Wacquant 1996).

Elias hjälper oss sålunda att ”återbördna staten” till analysen av sambandet mellan kast, klass och integritet i det amerikanska hypergettot. En undersökning av statens roll bör omfatta 1) alla regeringsapparaturens nivåer (federal, statlig och lokal) liksom gettoinvånarnas strategier och agerande gentemot dem, 2) inte endast ”antifattigdoms”- och välfärdspolitik utan hela det register av statliga aktiviteter som påverkar den bristande jämlikhetens sociospatiala strukturer, inklusive kriminal- och fångvårdspolitik, 3) såväl det som offentliga myndigheter åstadkommer som det de misslyckas med, för staten formar urban marginalitet inte bara genom vad den låter göra utan också – och i fallet USA kanske mest avgörande – genom vad den (social- och rasselektivt) underlåter att göra.

Genom att ta med Elias in i Amerikas mörka getto hävdar jag att de teoretiska modeller om gettots omvandling (och bortom det, om storstadssystemets omstrukturering) som utelämnar staten och dess organisationella kapaciteter, politik och diskurser, samt dess faktiska sätt att ingripa på gatunivå, gör så på bekostnad av att kunna avslöja de *så tydligt politiska rötterna till mönstret bakom ras- och klassuteslutning* som dagens hypergetto är en konkret manifestation av. Och dessa teoretiska modeller löper också en betydlig risk att åberopas för att rekommendera ordinationer som inte kan åstadkomma mycket mer än att *ex post facto* legitimera den politik som dikterar urbant övergivande och underkuvande uppdämning av det svarta (under)proletariatet – en politik som bär det huvudsakliga ansvaret för de utslagnas fortsatta försvårade omständigheter i Amerikas städer.

Översättning från engelska: Dan Brundin

Referenser

- Anderson, Elijah 1990, *Streetwise: Race, Class and Change in an Urban Community*, Chicago: University of Chicago Press.
- Auletta, Ken 1982, *The Underclass*, New York: Random House.
- Bourdieu, Pierre 1980, "Le Nord et le midi. Contribution a une analyse de l'effet Montesquieu", *Actes de la recherche en sciences sociales* 35 (november): 21–25.
- Boltanski, Luc 1987 (1981), *The Making of a Class: Cadres in French Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Boskin, Joseph 1986, *Sambo: The Rise and Demise of An American Jester*, New York: Oxford University Press.
- Bourgois, Philippe 1989, "In search of Horatio Alger: culture and ideology in the crack economy", *Contemporary Drug Problems* vinter: 631–632.
- Bourgois, Philippe 1992, "Une nuit dans une 'shooting gallery': enquête sur le commerce de la drogue à East Harlem", *Actes de la recherche en sciences sociales* 94 (vår): 59–78 (engelsk övers. "Just another night in a shooting gallery", *Theory, Culture & Society* 15–2 (juni 1998): 37–66).
- Bursik, R.J. & H.G. Grasmick 1993, "Economic deprivation and neighbourhood crime rates, 1960–1980", *Law and Society Review* 27–2: 263–283.
- Calhoun, Craig 1991, "Indirect relationships and imagined communities: largescale social integration and the transformation of everyday life", i *Social Theory for a Changing Society*, red. Pierre Bourdieu & James Coleman, Boulder: Westview Press, s. 95–121.
- Chicago Tribune* 1986, *The American Millstone: An Examination of the Nation's Permanent Underclass*, Chicago: Contemporary Books.
- Chicago Tribune* 1991a, "849 Homicides Place 1990 in a Sad Record Book", 2 januari.
- Chicago Tribune* 1991b "Protesters gather to save their schools", 22 maj, del 2, s. 1, 10.
- Davis, Mike 1990, *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles*, London: Verso.
- Drake, St Clair & Cayton, Horace 1962 (1945), *Black Metropolis: A Study of Negro Life in a Northern City*, New York: Harper and Row, 2 delar, ny utökad utg.

- Dubin, Steve C. 1987, "Symbolic slavery: black representations in popular culture", *Social Problems* 34(2): 122–140.
- Dubrow Nancy F. & Garbarino, James 1989, "Living in the war zone: mothers and young children in a public housing development", *Child Welfare* 68(1): 8.
- Duncan, Arne 1987, "Profiles in poverty: an ethnographic report on inner-city black youth", paper som presenterades på Urban Poverty Workshop, University of Chicago, oktober.
- Duster, Troy 1988, "Social implications of the 'New' black underclass", *The Black Scholar* 19(3): 2–9.
- Duster, Troy 1978 (1970), *What Is Sociology?* New York: Columbia University Press.
- Elias, Norbert 1994, *The Civilizing Process*, övers. Edmund Jephcott, Oxford & Cambridge, MA: Blackwell.
- Freidenberg, J. (red.) 1995, *The Anthropology of Lower Income Urban Enclaves: The Case of East Harlem*, Annals of the New York Academy of Sciences 749, New York.
- Gans, Herbert H. 1991, "The dangers of the underclass: its harmfulness as a planning concept", i *People, Plans and Policies: Essays on Poverty, Racism, and Other National Urban Problems*, New York: Columbia University Press, s. 328–343.
- Gans, Herbert H. 1995, *The War Against the Poor: The Underclass and Anti-Poverty Policy*, New York: Basic Books.
- Geremek, Bronislaw 1976, *Les marginaux parisiens aux XIVe et XVe siècles*, Paris: Flammarion.
- Gibbs, Jewelle Taylor (red.) 1988, *Young, Black and Male in America: An Endangered Species*, New York: Auburn House Publishing Company.
- Jencks, Christopher & Peterson, Paul (red.) 1991, *The Urban Underclass*, Washington, DC: The Brookings Institution.
- Joint Economic Committee 1989, *The Underclass, Hearing Before the Joint Economic Committee of the 101st Congress of the United States*, 25 maj, Washington, DC: US Government Printing Office.
- Jordan, Winthrop D. 1974, *The White Man's Burden: Historical Origins of Racism in the United States*, Oxford: Oxford University Press.
- Kasarda, John D. 1988, "Jobs, migration, and emerging urban mismatches", i M. G. H. McGeary & L. E. Lynn (red.), *Urban Change and Poverty*, Washington, DC: National Academy Press, s. 148–198.

- Katz, Michael 1989, *The Undeserving Poor: From the War on Poverty to the War on Welfare*, New York: Pantheon.
- Kotlowitz, Alex 1991, *There Are No Children Here*, New York: Doubleday.
- Kozol, Jonathan 1991, *Savage Inequalities: Children in America's Schools*, New York: Crown Books.
- Lehmann, Nicholas 1986, "The origins of the underclass", *The Atlantic Monthly* (juni): 31–55.
- Levine, Lawrence W. 1982, "African culture and U.S. slavery", i Joseph E. Harris (red.), *Global Dimensions of the African Diaspora*, Washington, DC: Howard University Press, s. 128–129.
- Magnet, Myron 1987 "America's underclass: what to do", *Fortune*, 11 maj: 130.
- Marks, Carole 1991, "The urban underclass", *Annual Review of Sociology* (17): 445–466.
- Massey, Douglas & Denton, Nancy 1993, *American Apartheid: Segregation and the Making of the Underclass*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mauss, Marcel 1968, *Essais de sociologie*, Paris: Editions de Minuit/Points.
- Mead, Lawrence 1985, *Beyond Entitlement: The Social Obligations of Citizenship*, New York: The Free Press.
- Meier, August & Rudwick, Elliott 1976, *From Plantation to Ghetto*, New York: Hill and Wang.
- Mennell, Stephen 1990, "Decivilizing processes: theoretical significance and some lines of research", *International Sociology* 5(2): 205–223.
- Miller, Jerome G. 1996, *Search and Destroy: African-American Males in the Criminal Justice System*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Mollenkopf, John H. & Castells, Manuel (red.) 1991, *Dual City: Restructuring New York*, New York: Russell Sage Foundation.
- Murray, Charles 1984, *Losing Ground: American Social Policy, 1950–1980*, New York: Basic Books.
- Murray, Charles 1989, "The alienated poor are devastating America's inner city. Is the same happening here?", *Sunday Times Magazine* (London), 26 november: 26, 39, 43.
- Myrdal, Gunnar 1962, *Challenge to Affluence*, New York: Pantheon.

- NACCD 1989, *The Kerner Report: The 1968 Report of the National Advisory Commission on Civil Disorders*, New York: Pantheon.
- Poulantzas, Nicos 1978, *L'Etat, le pouvoir et le socialisme*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Ricketts, Erol R. & Sawhill, Isabell V. 1988, "Defining and measuring the underclass", *Journal of Policy Analysis and Management* 7 (vinter): 316–325.
- Rieder, Jonathan 1985, *Canarsie: Italians and Jews of Brooklyn against Liberalism*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Sassen, Saskia 1989, "New York City's informal economy", i Alejandro Portes, Manuel Castells & Lauren A. Benton (red.), *The Informal Economy*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, s. 60–77.
- Sassen, Saskia 1990, "Economic restructuring and the American city", *Annual Review of Sociology* 16: 465–490.
- Sayad, Abdelmalek 1986c, "'Couts' et 'profits' de l'immigration: les présupposés politiques d'un débat économique", *Actes de la recherche en sciences sociales* (61) mars: 79–82.
- Time Magazine* 1977, "The underclass", *Time*, 29 augusti: 14–15.
- Wacquant, Loïc 1992, "Pour en finir avec le mythe des 'cités-ghettos'", *Les Annales de la recherche urbaine* 52 (september): 20–30.
- Wacquant, Loïc 1994, "The new urban color line: the state and fate of the ghetto in post-fordist America", i Craig Calhoun (red.), *Social Theory and the Politics of Identity*, Oxford: Basil Blackwell, s. 231–276.
- Wacquant, Loïc 1996, "De l'état charitable à l'état pénal: notes sur le traitement politique de la misère en Amérique", *Regards sociologiques* 11: 30–38.
- Wacquant, Loïc 1997a, "Three pernicious premises in the study of the American ghetto", *International Journal of Urban and Regional Research* 21–2 (juni), "Events and Debate": 341–353.
- Wacquant, Loïc 1997b, "Negative social capital: state breakdown and social destitution in America's urban core", *The Netherlands Journal of the Built Environment* (specialnummer om "Spatial Segregation, Concentration, and Ghetto Formation") 13(1): 25–40.

- Weiherr, George 1991, *The Fractured Metropolis: Political Fragmentation and Metropolitan Segregation*, Albany: State University of New York Press.
- Wilson, William Julius 1987, *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass and Public Policy*, Chicago: University of Chicago Press.
- Wilson, William Julius 1991, "Studying inner-city social dislocations: the challenge of public agenda research", *American Sociological Review* 56(1): 1–14.
- Wilson, William Julius 1996, *When Work Disappears*, New York: Knopf.
- Williams, T. 1989, *The Cocaine Kids: The Inside Story of a Teenage Drug Ring*, Reading, MA: Addison-Wesley.

3 Invandraren, "förorten" och maktens rumsliga förankring

Berättelser om vardagsrasism

Mino Alinia

En personlig prolog

Jag kliver in i butiken, en lagom stor och ganska exklusiv affär i den vita innerstaden. Jag börjar titta runt efter en vinterjacka medan jag känner föreståndarens bevakande blick genomborra min rygg. Hon håller sig i närheten av mig och låtsas göra något. Efter en stund frågar hon mig, med barnslig ton: "vill du ha något här? Har du hittat något du gillar?". Som om hon pratade med ett vilsekommet barn. Som en spontan reaktion svarar jag "nej, jag vill inte ha något härifrån" och lämnar butiken hastigt. Förbannad och förolämpad irrar jag länge runt ändamålslost i en omgivning som plötsligt känns främmande. Det är inte svårt att gissa att det var min hud- och hårfärg som signalerade en fara, något som hon måste avvärja på något sätt eller skydda sig mot. Min färg förknippad med brott och problem motiverade att det var ok att behandla mig hur som helst. Jag var ju bara en invandrare i hennes ögon. Färgen som en markör för min icke-svenska härkomst och i hennes ögon även för mina personliga egenskaper och min rumsliga tillhörighet talade om för henne var jag inte skulle vistas och vilka rum jag inte fick beträda. Den fysiska kroppen utgör på det viset en symbolisk gräns, ett kännetecken, en kod, en representant för en annan rumslig sfär. Varje gång den tänjer på gränserna och beträder andra sfärer blir den genast igenkänd och avisad som en inkräktare.

Utifrån en diskurs om "normen" definieras rätt och fel, tillhörighet och icke-tillhörighet, "vi" och "de andra". För att få vara med måste man se ut på ett visst sätt, ha en viss färg, ett visst namn, en viss härkomst, religion, klass, ett visst kön, osv. Det är ett led i reproduktion och försvar av existerande maktstrukturer. Exkluderingen sker ofta inte direkt och dramatiskt utan snarare genom små, subtila och indirekta handlingar, ständigt och överallt förekommande. De blir till slut en "naturlig" del av vardagen.

Inledning

I detta kapitel diskuteras individuella erfarenheter av vardagsrasism. Föreställningar om och relationer till invandrare är alltid förknippade med rumsliga sfärer som är relaterade till olika grader av makt och inflytande på både global och nationell plan. Invandraren och förorten är väldigt tätt kopplade till varandra. Det är två stigmatiserade kategorier som i den allmänna uppfattningen och i den offentliga diskursen är förknippade med sociala och kulturella problem. Jag kommer att diskutera förort i en mer symbolisk mening och inte i dess fysiska mening. Centrala för denna framställning är erfarenheter av vardagsrasism och det sätt de drabbar individer i deras vardag. Syftet är framför allt att lyfta fram och synliggöra dessa företeelser genom olika exempel. Dessa diskuteras som både ett medel för och också en konsekvens av rumslig separation. Berättelserna tillhör tio kvinnor och män som har bott i Sverige i minst tio år. Merparten av intervjuerna gjordes under 2000–2002 och ingick i en större studie. Samtliga intervjupersoner härstammar från urbana miljöer och är utbildade. Många har högskoleutbildning från ursprungsländerna. De är flyktingar från Iran, Irak och Turkiet, samtliga kurdisktalande. Vidare, har jag använt mig av ett antal citat ur olika radioprogram och tidningsartiklar.

Det är i dag bevisat och inte minst från officiellt håll erkänt att rasism och diskriminering mot invandrare förekommer i samhällets alla institutioner (Se bland annat tre nyutkomna SOU-rapporter: de los Reyes och Kamali (red.) 2005, Kamali 2005b, Lappalainen 2005, samt tre rapporter från integrationsverket: Integrationsverket 2004, de los Reyes och Wingborg 2002, integrationsbarometer 2004). Min ambition är därmed inte att argumentera för att rasism och diskriminering förekommer utan snarare att lyfta fram individuella erfarenheter av dessa företeelser och i synnerhet av rasismens vardagliga uttrycksformer. Vardagsrasismens exkluderande och diskriminerande praktik och dess bidrag till den rumsliga och hierarkiska indelningen av samhället står i fokus i denna framställning. Det är trots allt denna dolda och kanske på lång sikt mest skadliga formen av rasism som inte är så känd och erkänd. Den handlar inte om skinnskallars dramatiska våldsaktioner utan om subtila och ibland till synes små, betydelselösa, oskyldiga vardagshandlingar som gärna bagatelliseras även av de som utsätts för dem. Som Pred (2000) konstaterar har rasism i den populära

föreställningen ofta associerats med våld och provokationer utförda av extremhögern. Sedan mitten av 1998 har dock enligt honom funnits "clear signs that a new sensitivity to more widespread forms of racism was beginning to emerge. That racially inspired petty acts of everyday and innumerable intolerance and discrimination were becoming less and less easy to avoid acknowledging in some measure." (Pred 2000: 270).

När orten blir förort: Utestängningsaktioners mentala och rumsliga gränsdragningar

Förort i den symboliska mening som används här primärt står för en slags påtvingad och tillskriven position i samhället. I svensk kontext står ordet framför allt för icke-svenska, invandrartäta områden och därmed för utanförskap, fattigdom, segregation och marginalisering. Att vissa områden kallas för förorter utgörs inte enbart av deras geografiska läge och för att de ligger i städernas utkanter. Den benämningen är snarare normativt och bär en viss mening inom sig. Förorter är inte förorter bara för att de ligger där de ligger utan framför allt för att de befolkas av vissa grupper/kategorier av människor. Dessa människor ofta är stigmatiserade och befinner sig i samhällets utkanter och som invandrare även utanför den nationella gemenskapen. Till exempel kallas Torslanda och Askim i Göteborg inte för förorter trots att de kan betraktas som förorter i geografisk bemärkelse medan Hjällbo, Gårdsten och Bergsjön gör det. Till skillnad från de tre sistnämnda orter där det bor invandrare och en och annan resurssvag svensk, bor i Askim och Torslanda medelklass svenskar och en och annan välbärgad invandrare. Med andra ord associeras i en svensk kontext ordet förort med "de andra", de som inte riktigt tillhör "orten", gemenskapen, samhället. Sedan 1970-talet har boendesegregation i Sverige fått en "etnisk" dimension (Kamali 2005b: 16). Klass och etniskt utanförskap och underläge sammanfaller i förorter och bildar en ny typ av klassammansättning. Klass och etniska strukturer och relationer korsar igenom varandra och förstärker utanförskapet och underläget i förorten.

Denna text lyfter fram och diskuterar vissa av de diskurser och praktiker som utestänger och marginaliserar förortens invånare (riktiga och/eller föreställda) och skapar mental och rumslig separation och rumslig hierarki. Denna rumsliga separation kan ses

både som mål och som medel i detta sammanhang och i båda fallen bidrar den till att skapa osynliga murar som utestänger "de andra" från att dela rummet med "oss". Det omfattande system av diskurser och praktiker som genererar en rumslig separation baserad på föreställda etniska och rasmässiga gränser i staden är teoretiserad genom begrepp som "stadens rasifiering" (För mer diskussion se Molina 1997 och 2005). Mekanismerna bakom stadens rasifiering är enligt Molina (2005) många, därtill hör olika former av stigmatisering och exkludering av de bostadsområden där invandrare bor. I denna kamp om social makt är makten över rummet väldigt central. En viktig aspekt av rum och rumslighet är enligt Massey (1999) just dess koppling till social makt. Hon talar om rumsligt förankrad social makt (spatialized social power) och menar att "det är maktrelationer i konstruktionen av rumslighet snarare än rumsligheten själv som måste uppmärksammas." (Ibid.: 291). Det är denna aspekt som jag försöker lyfta fram i detta kapitel genom att synliggöra de små vardagspraktiker som, genom-syrade av en asymmetrisk maktrelation, genererar rumslig separation genom gränsdragningar mellan "vi" och de invandrade "andra" utifrån stereotypa föreställningar och kategoriseringar. Detta ska också ses inom ramen för en exkluderingsprocess som i slutändan resulterar i ett A- och B-lag inom samhället när det gäller tillgång till resurser, makt och inflytande.

Denna process av rumslig separation går hand i hand med och förutsätter en process av mental separation. Den mentala separationen möjliggörs bland annat via diskurser och praktiker som skapar "otherness" (annanhet)¹ via en föreställning om "de andra" som allt som "vi" inte är. Den mentala separationen legitimerar, motiverar och banar väg för separata, hierarkiskt ordnade rum. Därmed exkluderas och utesluts "de andra" ur gemenskapen och utvisas till utkanter av samhällets mentala, socio-politiska och fysiska rum.

I ett reportage i Sveriges Radios *Studio 1* på kanal 1 den 18 augusti 2005 klockan 17:15 rapporterades om Göteborgs kommuns projekt "Bo i Göteborg". Som ett exempel på de områden som ingick i kommunens projekt i syfte att byggas om och ändra image nämnde reportern Bergsjön, en invandrartät "förort" i

¹ Det finns ingen exakt motsvarighet för denna term i det svenska språket. I den svenskspråkiga litteraturen använder man sig av olika termer. Jag anser att termen annanhet är den som mest fångar upp innehållet i termen otherness och därmed ligger den närmast. Jag låter ändå originalet vara med eftersom jag ser inte översättningen som helt tillfredsställande.

Göteborg. Hon sade bland annat att Bergsjön har varit "grogrund för sociala och kulturella problem". Jag tar mig friheten att anta att hon syftade på invandrarna, den absolut största majoriteten i Bergsjön när hon talade om kulturella problem. Denna problematisering av invandrare och "invandrarkulturer" i media är inget nytt. Det har diskuterats av många forskare. Medierna med sin definitionsmakt är bland de viktiga aktörerna i skapandet av problembilder i samhället. (se bland annat Nemati 1998, Brune 1990, 1996, 1998, 2004).

Det är alltså invånarna i en ort och deras position i makthierarkin inom samhället som avgör huruvida den orten betraktas och kallas för förort (underförstått fattig, problematisk och mångkulturell) eller för ett välbärgat, medelklassområde (underförstått vit och svenskt). Dessa får sedan på olika sätt olika prägel och identitet som rum för vissa kategorier av människor och inte andra.

I gemenskapens "förort"

I Sverige finns det redan en föreställning om invandrare, en i överlag negativ föreställning framför allt när det gäller invandrare från utomeuropeiska länder och i synnerhet de från muslimska länder. Detta framgår av ett antal forskningsrapport och däribland fyra nyutkomna sådana. Integrationsverkets "Integrationsbarometern 2004", och tre SOU-rapporter (de los Reyes och Kamali (red.) 2005, Kamali 2005b, Lappalainen 2005) bekräftar förekomsten av strukturell diskriminering på grund av religion, ursprung och hudfärg. I sina möten med Sverige möter invandrare enligt dessa rapporter ofta vardagsrasism, diskriminering och segregation. Åtskillig vetenskaplig forskning lyfter fram rasism, exkludering och marginalisering som invandrare i väst möter. Koloniala föreställningar som inte försvann med den formella avkoloniseringen fortfarande präglar sociala relationer genom att bland annat konstruera idén om invandrare som problem, som samhällets "andra" och göra de till objekt för olika former av kontroll och åtgärder. (Se bland annat de los Reyes and Wingborg 2002; Lindberg and Dahlstedt 2002; Lindberg and Mattsson 2004; McEachrane & Faye (eds.) 2001; Azar 2001; Nemati 1998; Thörn 2002; Brune 1996, 1998; 2004; Ålund and Schierup 1991; Tesfahounay 1998; de los Reyes, Molina and Mulinari (eds.) 2003; Pred 2000; de los Reyes and Kamali 2005;) En hierarki av mobiliteter tillsammans med geopolitisering av migration inom en

global makthierarki är bland de viktiga aspekter av stratifieringen i det nuvarande globala samhället och som påverkar invandrarnas vardagsliv.

Lutz, Phoenix och Yuval-Davis (1995) menar att gränser mellan Europa och resten av världen ständigt förstärks och Europa nu mer än någonsin tidigare söker legitima åtgärder för att hålla ut "vågen av främlingar". Åtgärder för att exkludera "andra" går hand i hand med konstruktionen av kulturell, religiös eller rasmässig "otherness" (annanhet) (Ibid.: 5). De argumenterar för att rasistisk nationalism samlar krafter i det nuvarande Europa genom en defensiv diskurs som konstruerar ett "rent Europa", fri från alla främlingar och "ociviliserade element" (Ibid.: 8). Diskursen om Turkiets medlemskap i EU demonstrerar mycket väl denna process. En del av de argument som förs mot ett Turkiskt medlemskap bygger på rent rasistiska föreställningar. Dessa argument exkluderar också på samma gång ett stort antal av Europas invandrade invånare. Till exempel, så den före franska presidenten Valéry Giscard d'Estaing i ett tal år 2002 följande:

... admitting Turkey would be the end of the European Union" because unlike other members and candidates Turkey has "a different culture, a different approach, a different way of life. ... It is not a European country. (Yilmaz 2003: 198).

Ett annat exempel är Edmond Stoiber, en tysk kristdemokratisk politiker som öppet deklarerade:

Europe is a community that is based on western values. As a community of shared values, Europe has to deal with the question of its borders. These borders must be based on shared values, culture and history. Turkey's membership would breach these borders. (Alpay 2003: 74).

Alltså, som Morely och Robins (1995) argumenterar är Europa inte enbart en geografisk plats utan också "an idea inextricably linked with the myths of Western civilisation and grievously shaped by the haunting encounters with its colonial Others." (Ibid. 1995: 5). Idén om svenskhet och icke-svenskhet måste ses inom ramen för denna process. Den handlar också i slutändan om tillgång till privilegier, resurser. Idén om svenskhet kan som Azar (2005) argumenterar spåras till olika politiska intressen: "Ingen *vet eller kan veta* vad svenskheten är, men skilda politiska krafter kämpar

om att föreslå hur den skall föreställas – för att slå vakt om den rådande fördelningen av privilegier." (Ibid.: 180).

I denna process av exkludering, underminering och exploatering av "de andra" har de kollektiva föreställningarna av "ras", kultur och religion länge använts och fortfarande används som förklaring. Sverige har inte varit en kolonial makt men som Hall (1996) påpekar det, kan inget samhälle hållas utanför och definieras som opåverkad av kolonialismens kulturella process. Kolonialismen påverkade inte bara de före detta kolonierna utan också de samhällen som formellt inte var inblandade (Ibid.). Sverige var bara marginellt inblandad i kolonialismen men föreställningen om svenskhet, dess gränser och sättet på vilket andra kulturer betraktas bör ändå analyseras i relation till denna globala process (Pred 2000, Eriksson, Eriksson Baaz och Thörn 1999, Azar 2001, McEachrane och Faye (red.) 2001, Jonsson 2001). Historiska indelningar och gränsdragningar uttryckta i termer av "vi" och "de", diskrimineringsens alla former och uttryck alltifrån skinnskallars brutala och direkta våldsaktioner till den nedsättande kommentaren eller gesten i vardagen bör ses i relation till denna globala process.

Gränsdragning och exkludering i vardagen

Som Essed (2005) påpekar, kommer man inte undan vardagsrasismen (Ibid.: 71). Men samtidigt tenderar vardagsrasismen att inte bli uppmärksammas på grund av att den handlar om beteenden som är "triviala, rutinmässiga och för givet tagna" och att de förekommer så ofta att man till slut vänjer sig vid dem och till och med förväntar sig dem. (Essed 1991, 2005). Man kan därmed säga att diskriminering existerar "inte bara som observerbara handlingar, utan också som subtila, dolda och oavsiktliga handlingar som indirekt drabbar vissa grupper av befolkningen." (Kamali 2005a: 31). Alla sorters rasism omfattar ideologiska och sociala processer som skapar förutsättningar och motiv för diskriminering av andra på grund av att de anses ha annorlunda etniska, kulturella eller rasmässiga egenskaper. Essed (2005) sammanfattar de gemensamma nämnarna för alla former av rasism i tre punkter som också utgör tre sidor av vardagsrasismen: *marginalisering* av de som uppfattas som rasmässig eller etnisk annorlunda; *problematisering* av andra kulturer och identiteter; samt symbolisk eller fysisk *repression* av (potentiellt) motstånd genom förödmjukelse eller våld

(Ibid.: 79). Det som framför allt kännetecknar vardagsrasismen kan enligt henne sammanfattas i följande tre punkter: "(1) Socialiserade rasistiska föreställningar införlivas i betydelse där praktiker blir omedelbart definierbara och hanterbara, (2) praktiker med rasistiska implikationer familjariseras och blir regelmässiga och (3) underliggande rasmässiga och etniska relationer aktualiseras och förstärks genom dessa rutinmässiga eller familjära praktiker i vardagliga situationer." (Essed 2005: 80).

I två rapporter från Integrationsverket för 2002 och 2004 fastslås att invandrare födda utanför Europa är objekt för systematisk och strukturell diskriminering i samhället i allmänhet och i arbetsmarknaden i synnerhet (de los Reyes och Wingborg 2002, Integrationsverket 2004). Andreas Carlgren, generalsekreterare för Integrationsverket, hävdar i en artikel i DN 2002 att ens möjligheter att få arbete, inkomst och t.o.m. yrkesval kan avgöras av ens ursprung och inte av ens kvalifikationer och kompetens. Han säger vidare att sannolikheten att få en befordran ökar om du har ljusare hy och om du är född i länder som ligger närmare till EU och Sverige (Andreas Carlgren: Dagens Nyheter 20 november 2002). Han nämner återigen samma problem två år senare. Då skriver han att högt utbildade personer är exkluderade från arbetsmarknaden på grund av sin hudfärg (Carlgren: Dagens Nyheter 14 mars 2004). Vidare, visar Integrationsverkets integrationsbarometer 2004 en negativ inställning till islam och muslimer i Sverige. På integrationsverkets hemsida (9 september 2005) står: "Nytt för årets barometer är ett avsnitt som behandlar allmänhetens inställning till islam och muslimer i Sverige. Här framträder en märkbart negativ inställning i många av svaren.". Trots att man kan diskutera genomförandet av undersökningen, definitionen av integration, svenskhet, muslim och de utfrågades uppfattning av dessa ord osv., måste man ta detta resultat på störst allvar.

Att bli sedd som "den andre": erfarenheter från vardagen

Som nämndes i början är individuella erfarenheter i fokus för detta kapitel, för att visa hur rasismen drabbar individers liv. Som forskare har man inte tillgång till människors erfarenheter utan till artikulering av dessa. Det innebär att det finns en diskursiv dimension i erfarenhet (Widerberg 1996, Essed 1991) som måste uppmärksammas i analysen. Att förstå dessa erfarenheter innebär

att sätta dem inom ramen för deras historiska, sociala och politiska kontexter i vilka det alltid ingår asymmetriska maktrelationer. Interaktionen mellan individuella erfarenheter och sociala processer och strukturer ska då vara i fokus.

Den kollektiva invandraridentiteten utifrån vilken samhällets relation till invandrade individer definieras måste ses inom ramen för en process av exkludering, stigmatisering, problematisering och kontroll som föregår och är nödvändig förutsättning för rumslig separation. De flesta av personerna i denna studie har upplevt olika typer av dessa praktik som riktas mot invandrare.

Några vardagssituationer

Hamid ser diskrimineringen som en oskiljaktig del av sin vardag. Men han har lärt sig att leva med det eftersom han inser att man varken kommer undan den eller kan göra mycket åt det. Det är en av effekterna av vardagsrasism, man tröttnar på att bry sig. Man vänjer sig och lär sig att leva med den i stället.

Som en invandrare är du utsatt i olika situationer. I vissa platser kan du se att du behandlas annorlunda. Men om du är mycket känslig och bryr dig mycket om det så blir det svårt för dig. En gång var jag tillsammans med en vän på en bensinmack för att hyra en bil. Min vän som skulle hyra bil betalade ett tusen kronor i deposition. Sedan de bad oss båda om att visa våra körkort, våra ID kort och våra Visa kort. Det tog lång tid att kolla upp alla våra kort. Under tiden som detta pågick kom en svensk kvinna in för att hyra en bil. Det var mycket annorlunda för henne. Det gick hur lätt som helst. Hon behövde inte gå genom så mycket kontroll och allt var ordnat inom en kort tid. När jag protesterade och frågade om varför vi behövde gå genom så mycket kontroll för samma sak men inte hon så sa de att reglerna är sådana. Jag kan också ge dig mera exempel. Sådana saker har jag upplevt hela tiden. Till exempel på banken ser du att de behandlar dig dåligt. Jag menar inte att de säger fula saker till dig eller öppet förolämpar dig. De ignorerar dig och bryr dig inte om du har stått där och väntat länge. Jag har sett många sådana saker men jag har försökt att ignorera dem. Jag kan inte bry mig så mycket eftersom i så fall livet ska bli jätte svårt för mig. Du kan inte bry dig så mycket om det.

Att förtränga minnena från dessa upplevelser är en strategi för Hamid för att överleva och skydda sig. Han förnekar inte att han har blivit utsatt för diskriminerande handlingar. Men han säger att han har lärt sig att leva med det och att inte låta det förstöra hans vardagsliv. De har blivit en "naturlig" del av hans vardag så att han

kanske inte längre lägger märke till dem. Man vänjer sig till slut för att kanske man inte har något val eller/och helt enkelt kanske för att kunna leva vardagslivet så normalt som möjligt. Man bestämmer sig kanske att undvika vissa situationer, vissa platser, vissa miljöer för att skydda sig från kränkande möten och från problem. Det är ett sätt att leva med det och då är den rumsliga separationen ett faktum.

Det finns också en annan grupp av människor som inte bara förtränger dessa erfarenheter men också förnekar dem (se Alinia 2004, de los Reyes och Wingborg 2002). Förnekandet av diskriminering enligt dessa studier kan ses som ett sätt att undvika stigmat, att bli associerad med rollen som offer för diskriminering. Att framstå som offer för diskriminering kan ofta upplevas som skamfyllt då den associeras med misslyckande och otillräcklighet. Dessutom sker det inte så sällan att klagomål och protester tystas ned med argument som att "du är överkänslig" eller "du överreagerar". Resultatet blir det att man försöker glömma det för att inte förödmjukas ännu mer. Man börjar även tveka om sitt eget omdöme, ifrågasätta sig själv och förneka sina egna känslor. På det sättet fortsätter marginaliseringen och segregeringen genom att förtrycka motståndet och förolämpa motståndaren (För mer diskussion se Essed 2005). Som ett objekt får offren inte hävda sig. Ett objekt får inte ha några åsikter, krav eller känslor. Förnekandet av att ha varit utsatt för diskriminering kan även vara ett självförsvar mot en diskurs som lägger skulden på offren. Denna diskurs betraktar rasism och diskriminering som reaktioner på offrens misslyckande och oförmåga att anpassa sig, att integreras.

Erfarenheten av att som invandrare och som "svartskalle" blir bemötta med misstänksamhet och betraktas som potentiella brottslingar är också ett tema som förekommer i berättelserna. Det finns många situationer i vardagen där dessa förekommer. Det kan hända i affärer, på banken, på arbetsplatsen, på bussen, på gatan, i skolan, osv.

Shilan berättar något som hon själv har upplevt:

Det finns alltid en slags misstänksamhet mot invandrare. Till exempel när du går in i en affär ser du att affärsinnehavaren/affärsbiträden tittar misstänksamt på dig som om du har begått något brott. De blir oroliga och tror att du vill sno någonting. Det gör verkligen ont. Det kränker mig. De känner inte dig och vet inte vilken typ av människa du är. Affärsbiträdes blick är som tortyr för mig.

Att ge nedsättande kommentarer är också en handling som förmedlar en slags "otherness" (annanhet), skapar och markerar gränser och hierarkier. Azad berättar om sina minnen från tiden då han studerade på SFI (svenska för invandrare):

... Det hände att folk tittade ner på oss. Något som jag aldrig kommer att glömma är att vår lärare på SFI ställde frågor som till exempel om vi hade mjölk i vårt land, om vi hade druckit mjölk och sådana saker. Läraren trodde att vi var från en annan planet eller att vi kom till Sverige för att vi inte hade något att äta i vårt land. De såg på oss på det sättet.

Också Hana berättar om sådana erfarenheter. Hon säger:

Jag känner främlingskap när till exempel jag ser att jag är ignorerad, förbisedd och respektlös behandlad i vissa situationer. Eller när ibland de ställer frågor som "har ni det och det i ert land?". Sådana frågor förmedlar en omedelbar distans mellan dig och den personen. Eller ibland ser du att även om en person har lägre utbildning än dig, är mindre kunnig och bildad än dig, har mindre livserfarenheter än dig ändå hon/han försöker trycka ner dig och få dig att känna dig mindre värd.

Den allmänna bilden av invandrare innefattar också föreställningar om mindre intelligens, okunnighet och ignorans. Detta nämns av flera personer. Reza tar också upp samma ämne utifrån hans egna erfarenheter:

De har en kollektiv uppfattning av alla utlänningar. De har fördomar. Innan de känner dig personligen ser de dig på ett visst sätt. ... De också tänker det är ovanligt att du som en invandrare och kurd kan diskutera intellektuella och politiska frågor. De tittar på dig med förvåning. Jag har upplevt dessa. De behandlar dig inte som en jämlik, som en person som också är intelligent. De finns naturligtvis dåliga människor bland alla grupper också bland kurder. Men tyvärr drar de oss alla över en kam.

På arbetsmarknaden

En mer systematisk diskriminering är vad invandrare upplever i sina möten med arbetsmarknaden. I två årliga rapporter understryker integrationsverket att den mest intensiva diskrimineringen upplevs när folk söker jobb (de los Reyes och Wingborg 2002, Integrationsverket 2004). Sherko berättar om hans egen erfarenhet i möte med arbetsmarknaden:

Här är inte som i Irak där de dödar en fysiskt för att man är kurd. Här dödar de min själ. Jag är utbildad civilingenjör från mitt land. Ingen frågade mig här om vad jag hade gjort tidigare, om mina studier och erfarenheter. Jag sökte jobb hos arbetsförmedlingen för teknik. Tjänstemannen på arbetsförmedlingen visste allt om min utbildning och arbetslivserfarenhet och hade alla mina papper. Ändå skickade hon mig till ett jobb som städare. Detta är en tragedi. Jag förväntade mig inte ett jobb som civilingenjör men hon skulle aldrig skicka en svensk med samma utbildning till ett städjobb, eller? ... I alla diktaturstater vill de veta vad som finns i ditt huvud. De är intresserade i dina drömmar, dina visioner och dina tankar. ... Här är den svarta färgen på ditt hår och din hudfärg som blir viktiga. Där var det innehållet i ditt huvud som var problem men här i Sverige, ett land associerad med frihet är det färgen på ditt hår som är ett problem. Detta är en tragedi. Det förtryck som jag utsattes för i Irak var mycket tydligt. De kom och dödade en direkt. Här dödar de inte dig fysiskt men de utsätter dig för en psykisk plåga som är tyngre.

Enligt Integrationsverkets rapport skiljer sig erfarenheten av diskriminering bland olika invandrargrupper i Sverige. Människor födda i Afrika och/eller muslimer är mer utsatta. Den totala bilden visar att de som mest upplever diskriminering är människor födda i Afrika, Iran, Etiopien (som en distinkt kategori), Turkiet och Latinamerika. De mindre utsatta grupperna är människor födda i Danmark, Finland, Polen, Jugoslavien och Vietnam. De som upplever mest diskriminering i arbetsmarknaden är människor födda i Afrika och näst efter dem är människor födda i Iran, Etiopien och Irak (de los Reyes och Wingborg 2002: 56). Detta mönster är enligt författarna gällande också för nästan alla andra områden där diskriminering förekommer. Kurder är inte nämnda i rapporten som en distinkt grupp. De är dock inkluderade i grupper födda i Iran, Irak och Turkiet.

Medierna

Respondenterna tar upp och diskuterar den generella och kategoriska bilden av invandrare och dess konsekvenser för de som individer. De nämner väldigt ofta media och den offentliga debatten. Det finns en orientalistisk diskurs som de möter och måste bekämpa dagligen. Att dessutom vara födda i Mellanöstern eller i den så kallade muslimska världen gör det inte lättare för dem. De är inte sedda som individer utan som orientaler, muslimer,

invandrare, osv. vilka alla är stigmatiserade och exkluderade kategorier av identiteter som representerar "otherness" (annanhet).

Azad menar att svenska medier presenterar invandrare på ett generellt negativt och kategoriskt sätt. Han medger att det finns individer inom olika invandrargrupper som begår brott. Problemet är, menar han, att när sådant händer så är det hela nationen som ska stå till svars för det en person har gjort. Om en invandrare begår ett brott skuldsätts alla invandrare som kollektiv. Den kollektiva och negativa uppfattningen av invandrare i svensk media har tagits upp och diskuterats av ett antal forskningsrapporter och utredningar (se bland annat: Brune 1990, 1996, 1998, 2004; Nemati 1998; Grip 2002, Björk 1997, de los Reyes och Wingborg 2002, Kamali 2005b, De los Reyes och Kamali (red.) 2005,). Azad säger:

Om en icke-svensk, en invandrare begår ett brott talar man om kurder, somalier, irakier, iranier, etc. När en svensk begår ett brott då talar man om en individ som har ett namn. De säger att Kalle, Tomas, etc. har gjort det. Den individen är ansvarig för sin handling inte hela den svenska nationen. Men om en utlänning begår ett brott måste hela nationen bära skulden för det. Den personen har inget namn utan han är en arab, kurd, pers, etc. Detta är mycket dåligt.

Två uppmärksammade mord på kurdiska kvinnor begångna av deras fäder och manliga släktingar som ägde rum i sena 1990-talet och i början av 2000-talet drog igång diskussioner och debatt om "invandrarkulturer" i svensk media. Ett nytt begrepp, "hedersmord", gjorde entré i diskursen om invandrare. Dessa brott fördjupade de redan existerande uppfattningarna om de utomeuropeiska invandarmännen kategoriskt som våldsamma och som kvinnoförtryckare och om invandrarkvinnor kategoriskt som hjälplösa offer och som underordnade männens kontroll. Detta är något som tas upp av samtliga respondenter. Detta ska diskuteras i följande avsnitt som ska handla om erfarenheter av "bekönad rasism" (Essed 2005).

"Etniskt" kön, kulturellt mord och etnifiering av kvinnoförtryck

Essed kallar intersektionen mellan sexism och rasism för bekönad rasism, ett begrepp som hon menar har utvecklats i ett antal studier (Essed 2005: 76).² Som exempel kan nämnas den exotisering som omger unga kvinnor med invandrarbakgrund som kan "öppna dörrar som är stängda för unga män med liknande bakgrund." (de los Reyes 2005: 241-2). Den svenska debatten om "hedersmord" illustrerar hur den patriarkala strukturen av makt och dominans förklaras som ett kulturellt/etniskt fenomen, specifik för "invandrarkulturer" och "patriarkala familjer" lokaliserade i förorter. Denna debatt tar ofta för givet att vissa folkgrupper tillåter, uppmuntrar och accepterar mord på kvinnor. Detta presenteras som motsatsen till den svenska/västerländska kulturen som implicit presenteras som jämlik och jämställd. (Grip 2002, de los Reyes, Molina och Mulinari 2003:24, Azar 2005, Alinia 2004; de los Reyes, Molina och Mulinari (red.) 2003). Därmed reduceras problemet med all dess komplexitet till kultur, uppfattad i sin tur som något statiskt och ogenomträngligt. De sociala, politiska och historiska kontexter, bakgrund och strukturer som förutsätter sådana brott är ofta ignorerade.

Diskursen om "hedersmord" är ett bra exempel på rasialiserade gränsdragningar då genusrelationer och kvinnoförtryck förklaras inom ramen för specifika kulturer och specifika rum. Kvinnoförtrycket, "patriarkala familjer" och patriarkala strukturer lokaliseras till vissa grupper (muslimska och icke-europeiska invandrare) och vissa geografiska områden, både globalt (Mellanöstern, muslimska länder) och nationellt (förorter). Med andra ord, kvinnoförtrycket både kulturaliseras och relateras till vissa rumsliga sfärer.

Ofta finns det i denna typ av debatt en total frånvaro av misshandel, våldtäckt eller grymheter som faktiskt begås av svenska män mot svenska kvinnor (Bredström 2003).³ Dessa föreställningar

² För mer diskussion om intersektionalitet se de los Reyes och Mulinari (2005), de los Reyes (2005). En utgångspunkt i ett intersektionellt perspektiv är att kön, klass, "ras"/etnicitet och sexualitet transformeras i mötet med varandra och det är alltid i intersektionen mellan dessa som maktrelationer artikuleras (de los Reyes och Mulinari 2005). Som sammanflätade maktstrukturer som präglar sociala relationer och fördelningen av materiella och symboliska resurser är dessa kategoriers konstruktion och deras inbördes relationer i reproduktionen av ojämlikhet och underordning i fokus för en intersektionell analys.

³ För mer diskussion se också de los Reyes, Molina och Mulinari (red.) (2003) där ett flertal texter tar upp förhållandet mellan rasism och sexism i Sverige.

är baserade på etnifiering eller kulturalisering av kvinnoförtrycket och är ett uttryck för bekönad rasism. Den dolda logiken bakom sådana inställningar är idén om en fixerad kulturell essens. Därmed är "andra kulturer" sedda som olika "vår kultur" och därför störande för den normala ordningen (Ålund och Schierup 1991: 10, de los Reyes och Wingborg 2002: 56). Föreställningar om kulturella skillnader används sedan som en förklaring i många fall av diskriminering och exkludering (se Mattsson 2001, Pred 2000, Azar 2005). Rasialiserade gränser betonar identitet som någon slags rasmässig eller kulturell egenskap som på ett normalt sätt markerar gränser mellan mänskliga kollektiv. Kulturella gränser – som tvärtemot rasbiologins absoluta gränser introducerar en idé om skillnad baserad på begrepp som utveckling, förändring, framsteg och utbildning – drar upp en relativ gräns med en tidsaspekt längst vilken kulturer och människor rangordnas utifrån hur långt de har kommit i sin civilisation (Azar 2001). Dessa gränser inbegriper föreställningar om "den andre" relaterad till vissa rumsliga sfärer, platser och kulturer. I detta avseende är diskursen om "hedersmord" ett talande exempel.

När det gäller grundantaganden och ideologier så har de som utgår från den kulturalistiska diskursen om "hedersmord" i Sverige mycket gemensamt med de som begår dessa brott. Trots deras totalt motsatta positioner representerar de i själva verket två sidor av samma mynt och tänker på samma sätt när det gäller idén om kulturers "renhet", rotade i territorier, deras homogenitet och totala avskildhet från varandra. Det som förespråkarna för den kulturalistiska debatten har gemensamt med Pela Atroshis och Fadime Shahindals⁴ fäder är att de ser på världen på samma sätt. För de delas världens invånare i kulturella enklaver rotade i territorier där individer på ett organiskt och naturligt sätt bär med sig sin kultur som en tvångströja som följer de hela livet. För de är kulturer, platser och identiteter sammanbundna naturliga enheter vars relation är av essentiellt slag. Elisabeth Fritz, advokaten som hördes mycket efter mordet på Fadime Shahindal skrev följande i tidningen Svensk Polis 2002-04-02:

... Mordet på Pela och Fadimeh handlar om brottsliga gärningar som är kulturellt betingade. Det handlar om hedersmord. Ett begrepp som existerar i många Mellanösternländer men också i vissa afrikanska

⁴ Två svensks-kurdiska tjejer som mördades av sina fäder eftersom de motsatte sig tvångsgiftermål och ville själva välja sina partners.

länder. ... I flera Mellanösternländer utgör detta motiv en förmildrande omständighet.

Som ett annat exempel på denna kulturrasistiska diskurs kan man nämna Lena Katarina Swanberg, författare till boken "Hedersmordet på Pela: lilla systemen berättar" (2002). Hon skrev i en debattartikel i GT 2002-01-24 följande:

De försvenskade flickorna är en del av den svenska samtiden. De förekommer i alla släkter som har sitt ursprung i någon annan kultur än de europeiska, särskilt i dem som har sina rötter i någon av Mellanösterns kristna eller muslimska kulturer. Var och en av dessa unga flickor är utsatta för dagligt korstryck. Det svenska samhället tycker att även invandrarflickor ska stå på sig, ta för sig. ... Pappor och bröder tycker precis tvärtom. ... Ekvationen går inte ihop. Kulturkrock är ett alldeles för milt ord i sammanhanget.

Dagarna som följde var debatten dominerade av denna diskurs. Därmed var det inte så konstigt att i programmet *Ring P1* i Sveriges Radio den 24 januari 2002 höra en lyssnare uttrycka följande:

När de missköter sig ska de kastas ut. De passar inte i vår kultur. Vi ska göra skillnad på en nordeuropé som söker medborgarskap, vi har ungefär samma kultur. Men de här är så vitt skilda och det vill vi inte ha här överhuvudtaget.

Den diskursen är förstås inte begränsad till 2002 utan den lever vidare. I programmet *P1-centralen* i Sveriges Radio den 5 september 2005, som handlade om bl.a. flyktingamnesti, sa en kvinna följande:

Flickorna som utan ett öre integrerar sig de måste stanna medan papporna, männen och hela slakten ska om det behövs skickas iväg.

Förmodligen tyckte också Fadimes och Pelas fäder att de gjorde en insats för sin kultur och räddade den från att bli "oren" när de dödade sina egna barn. De tyckte också uppenbarligen att den kulturella särarten måste bevaras och kulturen måste skyddas mot påverkan utifrån. De delar myten om kulturella och nationella identiteter som eviga, nedärvda och platsbundna, med Fritz och Swanberg. Skillnaden är att Fritz och Swanberg har definitionsmakten och representerar normen medan Fadimes och Pelas fäder som invandrare är i underordnad position och är dessutom dömda för mord

Den försvenskade invandrarflickan på civilisationens steg

Hedersmordsdiskursen driver fram ett mycket starkt "vi" och "de"-tänkande som är rumslig förankrade både globalt och nationellt. Vilka är "vi" och "de" i debatten om hedersmord? Denna diskurs har ritat om det populistiska landskapet i Sverige genom att förskjuta gränserna mellan "vi" och "de". Vanligtvis, och då framför allt i den högerpopulistiska diskursen, utgår man ifrån ett "vi" och "dem" där "dem" står för invandrare som kollektiv tillsammans med etablissemangen och "vi" står för "svenska folket" och högerpopulister själva (Westlind 1996, Fryklund och Peterson 1989). Vad som särskiljer diskursen om hedersmord är att den har etablerat en ny kategori, nämligen kategorin "invandrarflickor" eller "flickorna". Det har blivit en självklar kategori. Var placerar man då dessa "flickor"? De tillhör varken "vi" eller "de". De är "försvenskade" och därför inte kan betraktas som "de" dvs. som riktiga invandrare. "Invandrarflickor" är inte heller tillräckligt svenska för att ingå i kategorin "vi", dvs. riktiga svenskar. De kan inte heller bli riktiga svenskar eftersom svenskheten i denna diskurs handlar om blodband och går i arv. "Invandrarflickor" har hamnat "hemlöst" i en grå zon mellan "vi" och "de". Denna nya kategori har skapats utifrån rangordningen av kulturer baserad på den moderna rasismens gränsdragningar. Enligt dess logik anses då invandrarflickor ha kommit lite längre i sin civilisering jämfört med deras föräldrar och bröder. De ligger närmare det som anses vara svenskt. De är dock inte riktigt svenska och kommer aldrig att betraktas som sådana eftersom vad denna diskurs grundar sig på är för det första idén om Kulturer som fasta, ogenomträngliga och naturliga enheter. Detta är en av den moderna rasismens grundelement. Enligt denna idé är det dessutom problematiskt när kulturer blandas eftersom blandningen inte bara är ett hot mot den kulturella särarten utan också leder till konflikt. För det andra, delar den moderna rasismen till skillnad från rasbiologin in människor utifrån kulturella skillnader. Kulturer rangordnas utifrån deras närhet och avstånd till den västerländska kulturen. Gränsdragningen är alltså relativt då kulturer och människor mäts med avseende på deras civilisations tillstånd.

Att bli sedd som offer eller förövare längst köns - och kulturlinjer

Etnifiering eller kulturalisering av kvinnoförtrycket som ett uttryck för bekönad rasism drabbar individer, deras livs chanser och deras vardagsliv. De betraktas och bemöts utifrån stereotyper, fördomar och föreställningar om den förtryckande invandrar mannen och den förtryckta invandrarkvinnan. De bemöts inte som individer utan som representanter för kulturer.

Som tidigare forskning har visat, är invandarmännen i högre grad utsatta för öppet diskriminering och rasistiskt hat än kvinnor (Alinia 2004, Bredström 2003, se även de los Reyes, Molina och Mulinari (red) 2003). Detta har att göra med föreställningar om invandarmännen som brottslingar och invandrarkvinnor som deras hjälplösa offer. Utifrån hennes egna erfarenheter tycker Shilan att det finns skillnad mellan hur kvinnor och män bemöts.

Vad jag upplever är att de (svenskar) framför allt ogillar invandarmän och speciellt svarta män. Allmänt kan man säga att en färgad man är mindre respekterad än en färgad kvinna. Jag har ofta sett att min man inte får samma möjligheter som jag. Män som är från muslimska länder är enligt det svenska samhället kvinnoförtryckare och diktatorer hemma och deras fruar ses som offer. Därför får kvinnor mera möjligheter här. Jag personligen har inte blivit motverkad men jag ser att det finns mycket mer hinder för invandarmännen. De blir motverkade i större utsträckning och det är helt uppenbart.

Denna skillnad beror på att invandrarkvinnor i regel ses som objekt för männens våld och i behov av hjälp och vägledning. Det antas och förväntas att hon är ett hjälplöst offer. Motsatsen kan därmed ofta väcka förvirring och till och med irritation. Männen som handlande subjekt ses däremot som farliga. Som "muslimer" och icke-vita väcker de dessutom mer rädsla och misstänksamhet eftersom de associeras med aggression, kvinnoförtryck och fundamentalism. Reza säger att han har upprepade gånger blivit förolämpad som en "manlig svartskalle".

De tror att alla utländska män slår sina fruar. Det händer att de försöker lära dig hur du ska behandla din fru. Jag blir förvånad/överbaskad över sådana beteenden. Utan att känna mig som person säger man till mig hur jag ska bete mig och sådana saker. Detta har hänt mig. Jag blir bara förvånad hur de kan vara sådana. De känner ju inte mig och de vet inget om mig. När de sedan närmare lärt känna dig så blir de överraskad när de ser att du inte är som de trodde.

Invandraridentiteten, som en negativ identitet, bygger på en negation, dvs. att *inte* vara svensk, *inte* vara en av "oss" och det står därmed för allt som "vi" *inte är*. Det är detta som står för grund för samhällets relation till invandrade individer. Vem personen är som individ, vilka erfarenheter och vilken bakgrund hon har och varför hon är här har ingen större betydelse. I de få fall ens bakgrund blir viktig och det är framför allt ens nationella ursprung är i samband med negativa, dramatiska händelser. Respondenterna uppger att när det står klart för omgivningen att de är kurder då är det ofta föreställningar om kvinnoförtryck som de förknippas med. Om hur kurdiska män och kvinnor är betraktade i samhället säger Azad följande:

Svenskarna tror att alla kurder, araber, osv., är bakåtsträvande och ociviliserade nationer och att de alla slår sina fruar och att kvinnor inte har rätt att säga någonting. De visar mer sympati för kvinnor eftersom de har den uppfattningen att de alla är förtryckta och är slagna av sina män. De tänker så. Det är därför de tycker synd om kurdiska kvinnor och ser dem som hjälplösa offer som behöver hjälp. De har sådana förutfattade meningar. De behandlar kurdiska kvinnor som barn som kan ingenting och som är i behov av att någon ska lära dem och befria dem.

Om mediernas bild

Alla respondenter understryker att uppfattningar om kurder i Sverige är negativa. De är kritiska mot generaliseringar som framställer kurdiska män kategoriskt som våldsamma och som potentiella kvinnomördare och kurdiska kvinnor kategoriskt som hjälplösa offer och underordnade. Kritik mot svenska medier förekommer mycket ofta i berättelserna.

Azad säger att han känner sig kränkt av den generaliserade negativa bilden som diskursen om invandrare och i synnerhet om kurder konstruerar.

Svenska medier presenterar kurder på ett mycket negativt sätt, speciellt när det gäller relationen mellan män och kvinnor. Till exempel fallet med den kurdiska flickan som mördades i den irakiska Kurdistan kom upp varenda dag i medier på ett sätt som om att döda kvinnor är vår kultur. Det är inte sant. Det har inget att göra med kultur. Ingen talar till exempel om hur många svenska kvinnor som dödas varje år; hur många våldtas varje dag; hur många är misshandlade av deras män om som i de flesta fallen inte vågar anmäla det av rädsla för hämnd. ... Ingen frågar om det också är svensk kultur. Det är det ju inte. De visar

en felaktig bild av kurder. Dåliga saker förekommer i alla samhällen och man ska inte koppla de till hela nationens kultur.

Salah säger att det finns en kunskap om kurdernas politiska situation och om de politiska förtryck de har varit utsatta för. Men han menar att det finns många fördomar och negativa uppfattningar om kurder i media och speciellt när det gäller genusrelationer. Han säger:

... det som kommer upp i medierna om kurdiska kvinnor är huvudsakligen om misshandel, mord och liknande. Det är bara de negativa sakerna som kommer upp. Det innebär att de tror att i det kurdiska samhället mord på kvinnor är ett en regel/vana.

Rapporten från integrationsverket (de los Reyes och Wingborg 2002) framhåller att sedan 1970-talet har invandrarmän och kvinnors relation till jämställdhet varit ett förekommande tema när skillnaden mellan svenskfödda invånare och de utländskfödda har diskuterats. Enligt rapporten har många forskare visat "hur debatten om hedersmord, patriarkala familjer och 'utsatta flickors' situation" banat väg för en diskurs i media och bland tjänstemän som presenterar invandrare som avvikande från den svenska jämställdheten. Andra konsekvenser av denna diskurs är enligt rapporten att "svenskheter har kommit att bli associerad med ett land och en kultur som erbjuder en unik fri zon från kvinnoförtryck" (Ibid.: 64).

Några vardagssituationer

Shapol, Shirin och Nashmil berättar om deras erfarenheter som kurdiska kvinnor i möten med svenska samhället. Deras berättelser bevittnar föreställningar om invandrarkvinnor i allmänhet och om kurder i synnerhet som kuvade, underordnade och kontrollerade av deras män och fäder. De säger att de är tvungna att hela tiden förklara sig och försvara sig mot dessa fördomar eftersom alla tar det för givet att de är förtryckta.

Shapol: Så fort du säger att du gifte dig ung så tror de att du har blivit bortgift mot din vilja. En dag på jobbet satt jag med några kollegor och småpratade under rasten. Så fort jag sa att jag gifte mig med min man när jag var tjuguetta år gammal, tyckte de plötslig jättesynd om mig och frågade: "Blev du bortgift av din far?". Jag sa nej, vi också faktiskt

gifter oss av kärlek. De har sådana uppfattningar om oss. De tror att alltid männen bestämmer för oss.

Shirin: Mina kollegor förväntade sig inte att jag kunde resa själv eller att jag skulle ha olika aktiviteter eftersom de trodde att min man inte skulle tillåta det. De trodde att jag måste fråga om min mans tillåtelse för att göra saker. Inte alla svenskar men vissa tror att kurdiska kvinnor sitter hemma, kan inte prata svenska, har många barn och sköter hemmet och barnen. Det är hur de betraktar kurdiska kvinnor. ... Min granne sa till mig att hon inte trodde att jag var kurd. Hon trodde att jag var från Chile eller sådant. De kan inte föreställa sig att en kurdisk kvinna kan vara en oberoende och fri individ.

Nashmil: ... vara kvinna och kurd, oj, ett stort problem. Svenska samhället ser ner på oss kurdiska kvinnor. De ofta undrar hur det är möjligt att jag bor själv. De frågar mig om jag får för min familj att gå på disco, göra det ena och det andra och sådana frågor. De har rätt också, de har hört så många konstiga saker. Vi har också en lägre position på arbetsmarknaden vilket gör allt mycket svårare.

Som Nashmil påpekar, är en av anledningarna till varför kurder betraktas på det viset, de brott som kurdiska kvinnor har blivit utsatta för. Det är klart att det finns ett problem och det måste diskuteras och bekämpas. Men det är lika viktigt hur dessa problematiseras, diskuteras och presenteras. Som en kritisk röst måste man alltså kämpa på två fronter samtidigt. Den ena är att avslöja etnocentrism och stereotypa kulturalistiska uppfattningar som förekommer inte minst inom feministisk forskning, i vilken invandrarkvinnor är i stort sätt osynliga förutom i rollen som objekt och offer (se Ålund 1991, de los Reyes 2005).⁵ Den andra är att ta tag i problemet lyfta fram det i hela dess komplexitet och synliggöra dess politiska, sociala, historiska och strukturella aspekter och studera den inom hela dess kontext.

Samtliga berättelser demonstrerar erfarenheter av att bli sedda och behandlade utifrån negativa föreställningar, fördomar, och betraktas som samhällets "andra". Men även respondenterna generaliserar ibland sina erfarenheter och ger en kategorisk bild av hur "svenskar" "är", hur "de" betraktar "oss". Artikuleringen av gemensamma erfarenheter av bland annat exkludering, diskriminering och rasism inom gruppen ger upphov till utformningen av en diskurs om "svenskar" i generella termer. Man måste dock komma ihåg för det första att det i en kontext av envägskommunikation och brist på ömsesidighet (se Fanon 1967) är frågor om

⁵ Dessa är, som Ålund argumenterar inte unikt för Sverige. De förekommer också i internationell feministisk debatt. I USA, Nederländerna och Storbritannien har vit feminism kritiserats för detta.

vem som har makt att definiera de andra och vem som är beroende av andras erkännande centrala. Det handlar om vem som drabbas av den andres föreställningar och definitioner. Det handlar om konkreta sociala och politiska konsekvenser för individer och för reproduktionen av maktrelationer och strukturer inom samhället. För det andra, är respondenternas "andra" gentemot vilka de konstruerar sin identitet, i första hand inte "svenskar" eller Sverige utan det är relaterade till den officiella identitetspolitiken som bedrivs i deras ursprungsländer (se Alinia 2004).

"Förortens" rum, "ortens" väntrum

Framställningen ovan har lyft fram flera individers erfarenheter av rasism, diskriminering och exkludering som dessa personer upplever som invandrare i Sverige. Berättelserna handlar om vardagliga situationer där dessa förekommer samt sådana som är mer strukturella och institutionaliserade som på arbetsmarknaden, i media, osv. I fokus har varit den osynliga mentala muren som (re)produceras av de ständiga gränsdragningar som äger rum i vardagliga interaktioner och som kan ses som både en konsekvens och också en förutsättning för rasismen och diskrimineringen. Dessa gränsdragningar och utestängningsaktioner sker inte på ett direkt och dramatiskt sätt utan genom subtila och till synes betydelselösa och oskyldiga handlingar. Dessa föregår de fysiska och rumsliga gränsdragningarna och segregationen och är en förutsättning för det.

Uppfattningar och föreställningar om "de andra" innefattar åsikter, attityder, ideologier, normer och värden som utgör rasistiska stereotyper och fördomar och ligger bakom rasistiska sociala praxis och diskurser (van Dijk refererad i Kamali 2005a). Som Kamali påpekar, "rasistiska och fientliga sociokognitiva synsätt kan inte reduceras till stereotyper och fördomar om "de andra", utan bör även sättas in i en större kontext av sociala institutioner och strukturella egenskaper i ett samhälle vid en given tidpunkt." (Kamali 2005a: 42). Med andra ord kan en seriös kritik av rasistiska och diskriminerande handlingar inte bortse från deras strukturella och institutionella kopplingar. Därmed ingår även de vardagliga, oskyldiga och subtila rasistiska uttrycksformer i ett system där de reproduceras och i sin tur reproducerar strukturerna.

Föreställningar om invandrare är kopplade till olika rum på globalt, nationellt och lokalt plan. Den globala maktordningen återspeglar sig i sociala relationer och påverkar människors vardagsliv i en komplicerad process av strider för social och politisk makt. Det är därför inte så förvånande att de grupper av invandrare födda i länder som ligger längst ner på den globala makt hierarkin positioneras längst ner i samhället och sätts ständigt i "vänt-rummet" till samhället och dess olika arenor.

Att inte bli insläppta på pubar, att bli behandlade som potentiella brottslingar, att bli betraktade som mindre intelligenta, att få nedsättande kommentarer, att bli negligerade, att slås ut från arbetsmarknaden, att ständigt komma i sista hand för att man inte har den rätta färgen, det rätta utseendet eller det rätta namnet, är exempel på exkluderande praktiker som invandrare möter. Dessa exkluderande vardagspraktik som skapar mental och rumslig separation måste ses som ett led i kampen för att hålla ut "de andra" från social makt. Som Molina påpekar, känslan att det är rätt eller naturligt att diskriminera, är en "viktig komponent i samhällets rasifiering. En sådan är rätten att nyttja det offentliga rummet." (Molina 2005: 107). Att inte släppa in "de andra", att begränsa deras närvaro i det offentliga rummet, att ständigt stötta bort dem genom kränkande handlingar och stereotypiska föreställningar ingår i rasifieringsprocessen inom samhället.

"Förorten" både i meningen symbol för utanförskapets rum och som en fysisk plats är ett ständigt "väntrum" i marginalen, i utkanten av den välbevakade "orten", det "rum" som står för makt och inflytande och för den nationella gemenskapen. Gränserna till "orten" måste bevaras och de "lösenorden" (Azar 2001, 2005) som införs garanterar det. Denna ständiga kamp pågår på olika sidor av "gränsen" från ena sidan för att få lov att dela "rummet" och från andra sidan finns det starka intressen, strukturer och normer som förhindrar det. Vad man än väljer att göra, att acceptera och reproducera den rumsliga delningen med dess hierarkiska ordning, eller att försöka bryta den, så har det ett pris i form av individuella och samhälleliga konsekvenser som man måste vara beredd på att betala. Men alla har ett val utifrån de förutsättningar de har.

Referenser

- Alinia, Mino (2004) *Spaces of Diasporas: Kurdish Identities, Experiences of Otherness and Politics of Belonging*. Department of Sociology Göteborg University. Göteborg Studies in Sociology No 22.
- Alpay, Sahin (2003) "Borders of Europe: A Turkish Perspective" in Rutger Lindahl (ed.) *Whither Europe? Borders, Boundaries, Frontiers in a Changing World*. Centre for European Research at Göteborg University (CERGU).
- Azar, Michael (2001) "Den äkta svenskheten och begärets dunkla objekt" in Ove Sernhede and Tomas Johansson (eds.) *Identitetens omvandlingar: black metal, magdans och hemlöshet*. Uddevalla: Daidalos.
- Azar, Michael (2005) "Det symboliska objektet: Delen, delandet och den nationella gemenskapen" i de los Reyes, Paulina. & Kamali, Masoud (red.) *Bortom Vi och Dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Statens Offentliga Utredningar, SOU 2005:41.
- Berger, Peter L. and Luckman, Thomas (1979) *Kunskapssociologi: Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Björk, Sverker (1997) *Invandrarpolitisk diskurs; Blick och återblick på svensk invandrarpolitisk debatt under tre decennier*. Umeå universitet.
- Bredström, Anna (2003) "Maskulinitet och kamp om nationella arenor – reflektioner kring bilden av 'invandrarkillar' i svensk media" in Paulina de los Reyes; Irene Molina; Diana Mulinari (eds.) *Maktens (o)lika förklädnader: kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Brune, Ylva (1990) *Flyktingfrågorna i pressen 1985–1988*. Stockholm: Delegationen för invandrarforskning, rapport från DEIFO, 14.
- Brune, Ylva (1996) *Vålberg i Nyheterna: en kamp mellan tolkningsmönster*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Brune, Ylva (red.) (1998) *Mörk magi i vita medier – svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*. Stockholm: Carlsson.
- Brune, Ylva (2004) *Nyheter från gränsen: Tre studier i journalistik om "invandrare", flyktingar och rasistiskt våld*. Institutionen

- för journalistik och masskommunikation. Göteborgs universitet.
- de los Reyes, Paulina and wingborg, Mats (2002) *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige: En Kunskapsöversikt*. Integrationsverkets rapportserie 2002:13.
- de los Reyes, Paulina – Molina, Irene – Mulinari, Diana (2003) "Introduction - Maktens (o)lika förklädnader" in Paulina de los Reyes – Irene Molina – Diana Mulinari (red.) *Maktens (o)lika förklädnader: kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- de los Reyes, Paulina – Molina, Irene – Mulinari, Diana (red.) (2003) *Maktens (o)lika förklädnader: kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- de los Reyes, Paulina och Mulinari, Diana (2005) *Intersektionalitet*. Malmö: Liber.
- de los Reyes, Paulina (2005) "Intersektionalitet, makt och strukturell diskriminering" i de los Reyes, Paulina. & Kamali, Masoud (red.) *Bortom Vi och Dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Statens Offentliga Utredningar, SOU 2005:41.
- de los Reyes, Paulina. & Kamali, Masoud (2005) "Inledning" i de los Reyes, Paulina. & Kamali, Masoud (red.) *Bortom Vi och Dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. SOU 2005:41.
- de los Reyes, Paulina & Kamali, Masoud (red.) *Bortom Vi och Dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Statens Offentliga Utredningar, SOU 2005:41.
- Eriksson, Catharina, Eriksson Baaz, Maria, Thörn, Håkan (1999) *Globaliseringens kulturer: Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa.
- Essed, Philemona (2005) "vardagsrasism" i de los Reyes, Paulina. & Kamali, Masoud (red.) *Bortom Vi och Dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Statens Offentliga Utredningar, SOU 2005:41
- Essed, Philemona (1991) *Understanding Everyday Racism: An Interdisciplinary Theory*. Newbury Park: SAGE Publications.
- Fanon, Frantz (1967) *Black Skin, White Masks*. London: Pluto Press.

- Fryklund, Björn och Peterson, Tomas (1989) 'Vi mot dem': *Det dubbla främlingskapet i Sjöbo*. Lund: Lund University Press.
- Grip, Lena (2002) *Mediernas syn på De Andra: En medieanalytisk studie i samband med mordet på Fadime*. Arbetsrapport, September 2002:9. Karlstads universitet, institutionen för samhällsvetenskap, avdelningen för Geografi och Turism.
- Hall, Stuart (1996) "When was 'the post-Colonial'? Thinking at the Limit" in I. Chambers and L. Curti (eds.) *The Post-Colonial Question – Common Skies, Divided Horizons*. London and New York: Routledge.
- Integrationsverket (2004) *Rapport integration 2003*. Norrköping: Integrationsverket.
- Integrationsbarometer 2004: www.integrationsverket.se
- Jonsson, Stefan (2001) *Världens centrum: En essä om globalisering*. Stockholm: Norstedts.
- Jonsson, Stefan (2004) "Rasism och nyrasism i Sverige 1993–2003" i Ingemar Lindberg and Katarina Mattsson (red.) *Rasism i Europa – Kontinuitet och förändring*. Rapport från forskarseminariet 5 september 2003. Stockholm: Agora.
- Kamali, Masoud (2005a) "Ett europeiskt dilemma: Strukturell/institutionell diskriminering" i de los Reyes, Paulina. & Kamali, Masoud (red.) *Bortom Vi och Dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Statens Offentliga Utredningar, SOU 2005:41.
- Kamali, Masoud (2005b) *Sverige inifrån: röster om etnisk diskriminering*. Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. SOU 2005:69.
- Lappalainen, Paul (2005) *Det blågula glashuset – Strukturell diskriminering i Sverige*. SOU 2005: 56.
- Lindberg, Ingemar and Dahlstedt, Magnus (red.) (2002) *Det slutna folkhemmet: Om etniska klyftor och blågul självbild*. Agoras årsbok 2002. Stockholm: Agora.
- Lutz, Helma; Phoenix, Ann; Yuval-Davis, Nira (1995) "Introduction" in Helma Lutz; Ann Phoenix; Nira Yuval-Davis (eds.) *Crossfires: Nationalism, Racism and Gender in Europe*. London: Pluto Press.
- Massey, Doreen (1999) "Spaces of Politics" in Dorren Massey, John Allen and Philip Sarre (eds.) *Human Geography Today*. Cambridge: Polity Press.

- Mattsson, Katarina (2001) *(O)likhetens geografier: Marknaden, forskningen och de Andra*. Uppsala universitet, Geografiska regionstudier, Nr: 45.
- Mc Eachrane, Michael & Faye Louis (red.) (2001) *Sverige och de Andra: Postkoloniala perspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Molina, Irene (1997) *Stadens rasifiering: etnisk boendesegregation i folkhemmet*. Uppsala University Department of Social and Economic Geography.
- Molina, Irene (2005) "Rasifiering: ett teoretiskt perspektiv i analysen av diskriminering i Sverige" i de los Reyes, Paulina. & Kamali, Masoud (red.) *Bortom Vi och Dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Statens Offentliga Utredningar, SOU 2005:41.
- Morely, David & Robins, Kevin (1995) "Globalisation as Identity Crisis: The New Global Media Landscape" in *Spaces of Identity: Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries*. London/New York: Routledge.
- Nemati, Mino (1998) *Medias diskursiva konstruktion av invandrare som problem: 1982–1992*. D-uppsats i sociologi, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Pred, Allan (2000) *Even in Sweden: Racisms, racialized space and the popular geographical imagination*. London: University of California Press.
- Tesfahuney, Mekonnen (1998) *Imag(in)ing the Other(s). Migration, Racism and Discursive Construction of Migrants*. Uppsala universitet, Geografiska Regionstudier 34.
- Thörn, Håkan (2002) *Globaliseringens dimensioner: Nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser*. Stockholm: Atlas.
- van Dijk, Teun A. (1993) *Elite Discourse and Racism: Sage series on Race and Ethnic Relations, Vol. 6*, London: Sage publication.
- Westlind, Dennis (1996) *The Politics of Popular Identity: Understanding Recent Populist Movements in Sweden and the United States*. Lund: Lund University Press.
- Widerberg, Karin (1996) "Women's experiences – text or relation? Looking at research from a sociological and feminist perspective" in NORA no. 2 (1996): 128–136.
- Yilmaz, Hakan (2003) "Placing Turkey on the Map of Europe" in Mats Andrén (ed.) *Whither Europe? Migration, Citizenship and Identity*. Centre for European Research at Göteborg University (CERGU).

- Ålund, Alexandra and Schierup, Carl Ulrik (1991) "Prescribed Multiculturalism in Crisis" in Alexandra Ålund and Carl-Ulrik Schierup: *Paradoxes of Multiculturalism: Essays on Swedish Society*. Avebury: Aldershot.
- Ålund, Alexandra (1991) "The Power of Definitions: Immigrant Women and Problem Ideologies" in Alexandra Ålund and Carl-Ulrik Schierup: *Paradoxes of Multiculturalism: Essays on Swedish Society*. Avebury: Aldershot.

Andra källor

- Carlgren, Andreas: "Invandrare systematiskt missgynnade". *Dagens Nyheter*, 20 November 2002.
- Carlgren, Andreas: "Akademiker sällas efter hudfärg". *Dagens Nyheter* 14 March 2004.
- Fritz, Elisabeth: *Tidningen Svensk polis*, 2 april 2002.
- Sveriges Radio, *P1, ring p1*, 24 januari 2002.
- Sveriges Radio, *P1, centralen*, 5 september 2005.
- Sveriges Radio, *P1, Studio 1*, 18 augusti 2005.
- Swanberg, Lena Katarina: *Göteborgs-tidningen, GT*, 24 januari 2002.

4 Förortens 'hotfulla' unga män

Andrafieringens geografi och behovet av alternativ till stigmatisering och kriminalisering

Ove Sernhede

Del 1 Kan det som hösten 2005 hände i franska förstäder hända i Sverige?

I många Västeuropeiska länder har utvecklingen mot det 'post-industriella' samhället inneburit en tilltagande social polarisering. Framväxten av nya former för 'social exclusion' har lett till att olika grupper marginaliserats och hamnat utanför samhället. Formerna för och intensiteten i dessa processer mot allt tydligare mönster av marginalisering och utestängning varierar, men tendensen är entydig. Europa är i dag en kontinent där miljoner människor är hänvisade till att leva i fattigdom och utanförskap. I den Europeiska Union Sverige trädde in i fanns det 1998 enligt officiell statistik 52 miljoner som levde i vad som betecknades som fattigdom. 17 miljoner var arbetslösa och mer än 3 miljoner hemlösa.

Den västeuropeiska fattigdom, som välfärdsstaterna decennierna efter andra världskriget ville förpassa ut ur historien, har med den franske sociologen Pierre Bourdieus (1999) ord, återvänt i form av ett 'moderniserat eländet'. En viktig aspekt av denna moderna fattigdom är knuten till de senaste decenniernas urholkning av välfärdsstatens institutioner. Denna utveckling har, med den brittiske sociologen Scott Lash (1994), skapat ett institutionellt underskott som är särdeles påtagligt i de urbana miljöer där det 'moderna eländet' är mest manifest. Forskare, som t ex den nordamerikanske sociologen William Julius Wilson (1993), har betonat mönstren av samstämmighet mellan utvecklingen i USA och Europa. Den franske sociologen Loic Wacquant (1996) har tvärtom pekat på avgörande skillnader. En viktig sådan är att europeiska 'getton' är etniskt heterogena och att den avgörande demarkationslinjen mellan de socialt exkluderade och det övriga samhället inte lika entydigt som i USA följer kategorierna 'ras' eller etnicitet. Om vi skall följa sociologins definitioner av vad som konstituerar en klass eller vad som är kännetecknande för ett getto är det kanske inte möjligt att tala om

framväxten av en ny 'underklass' eller om 'gettoisering' i dagens Europa¹. Men rasismen och de sociala spänningarna har i många västeuropeiska länder blivit allt påtagligare. Scott Lash menar, i en artikel från 1994, att det inte längre är en fråga Om, utan en fråga om När och i vilken stad som den europeiska versionen av 'Rodney King-upploppen' i Los Angeles 1992 kommer att äga rum.

I dag vet vi att det var Paris, närmare bestämt i förorten Clichy-sous-Bois. De besinningslösa upplopp som skakade Frankrike under några höstveckor 2005 startade efter det att två unga killar med 'invandrabakgrund' jagats av polisen i Clichy. I sin rädsla tog de skydd i en transformatorstation där båda brändes till döds av högspänningselektricitet. De båda, med bakgrund i Mali respektive Tunisien, var för tillfället utan sina identitetshandlingar och flydde från polisen för att slippa föras till polisstationen för utredning. Polisen och inrikesminister Nicolas Sarkozy hävdade att de var jagade av polisen för att de var inbrottstjuvar. Detta visade sig sedan inte stämma. Medborgare i Clichy-sous-Bois arrangerade ett möte och protesterade mot polisens agerande. Senare på kvällen, den 27 oktober, började ungdomar sätta eld på bilar och butiker i området. Polisens omtalade och av Amnesty International kritiserade specialstyrkor (CRS) svarade på ungdomarnas våld med än mer våld, bland annat sköts en tårgasgranat in i en moské full med människor. Redan nästföljande kväll efter spred sig upploppen runt om i Paris. Efter en vecka var i princip alla stora franska städer en del av de mest omfattande gatukravaller som ägt rum i Frankrike sedan maj revolten 1968 – Nantes, Toulouse, Lyon, Lille osv. Detta kaos var enligt medierna och polisen iscensatta av förortsgangsters och/eller muslimska fundamentalister².

¹ Waquant (1999) definierar getto som en social och rumslig formation för en stigmatiserad, avgränsad och homogen 'etno-racial' kategori.

² I SVT's *Mediamagasinet* 15 dec 2005 diskuterades mediernas bevakning av vad som hände i Paris och Frankrike. Distansen mellan journalister och folk i förorten bidrog till kravallernas utveckling. Merparten av journalisterna valde myndigheternas version av vad som var orsaken till och vad som hände på gatorna. Uppretade invånare slog som svar på detta ner journalister och tände eld på deras bilar.

-Väldet kom inte som någon överraskning. Många i förorterna ser journalisterna som polisens och politikernas förlängda arm, säger Jean-Francois Julliard på organisationen *Reportrar Utan Gränser*.

Samma TV-program granskade också danska mediers rapportering om förorten. I danska TV2 toppades nyheterna i somras av rapporter om Triple A, ett tungt beväpnat invandragång som påstod sig ha tagit över tre stadsdelar i Köpenhamn. Polisen kommenterade, politikerna agerade. Men det fanns ett problem med nyheten. Den var inte sann. *Mediamagasinet* åkte till Danmark för att ta reda på hur sommarens kanske största nyhet visade sig var en bluff.

Den officiella arbetslösheten i Clichy är 25 % och ungdomsarbetslösheten i det närmaste 50 %.³ Men arbetslöshetssiffror ger inte hela bilden. Den franske ungdomskulturforskaren Sebastien Peyrat har studerat de ungas villkor i olika förorter i Paris under nio år. Peyrat menar att upploppen är de unga männens svar på en "bred och djupt känd vrede" grundad i erfarenheterna att "alltid och överallt" bli behandlad som en andra klassens medborgare. I en kränkande omvärld blir den egna förorten en trygg tillflykt. Här har man kontroll och kan erhålla upprättelse. Peyrat:

Alltså måste man kämpa mot omvärlden, man måste få den att 'betala' för att få revansch på den. Att bränna bilar, att tampas med ordningsmakten, det är ett sätt att ta revansch på omvärlden och ett sätt för de unga att bli erkända av denna omvärld som annars inte lyssnar på dem. Poliserna är representanter för denna orättvisa omvärld, därför är polisen i deras ögon 'fiender' som man måste slåss mot och som man måste jaga bort från höghusområdets territorium (Hedström 2005).

Sammandrabbningarna mellan polisen och de frustrerade, unga männen handlar alltså till del om vem som har makten över eller vem som kontrollerar territoriet, dvs. förorten. Det finns, menar Ingrid Hedström, en "mörk underström som anknyter till Frankrikes koloniala förflutna" detta blir inte minst tydligt när unga kravallbloggare väljer signaturer som 'Nik la France', 'Knulla Frankrike'. Andra röster i samma artikel hävdar t.ex. att "Frankrike fullföljer sitt koloniala arv genom att trycka ner svarta fransmän". Hedström menar att de problem det franska samhället tvingas möta genom upploppen i de franska förstäderna till del har sin grund i en postkolonial situation. Myndigheterna fick inte bukt med oroligheterna förrän man införde utgångsförbud i 300 franska städer. En lagparagraf som skapats under Algerietkriget putsades av och användes nu på fransk mark, denna gång för att tygla barnbarnen till dem som ursprungligen var föremål för denna lag.

Den franska händelseutvecklingen diskuterades ymnigt i svenska medier och frågan om en liknande utveckling skulle vara möjlig i Sverige ställdes mer än en gång. De förortsungdomar, socialarbetare och forskare som intervjuades i medierna gav inget entydigt svar. Men efter det som tidigare hänt under hösten i Södertälje, då skarpa skott avlossats mot en polisstation efter ett bråk mellan

- Danska medier kunde lika gärna skickat en reporter till bortre Mongoliet som till en förort i Köpenhamn, så lite kontakt finns det, menar Lasse Jensen, redaktör för danska radioprogrammet Mennesker og Medier. www.svt.se

³ www.analyskritik.press.se "Den europeiska sociala modellen och upploppen i Frankrike".

polis och ungdomar i ett av stadens 'invandrartäta' höghusområden, framstår detta ändå inte som ett helt otänkbart scenario. Fatigdomen och frustrationen i svenska förorter kan kanske inte riktigt jämföras med situationen i Frankrike. Men Sverige är, trots sin begränsade koloniala historia, en del av det postkoloniala Västeuropa. De migrationsströmmar som fört de före detta kolonierna in i de europeiska metropolernas hjärtan, har också i vårt land skärpt främlingsfientligheten och gett utrymme åt en nyväckt nationalism (McEchrane & Faye 2001). Över hela kontinenten pågår en utveckling som segregerar och avskiljer de stora städernas 'immigranttäta' bostadsområden från det övriga samhället. De socialdemokratiska välfärdsstaterna i Skandinavien var en tid förskonade från denna utveckling. Utvecklingen i Sverige kan inte heller beskrivas som att välfärdsstaten gett upp sina ambitioner. Men jag menar att vi till Clichy-sous-Bois i Paris och andra gettoliknande förorter runt om i Europa, kan foga flera förorter i syd-västra Stockholm, delar av Angered i Göteborg såväl som Rosengård i Malmö.

Alla dessa områden är inbegripna i vad som brukar beskrivas som en territoriell stigmatiseringsprocess. Med den tidigare nämnde Loic Wacquants (1996) terminologi har den samhälleliga och mediala diskursen här demoniserat livsvillkoren på ett sätt som skapar rädsla och osäkerhet, såväl inne i som utanför dessa områden. Stereotypa föreställningar om kriminalitet, om ras-, kultur- och religionsmotsättningar bidrar till att skapa fruktan och moralisk panik. Dessa demoniserings- och stigmatiseringsprocesser är inte minst påtagliga för unga män med 'invandrarbakgrund' från dessa områden. Så även om ungdomssituationen i franska förstäder inte kan jämföras med hur det ser ut i Sverige så finns det paralleller; detta gäller inte minst synen på förortens unga män som problem och hot.

En vanligt förekommande uppfattning i diskussionen om händelseutvecklingen i Frankrike gör gällande att våldet och förstörelsen är det enda språk dessa ungdomar känner till. Detta är inte sant. Det är i lika hög utsträckning politiker, medier och institutioner som saknar såväl intresse som förmåga att ta till sig de ungas röster och kulturella uttryck. För var och en som lyssnat på den franska hip hop musik som skapats med rötter i dessa områden är det uppenbart att det finns andra språk än destruktionen. Fransk rapmusik har under det senaste decenniet utvecklats till att bli förorts-ungdomens egen offentlighetsstruktur. Den utgör en ny typ av journalistik, en röst från marginalen som vill kommunicera och

öppna upp en dialog om de villkor de unga lever under. Gruppen *Son Tres* t.ex. vänder sig i en helt nyskriven låt direkt till landets ledande politiker "I stället för att sova i nationalförsamlingen borde ni lyssna på oss, vi är det unga Frankrikes röst" – "Vi skall 'knulla' La France tills hon älskar oss, upploppen slutar inte förrän ni fattar att vi är fransmän och att vi är här för att stanna."⁴

Den hotfulla ungdomen och förortens kriminella gäng

Under hela efterkrigstiden har ungdomar betraktats som svårhanterliga och hotfulla. I mediernas värld har kategorin ungdom i det närmaste gjorts liktydig med de unga män, som genom att utveckla eller ansluta sig till olika former av kamratgrupper och subkulturer utgjort en aldrig sinande källa till indignation från den äldre generationen. Oftast har det handlat om arbetarklassungdomar som av olika anledningar haft svårigheter att hitta plats och tillhörighet i ett föränderligt samhälle. Diskussionen om den 'hotfulla ungdomen' (Ohlsson 1997) har ofta fått medier och myndigheter att alltför kategoriskt hänföra hela grupper av ungdomar till 'samhällets fiender'. Att på detta sätt bli utpekad har snarare förstärkt det utanförskap och den vilshenhet som utgör bakgrunden till att dessa unga haft behov att utveckla egna tillhörigheter och identiteter. Det startade med swingpjattar och 'dansbandeländet' redan på fyrtioalet, under femtioalet var det rock n' roll, knuttar och raggare. På sextioalet kom droger, mods och hippies och under sjuttioalet var det punkens radikala avståndstagande till all samhälllig ordning som skapade oro. Sedan mitten av åttiotalet har rejvarnas extatiska danskultur, skinnskallarnas våldsfascination, hip hop kulturens graffitimålare och förorternas unga män stått i centrum för den moraliska paniken.

Det svenska samhället genomgick under 1990-talet en ekonomisk strukturomvandling. Samtidigt ömsade hela samhället skinn och ett flertal debattörer är beredda att betrakta dessa förändringar som ett 'epokskifte' (Bengtsson & Wirtén 1996). Nya mönster av arbetslöshet, segregation, fattigdom, marginalisering och diskriminering gjorde Sverige till vilket annat europeiskt land som helst. Denna samhällsutveckling har också skapat nya förutsättningar för debatten om ungdom och kriminalitet. En debatt som i hög

⁴ SRs Studio Ett hade 060102 ett informativt inslag om hip hop och rap musik i Frankrike, går att höra på www.sr.se/webbradio.

utsträckning jämställt ungdomsgrupper från miljonprogrammets betongförorter med gäng och gäng med kriminalitet. Att vara ung man med invandrabakgrund och att bo i ett 'utsatt' bostadsområde har i det närmaste blivit liktydigt med att vara farlig. Inte minst de i medierna uppmärksammade mobiltelefonrånen tenderade att demonisera alla unga män med invandrabakgrund. Sanningen är att det i Stockholm hösten 1998 (när debatten om mobil rånen var som hetast) var 0,1 promille av alla ungdomar med 'invandrabakgrund' som var misstänkta för rån. (Expressen 17 mars 2000). Unga från de 'utsatta förorterna' talar upprört om att debatten lett till att de upplever att allmänheten tror att de alla ständigt är beredda att begå brott. Många av mina informanter kan vittna om den specialbevakning man blir utsatt för så fort man går in i en butik, hur människor man möter på gatan går omvägar när man kommer osv. En annan aspekt av samma demoniseringsprocess är att alla unga som finns ute i offentliga miljöer ses som tillhörande 'gatugäng' – vilka i sin tur betraktas som kriminella. Psykologen Stefan Sandström (2000 s. 166) menar t.ex. att man i 'mångkulturella förorter' "börjar se unga män som efter de amerikanska männens förebild, går omkring med tjocka guldkedjor om hals och handleder. Detta är ett tydligt tecken på att de är kriminella, eftersom de inte på ärligt sätt skulle kunna tjäna ihop till sådana dyrbarheter". Denna typ av skrivningar utgör en del av den moral panik som skapar föreställningar om att de 'invandrartäta' förorterna mer eller mindre styrs av kriminella ligor, att man blir rånad om man besöker en sådan stadsdel, att alla unga där bär vapen osv.

Unga från förorten, framför allt de med utomeuropeisk bakgrund, tenderar genom denna behandling att 'andrefieras', dvs. de betraktas som främmande, annorlunda och utan egentlig anknytning eller relation till det svenska samhället. I enlighet med denna logik pekade alltså franska medier och fransk polis ut förortens arbetslösa unga män som orsaken till höstens upplopp. Det är framför allt mot denna grupp man måste ta i med hårdhandskarna. Enligt inrikesminister Sarkozy är dessa unga inget annat än 'slödder'. Han tycker också att de franska förstäderna borde rensas från dessa element med högtryckskanoner.

Svenska politiker uttrycker sig aldrig på detta sätt och måhända säger detta också något om skillnaderna mellan Sverige och Frankrike. Den svenska polisen kan inte heller jämföras med CRS-styrkornas insatser i fattiga franska förstäder. Men också i vårt land har tonen skärpts. "Tuffare tag mot unga brottslingar" lyder också

rubriken i *Göteborgs-Posten* 19 maj 2005. "Polisen i Göteborg utökar och permanentar sin satsning mot ungdomsbrottligheten". Tidningen låter via polisedningen meddela att den försöksverksamhet som startade hösten 2004 för att stoppa rekryteringen till de "kriminella gängen i de invandrartäta förortererna" nu skall permanentas och utökas från 25 spanare till 70. Den fråga som med nödvändighet måste ställas är om denna nya satsning, som alltså innebär långt mer än en fördubbling av personalinsatserna, också är en förändring av fokus. Från "kriminella gäng" till vad som beskrivs som en mer generell "punktmarkering av tonårskategorin". Under perioden oktober 2004 till april 2005 stod polisen för 503 frihetsberövanden inom ramen för denna special verksamheten. Detta "indikerar" att man för hela det första året når "en slutnotering runt 1 000" enligt *Göteborgs-Posten* (19 maj 2005), vilket är en ökning av antalet frihetsberövanden med 25 %.

Ser vi denna nya, utökade satsning i ljuset av den forskning om brottsutvecklingen i Göteborgs-området som gjorts vid Göteborgs universitet framstår den som diskutabel. Docent Sven Åke Lindgren, sociologiska institutionen, kommer i sin *Brottsutveckling i Göteborgsområdet 1975–2004*, fram till att "antalet ungdomar som begår brott inte ökat – inte i faktiska tal och inte heller som andel av det totala antalet misstänkta personer (gäller både i fråga om samtliga brott och i fråga om sammanlagda brottsbalksbrott)". Ungdomsbrottligheten är just en av de frågor Lindgren speciellt uppehåller sig vid i sin skrift. Han menar att det utifrån "medias nyhetsutbud" är "lätt att falla in i tron att allt bara blir värre och värre. Att brottsligheten kontinuerligt ökar och förgrovas".

Polisens kartläggning av ungdomskriminaliteten

Medierna har sedan första halvan av 1990-talet talat om 'etniska gäng', om maffialiknande ligor och organiserad kriminalitet i de göteborgska 'invandrarförortererna'. I bland annat *Göteborgs-Posten* har vi kunnat läsa om dessa oroväckande utvecklingsmönster och att "varje stadsdel har sitt gäng" (GP 29 maj 1999). Angered intar här en särställning. Men redan i polisens rapport *Ungdomsbrottlighet i Göteborg 1996* framgår att Angered tillsammans med stadsdelarna Bergsjön, Kortedala och Biskopsgården (alla bostadsområden med hög andel invånare med 'invandrarbakgrund') då hade bort emot 45 % av all beivrad ungdomskriminalitet i Göteborg detta år.

Polisrapporten sa dock inget om huruvida dessa unga brottslingar tillhörde organiserade kriminella ligor. Den kopplingen gjordes av de debattörer som kommenterade rapporten (se t.ex. GP, 14.4 1997). Men när rapportens statistik skärskådades fann även förespråkarna för krafttag mot ungdomskriminaliteten att antalet brottslingar var förhållandevis få till antalet och att de flesta brotten måste betraktas som 'mindre allvarliga' samt att de 'förorsakar jämförelsevis liten skada'. Polisens egen rapport från 1996 innebar i realiteten ett ifrågasättande av den allmänt spridda föreställningen om de 'invandrartäta' förorterna som styrda av kriminellt organiserade gäng.

Utän tvekan har situationen förändrats sedan 1996. Efter skottlossningen mellan olika kriminella ligor i Göteborg sommaren 2001 är det uppenbart att de kriminella ligorna har inflytande i vissa förorter. Den 5 oktober 2002 skriver Mats Glansberg från Polismyndigheten, Västra Götaland, i *Göteborgs-Posten* om "de kriminella gängen" som ett allt påtagligare och växande problem. Under det år som följde på den omskakande sommaren 2001 hade polisen beslagtagit mer än 100 vapen. Denna händelseutveckling är också bakgrunden till rapport U-83/04 som arbetades fram av analytikern Jenny Johansson från Underrättelseroteln vid Länskriminalpolisen i Västra Götaland, och som publicerades i februari 2004. Rapporten har titeln *Rekrytering till kriminella gäng* och avser att svara på tre frågor. Vilka (med avseende på ålder, kön, plats, etnisk tillhörighet, brottsbelastning m.m.) är de yngre personer som finns i den organiserade brottslighetens yttre sfär? I vilka bostadsområden sker den mest omfattande rekryteringen? Varför dominerar vissa områden i rekryteringen till kriminella gäng? Utredaren skapar utifrån det underlag hon har tre kategorier. Grupp 1 utgörs av de gängmedlemmar som är kända av polisen. Grupp 2 av dem som har begått brott med en gängmedlem, dvs. de som ingår i grupp 1. Den tredje gruppen utgörs av dem som gjort brott med personer från grupp 2. Den tredje och mest perifera gruppen är samtidigt det största (159 personer). Det är också här de yngsta deltagarna finns. Jenny Johansson skriver (s. 17) att "de personer som av polisen är kända som gängmedlemmar till övervägande delen är andragenerationens invandrare". När de övriga personerna i materialet studeras visar det på liknande förhållanden. "De har svenskt medborgarskap men blir sannolikt betraktade som invandrare av det svenska samhället". Detta är alltså svaret på fråga ett och två – de ungdomar som befinner sig i den organiserade brottslighetens yttre sfär är

'andra generationen invandrare' som bor i Angered, Bergsjön och Biskopsgården. Fråga tre handlar om varför vissa områden dominerar denna rekrytering. Svaret ger Jenny Johansson genom att presentera en tabell över arbetslöshet, ohälsotal, antal familjer med socialbidrag osv. i de tre angivna förortsområdena och relatera dessa siffror till Göteborg som helhet. Tabellen, skriver Johansson (s. 21) "talar sitt tydliga språk: många människor i dessa områden lever i samhällets absoluta underklass". Situationen i skolorna beskrivs också som alarmerande. Av dem som gick ut ur nionde klass vid Gårdstensskolan 2003 hade endast 42 % godkända slutbetyg. Gårdsten är just ett av de områden där rekryteringen till kriminella ligor enligt rapporten varit påtaglig. Johansson menar att det inte är svårt att förstå varför en sjuttonåring som lever under dessa förhållanden attraheras av de kriminella nätverken. De tillhandahåller allt det han saknar – pengar, tillhörighet, status och respekt. Johansson skriver (s. 22); "Lägger man dessutom till det stora avstånd som finns mellan honom och samhället kan man fråga sig om han egentligen har några möjligheter att välja". Det låter nästan som om att kriminalitet här får karaktären av en egenskap, något som inte kan väljas bort.

Har Johansson som ambition att teckna en generell bild av att dagens unga i Angered inte har något annat val än att bli gangsters? I så fall stämmer det dåligt med de siffror som presenteras i utredningen. 2004 fanns det i Angered (dvs. SDN Lärjedalen och SDN Gunnared) 2 234 pojkar i åldern 13–18 år⁵. Den av polisen utpekade gruppen som befinner sig i riskzonen för att bli indragna i de kriminella ligornas verksamhet består av 159. Det är dessa personer som någon gång gjort brott tillsammans med någon som gjort brott tillsammans med medlem i kriminell liga. Av dessa är, enligt utvärderarna Forkby och Larsen (2005, s. 27), 128 vid tillfället för undersökningen under 19 år och 51 kommer från Angered. För Angered del motsvarar dessa siffror, som Forkby och Larsen skriver i sin utvärdering: "inte fler än drygt 2 procent". Det finns rimligen en större riskgrupp med potential för att dras in i kriminalitet, men polisens egna, faktiska siffror ger onekligen en annan bild än de föreställningar som växt fram i det allmänna medvetandet⁶.

⁵ Dessa uppgifter är hämtade från Forkby & Larsen 2005.

⁶ Just denna vidare riskzonsbedömning har senare, i den verksamhet som växt fram inom Ung och Trygg, enligt utvärderarna Forkby och Larsen, varit föremål för diskussion mellan socialtjänsten och polisen. En större grupp ungdomar gavs olika färger med olika kriminell dignitet eller valör. Socialtjänsten framförde bland annat kritik av kvaliteten på den information som låg till grund för färgsättningen (Forkby & Larsen s 29).

Även om tyngdpunkten i Johanssons rapport handlar om hur nätverk och relationer ser ut inom de kriminella ligorna har hon en ambition att förstå bakgrunden till framväxten av dessa. Rapporten kan läsas som en argumentation för att ungdomssituationen i de multietniska förorterna inte i första hand skall betraktas som ett polisiärt problem. Johansson betonar de strukturella, sociala och kulturella orsakerna till ungdomssituationen och kriminaliteten.

Dåvarande närpolischefen i Angered, Bertil Claesson, menar också i en intervju (20 maj 2005) att ”de problem samhället brottas med i Angered inte kan lösas av polisen”. För att komma till tals med att unga dras in i ökad organiserad brottslighet måste mer grundläggande politiska krafter sättas i rörelse. ”Man måste faktiskt ställa sig frågan om det är politikernas mening att vi skall ha ett samhälle där alla problem koncentreras till vissa områden? Man kan inte göra något åt arbetslösheten så då är det enklast att fösa ihop alla arbetslösa på samma ställe. Är det kanske någon som tjänar på att koncentrera alla problem till vissa områden, man kanske tror att de är enklare att kontrollera situationen då?” De farhågor Bertil Claesson ger uttryck för ligger snubblande nära den roll sociologen Loic Wacquant menar att polisen och fängelsesystemet får i allt fler nyliberala stater. I ekonomier där det inte finns, eller inte kommer att finnas, arbete till alla utvecklas nya strategier för att handskas med fattigdomen. ”Regleringen av fattigdomsproblemet i samhället genom avlönat arbete ersätts därför av en annan slags reglering med hjälp av ordningsmakten och rättsväsendet” (Wacquant 2004 s. 109).

Wacquants fokus är riktat mot USA och den amerikanska statens omvandling från välfärdsstat till vad han betecknar som en fångvårdsstat. I allt fler länder, också i Europa, omdefinieras statens roll. Staten drar sig tillbaka från den ekonomiska arenan och politikerna hävdar nödvändigheten att minska de sociala åtagandena, samtidigt som strafflagstiftningen utvidgas och skärps. Denna omvandling av staten tenderar att kriminalisera fattigdomen och inskränka den sociala och arbetsrättsliga tryggheten. Europa har ännu inte anträtt denna väg med samma tydlighet som USA. Men också i Europa talas det allt mer om våldet i städerna, om osäkerhet och myndigheternas behov av att bevaka och ha kontroll över ”känsliga” områden. Det är mot denna generella bakgrund spänningen mellan den franska förortsungdomen och polisen också måste ses.

Det är måhända också möjligt att använda denna bakgrund till att förstå den svenska polisens satsningar. De sociala problem som är relaterade till omvandlingen av staden Göteborg under 1990-talet har skapat en ny form av otrygghet och osäkerhet. Denna utveckling som ingalunda är unik för Göteborg, kan i korthet beskrivas med stickord som avindustrialisering, migration, segregation, arbetslöshet och marginalisering. Frågor om trygghet och säkerhet har, inte minst mot bakgrund av de ökade sociala klyftor dessa utvecklingsmönster skapat, allt mer kommit att hamna i fokus för politik och medier. Det tycks närmast som politik i dag kommit att uppfattas som liktydigt med säkerhet och kontroll. Vi kan se denna tendens över hela det politiska verksamhetsfältet, från den lokala brottspreventionen i bostadsområdet till det globala kriget mot terrorismen. Den polsk-brittiske sociologen Zygmunt Bauman (2005) menar att den sociala välfärdsstat som dominerade i Västeuropa under efterkrigstiden ersatts av vad han betecknar som en säkerhetsstat. Denna får inte legitimitet från medborgarna genom att hänvisa till ambitionen att inkludera och skapa välfärd åt alla grupper i samhället. Nej, den skapar sin ställning genom att erbjuda säkerhet, framför allt genom att motverka kriminalitet och aktivt arbeta för att utestänga vissa grupper. De senaste två decennierna har det också skett en exempellös utveckling av "säkerhetsindustrin". De europiska säkerhetsstaterna söker sin legitimitet hos väljarkåren, menar Bauman, genom en politik som utgör en blandning av säkerhets- och invandringspolitik.

Det är mot denna fond inte märkligt att t.ex. Folkpartiet sommaren 2005 diskuterar att ålägga lärarna i de multietniska förortsskolorna att samarbeta med SÄPO för att kartlägga potentiella religiösa och politiska extremister. Också i Europa ökar stadigt antalet interner på fängelserna samtidigt som kontrollen över dem som uppbär understöd skärps. Polis och sociala myndigheter tar över hela kontinenten anstränger på olika sätt sig för att "punktmarkera tonårskategorin". Nya typer av kontroll strategier är en del av ett nationalstatsöverskridande utvecklingsmönster där vissa grupper blir föremål för allt starkare övervakning (flyktingar, muslimer, djurrättsaktivister, förortsungdomar, missbrukare mm.). Satsningar där olika myndigheter (socialkontor, polis, arbetsförmedlingar, försäkringskassor, sjukhus osv.) samordnar sina dataregister och koordinerar sina insatser växer fram på olika håll i Västeuropa (Wacquant 2004).

Samhällets insatser når inte fram

Generaldirektör Sture Korpi presenterade våren 2001 tre rapporter från Statens Institutions Styrelse (SIS) på *Dagens Nyheter*s debattsida (9 mars 2001). Dessa visar att antalet unga som döms till slutna ungdomsvård ökat kraftigt under senare tid, att strafftiderna blir allt längre, att de som döms blir allt yngre samt att 2/3 av dem som döms har 'utländsk bakgrund'. Av Korpis artikel framgår att det mellan 1999 och 2000 skett en ökning på 78 % av antalet dömda till slutna ungdomsvård. Korpi diskuterar inte gangsterkulturen men ökningen är relaterade till situationen i de stora städernas förorter. Rapporten om den slutna ungdomsvården kan ses som en display. Det finns bakom dess statistik viktig information om vad som händer i de 'invandrartäta' eller 'svenskglesa' (Andersson 2003) förorterna runt Stockholm, Göteborg och Malmö. Ungdomssituationen är i många förorter är i högsta grad allvarlig. Det är viktigt att samhället tydligt markerar att man inte tolererar gangsterkulturen. Samtidigt är det viktigt att inte gripas av panik. Det som verkligen behövs är satsningar på nya sociala och pedagogiska strategier som utgår från den verklighet och de kulturer de unga i de 'utsatta' stadsdelarna lever i. Utan att förringa problemets omfattning och dignitet är det viktigt att klargöra att det finns en diskrepans mellan de faktiska förhållandena och de bilder av farlighet som medierna presenterar. Det är inte så att man ovillkorligen blir ofredad av knivviftande, narkotikapåverkade tonåringar om man promenerar runt i Rosengård, Hammarkullen eller Bergsjön. Bilderna av den 'hotfulla ungdomen' i den farliga förorten har trängt så djupt in i det allmänna medvetandet att också socialarbetare, fritidsledare, lärare och andra som arbetar i dessa 'utsatta' områden långt ifrån är opåverkade. Förutsättningarna för att utveckla nya arbetsmetoder, något som också Korpi efterfrågar, lider en uppenbar risk att begränsas när också de professionella ungdomsarbetarna läser de ungas kulturer och livsstilar genom de linser kvällstidningarnas bilderna skapar.

I anslutning till analysen av bakgrunden till den i SIS-rapporterna presenterade utvecklingen skriver Korpi att socialtjänsten misslyckats. Insatserna har inte nått fram och han menar att "det krävs nytänkande inom socialtjänsten om denna negativa trend skall brytas". Korpi har utan tvekan rätt. Det måste utvecklas alternativ till kontrollen, övervakningen och kriminaliseringen av de unga. Det krävs en ny 'approach' – ett nytänkande som förmår

lokalisera möjligheterna i dessa områden. En sådan strategi förutsätter distinkta ingrepp mot de kriminella krafter som är verk-samma i vissa områden. Men det krävs också en ny form av socio-logisk och pedagogisk fantasi som förmår kanalisera den frustre-rade energi som finns i förorter präglade av arbetslöshet och brist på framtidsutsikter. För att kunna utveckla denna form av integra-tionsbefrämjande ungdomsarbete måste det skapas kunskap om de komplexa sociala och kulturella förhållandena dessa unga tvingas växa upp med.

Under flera år vistades jag i Angered genom ett SFR-finansierat forskningsprojekt som just handlade om den samtida, multietniska förortsungdomens kreativa och nyskapande kulturformer. Detta arbete resulterade i boken *AlieNation is My Nation. Hip och unga mäns utanförskap i Det Nya Sverige* (Ordfront 2002). Det är uppenbart att det måste finnas en spänning mellan samhällets korri-geringsstrategier och en kulturforskarens ansats. Medan polisens upp-gift är att lagföra handlar socialtjänstens arbete om att via olika former av insatser anpassa de unga till den rådande sociala ord-ningen. Kulturforskaren är däremot inbegripen i ett arbete för att utveckla kunskap om vardagslivets kulturella grammatik. Kulturforskaren ser människan som en meningsskapande och kommuni-cerande varelse. Alla kulturer och mänskliga gemenskaper kan beskrivas som meningsbärande strukturer. Detta innebär att de har en grammatik och att de i överförd mening kan 'läsas'. Ungas gemenskaper och kulturer har under senare tid varit föremål för tämligen omfattande forskning. Resultaten av denna forskning kan i korthet sägas handla om att de kulturer de unga utvecklar ger uttryck för behov av att bearbeta sociala, psykiska, kulturella och existentiella villkor. Att växa upp i ett föränderligt och högt 'utvecklat' senmodernt samhälle innebär att det inte längre är möj-ligt att orientera sig i den egna samtiden genom att ta över föräld-ragenerationens kulturer, livsmönster och identiteter – detta är inte minst uppenbart i de 'invandrartäta förorterna'.

Olika ungdomsgrupper utgör olika former av kollektivt strukturerade svar eller reaktioner på specifika levnadsvillkor. I kamrat-gruppen kan de behov som föräldrar och samhälle inte förmår till-godose kompenseras – gruppen eller gänget handlar om behov av att tillhörighet, trygghet, närhet, mening, identitet och respekt. Kamratgrupper eller det som ibland kan uppfattas som 'stökiga ungdomsgrupper' kan därför inte 'per se' betraktas som hotfulla eller farliga. De kan tvärtom mycket väl utgöra en form av 'organi-

sering' som det socialt förebyggande och integrationsbefrämjande ungdomsarbetet har allt att vinna på att kommunicera med. Utgångspunkten för varje socialt och pedagogiskt orienterat ungdomsarbete måste vara den ömsesidiga kommunikationen. Det är bara på detta sätt som ungdomsarbetaren kan komma in i gruppen och det är endast på detta sätt som de unga kan utveckla former för att kreativt och produktivt ge uttryck för den energi som är knutet till gruppen. Av denna anledning är det viktigt att de i området verksamma ungdomsarbetarna, precis som Korpi påpekar, har förtroende hos de unga. Detta har blivit än viktigare med framväxten av det Nya Sverige. Socialarbetaren, läraren eller fritidspedagogen måste i dag på ett än mer accentuerat sätt reflektera över sin egen roll.

Del 2 AlieNation is My Nation

Den franska förorten är slitnare och mer nergången än dess svenska motsvarighet. Men rapporter om tillståndet i svenska förorter är långt ifrån alltid en upplyftande läsning. Från bland annat den parlamentariskt tillsatta utredningen Storstadskommittén har vi sammanställningar av de sämst ställdas situation i Sverige. Kommittén talar om speciellt 'utsatta stadsdelar' där 40% av alla barn och ungdomar i åldern 0–17 år bor. Dessa är belägna i storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö miljonprogramområden.⁷ Majoriteten av människorna har här utländsk bakgrund. Högst andel 'unga med invandrarbakgrund' återfinns i stadsdelar med 'extremt låga inkomster'. I Göteborg och Malmö finns områden med extremt låga inkomster där de med 'invandrar bakgrund' utgör mer än 80% av befolkningen och där mer än 50% av barnen mellan 0–6 år har arbetslösa föräldrar. Det var Storstadskommitténs utredning som låg till grund för den så kallade Storstadssatsning som med 2,3 miljarder skulle skapa integration och arbete i dessa områden. Trots denna satsning lever 64% av barnen i Bergsjön under fattigdomsstrecket, motsvarande siffra för Rosengård i Malmö är 74%, allt enligt Rädda Barnens rapport om barnfattigdomen i Sverige 2003 (Salonen 2003). Klyftorna mellan de som har och de som inte har ökar. I början av 1990-talet var barnfattigdomen i de fattigaste stadsdelarna sju gånger större än i de rikaste stadsdelarna. År 2003

⁷ Se t.ex. SOU 1996:55 *Vägar in i Sverige*, SOU 1997:61 *Att växa upp bland betong och kojor*, SOU 1997:118 *Delade städer* och SOU 2000:3 *Välfärd vid vägskäl*.

har skillnaden ökat till att bli sjutton gånger större mellan de fattigaste och de rikaste områdena (Salonen 2003). Detta trots de massiva insatser på 2,3 miljarder som gjordes i de mest utsatta områdena i Stockholm, Göteborg och Malmö. Enligt officiell statistik (Göteborgsbladet 2005) är medelinkomsten i Angeredsförorten Hjällbo 116 000 kr/person, i villaområdet Hovås 377 000 kr; ohälsotalet i Hjällbo är 46 och 17 i Hovås. Andelen familjer med socialbidrag är i Hjällbo 50, 7% medan denna typ av familj bara utgör 0,5 % av familjerna i Hovås.

Även om den svenska välfärdsstaten inte 'kastat in' handduken så krackelerar det berömda svenska folkhemmet. Ekonomin befinner sig i en expansionsfas trots det är arbetslösheten allt jämt på en hög nivå. Människorna i de mest utsatta stadsdelarna är de som drabbas hårdast av denna utveckling. Under de senaste åren har en rad studier visat att framför allt flyktingar och 'invandrare' från utomeuropeiska länder har sämre förutsättningar i det svenska samhället – det gäller arbetsmarkanden, bostadsmarknaden, det juridiska systemet, utbildningssystemet, möjligheterna att låna i banker m.m. ⁸ Antagningen till högre studier visar också upp detta ojämlika mönster. Hösten år 2000 var 68 av de 2 437 göteborgare som började på universitetet från Angered. Det är knappt 3 procent. Från Domkyrkoförsamlingen, med 72 procent färre invånare, började 104 studenter. De ansvariga vid universitetet ville helt enkelt inte tro på reportern som ringde och presenterade siffrorna (Göteborg Posten, 28 mars 2000).

Diskussionen och forskningen om de europeiska storstädernas nya fattigdomsområden har hävdats att dessa, i kontrast till de traditionella arbetarklassområden där fattigdom var en integrerad del av kulturen, lider brist på solidaritet och gemenskap. Den lokala, kollektiva och territoriella identitet som tidigare gav trygghet och självkänsla har i dessa nya områden ersatts av instabilitet. Det finns här, menar man, en marginalisering och stigmatisering till det övriga samhället (SOU 2005:69). Samtidigt betraktas de interna villkoren som präglade av konkurrens och konfliktfyllda motsättningar mellan olika etniska grupper. Aspekter av dessa mönster är naturligtvis också möjliga att skönja i Sverige. De nya 'invandradominerade' bostadsområdena i de tre storstadsregionerna är sköra gemenskaper, karakteriserade av extrem etnisk heterogenitet. Många vuxna ser sitt boende i dessa områden som en tillfällig lösning.

⁸ För en aktuell presentation av röster om den etniska diskrimineringen i Sverige, se t.ex. SOU 2005:69 *Sverige inifrån*.

Därmed utgör det egna bostadsområdet inte alltid en självklar utgångspunkt för gemenskap. Här är det i stället familjen och tillhörigheten i den egna etniska eller religiösa gruppen som laddas och görs betydelsefull.

För de unga förhåller det sig däremot annorlunda. På dagis leker alla med alla och för de allra flesta innebär grundskolan att man läser tillsammans med klasskamrater som har annan etnisk bakgrund. På fritiden är man ute i området och utvecklar gemenskaper där föräldrakulturens etniska gränser i många avseenden överskrids. Att vara ung i det moderna innebär att befinna sig i en position av ett komplext, såväl yttre som inre sökande och identitetsarbete. Detta gäller alla unga, oavsett klass, kön och etnisk bakgrund. För många unga i de 'multietniska' bostadsområdena runt Stockholm, Göteborg och Malmö är detta identitetsarbete också märkt av ett många gånger alienationsskapande möte med det officiella Sverige.⁹

Många av de ungdomar jag haft kontakt med lever i en värld präglad av känslan att inte vara önskvärd någonstans i samhället – att inte passa in, att inte ens ha en respekterad plats att bo på. Dessa unga återkom i samtalen med mig ofta till den frustration de kände över att 'inte vet vad man skall göra med sitt liv'. En aspekt av denna vilshenhet kommer till uttryck när vi diskuterat deras framtidsutsikter och upplevelse av tillhörighet. Man är svensk men ändå inte. Muhammed, 20 år från Somalia, säger på tal om dessa frågor.

I: Kan du någon gång se dig som svensk, som inne i det svenska samhället.

M: Nej, nej. Även om det står i mitt pass att jag är svensk medborgare. Men, det där, jag tycker att man skall komma bortom det. Här i Sverige lär man sig att alla människor är lika mycket värda. Dom säger så, men det är inte så. Om det var sant det som dom lär oss. Till exempel i dag när moderaterna och kristdemokraterna och vänsterpartiet, dom var i vår klass och berättade om sina grejer och dom sa att vi var alla lika mycket värda. En massa sånt skitsnack. Det är skitsnack det hela.

De flesta av de unga jag haft kontakt med är svenska medborgare men upplever sig sällan vara svenskar och man ser inte heller att man har någon framtid i Sverige. Att flytta till föräldrarnas ursprungsland är inte heller en framkomlig väg. Även om man har

⁹ För en mer omfattande diskussion om hur ungdomar och vuxna med invandrar bakgrund görs till "de andra" se t ex SOU:41 *Bortom Vi och Dom*. I denna volym finns flera bidrag som ger inträngande analyser av makt, integration och strukturell diskriminering i det samtida Sverige.

släkt och vänner där och även om man tycker det är roligt att hälsa på sina kusiner så är en flytt till föräldrarnas hemland otänkbart. Man ser sig t ex som chilensare eller somalier snarare än som svensk, men trots detta är Chile eller Somalia en annan värld än den man har växt upp i. Många av de unga män jag intervjuat har mot denna bakgrund sett invandrarskapet som deras primära identitet. Det är då inte konstigt att den plats man knyter an till och upplever som det egentliga hemmet är den egna förorten. Man är som man ofta själv säger – 'svartskalle' från den eller den förorten. Invandrarskapet utgör här ett smärtefyllt utanförskap som trots detta ges en positiv laddning genom att det bidrar till att forma en ny, inkluderade, alternativ 'föreställd gemenskap'. Det är mot bakgrund av denna gemenskap man kan fälla yttranden som 'AlienNation is my Nation'.

Stadsdelsnationalism - de unga männens svar på utanförskapet

Som ett svar på denna situation av marginalisering och stigmatisering blir det möjligt att förstå hur den egna stadsdelen och den egna kamratgruppen kan hamna i fokus för de unga. Att potentiera eller symboliskt ladda den egna stadsdelen med betydelse och myter är en strategi som i främsta rummet gäller för pojkar och de unga männen. När man inte uppfattar sig som 'hemma' i det svenska samhället kan platsen där man växt upp, där man bor, där man har sin vardag och där man har sina kamrater få en avgörande identitets- och trygghetsskapande faktor. Det finns bland de unga män jag mött ett starkt behov av att uppvärdera såväl den fysiska miljön som den lokala ungdomsgemenskapen. 'Hammarkullen – vår plats på jorden'. Men detta Hammarkullen är inte en del av Sverige, det är ett 'reservat', dvs. en plats dit man är förvisad samtidigt som det utgör ett undantag som tillåter andra former av liv än de som är föreskrivna i samhället utanför. Här frodas bland framför allt de unga männen en sorts 'nationalism of the neighbourhood'. En gemenskap som är grundad i behovet av att ha ett 'befriat område', ett existentiellt andningshål, en plats där man inte hela tiden tvingas möta det Sverige som ser ner på och betraktar mig som en andra klassens medborgare.

Relationen mellan Angered och resten av Göteborg och Sverige beskrevs av några jag intervjuade ungefär på samma sätt som de unga fransmännen i Hedströms artikel, som ett neo-kolonialt för-

hållande. De som bor i de segregerade förortsområdena utgör en del av tredje världen mitt i den första världen (jfr SOU 2005:69). 'Vi är här för att Europa var och plundrade i våra länder och nu hålls vi inne i dessa reservat, precis som indianerna. Vi skall kontrolleras'. När alla socialarbetare, lärare, fritidsledare och administrativ personal efter dagens slut tar sina bilar och åker den dryga milen in till bostadsområdena i Göteborgs innerstad ersätts de av vaktbolag och polis – "ockupationsmakten har vaktavlösning". Polisen har utifrån denna förståelse en bestämd uppgift och i just Hammarkullen har de ungas förhållande till polisen en lång och inflammerad historia. I intervjuerna berättar man om hur man upplever sig provocerade och trakasserade av ordningsmakten.

Tha Cholos – hotfull gängkultur?

I en av de miljöer där jag vistats fanns en grupp som närmast måste betraktas som ett löst sammanhängande kollektiv på mellan 50 och 75 ungdomar. Denna stora grupp – där det för övrigt inte ingick en enda 'etnisk svensk' – var uppbyggd av mindre konstellationer som sysslade med rappmusik och breakdans. Det sammanhållande elementet för detta stora kollektiv var hip hop och nästan alla var aktiva utövare av rap eller breakdans. En av de grupper jag följde på nära håll bestod av ett tiotal killar i åldern 17–25 år. De utgjorde rappgrupp men var samtidigt ett kompisgäng som hängt ihop i många år. Med sina bakgrunder i Afrika, Mellanöstern, Latinamerika och på Balkan såg de sig som en etnisk allians med uppgift att representera, inte bara de unga från Hammarkullen – de menade sig tala för alla invandrarungdomar från alla förorter i hela Sverige. Gruppen kallade sig Tha Cholos.¹⁰ Detta innebar att man grep tillbaka på ungdomsgängen i Los Angeles så kallade chicano-kultur (Rodriguez 1993, Davis 1992). Här utgör en 'cholo' beteckningen på en gängmedlem. Definierar man sig själv som 'cholo' är man knuten till en lokal underavdelning av ett gäng där det ställs samma absoluta band av tillit som man har till sin ursprungsfamilj. Den mindre enheten utgör i därför också ibland individens ersättning för den familjestabilitet man aldrig haft. Det större gänget är sedan den stam eller 'tribe' man ingår i. Dessa större gäng är i Los Angeles stramt sammanhållna, närmast organisationsliknande gemenskaper som inte sällan utvecklar maffialiknande strukturer. Ett

¹⁰ Namnet på gruppen är fingerat.

sådant gäng kan bestå av mer än tusen personer och medlemmarna i dessa gäng kan vara i åldern mellan 14 och 50 år.

Nu var den grupp av ungdomar som bar upp hip hop kulturen i Hammarkullen inte att på något sätt betrakta som ett gäng i denna mening. Även om Tha Cholos, som i flera hänseenden var det nav runt vilket denna lokala ungdomskultur kretsade, hade hämtat beteckningen för sin egen grupp från Los Angeles och även om man tatuerade sina kroppar på liknande sätt som 'bröderna' på andra sidan Atlanten så innebär inte detta att man jämställde sina livsvillkor med unga 'invandrare' i East Los Angeles. Att leva i ett 'utsatt' område i Sverige och Göteborg är något annat än att bo i USA och Los Angeles. Som så ofta i ungdomskulturen handlar detta släktskap mellan den egna situationen och den i Los Angeles mest om den symboliska nivån. Identifikationen med chicanos-kulturen skall förstås i en överförd betydelse.

Tha Cholos hade ingen formaliserad struktur, likafullt fanns det en intern arbetsdelning och ett för alla inblandade givet informellt regelsystem. Trots individernas olika ursprung och trots att de bekände sig till olika religioner utgjorde gruppen en stark samman- svetsad enhet. Var och en hävdade t.ex. sin religiösa eller etniska särart. Var och en hade rätt att företräda sin egen genre inom rappmusiken så länge man ställde upp på det som gruppen definierade som den gemensamma uppgiften. Denna bestod i att man – som de övriga grupperna från denna stadsdel – såg sig som 'förortssoldater'. "En som kämpar för något är en soldat. Vi är förortssoldater med musiken som vapen". Man var som man sa 'microphone prophets'. Gruppens texter kretsade runt diskrimineringen och rasismen i det svenska samhället, om vänskap, gemenskap och vardagen i förorten, om vördnaden inför Allah och Islam, om de Latinamerikanska indianernas historia osv. Den konfrontationsinriktade, militanta hållningen var något som i hög grad ogillades och missförstods av polis och socialarbetare. Man upplevde gruppen i första hand som bråkstakar och potentiella kriminella som man hade anledning att övervaka och kontrollera. Detta var också bakgrunden till att SÄPO kontaktade mig i egenskap av forskare. Den uttalade önskan handlade, som man uttryckte det, om att "knäcka koderna" – att få tillgång till de nycklar som skulle göra det möjligt att förstå ungdomarnas kultur. Förståelsen av och mötet med de unga var präglad av förutfattade föreställningar. Ett exempel på detta gällde just en av de koder de unga i området använde sig av – 88. Dessa två siffror formades på olika sätt till ornamenterade

symboler som tatuerades på olika ställen av kroppen, på en överarm, på ryggen, bakom örat osv. Detta uppfattades av poliser och socialarbetare som en gängsymbol. Den som hade en 88-tatuering var medlem i en kriminell sammanslutning. I verkligheten handlade denna symbol om något helt annat. Min första kontakt med de två åttorna och dess innebörd går tillbaka till när jag första gången besökte en repetition där en av stadsdelens rappgrupper repeterade en låt som heter '88-soldiers'. Denna låt säger en hel del om den verklighet de unga i dessa stadsdelar lever i. När jag frågade vad de menade med titeln svarade en av gruppens Latinamerikaner:

- Mannen, du måste tänka, tänk själv, vad tror du mannen.

Efter en stunds intensivt tankearbete går det upp för mig att 88 ingår i den siffersymbolik som nynazisterna använder sig av när de ger krypterade hälsningar till Hitler. H är åttonde bokstaven i alfabetet och 88 är följaktligen HH, dvs. Heil Hitler. Jag frågar därför

- Men 88 är ju nassarnas grej när dom vill hylla Adolf?

Hela gänget skrattar och en av dem säger:

Det är sant – men vi tar och snor nassarnas tecken så skapar vi förvirring totalt för dom, förstår du mannen. Om ett år kan dom inte gå på stan med sina 88-tauteringar för vi har klippt deras tecken. Men för oss betyder 88 = Hammer Hill och 88-soldiers handlar om att vi är soldater, Hammarkullens soldater och vi är redo för krig. Vi har fått nog, vi vill inte ta all den här skiten längre, fattar du – mannen. I denna låten är alla med, alla har sina egna rhymes om sin egen grej. Immanuel och B-boy talar för dom svarta, för sitt folk och sin religion... du hör att dom rappar om Allah och 'breaking the law' å så... sen kommer vi latinos med budskap till vårt folk, om dom bruna, förstår du mannen... sen gör vi ju vissa rhymes tillsammans å då är det 'niggaz and latinos got to unit n' fight' å sånt, fattar du mannen. Du vet, låten börjar med olika ljud så, sen går det över till fioler så, vackert och oroligt så, sen kommer ljud som visar att det är krig så, fattar du och så kommer vi in och pratar lugnt först så om att vi tänker inte ta mer skit så... å sen kommer vi igång...

Dessa ungdomar är alltså inbegripna i ett 'semiotiskt gerillakrig' (Hebdige 1979) där det handlar om att erövra, omvandla och ge ny innebörd åt och därmed oskadliggöra 'fiendens' symboler. Men 88 betyder inte bara Hammer Hill och utan också Hip Hop. Att på detta sätt betrakta sig som en sorts 'förortens krigare med mikrofonen som vapen' har delvis sin grund i en identifikation med en

rebellisk och romantisk outlaw-identitet men bär också på en artikulerad kritik av det senaste decenniets samhällsutveckling. Detta kommer till uttryck i texten. I första versen rappar man t.ex. om 'my people never had a chance or an opportunity to get a decent job in this community' och refrängen är en uppmaning till 'förorten' att resa sig:

To the people in da back, front and side / Its time to get what's yours,
so fight for your rights / Couse the war is on – in case nobody told ya
– we're the 88-soldiers – 88-soldiers. / If society caged you like an
animal, get on your feet and fight like a criminal / Fuck the laws – in
case nobody told ya – we're the 88-soldiers – 88-soldiers.

I en senare vers heter det:

Can you picture this through the eyes of a soldier – the more you push
us back, the more our hearts get colder.

Låten handlar alltså om den frustration och den vrede som orättvisorna i samhället skapar. Men den innehåller också frågor om vägen framåt. Hur skall man arbeta för förändring? Galiano (25 år) säger i en diskussion på detta tema:

Politik är smutsigt, men det är viktigt, det handlar om lagarna, om hur
allting styrs så det är klart att det är viktigt och hip hop handlar
mycket om politik, men politik på vårt sätt.

88 hade inget att göra med hemliga, kriminella sammanslutningar utan var ett politiskt statement. Att inte se detta innebar att man också att man fick svårigheter att se de möjligheter som finns i de ungas sätt att förstå och uttrycka sin situation.

Ungdomarna var djupt skeptiska till det sätt politik bedrivs inom ramen för politiska partier. Samtidigt är man politiskt intresserad och knyter i stället an till hip hopkulturens referenssystem och koder när man formulerar sig. Det är från denna horisont man skall förstå deras syn på sig själva som soldater. Africa Bambaataa, en av hip hoppens pionjärer, såg redan på slutet av 1970-talet medlemmarna i den av honom skapade Zulu Nation som 'warriors'. Denna beteckning förvaltades sedan av rappgruppen Public Enemy och dess ideologiska frontfigur Chuck D för att sedan också hamna hos latino-rappare som Kid Frost. Men denna krigarmetaforik finns företrädd i många olika sammanhang.

Hip hoppens koder och symboler rymmer ofta en flerbottnad kommunikation. Denna griper i sin tur tillbaka på en lång tradition

av subtila dubbellheter i den afroamerikanska kulturen, en dubbelhet som bland annat kommer till uttryck i symboliskt komplexa texter. I en diskussion hänvisade en av medlemmarna i Tha Cholos, Alonzo, just till de svarta slavarnas musik. På ytan var dessa sånger harmlösa fabler, det var så de uppfattades av slavägarna som lät dem sjunga när de arbetade på bomullsfälten. För slavarna bar sången däremot på en undertext med hopp om befrielse. Hip hop har på ett motsvarande sätt – genom sin 'kodade lyrik' – utvecklat motivkretsar som kommenterar sin samtid via en symbolik som bara den i subkulturen initierade har kunskap om.

Gemenskap och lärande i gruppen

Tha Cholos startade som en tät kamratgrupp och den hade många gemensamma drag med vad som är karakteristiskt för olika typer av utpräglade pojkgemenskaper. Merparten av de ursprungliga medlemmarna i gruppen har varit kamrater sedan de var små. Ett av kännetecknen för Tha Cholos var att det ömsesidiga ansvarstagandet för varandra var starkt. Sammanhållningen i gruppen var i vissa avseende linade den som finns inom en familj. Det ständiga talet om att man var bröder var inte bara retorik. Här fanns en omsorg och ett omhändertagande individerna emellan. Hårda ord, gliringar, konflikter och spydigheter förekom naturligtvis och det fanns likaså exempel på personer som av olika anledningar lämnat gruppen, men den underliggande lojaliteten, samhörigheten och den gemensamma känslan för 'uppdraget' att vara en 'mikrofonens profet' var stark.

Moderna ungdomsgrupper och gängkulturer har ofta framställts som maskulint dominerade gemenskaper vilka bygger på behov av avskärmning och trygghet i en osäker och kravfull värld (Willis 1977, Sernhede 1984, Bjerum-Nielsen & Rudberg 1991, Lalander & Johansson 1999). Genom det kollektiva jag som gruppen utgör kan den som är marginaliserad och maktlös erövra styrka. Tillhörighet, att få vara med i den kollektiva värmen är det primära och i gänget kan var och en gömma sina osäkra jag. Relationerna inom gruppen har också ofta framställts som dominerade av ytliga kontakter. Spänningsfältet mellan å ena sidan en säker och hård yta och å andra sidan en svag självkänslan har lett till att kollektivet präglas av ett inre liv där en av förutsättningarna är att ingen öppnar sig och berättar om sig själv och sina egna tankar, känslor eller behov.

Gemenskapen håller inte för att den enskilde ges utrymme att visa vem han eller hon 'egentligen' är. Denna typ av socialt och psykiskt strukturerade gäng är i de flesta fall också en sorts slutna befästningar präglade av separationsångest och rädsla, ibland också styrda av demoniska ledarfigurer.

Denna karakteristik har begränsad relevans för de grupper jag lärde känna i Angered. I en grupp som Tha Cholos utgör tvärtom kunskapen om varandra och möjligheterna att visa vem man är en av förutsättningarna för gemenskapen. Merparten av dessa unga var aktiva hip hopare och det är möjligt att just detta bidragit till det klimat som rådde mellan individerna. Hip hop är en expressiv kultur som bygger sina uttryck på att var och en lyfter fram sin egen individualitet och skapar sin egen stil som rappare, graffitimålare eller breakdansare. Den egna personligheten och vad som särskiljer de olika individernas uttryck från varandra är av central betydelse i denna kultur. En innebörd av detta är att ingen kan gömma sig och åka snålskjuts på de andra. Varje individ har en egen uppgift och roll i gruppen. Men för att bära upp denna funktion krävs det inskolning. När det gäller musikskapandet, scenframträdanden såväl som när det gäller koderna i vardagslivet så finns ett fadderskapssystem som innebär att de nyinvidga har en 'guide' eller kanske snarare 'storebror' i gruppen. Denna äldre 'broder' hjälper, uppmunttrar, skolar in och leder den nya medlemmen in i hip hopens och rapmusikens historia.

Under två år träffade jag regelbundet ett antal rappgrupper. Den disciplin, det allvar och den intensitet med vilken man övade kände jag igen från andra sammanhang (Sernhede 1984; Fornäs, Lindberg, Sernhede 1988). Vad som var nytt var den tydliga arbetsdelningen och den närmast skolliknande situationen vid repetitioner. Alla individer avkrävdes insatser, främst i form av textskrivande men också på uppslag till melodier och 'beats'. Ibland kunde repetitionerna bli seminarieliknande tillställningar då någon av de äldre och initierade berättade om hip hopens historia, de svartas eller de latinamerikanska indianernas historia, någon redogjorde för en bok han hade läst osv. Perico, en av medlemmarna i Tha Cholos berättar, i samband med att jag frågar honom om hur han trivs i skolan, om relationen mellan det lärande som äger rum i skolan och det som sker i rappgruppen.

E: Skolan är inte min grej, men jag klarar mig... man kan ju säga att gruppen också är en slags skola, fattar du... typ Immanuel han är ju muslim å han tar ju hand om sina då, Muhammed och Niladh som

också är muslimer, du vet så han lär dom om sin historia så och jag lär Ronaldo och Pablo och de andra småraparna som brukar hänga runt oss om Latinamerikas historia så, inte så att ”kom hit eller dit klockan fem så skall jag förhöra läxan” så, utan det är mer när vi träffas då så snackar vi å jag kan snacka lite så som lektion då när jag snackar om att det var den å den indianstammen som levde då, å det var det eller det året som det hände å så, det var då spanjorerna kom å, indianerna hade den religionen å allt sånt. Det är roligt att snacka fattar du, nu skall dom göra en ny låt om Latinamerikas historia så fattar du, då sa jag att en kan inrikta sig på Inkariket en annan kan ta upp spanjorerna då när dom kom å utplånade en hel kontinent å den tredje kan snacka om situationen i Latinamerika i dag. Ingen i Latinamerika gillar USA, även om vi rappar å det kommer från USA så är det ju skillnad mellan landet å dom svarta och fattiga, regeringen så e nåt annat sen kan det ju vara en del av texten om egna tankar om hur man skall lösa det... du vet jag är ingen pacifist... jag tror att krig är nödvändigt ibland, om man skall bekämpa våld måste man komma med våld... folk säger typ, våld löser inget, så typ Gandhi å det var ju bra, men jag skulle aldrig låta mig få stryk av militären å sen gå hem å bli omplåstrad å sen gå tillbaka å få stryk igen, fattar du (skratt)?

Diskussioner om religion var också vanliga i de grupper jag följde, likaså var det självklart att muslimer gick iväg mitt i repetitionen för att be. De kom sedan tillbaka och fortsatte jobba utan några kommentarer. Ibland var det intensiva diskussioner, t.ex. om tidningsartiklar man läst eller TV-program man sett, dessa kunde ta hela repetitionstiden i anspråk. Vid flera tillfällen var det långa debatter om Striptease, Mosaik och olika dokumentärer som handlade om flyktingpolitik, polisbrutalitet, 3:e världen och liknande teman som de upplevde relaterade till den egna situationen.

Det utbyte som rådde i gruppen är inte bara synligt i relation till de läroprocesser som är orienterade mot att utveckla förståelsen för det omgivande samhället. En annan aspekt av den inre ordningen är relaterad till det lärande som rör demokratin i gruppen. Här finns en närmast institutionaliserad procedur som träder i kraft när man står inför konflikter eller när man skall bestämma vilka normer eller regler som skall gälla i gruppen, vilken framtoning och ideologi man skall stå för etc. När det uppstår problem, som t.ex. att någon kommer för sent till eller uteblir från repetitionerna för många gånger, kan detta bli föremål för en offentlig eller öppen utfrågning. Personen i fråga sitter på en stol, de andra sitter runt och ställer frågor om hur intresserad han är av att vara med i gruppen, hur viktigt gemenskapen i gruppen är osv.

Konflikter och motsättningar i stadsdelen och i gruppen

En aspekt av de läroprocesser som rör demokrati, konfliktlösning och normskapandet handlar om relationerna mellan de olika etniska grupperna i stadsdelen. Även om det – som Tha Cholos fall – finns en uttalad ideologi om att gruppen skall utgöra en etnisk allians, så finns det spänningar med rötter i de olika individernas bakgrund. Ett exempel är vad som hände i en av de yngre rappgrupperna – The Young Barbarians – när jag tillsammans med dem såg på en video om hip hop i USA. Det blev häftig argumentation mellan Ali – med afrikansk – och Perro med latinamerikansk bakgrund. Perro menade att programmet gav alldeles för lite uppmärksamhet åt den betydelse som puertorikaner och mexikaner haft för hip hopkulturens framväxt. De motsättningar och spänningar som finns i stadsdelen och som finns under ytan (också i gruppen) blev genom denna händelse tydliga.

Ali: Vi har ju klasser här hos oss i vår stadsdel... ras betyder något här också, alla är inte lika... Om det har hänt något på torget... somalierna då har lägst status så andra tittar snett på dom. Alla hatar oss somalier, som då när en assyrier bråkade med en somalier om en cykel så att en blev knivstukken då tyckte jag det kändes i gruppen även om igen så något... Latinamerikaner dom har högre status enligt vad de själva uppfattar... och det är inte bara ras som spelar roll, religionen spelar roll. Att vara afrikan och muslim det är värst... ni fattar... jag blev så jävla arg på Perro när han blev så förbannad på programmet då när dom pratade... han sa att vi kunde åka hem till Afrika om vi inte trivdes...

Denna konflikt ledde till att situationen utreddes och diskuterades, gruppen var överens om att Perro agerat fel.

Rivera: Det var Perros fel, det var dumt av honom så... men vi kommer bra överens ändå, det är inga kulturkrockar som dom säger, det finns kulturkrockar så bland äldre svartskallar här, men vi är en familj och vi har... jag har växt upp med negrer, turkar, chilinare, spanskar, svenskar, iranier... nu... vi har musiken ihop, det är bara att vi har olika färg på huden och pratar olika språk... Blir det problem så löser vi dom och är det någon som inte platsar så får han sluta i gruppen. Perro bråkade med Ali då.

Konflikter till trots, parallellt med den demokratiska ordningen finns också vad som skulle kunna beskrivas som ett 'socialt kontrakt'. Detta består i en överenskommelse om att alla skall bidra till att värna om ett inkännande och hänsynsfullt klimat mellan indivi-

derna i gruppen. Naturligtvis förekommer konflikter men de gemensamma erfarenheterna av utsatthet och flykt samt positionen av utanförskap i det svenska samhället i kombination med hip hop-tillhörigheten har ändå format vissa grundläggande principer för hur man uppför sig mot och värnar om varandra. Samvaron i gruppen tar i hög grad hänsyn till de olika individernas situation, behov och svårigheter. Den kunskap som finns om varje familjs specifika historia tas också tillvara. Man vet vad de olika individerna är bra respektive dålig på och ställer krav på individen i relation till detta osv. Under den konfrontationsorienterade och machoorienterade framtoning som dessa killar visade upp på gatan, på scenen och i medierna finns ett ansvarskännande för gruppen som bygger på att var och en kan visa sina svagheter, sina rädslor, sin litenhet, sin längtan och sina familjers sargade historier. Dessa förhållanden gör att den karakteristik som ofta tonar fram i diskussionen om manligt dominerade gängkulturer inte kan överföras på de grupper jag haft kontakt med.

Med denna inblick i det inre livet i en ungdomsgrupp som av många betraktas som 'hotfullt' vill jag visa att det också i denna typ av grupper finns utgångspunkter som det offensiva, förebyggande sociala arbetet kan ta sin utgångspunkt i.

Del 3 Avslutning

En bristande förståelse för den inre dynamiken i en ungdomsgrupp eller för de kulturella uttryckens funktioner leder inte sällan till att polisens och socialarbetarens egna känslor av obehag stigmatiserar gruppen på ett sätt som kan leda till att individerna klientiseras och blir föremål för kriminaliserande insatser (Kamali 1997, 1999). Korpi hävdar i sitt DN-inlägg att det sociala arbetet i de 'utsatta' förorterna 'misslyckats'. En av anledningarna till detta, menar jag, är det sociala arbetets allt för ensidiga inriktning på individen. När socialarbetare, psykologer och skolpersonal diskuterar dessa ungdomars svårigheter i skolan hävdas inte sällan att de unga som skolvägrar eller obstruerar mot skolan hade svårigheter med auktoriteter. De unga tenderar att klientiseras. Deras svårigheter ses inte som grundade i en social situation utan i en av psykologer och socialarbetare diagnostiserad frånvarande fader eller liknande kategoriseringar av 'psykisk insuficiens'. När jag diskuterade skolan med de unga män jag hade kontakt med såg de inte skolan som en möjlig,

realistisk väg in i det svenska samhället. De har grannar med universitetsutbildningar som ekonomer och arkitekter från t.ex. London University, men de får ändå inte några jobb.

De har sökt mer än 100 jobb, vissa har sökt 200 jobb – men de är svartskallar, då får man inte jobb. Varför skall jag gå i skolan, jag har ju ändå så svårt att lära mig och jag kommer aldrig att komma in på universitet, finns det inga jobb för dom så finns det inga för mig.

Att välja karriär som rappare, dansare eller boxare var utifrån denna horisont en rationell kalkyl. Detta är denna kontext skolan och det sociala arbetet är tvungen att verka i. Att i denna situation enbart intressera sig för barndomstrauman eller faderslöshet är otillräckligt. För att de konstruktiva potentialer som finns hos de unga skall finna former som kan bidra till 'integration' måste dagens fokus på individen kompletteras med ett intresse för ungdomar som kollektiv. Det måste utvecklas ett bredare socialt och pedagogiskt ungdomsarbetet med kunskap om de ungas kultur och vardagsliv. Det måste, som Sture Korpi skriver, utvecklas ett kunnande om hur man bygger relationer med individer och grupper som 'bär på en misstro emot myndighetspersoner'.

Det är förödande att enbart se ungdomars ibland provocativa delkulturer som uttryck för hot som måste oskadliggöras. I själva verket bär dessa grupper ofta på för hela samhället värdefulla 'kunskaper' då de ofta i sina kulturella uttryck kommenterar och gestaltar samhällliga problem och motsättningar. Genom att vägra lyssna på och ta tillvara de insikter och den kritik som utvecklas här kan vi gå miste om väsentliga bidrag till diskussionen om hur samhällsutvecklingen kan förstås eller hur samhällliga problem kan hanteras. Hade det franska samhället förmått att ta till sig och varit öppen för de inviter till dialog som finns i den franska förortsrapporten kanske vi hade sluppit de scener som hösten 2005 utspelade sig runt om i de stora städernas förorter.

Tveksamheten inför de uttryck som tar sin utgångspunkt i ungdomars egen kultur grundar sig ofta på förenklade föreställningar om populärkulturen och en i många stycken obefogad rädsla för de ungas egna grupprocesser. Ungdomar är inte blott och bart 'offer för kommersialismen'. Kulturindustrins funktion är motsägelsefull. Också i masskulturen finns möjligheter till identitetsutveckling, också här aktiveras fantasin, också här döljer sig potentialer för mobiliserande strategier. Synen på ungdomarnas egen kultur som något hotfullt har ett starkt grepp om poliser, socialarbetare och

lärare såväl som andra ungdomsarbetare. Min utgångspunkt är att de ungas eget skapande innehåller viktiga läroprocesser. De olika formerna för ungdomsarbete, oavsett om det handlar om fritidsgårdar, skola eller socialt arbete, måste visa större förståelse och intresse för den kultur ungdomarna själva utvecklar och ser som sin egen. Den typ av självstyrande ungdomsverksamhet som t.ex. en rappgrupp utgör kan ses som ett forum för läroprocesser där det utvecklas olika kompetenser som de nya formerna för ungdomsarbete kan knyta an till och finna utvecklande kanaler för. För att utveckla samtidsrelaterade, kollektiva pedagogiska strategier krävs en utvidgning av pedagogikens traditionella intresseområde. Det räcker inte med att poliser, lärare, socialarbetare och fritidsledare för att 'läsa' den flora av uttryck han/hon möter i arbetet med dagens unga måste ha kunskaper om den verklighet de unga befinner sig i. Det krävs också etablerandet av en ny yrkeskår av social- och kulturpedagogiskt utbildade fältarbetare. Kulturstudier erbjuder en utgångspunkt för den kunskap som måste ligga till grund för en sådan 'emancipatorisk' pedagogik riktad mot de unga i 'utsatta' stadsdelar. En pedagogik som syftar till att frigöra och ta tillvara de krafter som de unga själva utvecklar. Med utgångspunkt i en mer övergripande kulturanalys måste också själva synen på pedagogik revideras. Snarare än att vara en verksamhet för överförandet eller förmedlandet av vissa normer, färdigheter och värderingar som den dominerande kulturen ger uttryck för, måste det utvecklas en förståelse för de specifika villkor som dessa unga brottas med. En sådan pedagogik svarar mot de ungas behov och ser sig inte själv som pedagogik i traditionell mening. Denna verksamhet måste snarare vara en resurs som kan initiera olika former av identitets- och kulturproduktion med relevans för dessa unga. Detta är en förutsättning för att ungdomsarbetet kan utvecklas till ett integrationsarbete. Vad som krävs är en förståelse för att dessa unga inte måste göras till 'svennar', däremot måste de utveckla en tilltro till sig själva och utifrån sina egna utgångspunkter utveckla identitet och tro på framtiden. Detta är en av de vägar som ger ingångar till det svenska samhället.

Det är endast på detta sätt som det är möjligt för de olika formerna av ungdomsarbete att utveckla den trovärdighet som krävs för att i de 'utsatta' förorterna bidra till att "överbrygga misstänksamhet, kulturella och social klyftor" som Korpi talar om. En sådan pedagogik skulle också på ett annat sätt ge möjlighet att kritiskt granska hur de befintliga institutionernas praktiker (polis, skola,

socialt arbete, fritidsgårdar osv.) utgör aspekter av den dominerande kulturens hegemonianspråk. Skall det utanförskap, den brist på framtidstro och det demokratiska underskott som är som mest påtagligt hos de 'invandrartäta' förorternas unga kunna motverkas krävs att dessa ungdomar släpps fram och når erkännande och respekt utifrån vilka de är och utifrån att det finns en kunskap om den förståelsehorisont eller livsvärld som är deras.¹¹

De migrationsströmmar och segregationsmönster som under de senaste två decennierna i grunden omvandlat Sverige, tenderar att göra 'invandrarskap' liktydigt med marginalisering och stigmatisering. Den franske sociologen Etienne Balibar (1992) menar, när han talar om motsvarande utveckling i Frankrike, att dessa nya utvecklingsmönster skapat villkor som han kännetecknar som "rasism utan ras". De händelser som hösten 2005 utspelade sig i de stora franska städernas fattiga förorter pekar mot att denna utveckling accentuerats.

De unga män och kvinnor jag kommit i kontakt med via ett forskningsprojekt om förortsunngdomars kulturformer, i 'Los Angered' utanför Göteborg, väntar sig inte heller så mycket av det svenska samhället. De tvingas växa upp i en stad som delat upp det urbana rummet efter etniska och sociala gränser. De stadsdelar de själva bor i är utsatta för stigmatiseringsprocesser som gjort dessa till områden för de Andra, de som inte är 'riktiga svenskar' (SOU 2005:41). Segregationen har skapat klyftor vilka närmast är att betrakta som skilda världar, vilka sällan kommer sällan i kontakt med varandra. Dessa klyftor producerar ett klimat av okunskap och avstånd som utgör en grogrund för fördomar och projektioner, vilka i sin tur lägger grund för en osäkerhet och otrygghet som medier och olika politiska krafter profiterar på.

I de kulturer de unga utvecklar synliggörs motsättningar och konflikter som rör sig under ytan i samhället. Ungdomskulturen kan därvidlag liknas vid en seismograf. De unga med 'invandrabakgrund' som finns ute i de stora städernas förorter är, trots att de formerar sig i expressiva kulturer och trots att en och annan rappare kan bli kändis, i många avseenden osynliga. I den mån de uppmärksammas är det som farliga och kriminella. Det är av största vikt att de stigmatiserande bilderna och föreställningarna om förorten och dess unga män bryts. Ett sätt att arbeta för detta är lyfta fram de kreativa och expansiva sidorna av förortskulturen.

¹¹ Här är inte platsen för att diskutera hur en sådan socialpedagogik kan se ut. Jag vill för den som är intresserad hänvisa till Sernhede 1984 och Sernhede 1996.

Vad bör göras?

- Det första som måste göras i de 'utsatta' förorterna är att tydliggöra distinktionerna mellan vad som är ungdomsgrupper och de organiserade kriminella ligorna. Det är dock inte bara polisen som måste möta den organiserade kriminaliteten med all kraft. Det krävs också en lokal mobilisering, där vuxenvandrare, ungdomsgrupper och lokala föreningar själva och i samarbete med myndigheterna utvecklar strategier för att sätta stopp för de kriminella ligorna. Under våren 2006 har också ett sådant initiativ, via en grupp ungdomar, växt fram i stadsdelen Hammarkullen.
- De konstruktiva potentialer som finns i de ungas egna sammanhang måste bli utgångspunkt för ett socialt och pedagogiskt arbete som kan bidra till 'integration'. För detta krävs att dagens problem fokus på individen, kompletteras med ett intresse för de utvecklingsbara potentialerna hos ungdomar som kollektiv. Ungdomsarbetet måste utveckla mer kunskap om de ungas kultur och vardagsliv. Det måste, som Sture Korpi skriver, utvecklas ett kunnande om hur man bygger relationer med individer och grupper som 'bär på en misstro emot myndighetspersoner'.
- De franska erfarenheterna visar hur viktigt det är att vara öppen och dialogiskt inställd till de kulturuttryck som utvecklas i de utsatta förorterna. Genom att vägra lyssna på och inte ta tillvara de insikter och den kritik som utvecklas i den lokala ungdomskulturen kan vi gå miste om väsentliga bidrag till diskussionen om hur samhällsutvecklingen kan förstås eller hur samhälleliga problem kan hanteras.
- Den dominerande hållningen från polis och det sociala arbetet handlar i stor utsträckning om att om överförandet eller förmedlandet av vissa normer, färdigheter och värderingar som är den dominerande kulturens. Det måste också utvecklas en förståelse för de specifika villkor som dessa unga brottas med. Vad som behövs är en ny typ av personal resurser, inriktad på att utveckla en pedagogik som på ett mer direkt sätt möter de ungas behov. En pedagogik men som inte ser sig själv som pedagogik i traditionell mening utan snarare som en resurs med kapacitet att initiera olika former av identitets- och kulturproduktion med relevans för dessa unga. Detta är en förutsättning

för att det ungdomsarbetet skall kunna utvecklas till ett integrationsarbete. Dessa unga skall inte göras till 'svennar', däremot måste de utveckla en tilltro till sig själva och utifrån sina egna förutsättningar utveckla identitet och framtidsstrategier. Detta är först med denna tro på sig själva de kan anträda de vägar som ger ingångar till det svenska samhälle som MÅSTE öppnas upp och bli tillgängligt för ALLA.

- Stigmatisering har förpassat dessa unga till avgränsade reservat där man har begränsad kontakt med det omgivande samhället. Inte minst mot denna bakgrund är musik och andra kulturella uttryck viktiga. Dessa är av central betydelse just för att de förmår gestalta och bearbeta den egna situationen. Samtidigt som de erbjuder självförståelse ger de också möjlighet att utveckla kollektiva handlingsstrategier. Kulturella uttryck är en kanal där den egna situationen kan kommuniceras till andra, en kanal som kan göra de egna livsvillkoren bekanta för resten av samhället. En viktig aspekt för att bryta segregationsmönstren i det svenska samhället består i att skapa arenor där inte minst ungdomar blir synliggjorda. Kulturella uttryck är i detta sammanhang en idealisk utgångspunkt för att bygga broar och skapa möten mellan olika sociala, etniska och religiösa grupper. Därigenom kan ungdomar t.ex. få en viktig roll i uppbygget av de medborgarråd som diskuteras i samband med åtgärderna för att motverka den etniska segregationen i SOU 2005:69.

Referenser

- Andersson, Roger (2003): "I städernas svenskglea områden", *Göteborgs-Posten* 2003-03-11.
- Balibar, Etienne (1992): *Les Frontiers de la Democratie*. Paris: La Decouverte.
- Bauman, Zygmunt (2005): *Europa: ett oavslutat äventyr*. Göteborg: Daidalos.
- Bengtsson, Håkan A & Per Wirtén (1996): *Epokskifte. En antologi om förtryckets nya ansikten*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Bjerrum-Nielsen, Harriet & Monica Rudberg (1991): *Historien om flickor och pojkar*. Lund. Studentlitteratur.
- Davis, Mike (1992): *City of Quarts. Excavating the future of Los Angeles*. London: Verso.
- Forkby, Torbjörn & Larsen, Theresa (2005): Katalysatormodellen i brottspreventiv samverkan. Göteborg: Fou i Väst.
- Fornäs, Johan, Lindberg, Ulf & Sernhede, Ove (1988): *Under rocken. Musikens roll i tre unga band*. Stockholm. Symposion.
- Gustafsson, Björn & Palmer, Edward (2001): "90-talets inkomst- klyftor. Hur och varför de ökade", i *Ekonomisk Debatt* nr 7.
- Hebdige, Dick (1979): *Subculture, the meaning of style*. London: Serpentine.
- Hedström, Ingrid (2005): "En revansch på samhället – men utan hopp", *Dagens Nyheter* 2005-11-11.
- Kamali, Masoud (1997): *Distorted Integration: Clientization of immigrants in Sweden*. Centre for Multiethnic Research. Uppsala: Uppsala university.
- Kamali, Masoud (1999): *Varken familjen eller samhället*. Stockholm: Carlsson.
- Lalander, Philip & Johansson, Thomas (1999): *Ungdomsgrupper i teori och praktik*. Lund. Studentlitteratur.
- Lash, Scott (1994): "The making of an underclass: neoliberalism versus corporatism", i Philip Brown and Rosemary Crompton, *Economic Restructuring and Social Exclusion*. London: UCL-Press.
- Lindgren, Sven-Åke (2005): *Brottsutvecklingen i Göteborgsområdet 1975–2004 – en sammanställning av register- och intervjuuppgifter*. Sociologiska institutionen, Göteborgs Universitet.
- McEchrane, Michael & Faye, Louis (2001): *Sverige och de Andra. Postkoloniala perspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur

- Ohlsson, Lars B. (1997): *Bilden av den 'hotfulla ungdomen'*. Värpinge: Ord & Text.
- Oweini, Saleh & Holmgren, Anna (1999): *Folkhemets bakgård*. Stockholm: Atlas.
- Rodrigues, Luis J. (1993): *Always running. La Vida Loca: Gang days i L.A.* New York: Tuchstone Books.
- Salonen, Tapio (2003): *Barns ekonomiska utsatthet. Årsrapport 2003*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Sandström, Stefan (2000): *Ungdomsvåldet*. Stockholm. Liber.
- Sernhede, Ove (1984): *Av drömmar väver man*. Stockholm/Malmö. Utbildningsproduktion.
- Sernhede, Ove (1996): *Ungdomskulturen och de Andra*. Göteborg. Daidalos.
- Sernhede, Ove (1999): "Alienation is our nation – Reality is my nationality". I demokratiutredningen forskarvolym 6, *Det unga folkstyret*. SOU 1999:93.
- SOU 1996: 55 *Vägar in i Sverige*.
- SOU 1997: 61 *Att växa upp bland betong och kojor*.
- SOU 1997: 118 *Delade städer*.
- SOU 1997: 77 *Demokrati och medborgarskap*.
- SOU 1999: 93 *Det unga folkstyret*.
- SOU 2005: 41 *Bortom Vi och Dom*.
- SOU 2005:69 *Sverige inifrån*.
- Wacquant, Loic J. D. (1996): 'Red Belt, black belt: racial division, class inequality and the state in the French urban periphery and the American ghetto' i Enzo Mingione: *Urban poverty and the underclass*. Oxford: Blackwell.
- Wacquant, Loic J. D. (1999): "Urban Marinality in the Coming Millenium", i *Urban Studies*, Vol. 36, No. 10.
- Wacquant, Loic (2004): *Fattigdomens fångelser*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Willis, Paul (1977/1983): *Fostran till lönearbete*. Göteborg. Röda Bokförlaget.
- Wilson, Williams Julius (1993): *The Ghetto Underclass. Social Science Perspectives*. Newbury Park: Sage.

5 Förortsupploppen i Frankrike hösten 2005

Mediebevakning och tolkningsskillnader

Brigitte Beauzamy & Marie-Cecile Naves

Inledning

Syftet med detta kapitel är att analysera debattläget med avseende på händelserna i de franska förorterna. Mediebevakningen av krisen i månadsskiftet oktober–november 2005, då ett flertal upplopp inträffade i förorter över hela Frankrike under två veckors tid, ligger till grund för analysen. Krisen skildrades och analyserades långtgående inte bara av journalister utan även av andra aktörer som i media framförde sina åsikter om läget.

Vad vi vill visa på här är uppkomsten av nya analysmodeller för tillståndet i franska förorter (fr. *banlieues*) i situationer där gamla referensramar fortfarande används. När upploppen bröt ut var förorterna redan ett flitigt diskuterat ämne i Frankrike. De olika politiska lägren har identifierat olika problem, olika förövare och olika lösningar i en hetsig debatt som pågått ända sedan början av 1980-talet, något vi ger en beskrivning av nedan. Det är därför inte någon överraskning att dessa åsikter fick en framträdande plats i de första redogörelserna och analyserna av krisen. Till en början var dessa ståndpunkter tongivande i bevakningen av situationen för att sedan ersättas av nya infallsvinklar efter påtryckningar av flera viktiga aktörer.

Ordet ”*banlieue*” (förort) representerar en symbolisk plats som varit uppe på den politiska dagordningen sedan tidigt 1980-tal och täcker in hela det politiska spektret inklusive sociala rörelser av allehanda slag. När folk pratar om ”förorter” i allmänna ordalag innefattar det många saker vilket gör att ordet ofta tycks sakna betydelse. Myten om Babylon, om faran i staden, som gett upphov till så mycket rädsla men även fascination, är ständigt närvarande om än på ett underförstått sätt. Eftersom förortsproblematiken hamnat på politikernas och mediernas dagordning har ett semantiskt skifte ägt rum. Efter att under 1980-talet ha talat om ”*banlieues*” har politiker och medier övergått till att tala i termer som ”*cités*” och

”quartiers”, med betydelsen ”område”. Ordet ”banlieue” har kommit att få en mycket negativ prägel.

Problemen i förorterna började för 25 år sedan. Vid den tidpunkten i Frankrike hade andelen ungdomar som levde i förorter till storstäderna ökat markant. Dessa tonåringar och unga vuxna var barn till immigranter som kommit till Frankrike under sent 1960-tal då det rådde brist på arbetskraft i landet. Dessa grupper hade bara råd med billiga bostäder i eftersatta förortsområden. Till följd av särskilda initiativ för invandrare (s.k. *regroupement familial*), fick invandrarnas fruar lov att följa med, vilket är förklaringen till den demografiska förändring som ägde rum. Den ekonomiska krisen, som började 1973, gjorde emellertid invandrarna och deras barn – i Frankrike kallade ”andra generationens invandrare” – till arbetslöshetens första offer. De flesta invandrarna hade dessutom kommit från Nordafrika efter avkoloniseringen. Dessa ingöt rasistiska fördomar i fransmännen vilket ledde till ett starkt stöd för den radikala högern, Front National, från 1980-talets början och framåt. För att bekämpa detta organiserade det civila samhället olika initiativ som t.ex. *La Marche de Beurs* (med ”beurs” avses i folkmun ungdomar med nordafrikanskt påbrå) för att protestera mot svårigheterna att assimileras i det franska samhället. På 1980-talet implementerade franska regeringen också olika reformer för barn med invandrarbakgrund i förorterna, särskilt inom utbildning, sport, kultur och fritid. På 1990-talet utarbetades reformer som syftade till att förbättra levnadsförhållandena för denna grupp. Orden ”förebyggande” och ”integration” var den tidens ledmotiv i kombination med kampen mot rasism. Dessa reformer har dock fallerat i många avseenden. Våldet i de franska förorterna upphörde aldrig och har till och med tilltagit under de senaste 20 åren. Under valkampanjen våren 2002 toppade kriminaliteten dagordningen såväl i politiken som i media och föreställningarna om förorten underblåste denna kollektiva rädsla.

Huvudaktörerna i de senaste upploppen har varit unga män i åldrarna 15 till 25 år, varav de flesta saknat arbete. Vi har avsiktligt valt att använda ordet ”aktör” för att beskriva protagonisterna i upploppen då dessa spelat en avgörande roll i handlingar som riktar sig mot – och för föreställningarna om – förorten och de unga människor som bor där (begreppet ”*les jeunes de banlieue*” är ett medietrick) och som går under benämningen ”tredje generationens invandrare”.

Efter att ha gått igenom olika scenarier av krisen kommer vi att fokusera på olika tolkningar av dessa och hur de i sin mångfald kommit att ge upphov till missförstånd.

Del 1 Tolkningar av krisen

Upptakten till upploppen

I media var man överens om att krisen uppstått till följd av att två unga män avlidit av en elektrisk stöt i förorten Clichy-sous-Bois torsdagen den 27 oktober 2005. Under dagarna som följde rådde oklarhet om omständigheterna kring männens död och en del frågetecken kvarstod under hela krisen om vad som egentligen hänt ”Ziad” och ”Banou”, som de till en början kallades i pressen (med olika stavningar). Medan männens död betecknades som en olycks-händelse florerade olika förklaringar till varför tre unga män, varav en överlevande, skulle ge sig in i en elektrisk relästation över huvudtaget. Att identifiera de underliggande orsakerna till vad som anses vara den utlösande faktorn är nödvändigt ur ett politiskt perspektiv: ”Döden; ”dödade för ingenting”; ”Att två tonåringar fick sätta livet till i en relästation den 27 oktober kanske inte berodde på olyckliga omständigheter” (*L’Humanité* 4/11).

Den första förklaringen – som också framfördes under hela krisen – var att ungdomarna sökt skydd där eftersom de jagades av polisen. Under dagarna som följde deklarerade man officiellt att ungdomarna inte blivit jagade av polisen. De unga männen ska ha börjat springa av rädsla för att bli jagade och i panik hoppat över de båda skyddsmurarna och in i relästationen. Efter vidare utredningar framkom att polisen såg ungdomarna gå in i relästationen utan att försöka hindra dem. Detta verkade vara polisens enda delaktighet i ungdomarnas död. Sett i det här ljuset skiljde sig händelsen från andra incidenter, som utlöst upplopp där polisen dödat ungdomar, vilket väckt hämndlystnad i området. Det stod klart att det fanns ett samband mellan de båda invandrarungdomarnas död – i vilken polisen var inblandad – och upploppen i förorterna. Kopplingen var i själva verket inte någon nyhet hösten 2005. Ända sedan 1980-talet hade upplopp till följd av mystiska dödsfall – oftast med polisens inblandning – inträffat i Frankrike, Storbritannien och USA (se Wieviorka 1999 och Beaud and Pialoux 2003 vad gäller Frankrike). De båda ungdomarnas död nämndes inte i dagspressen förrän den

29 oktober och då bara i korta notiser med hänvisning till oroligheterna i Clichy-sous-Bois. Dyliga incidenter är inte ovanliga och de omnämns vanligtvis bara i pressen om det blir några efterspel i form av upplopp (Jobard, Mucchielli). Dödsfallen utreddes närmare allteftersom krisen tilltog i styrka. Vid den här tidpunkten rådde det ingen tvekan om att detta var den utlösande faktorn för de pågående upploppen, även om det faktiska orsakssambandet mellan dödsfallen och upploppen förblev oklart.

De försämrade relationerna mellan polisen och förortsungdomarna, särskilt bland dem med utländsk bakgrund, var ett ofta återkommande tema i början av krisen. I en politisk artikel i dagstidningen *Le Monde* antydde att polisen bar ansvar för de båda ungdomarnas död: "Det faktum att en vanlig poliskontroll kan ingjuta sådan skräck är onekligen tankeväckande" (5/11). I linje med detta hävdade vissa att det inte är ovanligt att polisen är fruktad och illa omtyckt bland förortsungdomar med invandrarbakgrund. Polisens övergrepp lyftes fram som en starkt bidragande orsak till upploppen. En invånare i Clichy-sous-Bois uttryckte sig så här: "Om polisen fortsätter med sina provokationer och kontrollerar folk 15 gånger om dagen bara för att de är färgade eller araber, jagar barn och talar till oss på ett nedvärderande sätt, då kommer staden återigen att brinna" (*L'Humanité* 2/11). En särskild genre blev populär i dagspressen nämligen berättelser om diskriminering. Berättelser om möten med vardagsrasism uppstod egentligen inte till följd av upploppen. *Le Monde* publicerade till exempel en artikel redan fredagen den 28 oktober, dvs. före upploppet i Clichy-sous-Bois med rubriken "Svårt för armén att integrera soldater med invandrarbakgrund". Underrubriken var ett citat från ett av offren: "Officerarna kallar mig skitstövel, en skamfläck för Frankrike, något som tyder på att Nicolas Sarkozy inte var först med att titulera invandrare på det här sättet.

Allt fler människor som blivit utsatta för polisens diskriminering eller rasism berättade detta i tidningarna och berättelserna påminde alla om varandra: de dagliga trakasserierna, den dåliga behandlingen vid arresteringar, förolämpningarna och förödmjukelserna. På TV visade man också debatter mellan ungdomar och representanter från polisen. Detta gav en intressant blandning av stereotyper på båda sidor och insikten om att motparten trots det hårda tonläget ändå var en hygglig person. Även om debatterna inte var särskilt informativa spelade de en viktig roll i det att de gav en bra bild av förhållandet mellan förortsungdomar och polisen – ett förhållande

präglad av misstro, rädsla och ibland till och med hat, något som är väl dokumenterat (Mucchielli, Jobard, Wieviorka). I media hävdade lokala aktörer och sociologer att polisens aggressiva beteende speglade beteendet hos förortsungdomarna. Den starka grupptillhörigheten och konfrontationen mellan ungdomar och polis som två rivaliserande grupper som slåss om ett territorium, som förolämpar och provocerar varandra, skulle då vara resultatet av att polisen anammat samma världsbild som förortsgängen. Förortsungdomarnas erfarenhet – ”en ständigt pågående duell med polisen” som en lokal aktivist uttryckte det (*Le Monde* 2/11). Analysen underbyggs av bilden av förortspolisen som ungdomar. Eftersom förorterna är de minst attraktiva ställena att arbeta på inom polis- och lärarkåren är det ofta här nykomlingar börjar sin karriär innan de flyttas vidare till ”bättre” ställen. De flesta av dem saknar lokal förankring och är rädda för förortsungdomarna vilka de betraktar som oförutsägbara och farliga. Denna analys var faktiskt mer utbredd i pressen än den som behandlade rasism inom polisen (Wieviorka 1995). Diskussionen om polisrasism måste sättas i relation till den framträdande roll polisen fick för att lösa krisen. En artikel i *Le Figaro*, med rubriken ”Läget i Clichy-sous-Bois är fortfarande spänt”, började till exempel så här: ”Igår kväll gjorde sig polisen beredd på nytt” (31/10). Både spänningarna mellan förortsungdomarna och polisen, samt polisens arbetsmetoder under krisen, diskuterades på bred front men sattes aldrig i samband med varandra.

En ny vinkling kom när man tillskrev inrikesminister Nicola Sarkozy ett visst ansvar för krisen på grund av att han väckt ilska bland människor i förorterna genom att förolämpa dem. Under månaderna som föregick krisen ska Sarkozy ha gjort ett antal uttalanden som utlöst förortsungdomarnas vrede. Sommaren 2005 gick han ut med att ett förortsområde skulle ”spolas med högtryckstvätt (Kärcher)” för att bekämpa kriminaliteten. Tidigare samma vecka när Ziad och Banou avled ska ministern under ett studiebesök i förorten Aubervilliers ha kallat förortsungdomarna ”avskum”. Pressen, i synnerhet liberala och vänstervridna tidningar, gjorde genast en koppling mellan Sarkozys inlägg och upploppens utbrott. ”Hans besök hos de fattiga i Argenteuil i tisdags kväll har lett till många offer.” Människorna i området förstod att de levde farligt och drogs med i Sarkozys korståg mot ”cancersvulsten” (*L'Humanité* 29/10). Även i konservativa tidningar som *Le Figaro* diskuterades om inrikesministerns språkbruk fått någon direkt påverkan på situa-

tionen i förorterna, en hypotes som regeringen dock sägs ha tagit avstånd ifrån efter krisen.

När ministerns språkbruk anses vara en utlösande faktor tolkar man upploppen som ett svar på detta och som ett uttryck för ilska. En psykologisk analys av ungdomarna gjordes för att backa upp påståendet. ”Sarkozy uttryckte sig förmodligen klumpigt, erkänner en regeringsmedlem. Om man höjer tonen när man pratar med förortsungdomar tolkas detta genast som en provokation. Våra väljare skulle emellertid inte förstå om vi frångick vårt förhållnings-sätt till denna grupp.” (*Le Monde* 2/11). Vissa som uttalade sig citerade ungdomarna själva för att lyfta fram detta samband. Georges Mothron, borgmästare (UMP) från Argenteuil och regeringsrepresentant för Val d’Oise, fick se sin bil stickas i brand. Han berättade senare att ett gäng ungdomar leende förklarade att det fanns ett samband mellan bilbranden och Sarkozys besök (*Le Monde* 3/11). I motsats till analysen om att de unga människors död utlöste upploppen och man utkrävde hämnd, handlar det här om att ministern förvärrat krisen med sina uttalanden och då är det saker som stolthet och skam som står i förgrunden. Upprorsmakarnas beteende förklaras här med att man kräver respekt från myndigheterna men att man inte får någon. Inrikesministerns ansvar i detta är uppenbart, vilket förklarar varför en konservativ tidning som *Le Figaro*, till och med i slutet av krisen antyder att Sarkozys uttalanden kan ha utlöst upploppen. Men inte heller i den här tolkningen är detta den enda orsaken till krisens uppkomst. Att ungdomarna blev så förolämpade av inrikesministerns tillmälen berodde enligt vissa på att de redan blivit förolämpade så många gånger tidigare, i synnerhet av polisen.

Denna tolkning lägger fokus på inrikesministern och gör honom till en av krisens huvudaktörer. Smäddad eller hyllad – Sarkozy tillskrevs en viss aura i media. Metaforer för eld användes flitigt i beskrivningar av upploppen. Sarkozy kallades bland annat för ”pyroman” vid flera tillfällen i den kommunistiska tidningen *L’Humanité* som även anklagade honom för att ”elda upp” upprorsmakarna, ett ordval som senare kom att användas i flera olika tidningar. Denna bild av ministern tjänade i själva verket som förklaring till olika aspekter av krisen som fortfarande inte utretts, som till exempel sambandet mellan de utlösande händelserna. De båda ungdomarnas död upplevdes som ett hårt slag i denna grupp vars liv präglas av fattigdom, otrygghet och diskriminering. Om man till sorgen fogar tillrättalagda versioner av händelsen, uppenbara lögner om en stöld och löjliga provokationer såsom den tårgasgranat som

kastades vid entrén till en moské, förstår man att en explosion var nära förestående. ”Spänningsstrategin där Nicolas Sarkozy blir en förgrundsfigur är varken ansvarsfull eller republikansk.” (*L’Humanité* 2/11). Sarkozys ansvar togs även upp i förlängningen av krisen. ”Skadan som Sarkozys sätt att hantera säkerhetsfrågor orsakat går att mäta i den våldsvåg som dragit över Ile-de-France de senaste dagarna” (*L’Humanité* 3/11).

Att Nicolas Sarkozy bar ansvar för att ha provocerat fram, och till och med förvärrat, oroligheterna räcker emellertid inte för att motivera upploppen. Flera lokala aktörer, varav borgmästarna är viktiga talesmän, har haft svårt att identifiera orsakerna till upploppen. Samtidigt hävdade man att våldsyttningarna var långt ifrån oförutsedda. ”Vi kände det komma”, säger Daniel Feurtet, borgmästare i Blanc-Mesnil. Uttalandet vittnar om att det finns underliggande orsaker. Först och främst är den sociala misären utbredd. Regeringen har vägrat lyssna på väljarna och folket på gatan. Läggtill detta förakt och oacceptabla uttalanden. Denna bakgrundsbild har ibland varit svår att urskilja då gängledare och andra opportunisterna dragit nytta av situationen. ”Det som händer nu gick att förutse”, säger Stéphane Gatignon, borgmästare i Sevran. Vi fick en förvarning om det redan den 14 juli. Det finns idag ett samband mellan flera olika faktorer och en bristande insikt på regeringsnivå om verkliga förhållanden.” (*L’Humanité* 4/11). Även om man var överens om att oroligheterna inte kunde förklaras utifrån en enda faktor, utan krävde en mer komplex analys, innebär detta inte att man hade tillgång till verktygen för att kunna göra en sådan. Vad man i många fall misslyckades med var att skilja mellan de uppenbara orsakerna och de händelser som bara hade en avlägsen koppling till dem. Lokala aktörer insisterade på att händelserna kunde förklaras på olika sätt och att man inte skulle dra för snabba slutsatser i så komplicerade frågor. En annan händelse visar på en verklighet som är mer påtaglig än alla dessa sociologiska utläggningar. Natten till den 27 oktober stacks 10 bilar i brand i La Duchère, i Lyon, dagen efter att en byggnad förstördes i syfte att omdana denna del av nionde arrondissementet. ”En handling som på ytan ser ut att vara en lek utan underliggande motiv. Som om man bara vill få uppmärksamhet i media, säger en polisman. Detta illustrerar att den här typen av våld kan uppkomma på grund av en rad orsaker.” (*Le Monde* 2/11). Enligt militanta aktivister i förorten kan det ur ett politiskt perspektiv vara bekvämt att luta sig mot redan givna tolkningar, men knappast särskilt effektivt. Yves Ména, en ”histo-

risk medlem av föreningen Agora” aktiv i Lyon-regionen, uttrycker sig på följande sätt: ”De folkvalda representanterna arbetar fortfarande utifrån gamla ramar och tror att man kan lösa allting genom stadsplanering. Men de betraktar alltid underförstått förortsområdena som speciella platser”. Det sista påståendet illustrerar svårigheterna att tolka händelseutvecklingen i förorterna. Även om man förespråkar nya, mer komplexa tolkningsmodeller medför dessa att förorterna måste betraktas i ett särskilt ljus. Genom att lyfta ut dessa områden och de människor som bor där erkänner man samtidigt att något särskilt pågår där, något som går stick i stäv med den politiska ambitionen om den jämställdhet som de flesta förfäktar.

Bakgrund

Samtidigt som man lyfte fram de utlösande faktorerna ovan som orsaker till krisen, försökte man i pressen identifiera strukturella, underliggande orsaker. Man var ense om att orsakerna inte kunde förstås isolerat utan behövde kompletteras av en bredare analys av såväl historiska som socioekonomiska faktorer. Detta var inga nya tankegångar för journalister och intellektuella utan var något som redan debatterats flitigt. Bachmann och Le Guennec (2002: 351) skriver i början av kapitlet ”Recept på upplopp”: ”Varför vredgas förorten? Samma tema återkommer i form av kommentarer som: ”Vad fan vill de?” Författarna beskriver de främsta förklaringar som befastes och vann terräng under de två decennier som föregick hösten 2005. Enligt dessa har förklaringen som pekar på socioekonomiska klyftor dominerat i reformer som syftat till att förbättra situationen för ungdomar i förorten. ”Alla franska reformer på området kan skrivas in i detta perspektiv vilket vittnar om en strävan efter kontrollerad förändring” (ibid.). Tidningarna skildrade förortsungdomarnas situation – präglad av utbredd arbetslöshet och otrygghet – på ungefär samma sätt som Beaud och Pialoux 2003. Författarna illustrerar hur övergången från skolan till arbetslivet förlängts genom olika former av praktikplatser och tillfälliga jobb. Om bristen på utbildning hittills ansetts vara det största problemet för många ungdomar i förorten, väcktes nya frågor i ljuset av krisen. De svårigheter som många utbildade invandrarungdomar av andra generationen stöter på när de försöker komma in på arbetsmarknaden, vittnar om en bristande insikt på det socioekonomiska planet om arbetsmarknaden för ungdomar med invand-

rarbakgrund Även om ojämlika förhållanden kan förklara en stor del av ungdomarnas otrygga situation så måste man även väga in andra faktorer som exempelvis rasistiska attityder bland arbetsgivarna. Den här typen av diskriminering utvärderades under MEDEF:s (förening som representerar franska storföretag) möte den 17 november mellan arbetsgivare i förorten och unga, kvalificerade arbetssökande med invandrarbakgrund. Några diskussioner fördes emellertid inte i arbetsgivarföreningen. I de många porträtt av framgångsrika invandrarungdomar som publicerats i *Le Figaro* är det slående många som startat egna verksamheter, vilket illustrerar det välkända faktum att många kvalificerade personer med invandrarbakgrund väljer att starta eget för att undvika diskriminering.

Diskussionen om de strukturella, underliggande orsakerna till krisen med ökade socioekonomiska klyftor och förekomsten av diskriminering – både i attityd och handling – syftar tillbaka till tidigare reformer som genomförts för att lösa problemen i fråga. Samtliga tidningar hänvisade till dessa reformer och då ofta utifrån ett territoriellt perspektiv såsom ”Clichy – en historia av stadsreformer” (*L’Humanité* 2/11): Utmärkande är att de förorter där oroligheterna först bröt ut stått modell för olika stadsreformer som t.ex. Epinay-sur-Seine (Bachmann och Le Guennec). Pressens utvärderingar av reformerna var genomgående negativa även om argumenten skilde sig åt. Presidentens och regeringens bedömning vägde också tungt. Jacques Chirac: ”Det finns inga mirakelmediciner (...) De senaste tjugo årens erfarenheter borde mana till ödmjukhet och modesti.” (*L’Humanité* 3/11) En ståndpunkt som verkade delas av premiärministern: ”Skulle vi mot bakgrund av de senaste 35 årens stadsplanering utforma en ny handlingsplan för förorterna? Efter att ha träffat borgmästare och folkvalda representanter är Dominique de Villepin övertygad om att man bör undvika ännu en verkningslös Marshall-plan” (*Le Figaro*). Den hårda kritiken av stadsreformerna görs inte till förmån för något annat alternativ utan vittnar mer om att man inte tror att reformer kan råda bot på de här problemen.

Av denna anledning tittade man på andra strukturella orsaker för att förklara den rådande situationen i förorterna. Ett slående inslag i debatten var att representanter för UMP försökte koppla de aktuella händelserna till en kritik av invandrar- och integrationspolitiken, vilket gav upphov till ett invandrarfientligt perspektiv. En av dem som var först ut var Alexis Brezet, medlem i UMP:s ungdomsförbund och självutnämnd Sarkozy-anhängare, som i en krö-

nika publicerad i *Le Figaro* den 4 november skrev: "Hur vore det om våra styrande politiker slutade leka 'republikaner' mot 'kommunitarister' och i stället gick till botten med problematiken? Vad vi ser är konsekvenserna av den okontrollerade invandrapolitiken i dagens Frankrike." Denna tolkning ligger i linje med det beslut inrikesministern fattade om att invandrare som arresterades under upploppen skulle avvisas (en rekommendation som knappast tillämpades av domarna som i de flesta fall insåg svårigheten med att bedöma exakt vilken roll en särskild individ spelat i upploppen, då man kan ha arresterats bara för att ha sett misstänkt ut). Integrationspolitiken angavs emellertid också som förklaring till upporsmakarnas frustration. "I tjugo år har man talat om integration och att människor ska assimileras i kultur och samhälle. Men ingenting har gjorts för att åstadkomma en gemensam kultur. På så sätt skapades så småningom kommunitarism och ghetton." (Stéphane Gatignon, borgmästare i Sevrans, i *L'Humanité* 4/11)

Vissa, däribland några framträdande intellektuella, hävdade att det fanns religiösa inslag i krisen. Hélène Carrère d'Encausse och Alain Finkielkraut valde båda att göra en etnisk och religiös tolkning av händelserna i utländska medier (i Ryssland respektive Israel). Deras uttalanden fick många kommentarer i franska medier – oftast negativa sådana – med undantag för Nicolas Sarkozy som talade sig varm för Alain Finkielkraut. Dessa kontroverser var egentligen inte kopplade till upploppen och de religiösa aspekterna av krisen berördes bara i vaga termer om de över huvudtaget omnämndes. "Det muslimska problemet – En tårgasgranat exploderade under söndagskvällen framför Bilal-moskén i Clichy-sous-Bois, vilket bidrog till att öka det spända läget." "En moské attackerades", skriver Samir, idrottslärare i Clichy-sous-Bois. "Skulle denna avskyvärda handling gå obemärkt förbi?". Muslimska organisationer har blivit "oundvikliga i Seine-Saint-Denis", säger en polisman." (*Le Figaro* 4/11). De muslimska ledarnas fördömmande av våldet fick mycket liten effekt och händelserna som inbegrep skändning av moskéer blev aldrig utredda. Intressant nog talade ungdomarna själva om händelsen i religiösa termer och kände en anti-muslimsk rasism, särskilt episoden med tårgasgranaten som exploderade framför moskén i Clichy-sous-Bois: (...) "Om detta hade hänt i en synagoga eller en kyrka, säger Tarek, skulle det ha blivit stora protester. Det är förödmjukande och orättvist. Många människor som bor i området har blivit utsatta för aggressiv behandling.

Igår var polisen där för att klå upp några 'negrer'." (*L'Humanité* 2/11).

Att man pekade på våld och kriminalitet i förorterna där upploppen ägde rum ledde till olika slutsatser beroende på politisk åskådning. Först och främst kunde kriminalitetsargumentet användas för att bortförklara att något viktigt pågick. Vid ett av UMP:s möten hävdade François Grosdidier, ledamot från Moselle, att "de gängledare som styr parallellekonomin inte vill att republiken slår sig ner i kvarteret" (*Le Monde* 4/11). Som en förlängning av denna tankegång anklagas föräldrarna för att inte klara av att hindra sina barn från att begå brott. Den här åsikten är utbredd både bland UMP-politiker som lade skulden på familjestruktur och lokala aktörer – såsom i fallet med en idrottslärare som ansåg att barnens dåliga utbildningsnivå var orsaken till oroligheterna. "Om alla föräldrar tog hand om sina barn hade vi inte haft något "bål" idag. När ett kvarter står i lågor och du vet att din 11-, 12- eller 15-åring inte är hemma – vad sjutton gör hon eller han i så fall ute? Om det var mitt barn skulle det bli ett kok stryk." (*Le Monde* 7/11). För dem som inte vill tolka situationen i termer av lag och ordning återstår att belysa brottsituationen ur ett socioekonomiskt perspektiv. "Våldet existerar. Det är outhärdligt tragiskt när en familjemedlem som mannen i Epinay-sur-Seine får sätta livet till. (...) Den sociala otryggheten får förorterna att falla isär och låter folk driva omkring och långa." (*L'Humanité* 2/11). Även om alla tar avstånd från våldet är inte denna faktor allena orsaken till den rådande situationen, helt i enlighet med officiell brottsstatistik. "Mellan januari och september, stacks enligt polisens siffror 800 bilar i brand i Lyontrakten. Siffran är 8 % lägre än under samma period föregående år. Denna indikator, som ingår i de nio parametrar som används för att mäta storstadsvåldet enligt en ny skala framtagen av *renseignements généraux* (allmän underrättelsetjänst), verkar stilla oron." (*Le Monde* 2/11).

Utbredning

En stor del av tankearbetet med att identifiera utlösande händelser och strukturella orsaker försiggick i själva verket när krisen redan var ett faktum. Uppfattningen att de pågående upploppen var en isolerad företeelse var då dominerande. Man kan hävda att de upprepade upploppen och deras spridning till andra förorter var anled-

ningen till den omfattande rapporteringen om krisen i både inhemska och internationella tidningar. Beskrivningen av händelserna kännetecknades därför av överflödlig information. Det faktum att händelserna upprepades natt efter natt krävde lite extra berättarmöda från journalisternas sida: "I går natt drog hundratals ungdomar genom gatorna för sjunde natten i rad. Slagsmål, bilar som sätts i brand och projektiler som kastas är några av de scener som upprepas natt efter natt i allt fler städer." (L'Humanité 11/4). Det var svårt att välja ut en enskild händelse som kunde skildras på ett journalistiskt sätt, och mediebevakningen av krisen tenderade därför att inriktas på kvantitativa redovisningar av våldet. Det allt högre antalet brända bilar och skolor, avlossade skott och arresterade personer blev ett återkommande tema i skildringarna av upploppen: "Under tre nätter har 65 bilar och 12 soptunnor satts i brand (...) och en förskola och en föreningsbyggnad vandaliserats. Under fredagsnatten, som var den svåraste natten, avlossades ett skott mot en av säkerhetsstyrkans bilar, och polisen angreps med 'molotovcocktails, stenar och järnstänger' enligt en polisman. Polisen svarade med att avfyr 150 gummikulor och omkring 50 tårgasgranater. Sammanlagt 29 unga män greps." (Le Figaro 31/10). Oroligheternas geografiska spridning behandlades också i media, ofta med metaforer om sjukdomar och smitta: "Smittan har nått les cités och landsorten. (...) 'På grund av det klassiska fenomenet med geografisk närhet betraktas gängen från en cité som förebilder av ungdomarna från grannstäderna, som bestämmer sig för att överträffa sina föregångare nästa kväll', analyserar en specialist på urbant våld inom polisen. (...) Och 'att bli omnämnd i kvällstidningen anses som en oerhörd framgång', klagar en polisman." (Le Figaro 4/11).

Det fanns egentligen inget nytt att rapportera dag efter dag, förutom rent kvantitativa beskrivningar av allt större omfattningen. Den massiva mediebevakningens fokus försköts därför till närliggande ämnen. Den politiska tolkningen av upploppen visade sig vara en svår fråga. Tolkningen att upploppen var en form av protest förkastades nämligen livligt, exempelvis i en politisk krönika med rubriken "Ett litet maj -68 i förortsversion": "Dessa upplopp, som bara verkar spridas genom smitta, utan vare sig organisation eller slagord – bär de ändå inte fröet till en stigande medvetenhet? Över tjugo år efter 'La Marche de Beurs', där unga franska personer med arabiskt eller afrikanskt ursprung protesterade mot hindren mot integration, kan man betrakta oroligheterna i Clichy-sous-Bois,

Montfermeil, La Courneuve och på andra platser som ett nytt bevis för bristen på politiska milstolpar (...) Det är emellertid också möjligt att dessa revolterande människor – eller en del av dem – själva kommer att hitta vägen till att ställa krav och sträva efter att lämna sin status som sociologiska objekt för att i stället bli medborgare.” (Le Monde 5/11). Det bör noteras – vilket Bachmann och Le Gennec gör – att tolkningen av förortsupplopp som embryon till sociala rörelser alltid har varit mindre populär än såväl den socioekonomiska tolkningen som lag- och ordningvinklingen. Den föraktfulla beskrivningen av upploppsmakarna visar att den förra tolkningen är så gott som försvunnen. Till och med en så stridbar tidning som L’Humanité föredrog att bevaka ”medborgaraktioner” när man sökte efter ett politiskt agerande i upploppen. Medborgaraktionerna startades av invånarna i dessa områden för att skydda offentliga byggnader från att sättas i brand, och i dessa spelar mer klassiska politiska aktörer, som civilsamhället, en framträdande roll: ”Invånarna organiserar sig för att säga: Stopp, vi vill inte bli dubbla offer! Detta är något vi uppmuntrar.” (Daniel Feurtet, borgmästare i Blanc-Mesnil 4/11). Protestmarschernas relativa misslyckande, t.ex. den som anordnades av gruppen ”Banlieues Respect”, gjorde dock detta angreppsätt fruktlöst.

Detta innebär emellertid inte att motviljan mot att se upploppen som en politisk protest ledde till brist på politiska analyser av situationer. Tvärtom vinklades beskrivningarna av krisen till övervägande del i politiska termer. Vi vill här hävda att denna fullständiga politisering av skildringen av händelserna sammanhänger med svårigheten att hitta en gemensam nämnare mellan höger- och vänsterståndpunkter för att slå fast vilka faktorer som var avgörande för krisens upp- och nedtrappning. Redan från upploppens inledning blev de utlösande händelserna föremål för motstridiga skildringar i syfte att ge dem en tydlig politisk betydelse. När de två dödade unga människors familjer vägrade att träffa Nicolas Sarkozy utan i stället valde Dominique de Villepin (till slut träffade de båda ministrarna dem tillsammans), påstod en intern källa på inrikesdepartementet att de var ”styrda av advokaten Jean-Pierre Mignard, medlem i socialistpartiet och nära bekant med François Hollande [socialistpartiets partiledare]”. (Le Monde 2/11). De flesta kommentatorer tolkade Ziads och Banous död som den utlösande händelsen för krisen, men det förekom samtidigt andra skildringar som syftade till att undergräva vad som verkade vara dödsfallens politiska betydelse: två unga män med invandrarbakgrund dog under

oklara omständigheter och med inblandning av polisen. Dessa skildringar kretsade kring en annan grupp av offer, som antogs representera en motsatt politisk tolkning. Särskilt framträdande i den här gruppen av så kallade motoffer var den vite, medelålders man som attackerades i Epinay samma dag som Ziad och Banou dog. Hans död lade grunden till en lag- och ordningföreställning om krisen, där upploppsmakarna betraktades som rena brottslingar: ”En våldsvåg har under flera dagar svept över några av Paris förorter. För fjärde natten i rad kunde invånarna i Clichy-sous-Bois bevittna slagsmål med polisen efter två tonåringars död under torsdagsnatten (...) Sammanlagt 70 bilar sattes i brand (...) Sex personer greps i går natt (...) Samtidigt åtalades de två personer som misstänks ligga bakom angreppet mot en familjefar på torsdagen i Epinay-sur-Seine. De två personerna, 19 och 23 år gamla, är tidigare kända av polisen för flera förseelser och identifierades med hjälp av en videospelning.” (Le Figaro 31/10). Samma parallell användes intressant nog i en annan tolkning av situationen av Héléne Reys, ungdomskurator i Epinay-sur-Seine och ordförande i organisationen ”Réussir en Seine-Saint-Denis” (Att lyckas i Seine-Saint-Denis): ”Medan två ungdomar dödades av elektrisk ström i Clichy-sous-Bois, bevittnade vi hur en stadsplanerare misshandlades till döds inför ögonen på sin fru och dotter för att han fotograferade en gatlampan.” (L’Humanité 4/11). Här införlivas motoffret i en skildring som fördömer alla former av våld, vilket skulle visa sig bli den dominerande hållningen. I ett annat försök att tona ned föreställningen om upploppen som en reaktion på de två ungdomarnas orättfärdiga död framhöll skribenten att sådana reaktioner kan uppstå till stöd för brottslingar: ”Två unga män greps under måndagsnatten i ett problemområde i Sedan efter våldshandlingar. Lägenheter i en öde byggnad, soptunnor och bilar sattes i brand av flera personer, men inga människor drabbades. Enligt le procureur de la République (chefsåklagaren), startade våldsvågen den 23 oktober efter att en ung person från området hade dömts till två års fängelse för narkotikalangning.” (Le Figaro 2/11). Det faktum att den beskrivna händelsen inträffade före de två unga människors död i Clichy gynnar inte tolkningen att deras död skulle vara den utlösande händelsen.

Utöver dessa meningsskiljaktigheter om innebörden av de händelser som föregick upploppen inträffade också en allvarigare konflikt om den politiska hanteringen av krisen. I denna spelade ministern Azouz Begag en central roll: ”Upploppen i Clichy-sous-

Bois: Till och med inom den politiska högern motsätter man sig Nicolas Sarkozys ingripande. Inrikesministerns ordval 'slödder' beklagades av Azouz Begag, den ende regeringsmedlemmen med ursprung i en problemförort." (Le Monde 1/11). Uppkomsten av en spricka inom regeringen och UMP mellan Nicolas Sarkozys anhängare och hans kritiker, som slöt upp kring premiärminister Dominique de Villepin, var något som fick mycket uppmärksamhet i pressen – i vissa fall till och med mer än själva upploppen. Azouz Begag framställdes som frontfigur inom denna opposition mot inrikesministern. Le Monde talade om "Azouz Begag, Nicolas Sarkozys huvudmotståndare" (2/11) och publicerade rubriken "Sju natters upplopp – och konflikterna inom regeringen pågår fortfarande" (4/11). Azouz Begag deklarerade att "de som verkligen bär ansvar för detta förfall är vänstern, som har försummat integrationspolitiken i årtal" (Le Figaro 1/11), men detta uttalande var inte tillräckligt för att förändra uppfattningen. Andra UMP-medlemmar gick till häftiga angrepp mot Begag: "Stridigheterna om hur fallet Clichy-sous-Bois bör hanteras pågick i går för fullt inom högern, och för första gången nådde den Dominique de Villepin. Innan de ministrar och parlamentsledamöter som stod på Sarkozys sida fick veta att premiärministern och Nicolas Sarkozy skulle träffa de två döda ungdomarnas familjer, gick de till angrepp mot Azouz Begag, biträdande minister med ansvar för främjande av lika möjligheter (...) Begag, som står nära sin chef – premiärministern – och själv kommer från ett problemområde, har riktat långtgående kritik mot Nicolas Sarkozys politik och ordval ('slödder', 'högtryckstvätt') (...) 'Är det möjligt för en fransk minister att försvara pöbelhopar och brottslingar under förevändning av ett gemensamt etniskt ursprung?', frågade UMP-medlemmen Rachid Kaci, ordförande för sammanslutningen 'Den fria högern'. (...) Inte heller Dominique de Villepin besparades från stridigheterna. Ända till i går kväll hade han låtit Nicolas Sarkozy ensam ta hand om fallet Clichy-sous-Bois. UMP-parlamentsledamoten Pierre Cardo från Yvelines, tvekade inte att fördöma premiärministerns 'öronbedövande tystnad' om ett fall 'som faller inom hans ansvarsområde'. 'Dominique de Villepin måste åter placera kyrkan mitt i byn. Han måste förkunna sin åsikt', tillade han." (Le Figaro 2/11). Det sista utdraget visar att mediebevakningen av konflikten mellan regeringsmedlemmarna i vissa fall återspeglade etniskt präglade motsättningar genom vinklingar och uttryckssätt. Vissa tidningar försökte tona ned den framträdande plats som gavs åt konflikterna

inom regeringen: ”att skapa en splittring bland fransmännen kring säkerhetsfrågor är klassisk taktik från högerns sida” (L’Humanité 2/11). Den politiska tolkningen av situationen förblev trots det förhärskande i pressen under hela upploppen.

Avmattning

”Man vänjer sig vid allt, till och med vid upplopp”, kommenterade Bachmann och Le Guennec (353). Till och med det exceptionella i tragedin som inledde oroligheterna kan vara svårt att upprätthålla i en miljö där sådana händelser hör till vanligheterna. Bachmann och Le Guennec berättar om upploppen som uppstod i förorter till Lyon 1990, då en ung person i Vaulx-en-Velin konstaterade att dödsfallet som inledde oroligheterna ”var det tredje dödsfallet på ett halvår och det fjortonde på tio år i Vaulx” (442).

Man kan hävda att normaliseringen av upploppen är knuten till avsaknaden av en tydlig, verbal motbild till upploppsmakarnas våld: ”De ställer bara elementära krav – om ens några”, hävdar en journalist i Le Monde. Upploppsmakarna hamnar i allmänhet i bakgrunden och blir ofta objektifierade i pressens bevakning. De ges sällan status av aktörer, och deras uttalanden citeras knappast. En förklaring till detta förhållande är det faktum att det är mycket svårt att säkerställa huruvida en viss talare verkligen är upploppsmakare. Det är enklare att rapportera offentliga uttalanden, t.ex. vid den tysta marschen till minne av Ziad och Banou: ”Ahmad, 25 år, tar mikrofonen. På hans vita t-shirt kan man läsa ’De dog för inget’. Alldeles ensam förmedlar han oron bland ungdomar med invandrarbakgrund. ’Det finns inga bostäder, inga jobb, ingen budget för kommunen Clichy, vi placeras i grottor, och detta måste Sarkozy få veta. Vi vill bli erkända och integrerade.’” (L’Humanité 31/10). Det är nästan omöjligt att ge röst åt upploppsmakare som betraktas som en anonym hop av ungdomar. Journalisterna citerar därför ungdomar som anses symbolisera problematiken i upploppen på grund av sin ålder, sina kläder och sina utländskklingande namn, t.ex. artonåringen Tedji, som citeras i Le Monde: ”Det finns solidaritet mellan Aulnay och Clichy. Så är det, och de andra områdena kommer att följa efter. När en snut dör är alla fackföreningarna där. För les cités är det kif-kif [samma sak]. Vi är inget slödder – vi är människor. Vi finns. Bilarna som brinner är beviset på det.”(7/11)

Andra synpunkter på upploppen gavs ett visst utrymme i pressen i takt med att skildringarna av de utlösande händelserna, beskrivningarna av konflikter på regeringsnivå och analyserna av de strukturella problemen i förorterna började bli uttömda och i takt med att upploppen fortgick och minskade tills våldet var tillbaka på den vanliga nivån. Dessa synpunkter passar knappast in i den helt politiserade vinkling som var förhärskande i tidningarna utan ger uttryck för de lokala aktörernas känslor vid upplevelsen av upploppen, t.ex. i L'Humanité den 14 november: "Jag har omedelbart sett till att så många offentliga föremål som möjligt förvaras inomhus. Jag har förmedlat budskapet att barnen ska umgås hemma i kväll. Alla känner en rent fysisk rädsla", förklarar en borgmästare. "Vi är oroliga", tillägger en domare. "Jag är helt förtvivlad", säger en grundskollärare. "Alla dessa händelser ger näring åt ett klimat av fruktan, som ungdomarna får lida mycket för (...) Upploppen i Clichy föddes ur en känslomässig reaktion från ungdomens sida", sammanfattar en ungdomskurator. Upploppens känslomässiga dimension – både för upploppsmakarna och för befolkningen som bevittnade händelserna – är en central aspekt, som ännu inte har redovisats och analyserats.

Pressens beskrivning av upploppen är lättförståelig när den placeras i sitt allmänna sammanhang – debatten om förorterna sedan början av 1980-talet.

Del 2 Hur kan förortsupplopp förklaras? Missförstånd och förvirring råder

Medias bevakning av upploppen i de franska förorterna visade vem som har rätt att tala om fenomenet i tidningar och på TV. Våldet har beskrivits som meningslöst och ibland som ytterst välgrundat. Sedan hösten 2005, då de franska förortsupploppen började, har konkurrensen mellan olika tolkningar gjort förklaringarna till krisen mycket förvirrade.

Vi har valt att koncentrera oss på det teoretiska panorama som använts av journalister och debattörer. Samtidigt som det för regeringen och president Jacques Chirac var en allmän kris av stor betydelse, ett tecken på generell social oro, har många journalister, akademiker, politiker, stadsplanerare, höga tjänstemän som skriver administrativa rapporter samt olika sorters "experter" lämnat flera olika tolkningar av fenomenet. Alla dessa människor har då och då

samarbetat, ända sedan de första social-, kultur- och storstadspolitiska riktlinjerna utarbetades för stora förorter. Vi kunde dock observera att sociologer tidigare uttalade sig betydligt mer i denna fråga än de har gjort nu.

Som vi kommer att se har den ideologiska utgångspunkten hela tiden varit mycket viktig i alla kommentarer. Dessutom har vissa resonemang överlevt i tjugo eller trettio år, vilket gav färdiga förklaringar till krisen i höstas, samtidigt som "tidens vindar" har påverkat förklaringarna till händelserna och givit upphov till nya resonemang om Frankrikes förorter.

Återanvändningen av gamla resonemang om förorterna

Ibland kombinerades nedanstående tolkningar. Dessa resonemang är gamla, ibland gammalmodiga, och uppstod egentligen i en mycket specifik kontext: slutet av 1970-talet och början av 1980-talet. Vänstern kom till makten 1981. Under François Mitterands regeringstid uppfattades sådana, huvudsakligen ideologiska, resonemang som de mest relevanta och kom att forma inriktningen på storstads-, kultur-, social- och skolpolitiken. Nu är det andra tider.

Fokuseringen på stadens struktur

Medan uttrycket "ungdomsvåld" eller "invandrarsvåld" ofta används i många europeiska länder brukar journalister i Frankrike prata om "orstadsråld". Under upploppen förra hösten användes alltid detta uttryck i pressen. Samtidigt som uttrycket är en eufemism är detta semantiska perspektiv ytterst adekvat: det innebär att problemen i de franska förorterna är direkt kopplade till storstadsfrågor i det kollektiva omedvetna. Huvudskälet till detta är förorternas historia.

De flesta förorter har i sin nuvarande form varit en del av det franska landskapet sedan 1800-talet. Den industriella revolutionen skapade en stor arbetarklass. Napoleon III:s och baron Haussmanns uppbyggnad av det moderna Paris och upploppen under Pariskommunen under våren 1871, som skrämde den nya republikanska regeringen, var en av orsakerna till att de fattiga flyttade ut från stadens centrum: de "röda förorterna" ("*banlieues rouges*") skapades. I Frankrike, till skillnad från exempelvis anglosaxiska

städer, har detta resulterat i att över- och medelklassen har bott i centrum, medan låginkomsttagare sedan dess har bott i förorterna.

Efter andra världskriget tog det flera år att bygga upp landet igen, samtidigt som Frankrikes befolkning ökade på grund av babyboomen. I många förorter växte det upp slumkvarter, som regeringen började riva i slutet av 1960-talet. Genom ett samarbete mellan flera olika myndigheter, arkitekter och byggherrar startade sedan ett massivt bostadsbyggande med stora hyreshus. Så föddes de stora förorterna som vi känner dem idag med skyskrapor och hyreshus. Ett nytt storstadslandskap växte fram. Myten om den ”stora”, den gigantiska staden var en utopi, men höll samtidigt folk i förorterna på behörigt avstånd från den övriga befolkningen. Enligt journalister och debattörer är avståndet i städerna fortfarande stort mellan dem som har och dem som inte har, inte minst på grund av bostädernas gradvisa förfall – trots att ett ”Storstadsdepartement” inrättades i början av 1990-talet – och en brist på respekt för lagen i vissa områden (medias benämning: ”*laglösa zoner*”).

En del författare¹ har i sin historieskrivning om stadsplanering försökt framhålla de negativa följderna av storstadspolitiken sedan andra världskrigets slut. Kampen mot fattigdom, hemlöshet och dåliga bostäder har hela tiden engagerat och oroat staten och lett till många offentliga politiska åtgärder sedan dess. Nu kritiserar flera författare dem för att de anser att många av målen inte har uppnåtts. Flera senare storstadspolitiska åtgärder anklagas för att vara rigida och byråkratiska; enligt författarna har de olika departement som ansvarar för förorterna inte samordnat sitt arbete. Detta har fått till följd att storstadspolitiken tycks ha förlorat all sin trovärdighet, både på berörda platser och i människors medvetande: den sägs istället ha bidragit till ungdomsbrottsligheten. Dessutom undrar somliga reportrar om viljan att riva hus inte i första hand är ett sätt att genomföra en ”social sanering”, en uppdämningspolitik, maskerad bakom officiella uttalanden om nödvändigheten att bekämpa instabiliteten. Allt detta gör att de författare som försöker förklara upplöppen i förorterna med obalansen i stadsplaneringen kan säga att ungdomarna revolterar på grund av att storstadspolitiken inte bara har misslyckats utan också har fått fattigdom, segregation och diskriminering att öka. Det är alltså

¹ I synnerhet Christian Bachmann, Nicolas Le Guennec, *Violences urbaines*, Paris, Albin Michel, 1996.

stadsplanerarna och beslutsfattarna från 1970- och början av 1980-talet som bär ansvaret.

Den socioekonomiska förklaringen finns både kvar och återanvänds

De flesta forskare som arbetade med förorterna på 1970- och 1980-talen och som uttryckte sig i media i höstas betonade den socioekonomiska karaktären hos de franska förorterna. Den marxistiska tolkningen av situationen i förorterna dominerade kraftigt fram till 1990-talets början. Den finns fortfarande kvar, som vi kunde se under upploppen nyss, då vissa debattörer ansåg att ungdomsarbetslösheten var huvudorsaken till kaoset. Ibland försvarade de till och med upploppen, som vi ska se nedan. I franska förorter har den andel invånare som sedan 1800-talet har kallats ”*classes laborieuses*”, dvs. arbetarklassen, varit mycket hög. Den traditionella kopplingen mellan ”*classes laborieuses*” och ”*classes dangereuses*”, den farliga klassen, har kritiserats av vänstern sedan 1800-talet.

Nu när många människor som bor i förorterna är arbetslösa stärker detta den kollektiva känslan av farlighet, vilket sociologerna djupt beklagar. Enligt dem är de viktigaste orsakerna till oroligheterna i städerna först och främst arbetslösheten – och dess direkta följder som till exempel splittrade familjer och kapade sociala band samt ungdomarnas försämrade skolgång och utbildning – och för det andra den demografiska utvecklingen med en allt större andel unga – arbetslösa – människor. Alla dessa resonemang har framhävt otryggheten och den bristande integrationen hos stora grupper av befolkningen till följd av liberalismens och individualismens frammarsch sedan slutet av 1970-talet.

Andra kritiserar vad de kallar bestraffningen av fattigdom i industriländerna.² Enligt dem har nyliberalismens och individualismens landvinningar samt välfärdstatens fall uppmuntrat till säkerhetsåtgärder mot människor som har drabbats av utanförskap och uppfattas som huvudansvariga för kriminaliteten i Frankrike. Dessutom anklagas polisen för att provocera ungdomarna och för tjänstefel när de spelar på den kollektiva rädslan. De som betonar säkerhetsaspekterna, och försöker isolera små farliga ungdomsgrupper, sägs nonchalera de djupare liggande orsakerna till våldet. Sålunda anklagas både högern och vänstern för att inte ha lyckats

² Loïc Wacquant, *Punir les pauvres. Le nouveau gouvernement de l'insécurité sociale*, Paris, Agone, 2004.

lösa "förorternas problem": högerens repressionspolitik och vänsterns förebyggande politik anses ha varit fullständigt ineffektiva. Media anklagas för att ha skapat problemet eller åtminstone för att ha förstärkt det genom sin sensationsjournalistik. I det här avseendet resulterade förra höstens oroligheter i en snöbollseffekt.

Till följd av detta sägs det eskalerande våldet ofta vara berättigat, även – vilket är något nytt – våldet mot statliga symboler som skolor, daghem, brandmän och offentliga institutioner – organisationer, utrymmen avsedda för fritidsaktiviteter – vilket får en del människor att tala om självdestruktion. Våldet i städerna uppfattas då som ett symptom på socialt våld³: stor arbetslöshet och instabilitet, försämrade arbetsvillkor, arbetarnas rämmande politiska representation och arbetaridentitet, allt större områden med social exil och bostadssegregation... kort sagt, arbetarnas identitet, värderingar och solidaritet har försvunnit. Som en konsekvens av detta sägs deras barn, som är de största offren för arbetslösheten i Frankrike, ha anammat vissa normer och beteenden, till exempel aversion mot Frankrike och den sociala hierarkin. Det sägs också att de känner social osäkerhet och saknar framtidsvisioner. Detta är en ond cirkel: gäng och territoriella regler och uppdelningar uppstår ur strukturell ungdomsarbetslöshet, en svart marknad, uppluckrade familjeband, ungdomsbrottslighet, institutionernas förfall, koncentrationen av invandrare som bara har ökat. Men arbetslösheten förklaras också med diskriminering vid anställningar. Den socioekonomiska retoriken återanvänder alltså delvis antirasistiska resonemang, som växte fram i det franska samhället i början av 1980-talet.

Enligt den socioekonomiska förklaringen fullgör institutionerna inte sin uppgift; den enda lösningen skulle då vara att reformera dem.

Storstadsvåldet sett som en omöjlig social rörelse

Eftersom upploppen inte var strukturerade anser vissa journalister och debattörer att det är mycket svårt, till och med omöjligt att angripa dem politiskt eller på religiösa grunder.

Vissa sociologiska trender har fokuserat på den politiska andan hos unga människor som bor i underprivilegerade förorter. Genom

³ Se exempelvis Stephane Beaud, Michel Pialoux, *Violences urbaines, violence sociale. Genèse des nouvelles classes dangereuses*, Paris, Fayard, 2003.

att framhäva hur innehållslösa deras liv är samt bristen på ekonomiska och sociala framtidsperspektiv såg de ungdomarna som en potentiell social aktör, som skulle kunna komma att ersätta den mobilisering bland arbetare eller fackföreningar som hade försvunnit sedan mitten av 1970-talet. Den ekonomiska kris som började 1973, det nya postindustriella samhället, den ökande individualiseringen och stärkta liberala värderingar, de antitotalitära rörelserna på 1970-talet och studentrörelsens död 1968 samt det sinande aktiva engagemanget bidrog samtliga till att försvaga andan i de sociala rörelserna, som hade sin guldålder under senare halvan av 1960-talet.

Fokuseringen på den aldrig tidigare skådade marginaliseringen av ungdomen – som saknar kollektiv identitet – och ungdomsvåldet blev sedan en alternativ utgångspunkt för att studera social förändring.⁴ Mellan krisen och förändringen av såväl samhället som sociala rörelser brukade ungdomsbrottsligheten, som gör ungdomar till en ny ”farlig klass”, uppfattas som en förutsättning för nya tillvägagångssätt, nya kollektiva sociala aktörer som kunde genomföra något slags social revolution.

Men under hösten 2005 var det inga journalister eller debattörer som tog upp hypotesen att ungdomsbrottslighet skulle kunna skapa en samlad social rörelse. Även om storstadsvåldet har erkänts som ett slags språk, även om det kan ses som meningsfullt, var det ingen som kunde se att det hade någon politisk betydelse.

Fokuseringen på religion och, mer generellt, på identitetsfrågor

Andra teser har lagts fram sedan början och till och med mitten av 1990-talet. När Berlinmuren föll och utländska debattämnen nådde Frankrike, speciellt om mångkultur, blev den socioekonomiska tolkningen av förortssituationen mindre frapperande. Till viss del används den universalistiska republikanismens utgångspunkt för att försvara den traditionella franska sekulariseringen mot hotet från anglosaxisk kommunitarism. I Frankrike glömmar de flesta debattörer – vare sig de är journalister, akademiker eller ”experter” – ogärna den republikanska ramen när invandrarfrågan kommer på tal. Men som vi kunde se förra hösten anses den republikanska universalismen antingen vara det effektivaste skyddet mot upploppen eller, tvärt om, det som bär huvudansvaret för dem på grund av att

⁴ Se exempelvis François Dubet, *La galère. Jeunes en survie*, Paris, Fayard, 1987.

den inte har lyckats uppnå sitt ”integrationsmål”. Efter att ha varit konsensuell har integrationspolitiken, huvudsakligen baserad på socioekonomiska kriterier, mer och mer fått ge vika för kritiken. Som vi sa tidigare var ”integration” ett ledmotiv för alla regeringar under 1980-talet: enligt republikanska värderingar har alla människor rätt – och skyldighet – att integrera sig i samhället, oberoende av sin etniska, kulturella och religiösa bakgrund. Under 1980-talet gjordes därför speciella insatser för ungdomar vars föräldrar hade immigrerat – tillgång till fritidsaktiviteter, extrapersonal och mer pengar till skolor i underprivilegierade områden. I förortererna hotas dessutom de sociala banden, till och med genom religionen enligt vissa debattörer: trots att somliga religiösa ledare gjorde vissa försök under hösten 2005 sägs kommittarismen inte ha kunnat skapa några sociala band. Ordet ”gettofiering” användes väldigt mycket i media, och anglosaxiska länder var en negativ förebild.

Å andra sidan har vissa franska aktivister och intellektuella i sin kamp mot antimuslimsk rasism, som på 1980-talet fick en politisk plattform genom Jean-Marie Le Pens Front National, varit ett starkt stöd för den arabiska och muslimska kulturen. Man kan sedan undra om de hårdaste kritikerna av den republikanska och sekulariserade modellen är en pervers effekt av antirasism. De flesta sociologer som nu arbetar med immigration arbetade tidigare med arbetarklassen.⁵ Resonemanget om integration genom arbete har därför ibland övergått till ett resonemang om integration genom islam.

Nya resonemang och nya aktörer under 2005

Vissa nya resonemang om förortererna har funnits med i större debatter som står högst på medias dagordning, det vill säga ungdomsarbetslösheten, situationen för barn till invandrade föräldrar och senare tiders debatter om Frankrikes historia. ”Plikten att komma ihåg” (*devoir de mémoire*) slaveri, kolonisering och avkolonisering har faktiskt blivit ett ledmotiv under de senaste åren. Detta har att göra med att historien håller på att skrivas om utifrån de tidigare koloniserade folkens perspektiv. Vi kan se en viktig konsekvens av detta: att resonemanget om rasism har återuppstått i en modernare tappning, först och främst ett fördömande av ”antivit rasism” eller omvänd rasism, som ger näring åt tanken om na-

⁵ Bland andra Gerard Noiriel, Michel Wieviorka, Stephane Beaux, Michel Pialoux.

tionella preferenser. Enligt den radikala högern drabbas ”riktiga franskättlingar” (*”Français de souche”*) av diskriminering till förmån för människor av muslimskt, arabiskt eller afrikanskt ursprung. Politisk korrekthet får skulden för en ökad kollektiv rädsla för att framstå som ”rasist”: vita sägs vara offer för rasism ”i sitt eget land” inom områden som ekonomi, välfärd, utbildning och kultur. Fördomen att se invandrare som profitörer, som utvandrar till Frankrike just för att få socialbidrag, är tillbaka. Dessutom sägs ungdomar av utländskt ursprung, speciellt nordafrikaner och svarta, stå för det mesta av den brottslighet som förekommer i franska förorter och städer. Med andra ord, om invandringen stoppades eller om polisen och rättsväsendet var mindre toleranta mot dessa människor skulle kriminaliteten nästan försvinna. Ett sådant resonemang var särskilt vanligt under förortsupploppen, även om det ibland kombinerades med hård kritik av förorternas struktur.

Å andra sidan har nya etniska aktörer – till exempel svarta med afrikanskt ursprung – svårt att få gehör för sina erfarenheter i en kontext som fortfarande handlar väldigt mycket om klass och präglas av resonemanget om rasism. Men under senare år har fler och fler ledare för etniska, religiösa och kulturella organisationer dykt upp i media och på den politiska men även kulturella scenen – speciellt genom filmer och musik med mera. På så sätt har de blivit allt synligare, delvis som vittnen till krisen men också för att de anses vara viktiga aktörer – vare sig de är för eller emot upplopp. I höstas uppmuntrades de undertryckta ibland – och i ett visst skede av upploppen – att uttala sig, speciellt genom svarta eller nordafrikanska organisationer. Vissa av dem uttryckte sig i media och till och med i akademiska böcker.⁶

Generellt sett har dels storstadspolitiken och dels utflyttningen från centrum, som började 1982, avsevärt stärkt andra lokala aktörers makt. Borgmästaren har till exempel blivit den viktigaste samtalspartnern för dem som ansvarar för olika storstadsprojekt. Sedan några år tillbaka har politikerna dessutom, av valtaktiska skäl, satt kriminaliteten överst på sin agenda. Sålunda har säkerheten blivit en lokal fråga som omfattar såväl sociala åtgärder som finansiering och lokala faciliteter. Borgmästare i några av de städer som drabbats av ungdomsvåld uttalade sig i media under upploppen 2005. De beklagade situationen och sa antingen att de skulle vidta drastiska åtgärder som utgångsförbud för ungdomar under 18 år, eller

⁶ Stephane Beaud, Younes Amrani, *Pays de malheur ! Un jeune de cité écrit à un sociologue*, Paris, La Découverte, 2004.

räknade upp alla innovativa preventiva åtgärder de hade vidtagit sedan de blev valda. Eftersom lokal politisk kommunikation nu har fått stor betydelse, kunde de inte låta bli att ge en positiv bild av sin stad så fort de fick chansen. Detta är förmodligen något nytt, jämfört med mediabevakningen under förortssoroligheterna på 1980- och 1990-talet.

Slutsats

Trots alla dessa tolkningar av förortssoroligheterna verkar dagens experter och politiker paradoxalt nog sakna relevanta idéer som kan förklara – och *a fortiori* lösa – problemet. Nästan det enda vi har är en massa kritik. Kritiken av stadsplaneringen har mer och mer fått träda tillbaka för kritiken av integrationspolitiken. Denna förändring har dock inte givit något resultat. Dagens uttalanden om förorterna visar att somliga debattörer har övergivit vissa teman, till exempel arbetarrörelsen, storstadspolitiken och socialt arbete. Men vi hittar inga innovativa tolkningar, bland annat för att resonemangen kring krisen huvudsakligen återanvände gamla förklaringar. Det faktum att situationen inte kan få någon egen specifik tolkning och att den alltid måste förklaras i ett bredare perspektiv är ett av skälen till detta.

Krisen var ett tillfälle för nya aktörer att göra sig hörda eller för gamla resonemang att återuppväckas, moderniseras och bli dominerande. Bland de nya aktörerna märks organisationer som bildades i direkt anslutning till krisen, till exempel CRAN (*Conseil Représentatif des Associations Noires* – ett råd med representanter från sammanslutningar för svarta). CRAN är en av de första etniskt definierade organisationer som protesterar mot ”ras-etnisk diskriminering” som man kallar det. Att börja använda ord som ras för att beskriva dessa frågor är ett avsteg från den dominerande universella republikanska ideologin, och kan därför tyckas tjäna kommuniteriska intressen. Men CRAN är en liten paraplyorganisation, och åsikterna lanseras endast av en svart minoritetselit där vissa av medlemmarna står partipolitiken nära (ordföranden är kommunipolitiker för UDF, det kristdemokratiska partiet). Betydligt mer dominant i efterdyningarna av upplöppen är emellertid de invandrarfientliga resonemangen, vilka nu har blivit ett normalt inslag i den politiska hanteringen av en kris som den här.

Referenser

- Bachmann C. and Le Guennec N. (2002), *Violences urbaines*. Paris: Hachette, (1st ed. 1996).
- Beaud S., Amrani Y., *Pays de malheur!* (2004), *Un jeune de cité écrit à un sociologue*. Paris: La Découverte.
- Beaud S. and Pialoux M. (2003), *Violences urbaines, violences sociales. Genèse des nouvelles classes dangereuses*. Paris: Fayard.
- Dubet F. (1987), *La galère. Jeunes en survie*. Paris: Fayard.
- Jobard, F. (2002), *Bavures policières ? La force politique et ses usages*. Paris: La Découverte.
- Mucchielli L. (2001), *Violence et insécurité. Mythes et réalités dans le débat français*. La Découverte.
- Tévanian P. and Tissot S. (2001), *Stop quelle violence?*, Paris: L'Esprit frappeur.
- Wacquant L. (2004), *Punir les pauvres. Le nouveau gouvernement de l'insécurité sociale*. Paris: Agone.
- Wieviorka M. (1999), *Violences en France*. Paris: Le Seuil.

Bilaga: Händelsekronologi

Tisdag 25 oktober: N. Sarkozy använder beteckningen ”slödder” om förortsungdomar i Argenteuil.

Torsdag 27 oktober: Ziad och Banou dör i Clichy-sous-Bois (Seine-Saint-Denis). Den tredje unge mannen, Muttin, får allvarliga brännskador. Uppluppen börjar. Dödligt angrepp mot en fotograferande man (J.-C. Irvoas) i Epinay (Seine-Saint-Denis). Motivet påstås vara att stjäla hans kamera.

Fredag 28 oktober: Domstolen i Bobigny förnekar att de två ungdomarna jagades av polisen när de dog.

Lördag 29 oktober: Den tysta marschen ”De dog för inget” (Mort pour rien) i Clichy-sous-Bois till minne av de två döda.

Söndag 30 oktober: En tårgasgranat kastas framför en moské. N. Sarkozy framträder i kvällsnyheterna på TF1. A. Begag framträder i kvällsnyheterna på France 2.

Måndag 31 oktober: Uppluppen breder ut sig i Ile-de-France

Tisdag 1 november: D. de Villepin träffar Ziads och Banous familjer.

Onsdag 2 november: En funktionshindrad kvinna i femtioårsålder får allvarliga brännskador vid en attack mot en buss i Sevran (Seine-Saint-Denis).

Fredag 4 november: D. de Villepin träffar en grupp ungdomar från förorterna för att diskutera de speciella svårigheter som de möter. En man i sextioårsåldern (J.J. Le Chenadec) attackerar i Stains (Seine-Saint-Denis). Han avlider senare av skadorna.

Söndag 6 november: Ett möte till minne av J.C. Irvoas anordnas i Epinay (Seine-Saint-Denis). Mötet störs av aktivister från extremhögern, Les Identitaires.

Måndag 7 november: En ung man från förorterna misshandlas av en grupp poliser. Scenen filmas av journalister från France 2 och visas på kvällens nyhetsprogram. D. de Villepin framträder i kvällsnyheterna på TF1.

Tisdag 8 november: Slagordet ”Frankrike: älska det eller lämna det” dyker upp på ett MPF-möte (extremhögern). Undantagstillstånd utlyses.

Onsdag 9 november: Undantagstillstånd och utgångsförbud införs i flera departement – dock inte i Ile-de-France, där uppluppen startade. J. Chirac talar till nationen på tv.

Torsdag 10 november: N. Sarkozy framträder i ett specialinsatt kvällsprogram på France 2.

Fredag 11 november: En moské sätts i brand i Carpentras. Gruppen "Banlieues Respect" genomför en liten demonstration i Paris.

Lördag 12 november: Upplopp i centrala Lyon. En brandbomb kastas på moskén.

Söndag 13 november: Historikern H. Carrère d'Encausse ger en intervju i den ryska tv-kanalen NTV, där hon menar att orsaken till upploppen är polygami. Nationella fronten demonstrerar mot upploppen i Paris.

Tisdag 15 november: En kyrka sätts i brand och blir delvis förstörd.

Torsdag 17 november: Ett möte hålls mellan arbetsgivare i förorterna och unga, kvalificerade arbetssökande med invandrarbakgrund. Det organiseras av arbetsgivarorganisationen MEDEF.

Måndag 21 november: En vaktmästare på en gymnasieskolan dör av en hjärtattack efter att ha försvarat skolan mot upploppsmarkerna.

Tisdag 22 november: En marsch anordnas till minne av den döde vaktmästaren.

Lördag 26 november: CRAN (Representativa rådet för svartas förbund) träffas för första gången.

6 Släcka eld med bensin

Om institutionell rasism och polisens arbete i förorter¹

Simon Andersson

Inledning

Under hösten 2005 svepte upprorets brand över Frankrike. Den tändande gnistan var två unga pojkars död under oklara omständigheter. I vad som förefaller vara en panikartad flykt undan polisen tog de sig in på en kraftstation och brändes till döds. Denna avgörande händelse kom också att präglade de fortsatta kravallerna: konfrontation, hat och motstånd mot polisen. Så som framkom i media menade många ungdomar som deltog i kravallerna att de *försvarade* sina områden mot polisen. En del liknade sina förorter vid de palestinska ockuperade områdena och liknade den franska polisens intrång i dessa vid israeliska militärens räder på Västbanken och i Gaza (de Wenden, 2005). Så sa också en fransk minister att "kriminella" i dessa områden "försöker hindra Republiken från att inträda i deras kvarter" (de Wenden, 2005:1). Huvudsakligen var det gentemot kravallpolis konfrontationerna skedde, vid ett antal tillfällen blev polisen beskjutna och under kravallerna attackerades också polisstationer.

I denna antipati mot polisen är de fattiga Parisförorterna knappast unika. William Chambliss återger hur han under sitt fältarbete där han följde poliser i ett "svart"² ghetto i USA vid flera tillfällen

¹ Artikeln grundar sig på en uppsats av författaren från 2004: *Ett svenskt Stephen Lawrence? – Om institutionell rasism i rättsväsendet*, Juridicum, Stockholms Universitet. Materialet har dock omarbetats och sätts här in i ett nytt sammanhang. En del av forskningsredovisningen som presenteras i inledningen bygger på en forskningsredovisning om strukturell diskriminering i rättsväsendet författaren skrev till Utredningen om strukturell diskriminering, vilken publicerades i *SOU 2005:56 Det blågula glashuset – strukturell diskriminering i Sverige*.

² I artikeln kommer jag att använda begreppen "svart" och "vit". Dessa begrepp är ytterst problematiska då de i sig är en produkt av rasismen. Samtidigt används dessa begrepp frekvent, inte bara av majoritetssamhället utan även inom de rasifierade grupperna själva. De tillfällen där de kan vara användbara är just i beskrivningen av rasism då denna ofta yttrar sig just i form av maktutövande av de som definierar sig som "vita" gentemot vilka de definierar som "svarta". Samtidigt medverkar man ofrånkomligt till reproduktionen av dessa begrepp när man använder dem. För att försöka minska denna effekt har jag valt att sätta begreppen inom citationstecken. Jag är medveten om att detta inte är en optimal lösning, men i detta sammanhang har jag ändå bedömt fördelen med att använda begreppen överstiga nackdelarna.

observerat hur invånarnas hat mot polisen lett till massivt folkligt motstånd när polisen ingripit mot någon av ghettots invånare:

On several occasions while riding with police officers, I and my students observed ghetto residents' hostility toward the police manifested in overt attacks and disruptive behavior. On one occasion police pursuing a car for speeding stopped the car in a cul-de-sac. People sitting on their front porches began pummeling the police with rocks, kitchen utensils, and even children's toys. On another occasion when police were arresting a man outside a convenience store, a crowd gathered and tried to free him. someone in a nearby building began firing a pistol. It was not clear whether the shots were intended to hit anyone, but they were clearly intended to prevent the police from making the arrest. In neither of these instances did the people opposing the police know the men being arrested; nor were the police being brutal or even using much physical force to make the arrest. The hostility expressed was a generalized hostility toward the police that reflects a widespread feeling in the black community that the police are the enemy. (Chambliss, 1999:76)

När Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering genomförde fokusgruppstudier i marginaliserade och stigmatiserade förorter runt Stockholm, Göteborg och Malmö visade sig bland deltagarna en mycket stor misstro mot polisen:

Jag har aldrig träffat en polis som behandlat mig schysst, och jag har aldrig träffat en invandrare som inte blivit illa behandlad av polisen. (Man i Malmö) (SOU 2005:69 s. 110)

De kanske kommer om någon av svenskarna ringer. Det kommer ingen polis om man ringer från Rosengård. (Man i Malmö) (a.a. s. 110)

I sin jakt efter gömda flyktingar går polisen och kollar id-kort på invandrare. Har man uppehållstillstånd så upplever man det som förnedring. Varför av alla människor ska jag ta fram identifiering? Vad har jag gjort för fel? (Kvinna i Malmö) (a.a. s. 112)

Jag har hört att det hänt i Rosengård att polisen tar ungdomarna in i bilen och kör dom till en skog och ger dom en rejäl omgång där och sedan lämnar tillbaka dom. Men det är ungdomar, de hatar polisen. (Man i Malmö) (a.a. s. 115)

Misstron och hatet är dock knappast förvånande med tanke på vad forskningen visat angående polisens arbete i dessa områden.

Det tidigare återgivna citatet som beskrev hur invånare i det "svarta ghattot" angrep polisen är som nämnts hämtat från William Chambliss fältstudie. Under denna följde han "Rapid Deployment

Unit” (RDU), en enhet i Washingtonpolisen som ursprungligen upprättades efter 1960-talets upplöpp, med särskild uppgift att patrullera ”ghettot”. Chambliss fann att poliserna när de patrullerade och gjorde ingripanden i de ”svarta” områdena ofta var våldsamma, använde kraftigt förolämpande och rasistiskt språk och hotelser om våld. Man stannade och visiterade människor helt utan synbar anledning och struntade ofta i deras rättigheter. Ingenting av detta förekom dock då poliserna patrullerade de mer välbeställda ”vita” bostadsområdena. Enligt Chambliss är det med tanke på detta knappast märkligt att ghattots invånare känner sådan motvilja mot polisen att de solidariserar sig mot vem som helst polisen kommer för att ingripa mot. Han ger en mängd exempel på typiskt agerande från polisens sida, varav ett kan vara värt att återge, just för att ge en bakgrund till det tidigare citatet:

It is 10:25 at night when an undercover agent purchases \$50.00 of crack cocaine from a young black male. The agent calls us and tells us that the suspect has just entered a building and gone in to an apartment. We go immediately to the apartment. The police enter without warning with their guns drawn. Small children begin to scream and cry. The adults in the apartment are thrown to the floor, the police are shouting, the three women in the apartment are swearing and shouting ‘You can’t just barge in here like this... where is your goddam warrant?’ The suspect is caught and brought outside. The identification is made and the suspect is arrested. The suspect is sixteen years old. While the suspect is being questioned one policeman says, ‘I should kick your little black ass right here for dealing that shit. You are a worthless little scumbag, do you realize that?’ Another officer asks, ‘What is your mother’s name, son? My mistake... she is probably a whore and you are just a ghetto bastard. Am I right?’ The suspect is cooperative and soft-spoken. He does not appear to be menacing or a threat. He offers no resistance to the police. It seems that the suspect’s demeanor (beteende, min anmärkning) is causing the police officers to become more abusive verbally. The suspect is handled very roughly. Handcuffs are cinched tightly, and he is shoved against the patrol car. His head hits the door frame of the car as he is pushed into the back seat of the patrol car. One of the officers comments that it is nice to make ‘a clean arrest.’ [The arresting officer was asked whether or not it is legal to enter a home without a warrant.] ‘This is Southeast [Washington] (En fattig stadsdel till stor del bebodd av afrikanamerikaner, min anmärkning) and the Supreme Court has little regard for little shit like busting in on someone who just committed a crime involving drugs... Who will argue for the juvenile in this case? No one can and no one will’. (Chambliss, 1999:65 f)

1999 i Los Angeles USA, började myndigheterna utreda en mängd oegentligheter hos en polisstation i stadens fattigaste område. Utredningen visade att poliser förfalskade bevis och begick mened för att få fällande domar. Man använde rutinmässigt våld för att skrämja misstänkta, deltog i narkotikahandeln och använde migrationsmyndigheterna för att deportera folk som vittnade mot polisen. Liknande förhållanden har avslöjats inom polisen i New York där utbredd brutalitet och korruption uppdagades i Bronx, främst riktat mot afrikanamerikaner och ”hispanics”, samt i Philadelphia där ett liknande beteende var utbrett i norra Philadelphia, till största delen bebott av afrikanamerikaner (Leadership conference on civil rights, 2000:9).

Ett liknande mönster är väl dokumenterat i Storbritannien. Årtiotalets våldsamma upplopp brukar ses mot bakgrund av polisens ständiga kontroller, morgonräder och vägsärrar i områden med en stor ”svart” befolkning (Keith, 1993; Hiro, 1991:81–96; Benyon & Solomos, 1987:69–99). Exempelvis genomförde polisen ”Operation Swamp” i Brixton (en stadsdel i London med stor ”svart” befolkning) 1981. Under en veckas tid patrullerade 120 poliser Brixton med order att stanna och fråga ut alla som såg ”misstänkta” ut. Totalt stannades 943 människor på fyra dagar. 118 arresterades, av vilka mer än hälften var ”svarta” (Bowling & Philips, 2002:139 f). Enligt Institute of Race Relations i Storbritannien har polisen ständigt fokus på ”svarta” bostadsområden, där ”svarta” människor ses som potentiella hot mot den allmänna ordningen. I dessa områden används ovanligt hårda metoder som övervåld vid gripanden, gripanden av vittnen och åskådare, provocerande och onödiga väpnade räder och trakasserier av misstänkta (Bowling & Philips, 2002:120). Flera poliser har vittnat om att övervåld i områden med fattig befolkning och många boende från etniska minoriteter är ”standard practice”:

In the years before the riots, the police in Lambeth treated the community with contempt. There were stories of people having their heads stuffed down in the toilet and flushed. Whenever you went into the charge room there was blood on the walls. There were incidents that were just horrendous. We went to one where a coloured boy in a club had hold of a PC (poliskonstapel, min anmärkning) by his tie... and was strangling him. Until eventually you just saw a truncheon (batong, min anmärkning) come out and whop the boy who was strangling him... Of course the PC carried on hitting everyone around him. He was in an absolute frenzy. By the time we'd got the lad back to the nick (polisstationen, min anmärkning) there was about ten coloured

kids with blood everywhere. It was like a butcher's shop. But you can see how it all happened. Brixton nick also had the reputation that if you went through the front door you came out the back with blood on your face. And that's not one bloke doing it, that was the norm. It almost gets to the point that it has to happen to maintain the nick's reputation. (Vittnesmål från polis) (Graef, 1989:234)

I April 2005, cirka ett halvår innan kravallerna inleddes, riktade Amnesty international förödande kritik mot Frankrike för polisens agerande mot personer med utländsk bakgrund, och särskilt då i "känsliga områden" (*quartiers sensibles*), dvs. fattiga områden främst bebodda av personer med afrikansk (särskilt nordafrikansk) bakgrund. Enligt Amnesty förekom en omfattande praxis av grovt övervåld mot invånarna i dessa områden. Bland annat uppmärksammades polisens "identitetsräder", under vilka en stor mängd poliser på närmast militärt manér tränger in i förorterna och kontrollerar invånarnas identitetspapper för att söka efter människor utan uppehållstillstånd. Amnesty visade också att poliserna inte riskerar åtal för brott de begår under aktionerna och i de få fall som går till åtal så frias de i rätten. Detta innebär enligt Amnesty att poliserna i praktiken har närmast immunitet, eller som man uttryckte det " (t)he effective impunity of law enforcements officers in cases of shootings, deaths in custody or torture and ill-treatment" (Amnesty, 2005:1). En polisenhet som i Amnestys rapport nämns specifikt och kritiserats för övervåld vid ett flertal tillfällen är anti-upplöppsstyrkan *Compagnies Républicaines de Sécurité* (CRS), vars identitetsräder inte sällan slutar i våldsamheter. Det var också från en piketstyrka från CRS som de två ungdomarna Zyed Benna och Bouna Traore flydde från när de brändes ihjäl under oklara omständigheter, och var den tändande gnistan till upplöppen under hösten 2005 (Amnesty, 2005; Malm & Jeswani, 2005).

I Sverige saknas närmast helt forskning kring detta ämne. Visserligen finns ett antal studier som visar på rasism både vad gäller åsikter, föreställningar och praktik inom den svenska poliskåren, men dessa har gällt polisens agerande gentemot personer med utländsk bakgrund i allmänhet, och har inte specifikt studerat polisens agerande i områden med stor andel personer med utländsk bakgrund (SOU 2005:56 s. 382-400; SOU 2006:30; se dock Sernhede, 2006). Nämnas kan dock att det i Sverige finns en polisstyrka som likt RDU i USA och CRS i Frankrike inriktar sig särskilt på områden till stor del bebodda av "etniska minoriteter", nämligen "Särskilda gänginsatsen" (SGI). Även om någon forskning inte

gjorts om SGI så har enheten uppmärksammats i media. Bland annat i SVT:s "Dokument inifrån" som i programmet "Jakten på gängen" (30/1 2005) granskade SGI:s arbetsmetoder. Programmet visade att SGI inriktade sig på att punktmarkera män med utländsk bakgrund i "invandrartäta" områden och stanna, visitera och fråga ut dessa. Detta ledde till att många som inte på något sätt var inblandade i kriminell verksamhet också stoppades upprepade gånger av polisen. Programmet ledde till att SSU och s-kvinnorna anmälde polisen till ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO).

En viktig mekanism bakom polisens agerande i dessa områden är *rasistisk stereotypisering*³ (efter engelskans *racist stereotyping*). Denna kan beskrivas som att dela upp människor i olika grupper (exempelvis "svarta" och "vita" eller "invandrare" och "svenskar") och sedan tillskriva medlemmarna i dessa olika grupper vissa egenskaper som alla medlemmar i gruppen anses dela (James, 2005). Ett tydligt mönster är att peka ut en rasifierad underklass som kriminell och våldsam. Så finns stereotypen om afrikanamerikaner i USA samt "svarta" och "asiater" i Storbritannien som kriminella (Mann & Zatz, 2002; Kennedy, 1998; Agozino, 2003). I Sverige rör stereotypen snarare "invandrare" i allmänhet och personer från Latinamerika, Afrika och Mellanöstern i synnerhet, dvs. även här finns en "färgskala" där de "minst kriminella" är de "vita" medan de "svarta" invandrarna stereotypiseras just som kriminella och våldsamma. Som exempel på förekomsten av sådan rasistisk stereotypisering kan nämnas psykologen Rolf Granér's doktorsavhandling om patrullerande polisens yrkeskultur, som består av fältstudier och kvalitativa intervjuer med patrullerande poliser. Granér fann en vitt utbredd stereotyp om "invandrare" som kriminella. Ett exempel är en polis som särskilt arbetade särskilt med "kriminella zigenare". Polisen inkluderade kriminaliteten i själva definitionen av vad det är att "vara zigenare". Romer som inte var kriminella kom enligt polisen samtidigt att distansera sig från den "zigenska" kulturen och upphöra vara "zigenare". De intervjuade poliserna fick ta ställning till meningarna "Mustafa Hussein, 18 år blir nedslagen när han går hem från ett diskotek" och "Dennis Pettersson 18 år blir nedslagen nattetid på väg hem från ett krogbesök". I misshandeln av Mustafa kunde poliserna misstänka en intern uppgörelse mellan gäng, medan motsvarande koppling inte gjordes för Dennis (Granér, 2004).

³ Hur engelskans *stereotyping* bäst bör översättas till svenskan är inte helt klart. Förutom "stereotypisering" har termerna "stereotypifiering" och "stereotypering" använts. Jag har här använt "stereotypisering" då jag uppfattat denna som den mest förekommande.

Mönstret vad gäller polisen agerande i "ghetton" går alltså igen i flera länder. Men det finns också skiljelinjer. Det finns mycket stora olikheter kring i vilken utsträckning problemet har uppmärksamats och erkänts som just ett problem av den styrande makten. I detta avseende skiljer framförallt Storbritannien ut sig. I detta land finns vad som måste anses vara en vändpunkt. 1999 kom rapporten från den statliga utredning som tillsatts för att utreda polisens hanterande av det rasistiska mordet på Stephen Lawrence 1993: "The Stephen Lawrence Inquiry". Utredningen drog slutsatsen att poliskåren genomsyrades av institutionell rasism. Problemet var inte enskilda "rötägg" utan rasismen präglade hela poliskåren. Ett viktigt sätt denna rasism visade sig på var just rasistisk stereotypisering av "svarta" som våldsamma, kriminella och farliga. Rapporten ledde till att en mängd åtgärder mot den institutionella rasismen initierades. Polisväsendet reformerades, en mängd statliga forskningsprojekt drogs igång och affischkampanjer startades för att bekämpa den rasistiska stereotypen av "svarta" som kriminella. En viktig del av åtgärderna rörde "*policing diverse communities*", dvs. polisens agerande i bostadsområden som till stor del bebos av etniska minoriteter.

I Sverige finns dock som tidigare nämnts inget officiellt erkännande av att något problem skulle finnas, och därtill saknas forskning om detta område. Syftet med denna artikel är därför att på ett svenskt fall applicera den terminologi och metod som Macpherson använde i *The Stephen Lawrence Inquiry*. Jag kommer att visa att samma institutionella rasism som påvisades i fallet Lawrence även kan identifieras i det svenska fallet, varför institutionell rasism alltså även förekommer i den svenska polisen, inte minst i dess agerande i socialt utsatta bostadsområden med stor andel personer med utländsk bakgrund. Detta, menar jag, innebär att Sverige har samma problem som beskrivits ovan angående Frankrike, USA och Storbritannien. Analysen kommer också visa på *mekanismerna* i denna institutionella rasism som orsak/bakgrund och hur den återskapas, samt exempel på hur den kan yttra sig.

Det svenska fall som kommer att analyseras är polisens döds-skjutning av en asylsökande kurdisk man i bostadsområdet Råslätt utanför Jönköping 2001. Händelsen som sådan fick stor uppmärksamhet i media (även om många av de omständigheter jag kommer att ta upp inte uppmärksammades i media). Dödsskjutningen väckte också stor folklig opinion och demonstrationer hölls mot polisvåld och för "rättvisa" åt den skjutne mannen. Fallet anknyter

härigenom till Zyed Bennis och Bouna Traores dödsfall i Parisförorten Clichy-sous-Bois, vilka också omkom under oklara omständigheter där polisen var inblandad. Dödsfallen i Frankrike väckte minst sagt folklig indignation. Flera liknande fall finns också i USA, till exempel dödsskjutningen av Ahmed Diallo i New York 1999. Han var "illegal" invandrare från Guinea Bissau vilket ledde till att han uppträdde "underligt" och smet in i en trappuppgång när polisen närmade sig honom. När han så trevade i fickan efter sin plånbok sköt polisen ihjäl honom med 41 skott, vilket ledde till omfattande demonstrationer och en del våldsamheter. Ett mycket uppmärksammat fall i Storbritannien är Roger Sylvester, en "svart" man som 1999 blev hjärndöd och senare avled sedan åtta poliser gripit honom under oklara omständigheter (se t.ex. www.rsjc.org.uk).

Förorten Råslätt utanför Jönköping är också liksom Clichy-sous-Bois ett marginaliserat och stigmatiserat område. Området har låg social status och en stor andel personer med utländsk bakgrund. Råslätt pekats ofta ut som en "problemförort".

I denna artikel kommer först fallet Stephen Lawrence att presenteras liksom den därpå följande *The Stephen Lawrence Inquiry*. Utredningens arbetsätt, begrepp, metod och slutsatser kommer kortfattat att behandlas. Därefter presenteras Råslättfallet och detta analyseras mot bakgrund av *The Stephen Lawrence Inquiry*. Avslutningsvis presenteras några sammanfattande slutsatser.

Stephen Lawrence

Stephen Lawrence mördades 1993. Han och hans vän Dwayne Brooks överfölls helt oprovcerat av ett gäng "vita" ungdomar när de stod och väntade på bussen hem. Enligt flera vittnen kom gänget springande och ropade "nigger" åt de två unga männen. Dwayne Brooks hann precis undan men Stephen Lawrence träffades av flera knivhugg. Dwayne lyckades larma ambulans men när den anlände var Stephen redan död.

Mordet väckte stor uppmärksamhet i media och indignation bland allmänheten. Samtidigt var mordet inte en enskild företeelse. Stadsdelen Eltham, där mordet skedde, hade traditionellt varit ett uteslutande "vitt" medelklassområde men sedan en tid tillbaka hade "svarta" och "asiater" börjat flytta in. Dessa utsattes för rasistiskt våld för att få dem att flytta ut ur det traditionellt "vita" Eltham. Antirasistiska organisationer hade demonstrerat och drivit kam-

panjer mot våldet, och kritiserat polisen för att den inte gjorde tillräckligt för att skydda dem som utsatts för rasistiskt våld och finna förövarna. Kort sagt, pressen på polisen att lösa mordet var stor. I början av utredningen verkade också ur polisens synvinkel allt gå väl. Stephens föräldrar förklarade i media att man hade fullt förtroende för polisens arbete. Snabbt började också en mängd tips strömma in till polisen. Tipsen pekade entydigt ut ett antal namngivna personer som förövarna. Personerna var "vita" unga män i tjugofemårsåldern som bodde i området, de var kända för att gå knivbeväpnade, ha grovt rasistiska åsikter, och ha knivhuggit människor tidigare. Ändå gick någonting snett. Gripandena dröjde. Stephens föräldrar blev allt mer kritiska till polisen. Familjen Lawrence anklagade så småningom polisen för att ha en rasistisk och nedlåtande attityd gentemot dem, och för att familjen inte fick reda på hur utredningen gick. Farhågor började resas ute i samhället och i media att utredningen inte sköttes väl. De misstänkta greps till sist, men vägrade svara på några frågor överhuvudtaget. Polisutredningen kom inte fram till mycket mer än att de misstänkta hade extrema rasistiska åsikter och flera gånger begått våldsbrott. Två av dem var bröder och hade en uppenbar fetisch för knivar. Vissa indicier fanns mot de misstänkta, men knappast tillräckligt för en fällande dom. Att polisen inte lyckades lösa mordet väckte stor bitterhet i media. När det kom fram vilka de misstänkta var, och att de var kända rasistiska huliganer blev ilskan och kritiken mot Londonpolisen överväldigande. Fallet Stephen Lawrence utvecklades till en av de största rättsskandalerna i Storbritanniens efterkrigshistoria (Cathcart, 1999; Wirtén, 2002:100 f).

"The Stephen Lawrence Inquiry"

Ett av New Labours vallöften var att grundligt undersöka hela affären. När Tony Blair tillträdde som premiärminister tillsattes snabbt en kommission som genom öppna förhör skulle göra en fullständig och förutsättningslös utredning av polisens arbete. Som ordförande för utredningen utsågs en av Storbritanniens mest respekterade domare, den pensionerade Sir William Macpherson of Cluny. Förhören inleddes våren 1998 och pågick i sex månader. I februari 1999 kom så den tjocka rapporten från utredningen, "The Stephen Lawrence Inquiry". Rapporten avslöjade en mängd brister i polisens utredningsarbete. Trots att polisen bara ett dygn efter mordet hade

en mängd mycket trovärdiga tips som pekade ut de misstänkta dröjde det ändå 14 dagar innan de greps och förhördes. Om de var skyldiga hade de då uppenbarligen haft tid att undanröja bevismaterial. Istället satte polisen igång en ganska meningslös och dåligt genomförd bevakning av de misstänkta bostäder. När man väl gjorde husrannsakan var den dåligt genomförd. Överhuvudtaget präglades arbetet av slarv och bristande nit. Polisens egen internutredning var slarvigt genomförd och alldeles för mild i sin kritik. Dessa ”misstag” skulle dock i princip även kunnat ha förekommit om brottsoffret var ”vitt”. Utredningen fann dock en mängd omständigheter som *inte* skulle kunna ha förekommit om brottsoffret varit ”vitt”. Utredningen fann att vissa ”felbedömningar” eller ”bristande nit” i vissa fall var resultatet av rasism. Rasismen var subtil, och i de flesta fall omedveten (*unwitting*):

Unwitting racism can arise because of lack of understanding, ignorance or mistaken beliefs. It can arise from well intentioned but patronising words or actions. It can arise from unfamiliarity with the behaviour of cultural traditions of people or families from minority communities. It can arise from racist stereotyping of black people as potential criminals or troublemakers. Often this arises out of uncritical self-understanding born out of an inflexible police ethos of the ”traditional” way of doing things. Furthermore such attitudes can thrive in a tightly knit community, so that there can be a collective failure to detect and outlaw this breed of racism. The police canteen can too easily be its breeding ground. (Macpherson, 1999 par. 6.17)

Sådan omedveten rasism fann man en mängd exempel på. Inte heller hade någon inom polisen upptäckt den och högre befäl hade inte rättat till de fel som begåtts. Macpherson valde därför att prata om ”institutionell” rasism, en term som hittills inte använts i någon större utsträckning utanför den akademiska världen samt bland antirasistiska aktivister, för att betona att det inte var fråga om enskilda individer som var problemet utan snarare organisationen som sådan. Den institutionella rasismen var närmast resultatet av traditionellt polisarbete. Den grundade sig inte i enskilda individers ”fördomar” eller hat, utan i ett ingrott mönster att tänka och arbeta. Macpherson definierade institutionell rasism som:

The collective failure of an organisation to provide an appropriate and professional service to people because of their colour, culture, or ethnic origin. It can be seen or detected in processes, attitudes and behaviour which amount to discrimination through unwitting prejudice, ignorance, thoughtlessness and racist stereotyping which disadvantage minority ethnic people. (a.a. par. 6.34)

Den institutionella rasism som utredningen fann

När poliser kom till brottsplatsen var de inledande åtgärderna för att spana efter de misstänkta bristfälliga. Ett polisbefäl som kom till platsen utgick från att det bara rörde sig om någon typ av slagsmål. Han såg en ”svart” ung man ligga på trottoaren och en annan upprörd ung ”svart” man bredvid (Stephens vän Dwayne Brooks) och drog därmed den slutsatsen. Istället för att försöka få reda på vad som hänt, särskilt genom att fråga vittnet, gick han istället till en pub i närheten (i motsatt riktning från det håll Dwayne till de först anlända poliserna sagt att gärningsmännen sprungit) för att fråga om någon sett vad som hänt. Macpherson drog slutsatsen att detta berodde på rasistisk stereotypisering. Stereotypen om ”svarta” unga män som kriminella och våldsamma gjorde att han hade den förutfattade mening att det bara var fråga om ett slagsmål och var så övertygad om detta att han inte brydde sig om att utreda vad som hade hänt. Om de två unga männen varit ”vita” skulle alltså polisen enligt Macpherson sannolikt agerat annorlunda.

Överhuvudtaget försummade samtliga poliser på plats att se Dwayne Brooks som ett offer för en attack. Han hade ju bara precis lyckats undkomma den. Han var chockad och orolig för sin vän, och när polisen kom till platsen men ingen ambulans sågs till blev han än mer upprörd. Han såg det som att polisen var mer intresserad av att förhöra honom än att se till Stephen, och upprördes av att polisen kom till platsen före ambulansen, eller som han sa: ”Who called you fucking cunts anyway, pigs... I only called for the fucking ambulance”. Polisen upprördes särskilt över att han svor åt dem och såg honom alltså inte som ett brottsoffer som var upprört över attacken som riktats mot honom, utan bara som ett besvärligt vittne. Han gavs aldrig det stöd brottsoffer behöver, och på grund av att polisen ansåg honom vara bråkig och ”anti-police” använde man honom inte som informationskälla i sökandet efter gärningsmännen, trots att han varit den som sett dem senast och åt vilket håll de försvunnit. Poliserna verkade inte ha tagit hans påståenden om att han och Stephen blivit överfallna på allvar utan verkar istället ha utgått just från att det varit fråga om ett slagsmål. Macpherson drog slutsatsen att polisens missar berodde på rasistisk stereotypisering av Dwayne som en bråkig ”svart” ung man. Stereotypen hindrade dem från att kunna sätta sig in i hans situation och inse att han var ett offer för en attack och därför var upprörd och aggressiv. Polisen verkar istället ha tolkat hans beteende som beroende på att

”svarta unga män normalt är bråkiga och tycker illa om polisen”. Macpherson menade att en ung ”vit” person i samma situation skulle ha behandlats annorlunda.

När Stephens föräldrar skulle identifiera sin döde son agerade det ansvariga polisbefälet mycket okänsligt och olämpligt. Han sade bland annat:

...we've got a young lad in there, he is dead, we don't know who he is, but we would like to clarify that point. If it is not your son then all well and good, but we do need to know. I am sure you would like to know as well. (a.a. par. 12. 44)

Efter identifieringen åkte polisbefälet ifrån sjukhuset och brydde sig inte om att se till att någon tog hand om Stephens föräldrar och körde dem hem. Enligt Macpherson var allt detta ”unwitting racism at work” (a.a. par 12.60)

Ett par poliser utsågs för att sköta kontakten med Stephens familj. När dessa första gången kom hem till familjen efter mordet fanns ett stort antal andra människor från olika medborgarrätts- och antirastiska grupper där. Poliserna började ifrågasätta vad dessa personer gjorde där och bad dem identifiera sig, vilket väckte irritation. Poliserna ifrågasatte också varför familjen valde att anlita en advokat samt såg deras krav på information angående utredningen som onormalt och besvärligt och ansåg att familjen blev utnyttjad av sin advokat och antirasistiska grupper. Vidare accepterade inte heller poliserna att mordet på Stephen helt och hållet var ett rasistiskt brott, vilket irriterade Stephens familj. Inget ansvarigt befäl försökte göra något åt de problem som skapades i kontakten mellan Stephens familj och polisen. Överhuvudtaget behandlades enligt rapporten familjen nedlåtande och okänsligt.

Vid Macphersons utredning framkom att många av poliserna som arbetade med fallet vägrade erkänna att mordet var ett rasistiskt mord. Med tanke på de misstänkta uttalade rasistiska åsikter och att de begått rasistiskt motiverade brott tidigare menade Macpherson att det var märkligt att inte se brottet som ett rasistiskt brott. Macpherson ansåg att vägran att inse att det rörde sig om ett rasistiskt mord berodde på omedveten rasism, vilket också fick konsekvensen att polisarbetet påverkades negativt då man genom att inte inse motivet hade fel infallsvinkel på mordet.

Genomgående fanns det inom poliskåren ogrundade negativa uppfattningar om familjen Lawrence. Många poliser använde olämpligt och förolämpande språk. ”Svarta” benämndes som ”neg-

roes” eller ”coloured”. Många poliser gjorde även detta inför Macpherson under ”förhören” Macpherson höll under sin utredning.

Den rasism Macpherson hittade i granskningen av polisens agerande var alltså uteslutande omedveten och oavsiktlig (*unwitting*) rasism. Det finns ingenting som tyder på att poliserna medvetet försökt agera oprofessionellt. Det rör sig om en subtil rasism som bara upptäckts genom en noggrann granskning. För att den skall upptäckas krävs även kunskap om den rasistiska stereotypisering som förekommer även i andra samhällsområden. Exempelvis kan polisens antagande när de kom till platsen att det hela rörde sig om ett slagsmål vid en första anblick verka mindre allvarligt, kanske till och med förståeligt. Det krävs en insikt i hur stereotyperna om unga ”svarta” män som bråkiga och kriminella fungerar för att man skall förstå att misstaget inte var så obetydligt och oskyldigt, även om det säkerligen var helt omedvetet.

Dödsskjutningen i Råslätt

På morgonen den tionde mars 2001 spreds en tragisk nyhet i media. Polisen hade under natten skjutit ihjäl en kurdisk flykting i Jönköping. Polisen hade i en helt vanlig trafikkontroll stoppat två utländska män som saknat körkort. De två poliserna hade följt med männen till en lägenhet då männen påstått att körkort och identitetshandlingar funnits där. Det visade sig att den ene av männen var flykting från turkiska Kurdistan och hade ett utvisningsbeslut hängande över sig. Han befann sig alltså illegalt i landet och var livrädd för att polisen skulle avslöja hans identitet och utvisa honom. Desperat grep han en kökskniv och hotade ta sitt eget liv. När han försökte fly högg han med kniven mot poliserna och en polis tvingades i nödvärn skjuta mannen som avled av skottet. Någon dag senare intervjuades dock mannens kamrat som varit närvarande vid dödsskjutningen. Enligt honom blev aldrig poliserna hotade av kniven. Hans ihjälskjutne vän hade hela tiden haft kökskniven mot sin egen hals och bara hotat ta sitt eget liv. När han så flydde sköt polisen honom i ryggen när han var på väg ner för en trappa ute i trapphuset. Att obduktionen visade att mannen skjutits i ryggen och inte framifrån vilket polisen hävdade gjorde knappast att spekulationerna minskade och demonstrationer hölls för den skjutne mannen där rättvisa krävdes. Pressen var stor på att fallet skulle

utredas. I maj väckte åklagaren åtal mot den polis som skjutit ihjäl mannen för grov misshandel och grovt vållande till annans död. Ett halvår senare friade tingsrätten i Jönköping polisen på alla åtalspunkter och åklagaren valde att inte överklaga.

Här ska detta fall analyseras med samma metod och med samma begrepp som användes i *The Stephen Lawrence Inquiry*. Allt material som granskats är offentliga handlingar. Huvudsakligen rör det sig om förundersökningen, och tingsrättens dom men även vissa andra handlingar har begärts ut från internutredningsenheten i Jönköpings län. Analysen kommer att visa 1) att institutionell rasism kan påvisas i polisens hanterande av fallet, samt 2) att polisens internutredning och tingsrättens dom därmed kunnat se annorlunda ut.

Kontrollen

Bakgrunden till dödsskjutningen var att två poliser (från och med nu kallade P1 och P2) stannade en bil på kvällen 9 mars 2001. I bilen satt två män. Från och med nu kallade Azad och Barzan.⁴ Bägge två flyktingar från Kurdistan. Azad, som körde, var av en säkerhetsdomstol i Ankara dömd till fem års fängelse för aktiviteter för det kurdvänliga partiet Hadep. Trots detta hade han fått avslag på sin ansökan om uppehållstillstånd och hade ett utvisningsbesked hängande över sig. Azad fick blåsa i ett alkoholtest som visade att han inte var påverkad. När poliserna frågade om körkort svarade han att han inte hade det på sig, och när de frågade om legitimation så hävdade han att han inte heller hade det. Poliserna beslöt att följa efter männen till Barzans lägenhet i Råslätt där legitimation och körkort enligt männen skulle finnas. I lägenheten fanns också passagerarens ”vita” svenska fru.

Väl i lägenheten blev Azad allt mer nervös. Han kunde visserligen köra bil, men han hade inget körkort och han kunde inte visa polisen vem han var. Då skulle de få reda på att han skulle utvisas. De skulle gripa honom och så småningom skulle han utvisas till Turkiet där han var övertygad om att han skulle mördas. Männen försökte vinna tid, ringde några telefonsamtal och pratade med varandra på kurdiska. Till sist erkände Azad att han inte hade något

⁴ Jag har valt att ge de inblandade fingerade namn. Medan ”Azad” och ”Barzan” fått fingerade personnamn så har jag valt att ge de tre poliserna benämningarna P1, P2 och P3. Initialt gav jag även dessa fingerade personnamn, men det visade sig bli lite väl rörigt med så många personnamn. Nämnas kan dock att samtliga dessa poliser hade typiska ”svenska” manliga namn.

körkort, och inte heller någon legitimation. När poliserna då förklarade att han måste följa med till polisstationen blev han desperat. Han sprang ut i köket. Slet fram en kökskniv och satte den mot sin egen hals medan han skrek att han hellre dog än följde med till polisstationen. P1 tog då fram sin pistol och matade fram en kula i loppet (dvs. gjorde vapnet skjutklart), samt stoppade tillbaka den i hölstret. Azad sprang sedan ut ur köket igen, förbi poliserna och ut i trapphuset. Han sprang in i hissen, men precis innan hissdörren gick igen lyckades P2 slita upp hissdörren. Azad sprang ut. Enligt P1 riktade han sedan ett angrepp mot var och en av poliserna, enligt Barzan höll Azad hela tiden kniven mot sin egen hals. P1 drog sin pistol och sköt honom, i självförsvar menade han. Barzan beskrev det i efterhand som att P1 sköt Azad i ryggen när denne flydde ner för trapporna. Detta ska utredas i detalj längre ned. Här ska bara konstateras att P1 sköt Azad som föll ner för trappan till trappav-satsen mellan våningarna där han blev liggande på mage.

Behandlingen av Barzan

När Azad sköts blev Barzan förtvivlad. Han blev arg och rädd och ville springa fram till Azad för att se hur det var med honom, men hindrades av P2. Barzan blev då arg och försökte slita sig loss. P2 och Barzan hamnade i ett handgemäng. P1 ingrep och de två poliserna spenderade flera minuter på att försöka brotta ner Barzan på golvet samtidigt som denne försökte ta sig fram till sin skjutne vän. Detta var värdefulla minuter som kunde ägnats åt att ge Azad första hjälpen. När poliserna till sist fått ner Barzan på marken nöjde de sig inte med det. De satte på honom handbojor, bar ner honom och lade honom på marken bredvid Azaf. Enligt Barzan kunde han se hur Azad kräktes och inte kunde andas. När Barzan försökte hjälpa honom tryckte P1 enligt Barzan ned hans ansikte mot Azads spyor och slog honom (förundersökningsprotokoll i mål B 458-01, Jönköpings tingsrätt s. 91).

Varför ägnade poliserna flera dyrbara minuter som kunde ägnats åt att hjälpa Azad med att brottas med Barzan? Enligt P1 sa han till Barzan i slutet av bråket att denne måste lugna ner sig så att de kunde hjälpa hans kompis ”och det verkar som de orden gör inverkan på honom för då lugnar han ner sig” (a.a. s. 85). Varför sade inte poliserna detta tidigare till Barzan istället för att ägna flera minuter åt att brottas med honom? Rimligare vore väl att låta

honom komma fram till Azad och först om han började störa arbetet med första hjälpen eller förvärpa situationen på annat sätt be honom backa undan?

Poliserna har inte kunnat lämna någon förklaring till varför de egentligen ansåg det nödvändigt att övermanna Barzan. De tycks heller inte alls ha förstått varför Barzan reagerade på det sätt han gjorde. De menade att han varit "väldigt tillmötesgående och innerlig" ända fram till skottögonblicket men sen blev som förbytt. På frågan om han hade uppfattningen att Barzan blev aggressiv på grund av vad som hade hänt med Azad svarade P1 att han drar den slutsatsen i efterhand men "det tänkte jag ju inte i situationen när det utspelade sig, men förmodligen var det så" (a.a. s. 309). När P2 beskrev Barzans aggressivitet så beskrev han den inte som bestörtning över att poliserna skjutit hans kamrat utan som att Barzan var spritpåverkad "och så med det temperament som *de där* (min kursivering) har" (a.a. s. 58). Anledningen till att poliserna inte kunde sätta sig in i Barzans situation och var oförmögna att dra den självklara slutsatsen att Barzan blev upprörd för att hans vän blev skjuten, och att han bara ville fram och hjälpa honom, förefaller alltså vara *rasistisk stereotypisering*. P2 såg Barzan som en av *de andra*, en av *de där*, och som sådan annorlunda från poliserna själva. Denna föreställning om Barzan som väsentligt annorlunda än poliserna själva gjorde alltså att poliserna inte förmådde dra den tillsynes självklara slutsatsen att Barzan (liksom vilken annan person som helst i hans situation skulle bli) blev upprörd på grund av att hans kamrat sköts och att han bara ville komma fram till honom. Poliserna förstod istället hans upprördhet just som att han i deras ögon var *annorlunda*. Stereotypen om "invandrare" "turkar" eller "kurdar" (vilka är de grupper av "de andra" som polisen rimligen kunnat uppfatta Barzan som), som "temperamentsfulla" har en lång rasistisk tradition där det "vita västerländska" lyfts fram som det "förnuftiga" och "rationella", medan "de andra" stereotypiserats som "irrationella" och oförmögna att kontrollera sina känslor. Stereotypen om "temperamentsfullhet" är nära förknippad med stereotypen om "våldsamhet" eller "brottslighet" som polisbefälet på Stephen Lawrence mordplats gav uttryck för när han förmodade att det hela rört sig om ett slagsmål. Rasistisk stereotypisering hindrade poliserna i fallet Stephen Lawrence att sätta sig in i Dwayne Brooks' situation och inse att han var ett offer för en attack även han och just *därför* var upprörd och aggressiv. Polisen tolkade istället hans beteende just utifrån den rasistiska stereotypen om "svarta" unga

män som bråkiga och fientliga mot polisen och *detta*, dvs. stereotypen om hur ”svarta” unga män ”är”, användes istället för att förklara hans beteende. På samma sätt förefaller rasistisk stereotypisering ha hindrat polisen i Råslättfallet att sätta sig in i Barzans situation och förstå att han var upprörd för att han just sett sin kamrat skjutas av polisen och nu ville fram för att se hur det var med honom. Polisen använde istället den rasistiska stereotypen om ”invandrare” som ”temperamentsfulla” som förklaring till hans beteende.

Första hjälpen dröjde

Vid det första riktiga förhöret efter händelsen uppgav P1 att han via radio anropade en kollega (från och med nu kallad P3) som befann sig i närheten och bad honom larma ambulans, först *efter* det att de lyckats få på Barzan handbojor (a.a s. 75). Senare under förhöret uppgav dock P1 att hans första åtgärd omedelbart efter att han skjutit Azad var att anropa kollegan och be honom larma ambulans (a.a. s. 83). Om den senare uppgiften skulle vara riktig så finns knappast något att anmärka på agerandet, men om det istället gick till så som P1 först uppgav så är det mycket allvarligt. Det skulle i så fall innebära att polisen dröjt i flera minuter med att larma ambulans. Det anmärkningsvärda är att detta får stöd av vad P3 berättat. Enligt denne så var han på väg mot huset där P1 och P2 befann sig när han fick ett anrop från P1 som bad honom larma ambulans, och 15–30 sekunder senare mötte han P1 vid porten (a.a. s. 149). Med tanke på att P1 befann sig på sjätte våningen när han anropade P3 kan han inte (om P3:s version är sann) ha hunnit gå ner till Azad och flytta undan kniven från honom (vilket han uppger sig ha gjort), vidare brottats med Barzan, vilket enligt poliserna själva kan ha tagit ett antal minuter, fått på Barzan handbojor och sedan hunnit ner för de sex våningarnas trappor för att möta kollegan, allt på max 30 sekunder!

Efter P1 sprungit ner till porten stannade P2 kvar med Barzan för att ”hålla honom kvar där” (a.a. s. 58) men gav inte heller han någon som helst hjälp åt Azad. Fler polispatruller kom så småningom till platsen men inte förrän man var fem stycken poliser på plats så tog någon initiativ för att se till hur det var med Azad. Varför det gick till på detta sätt utreddes aldrig av internutredningen (mer om detta nedan).

Barzan sågs inte som ett offer

När fler poliser kom till platsen fördes Barzan till en polisbil och vidare till arresten, gripen för våldsamt motstånd. Denna brottsmisstanke ledde aldrig till något åtal. Klart är dock att Barzan även borde ha setts som ett offer, snarare än bara en person misstänkt för brott. Hans vän hade blivit skjuten och han var i ett upprivet tillstånd och uppenbart behov av hjälp. Någon sådan fick han dock inte. I förhørsprotokollet från det första förhöret med Barzan klockan två på natten kan man läsa följande:

(Barzan) har ej delgivits misstanke då han är i ett sådant tillstånd att det ej är möjligt. Vid hämtningen av (Barzan) står han vid arrestdörren och slår sitt huvud och näsa mot glasrutan på densamma. Glasrutan är blodig och han har blod på sina kläder samt syns blod på golvet precis bredvid dörren. (Barzan) är mycket upprörd och pratar fort och osammanhängande (a.a. s. 22).

Efter tio minuter avbröts förhöret då Barzan enligt förhørsledaren "ej är helt hörbar" (a.a. s. 23). Ingen anteckning finns som visar på att man gav någon hjälp till Barzan. Nästa anteckning är införd en timme senare:

Nytt försök om förhör görs 02.50. (Barzan) uppvisar då chocksymtom i cellen, sitter och vaggar fram o tillbaka, gråter, svarar ej på tilltal. Går ej att få kontakt med. Det bedöms att nytt förhör ej går att genomföra. Kontakt med åklagare som beslutar om frigivning (a.a. s. 23).

Trots att polisen konstaterade att Barzan var i chocktillstånd gav man inte heller nu någon hjälp åt honom. Behandlingen kan jämföras med den som skedde av vittnet Dwayne Brooks i fallet Stephen Lawrence, där poliserna inte behandlade honom som ett offer, trots att även han varit mål för attacken, utan som ett besvärligt vittne som var uppjagad och betedde sig störande. Något som *The Stephen Lawrence Inquiry* ansåg vara ett klart fall av institutionell rasism. Behandlingen av Barzan kan kontrasteras mot behandlingen av hans "vita" svenska fru som fanns i lägenheten vid dödsskjutningen. Hon togs om hand av sjukvårdspersonal och kördes till psykakuten på ett sjukhus för att få stöd av professionell personal. Hon var dock betydligt lugnare än Barzan, att döma av förhören i förundersökningen verkar hon inte ha blivit chockad alls av händelsen.

Jönköpingspolisens utredning

När fler poliser kom till platsen fick P1 berätta vad han varit med om för en polisman som skrev ned berättelsen i ett PM. Polismanen ställde dock inga frågor till P1. Därefter fick P1 åka hem. Först 15 timmar senare, på eftermiddagen nästa dag, hölls ett förhör. P2 hördes visserligen av en polisman efter dödsskjutningen men förhöret rörde bara omständigheterna kring Barzans påstådda våldsamma motstånd, alltså den formella anledningen till att han greps, och berörde inte alls dödsskjutningen.

Allt detta strider helt mot gällande regler. I ett så allvarligt fall som detta är det viktigt att alla inblandade hörs så snabbt som möjligt. Särskilt viktigt är att de som inte sitter inlåsta, och alltså inte hindras från att diskutera händelsen i efterhand med varandra, hörs omedelbart och var för sig för att minska risken för att de annars kommer överens om vad de ska säga. Dessa förhör ska då hållas av internutredningen. Enligt 6 kap 2 § Polisförordningen (1984:730) får förhören bara hållas av internutredningsenheten eller av en polis som tjänstgör vid en annan polismyndighet än den hörde. Vidare så ska ett ärende där en person allvarligt skadas av en polis *omedelbart* överlämnas till åklagare. I det här fallet kopplades åklagare in först 10 timmar efter händelsen. Den åklagare som kopplades in i fallet var kritisk till att han och internutredningen inte kopplades in tidigare och att poliserna då hördes så sent:

Vi ska in så fort det överhuvudtaget är möjligt. I det här fallet var det på sätt och vis redan för sent. Jag kom in i ärendet tio i tio på lördag morgon och det här hände någon gång kring midnatt, och det finns rätt mycket som har hänt innan internutredningen över huvud taget var på plats. (Expressen 010313)

Till skillnad från internutredningen kopplades dock polisens pressansvarige omedelbart in. Redan en timme efter dödsskjutningen (förundersökningsprotokoll i mål B 458-01, Jönköpings tingsrätt s. 7), och redan på morgonen dagen efter dödsskjutningen (dvs. innan någon av de inblandade hade förhörts) gick Jönköpingspolisen ut i medierna med en berättelse om att Azad anfallit P1 med en kniv, att polismännen utsattes för livsfara och handlade i nödvärn "helt enligt reglementet" (presstalesman för polisen citerad i Expressen 11 mars 2001). Helt felaktigt påstod man också att Azad träffades i höger sida av bröstkorgen med ingångshål strax under armhålan (Expressen 11 mars 2001). Vid obduktionen av

Azad, som utfördes flera dagar senare, visades dock att ingångshålet var på vänster sida av ryggen. Azad hade alltså inte skjutits från sidan, vilket Jönköpingspolisen påstod, utan bakifrån.

Även vad gällde hanteringen av bevismaterial agerade polisen felaktigt. Vid den efterföljande rättegången var en viktig fråga på vilket avstånd Azad skjutits. P1 hävdade att han direkt efter att Azad angripit honom skjutit i självförsvar, och alltså på nära håll, medan Barzan hävdade att Azad skjutits när han flydde ner för trappan, dvs. på längre avstånd. På vilket avstånd Azad blivit skjuten skulle ha kunnat mätas genom analys av Azads kläder, men vid den tekniska undersökningen framkom att polisen hade hanterat detta bevismaterial på ett helt felaktigt sätt. Azads linne och tröja hade inte torkats utan låg nedstoppade i en platsbyrå tillsammans med en svalgtub och en intubationstup när de kom in till rättsmedicinska avdelningen (förundersökningsprotokoll i mål B 458-01, Jönköpings tingsrätt, Bilaga B, s. 1). Därför gick det inte att genomföra en säker bedömning av avståndet mellan Azad och P1 vid skottögonblicket.

Internutredningen

Tendensen att inte se Barzan som ett brottsoffer fortsatte under internutredningen. Redan i det första förhöret med Barzan, som hölls på natten när han gripits, sade han att han misshandlats av polisen. Han pekade på sin näsa som blödde och sade att de klämt åt handbojorna för hårt. När han hördes av internutredningen sade han att P2 tryckt hans ansikte mot Azads uppkastningar, svurit åt honom, satt sig på honom och tryckt på hans hals så hårt att han fortfarande två dagar efter händelsen hade märken. Sedan skulle P2 ha slagit honom och när Barzan bad honom lossa lite på handbojorna då de satt så hårt ska han ha klämt åt dem ännu hårdare. Uppgifterna fick stöd av Barzans fru som i förhör uppgav att Barzan fått ett slag på näsan ”så att den blev dubbelt så stor som den var tidigare” (a.a. s. 121). Hon frågades dock aldrig något mer kring detta. Trots att förundersökning *skall* inledas så snart det finns anledning anta att ett brott har begåtts (Rättegångsbalken 23:1) samt att en brottsanmälan *alltid* ska upprättas om en anmälan avser ett påstående om en polis har begått ett brott (Föreskrifter och allmänna råd för polisväsendet (FAP) 403-2), togs någon anmälan

aldrig upp av internutredningen. Alltså hördes aldrig någon av poliserna angående detta och det hela reddes aldrig ut.

Det finns även en mängd andra omständigheter internutredningen helt missade. Som tidigare påpekats har P1 lämnat olika uppgifter om när han larmade ambulans. Enligt den första versionen var det flera minuter efter skottet föll och dessa uppgifter får stöd av P3. Man klarlade aldrig varför poliserna lade ner så mycket tid på att brottas med Barzan istället för att hjälpa Azad. P2 tillfrågades inte varför han inte hjälpte Azad när P1 gått ner för att möta P3. Enligt både P1:s och P2:s berättelse hade Barzan lugnat sig då och låg ner med handbojor och kan alltså knappast utgjort något hinder. Överhuvudtaget redde man inte ut (och förefaller alltså inte sett det som märkligt) att ingen såg hur det var med den skottskadade Azad förrän det var fem poliser på plats. Inte heller tillfrågades poliserna om hur de uppfattade Azads hälsotillstånd. Att P1 i förhören gav motstridiga uppgifter om huruvida han uppfattat att Azad blivit träffad eller ej verkar heller inte uppmärksammas. I första förhöret uppgav P1 att han förstått att han träffat Azad, men i senare förhör hävdar han att han överhuvudtaget inte sett om skottet träffat eller ej. Alla dessa omständigheter har internutredningen och åklagaren alltså helt missat.

Förhören

När Barzan två dagar efter dödsskjutningen förhöordes använde man tolk. Något som dock är uppenbart när man läser förhöret är att tolkningen var mycket bristfällig. Många meningar är svåra att tyda och grammatiska fel är närmare regel än undantag. Vid flera tillfällen går Barzan in själv och rättar tolken som översatt fel. Emellanåt börjar Barzan faktiskt berätta på svenska istället. En svenska som verkar ligga ungefär på samma nivå som tolkens, dock alldeles för dålig för att uppfylla den standard som måste hållas i ett förhör. Förhørsledaren och tolken talade ofta till varandra och talade om Barzan i tredje person. Givetvis ett problem då det direkta samtalet mellan förhørsledaren och Barzan bryts och tolken gör en egen, sammanfattande, tolkning av vad Barzan sagt istället för att direktöversätta. Det hände också att tolken inte översatte vad förhørsledaren sade utan frågade Barzan om han förstod. Ett mycket grovt fel då det är möjligt att Barzan förstod en del men kanske inte allt eller helt missförstått. Resultatet är att Barzans vittnesmål

inte utnyttjats till fullo. Den bristande tolkningen av Barzans berättelse ledde till att den blev svårförståelig, rörig och oklar i flera viktiga avseenden. En brist som fortsatte ända upp i tingsrätten, vilket kommer att beröras närmare nedan. Förhørsledaren borde ha insett att tolkningen inte var tillräcklig och avbrutit förhöret eller åtminstone i efterhand hållit nytt förhör via en annan tolk. Internationellt har problemet med tolkars bristande kompetens uppmärksammats i forskningen och lyfts fram som ett hot mot rätts-säkerheten och likabehandlingsprincipen (SOU 2005:56 s. 436). I Sverige har problemet särskilt uppmärksammats inom asylrätten. Enligt en undersökning Integrationsverket gjort har endast 13 procent av polisdistrikten någon kvalitetspolicy för tolkservice, och 20 procent av distrikten ställer överhuvudtaget inget krav på tolkens kompetens.

Dagen efter dödsskjutningen hördes de två poliserna för att berätta om vad som hade hänt. Läser man förhørsprotokollet visar det sig som tidigare nämnts att det finns många oklarheter i polisernas berättelse som internutredningen aldrig uppmärksammade eller frågade poliserna om. Därtill finns även oklarheter och motsägelser som internutredningen faktiskt *har* uppmärksammat. Men de frågor internutredningen ställer om dessa oklarheter är inte sådana att de försöker utreda om poliserna gjort fel. Tvärtom erbjuder förhørsledaren flera gånger *friande förklaringar* till poliserna. Man ställer ledande frågor där poliserna erbjuds förklaringar som berättigade deras agerande. Här finns inte utrymme att ange dem alla, men några exempel räcker för att illustrera de allvarliga misstagen.

När P2 berättade om hur Azad gripit tag om kniven, hållit den mot sin egen hals och sedan rusat ut ur lägenheten så hade P2 aldrig nämnt något om att han kände sig hotad på något sätt. Trots detta frågade (eller snarare påstod) förhørsledaren:

Du upplever situationen, förstår jag, som hotfull när han rusar fram (förundersökningsprotokoll i mål B 458-01, Jönköpings tingsrätt s. 47).

Det går givetvis inte i efterhand att bedöma om P2 påverkats av frågan, men det finns en del som pekar i den riktningen. Trots att han aldrig nämnt något tidigare om att han kände sig hotad i den situationen svarade han nu att han upplevde situationen ”mycket hotfull”. När han senare under förhöret talade om samma situation sade han dock att han inte kände sig hotad. Även P1 instämde i att

han inte kände sig hotad på något sätt i den situationen, utan att Azad uppenbarligen bara ville komma därifrån.

I den första frågan om tumultet med Barzan utgick förhørsledaren från P2:s uppgifter om att Barzan angrep honom. Under förhörets gång framstod det dock allt klarare att det aldrig var tal om något angrepp:

Men om jag ska uppfatta det rätt så är det väl inget regelrätt angrepp han gör på dig, utan han försöker komma fram till (Azad). Är det så jag ska uppfatta det? (a.a. s. 56)

P2 svarade aldrig riktigt på frågan, och det framstod allt klarare i förhöret att allt Barzan bara försökte göra var att ta sig fram till Azad. Varför P2 då hindrade honom och började brottas med honom, utväxla slag, brotta ner honom på marken och gripa honom kan inte P2 förklara. Förhørsledaren säger då plötsligt:

Du försökte, såvitt jag förstår, hålla honom undan och begränsa honom i sin rörelseförmåga. Ska jag uppfatta det så? (a.a. s. 56)

Det är uppenbart att det förväntade svaret är ”ja”, och att det också är vad man ska svara om man vill slippa fler frågor om ingripandet. Att förhørsledaren formulerar frågan/påståendet på detta sätt är problematiskt också för att P2 inte sagt någonting alls i den riktningen. Han hade inledningsvis beskrivit det som att han blev angripen, något som så småningom framkommit inte visat sig stämma. Förhørsledaren erbjöd nu honom en ny förklaring – där P2 förefaller ha agerat korrekt – till vad hans tumult med Barzan handlade om.

Förhørsledaren fick inget riktigt svar från P2. Förhørsledaren började då fråga om Barzan ”aggressivitet” också riktades mot P1:

Förhørsledaren: Jo, han är aggressiv och du får hålla undan honom, riktas hans aggressivitet mot (P1) din kollega?

P2: Ja, det... han är ju, som jag uppfattar, så är han ju på det klara med att det är inte jag som har skjutit utan det är (P1)

Förhørsledaren: Då kan man ju tänka sig att han ville försöka på något sätt hämnas på (P1) eller försöka träffa honom. Upplevde du det så? (a.a. s. 56)

Denna fråga lägger fram en ny hypotes som aldrig varit uppe tidigare under förhöret. Om Barzan ville hämnas på P1 så är det en bra anledning för P2 att försöka övermanna honom. Saken var dock

den att någon riktig förklaring till varför P2 övermannade Barzan aldrig kommit fram. Inte ens när förhørsledaren ställde den ledande frågan om han skulle uppfatta det som att P2 försökte hålla Barzan borta och ”begränsa honom i hans rörelseförmåga”. Med den här frågan erbjöd förhørsledaren nu P2 än en gång en ny förklaring där P2 förefaller ha agerat korrekt.

Förhørsledaren borde rimligen ställa förhållandevis neutrala frågor som ”vad gjorde Barzan?”, ”Vad trodde du hans mål var?”, ”Varför försökte du stoppa honom?”. Om svaren inte blir klara på dessa frågor, desto *större* anledning att inte lägga fram hypoteser, särskilt inte sådana som skulle kunna rättfärdiga våldsanvändning mot Barzan. Om P2 inte riktigt kan förklara varför han agerade som han gjorde så är det möjligt att han använt våld i onödan.

Polisinsatsen i Råslätt dagen efter dödsskjutningen

I slutet av förhöret om dödsskjutningen undrade Barzan om han ”kunde vara säker från” P1 och P2 i fortsättningen. När förhørsledaren försäkrade honom att han kunde vara det började Barzan berätta hur han dagen efter dödsskjutningen (och alltså dagen innan förhöret) ringt en ambulans då hans gravida hustru fått ont i magen. Ambulansen tog lång tid på sig, och han ringde flera gånger då han tyckte att den dröjde. Först efter en timme såg han ambulansen svänga in på gården. När det bankade på dörren (vilket han tyckte var konstigt då han hade ringklocka) gick han för att öppna i tron att det var ambulansmännen. Han möttes istället av två poliser som riktade sina pistoler mot honom. Han kände sig mycket rädd och hotad:

Du vet också i Turkiet när det finns...när det händer sådana här grejer och det finns ett vittne, så dom tar bort vittnet därifrån att dom som... dom vill inte... Så dom tar vittnen och dödar vittnen, för att man skall inte vittna mot polisen, så har det... Psykiskt man mår inte bra (tolkens översättning, a.a. s. 110)

Barzans uppgifter ledde till att internutredningen förhörde några av de inblandade, även om någon förundersökning aldrig inleddes. Upprinnelsen till den märkliga händelsen var något som utspelades när ambulansen som tog hand om Barzans fru efter dödsskjutningen var på väg från platsen för att köra till psykakuten där Barzans fru skulle erbjudas stöd. Enligt ambulansmännen mötte de ett

antal människor när de körde ut från bostadsområdet. En av dem var en väninna som Barzans fru ville ha med som stöd till sjukhuset. Vänninnans man var även med samt en man till och två kvinnor som enligt ambulansföraren var från Turkiet. Det framkom senare att en av kvinnorna var en syster till Azad. Vänninnans man var mycket upprörd över vad som hänt men verkar, enligt ambulansmännen, inte ha varit aggressiv:

Den här turkiske mannen blev väldigt upprörd och...eh...man skulle kunna säga att han levde liksom ut sina känslor, om man säger så, sin oro och liksom det här. Invandrarna... vi svenskar är ju lite tysta och lite försiktiga av oss när man blir upprörd eller någonting, de lever ju mer ut sig. Man ska inte generalisera, men vissa kulturer är ju så i alla fall att man ska visa sin sorg eller sin upprördhet (a.a. s. 249)

Denna artikel är främst inriktad på att analysera polisens agerande. Det kan dock vara värt att notera att rasistisk stereotypisering även förekom bland ambulansmännen, då detta visar på de rasistiska stereotypernas utbredning i andra delar av samhället. Återigen förklaras det faktum att en anhörig till Azad blev upprörd med just föreställningarna om denne anhöriges "annorlundahet". Att mannen blev upprörd *just på grund av* att en anhörig till honom skjutits ihjäl av polis tycks ambulansmannen inte kunna föreställa sig. Istället måste det bero på den anhöriges "kultur". Man kan fundera över hur ambulansmannen egentligen ansåg att en "svensk" skulle ha agerat när denne fick höra att en anhörig skjutits ihjäl. Skulle denne inte ha "visat sin sorg och sin upprördhet"? "Kultur" är också ett begrepp som i modern tid ersatt begreppet "ras" i rasistiska förklaringsmodeller. Rasismen kan också ses i det sätt ambulansmannen delar in samhället i de två grupperna "svenskar" samt "invandrare" och sedan förklarar en "invandrares" beteende just med att denne som tillhörande gruppen "invandrare" "mer lever ut sig".

En av ambulansförarna bedömde det som att mannen var på väg in i ett chocktillstånd, men då de gick fram för att ta med honom i ambulansen blev han arg och slog ett antal slag med knytnäven på ambulansens motorhuv vilket bucklade till den. De anhöriga och polisen som fanns i närheten lugnade dock ner mannen och polisen tog upp en anmälan angående den tillbucklade motorhuv.

Denna incident ledde till en överenskommelse mellan räddningstjänsten och polisen i Jönköping om att ambulanser till Råslätt skulle följas av polis. Enligt den ambulansman som gjorde

överenskommelsen med vakthavande polisbefäl var det dock inte nödvändigt att ta med polis vid alla larm:

Om vi får 'Hulda' borta i andra änden av Råslätt så kanske vi inte tar med polis då, med någon lårbensfraktur eller något (internutredningens utredning Jönköpings län. Saknr. 793, Diarenr 45/01 s. 46).

Av citatet får man dra slutsatsen att om det rörde "svenska" kvinnliga pensionärer så sågs de inte som ett hot, medan underförstått motsatsen gällde för just den motsatta kategorin människor – yngre, manliga "invandrare". Anledningen tycks vara att händelsen med den tillbucklade ambulansen tillmätts en väldig betydelse. Berättelsen förändrades i takt med att den spreds och händelserna beskrevs i allt våldsammare ordalag. Från att ha rört sig om en ensam person som gjort en buckla i en motorhuv framställdes det nu som att en ilsken mobb attackerat ambulanspersonalen. Därtill spreds också uppfattningen att all "uniformerad personal" – såväl sjukvårdspersonal som poliser – kunde bli offer för något slags hämndaktioner från invånare i det "invandrartäta" bostadsområdet Råslätt. En av ambulansmännen som körde ut till Barzan när denne larmade ambulans till sin fru dagen efter döds-skjutningen, beskrev hur han kände oro hela dagen då han på morgonen "kom till jobbet och fick höra det här":

Eftersom vi också är uniformerade och det hade ju varit lite mot ambulanser på natten också. De hade stått och hoppat på ambulansers motorhuv och sådant där (a.a. s. 43).

En annan av ambulansförarna beskrev det som att det kunde:

...bli agg emot all uniformerad personal, med tanke på vad som hänt natten innan, i och med att vi medverkat både ambulanssjukvård och polis då vid den aktuella händelsen. Och det kunde ju uppfattas kanske som vi var, ja, en del i problematiken där, för det vändes en del aggressioner mot oss i ambulansen också. Att det hoppade upp någon på en motorhuv och slog mot oss för de visste inte vad som hände och sådär (a.a. s. 45).

Uppfattningen spreds även inom poliskåren. En polis som följde ambulansen beskrev det som han fått i uppgift att följa med ambulanspersonalen därför

...att som då var rädda att det var ett falskt alarm och att någon eller några då... ja, kanske hade gjort ett bakhåll eller liknande (a.a. s. 51).

Beslutet om poliseskort gjorde att ambulansen blev försenad. När väl ambulansen närmade sig Råslätt ”kröp man sakta framåt”, enligt en av ambulansmännen, och väntade på polisen (a.a. s. 26). Då ingen polis syntes till kontaktade ambulansmännen SOS som förklarade att polisen hade ”brytpunkt” vid en bensinmack i närheten. Ambulansen åkte sakta omkring i området och kom så småningom i kontakt med polisbilarna. Att ambulansen blev försenad verkar inte fått några allvarliga konsekvenser, men det kunde man ju givetvis inte veta då. Beslutet att få poliseskort vägde uppenbarligen klart tyngre för ambulanspersonalen än att undsätta den som larmat.

Poliserna lade upp insatsen på bensinmacken. Ingen polis kunde i efterhand svara på hur många poliser som var på plats. Men av händelserapporten att döma verkar det ha varit åtminstone sex patruller på plats, med två poliser i varje patrullbil (a.a. s. 12). Poliserna satte på sig skottsäkra västar och gjorde ”beredskapshöjning”, dvs. man matade fram ett skott i loppet på sina tjänstevapen. Fyra poliser följde med ambulansmännen upp till Barzan på sjätte våningen medan resten av poliserna posterade sig runt fastigheten. Två av poliserna riktade vapnen mot Barzans lägenhetsdörr. En av dem bultade på. När Barzan öppnade riktade poliserna vapnen mot honom. Barzan, som natten innan sett sin vän skjutas ihjäl av en polis, var den förste som sa något: ”Are you going to shoot me now?”.

Hur uppfattningen att boende i Råslätt kunde tänkas utföra ”hämndaktioner” på grund av dödsskjutningen, genom att attackera ambulanspersonal, kunde spridas inom ambulans- och polis-kåren kan man bara spekulera i. Det är dock svårt att se hur det skulle kunna bero på något annat än att Azad och hans anhöriga positionerades som ”invandrare”, samt att Råslätt är ett så kallat ”invandrarområde”. Som ambulansföraren sagt angående överenskommelsen verkar det ha varit uttryckning på larm från ”invandrare” som främst skulle ledsagas av polis. Slutsatsen att all uniformerad personal skulle vara hotade av hämndattacker för att en man bucklat till en ambulans motorhuv är så absurd att den blir förståelig bara för den som föreställer sig de tänkta hämnarna som onormalt impulsiva och irrationella jämfört med – normala – ”svenskar”. Då ”hämnnarna” är ”invandrare”, och därmed främmande för det ”svenska samhället”, kan de tänkas uppfatta ”all uniformerad personal” som en och samma massa. Det är svårt att förstå hur någon kunnat dra slutsatsen att det skulle riktas ”hämndattacker” mot denna massa av uniformerad personal från boende i området, utan

att man tillskrivit de potentiella våldsmännen någon avvikande egenskap. Troligen har de setts som mer våldsbenägna då de är "invandrare". Teorin är så absurd att det förefaller närmast omöjligt att rädslan för "hämdattacker" skulle genomsyrat ambulans- och poliskåren på samma sätt som den gjort nu, om det hade gällt ("vita") "svenskar" istället för kurder och andra rasifierade "invandrare". De boende i Råslätt, och särskilt "invandrarna" bland dessa, utsattes alltså för rasistisk stereotypisering. Det skedde till följd av en enskild händelse där en person i upprört tillstånd bucklat till en motorhuv som under en natt förvandlades till en historia om hur en uppretad mobb från Råslätt angripit ambulanspersonal, slagit dem och hoppat på motorhuvorna. Den snabba spridningen av denna berättelse liknar mycket de vandringssägner som "rättan i pizzan" vilka när de går från mun till mun förändras och uppförstoras och inte sällan har rasistiska undertoner.

Polisens insats på ca tio man med skottsäkra västar och skjutklara vapen visar hur allvarligt man ansåg hotet vara. En polisman menade som sagt att man skulle eskortera ambulanspersonalen då de var rädda att det var ett falskt alarm och att någon eller några "hade gjort ett bakhåll eller liknande" (a.a. s. 51). Eller som en annan polisman uttryckte det:

I ingångsledet kan man väl säga så här att när pratade, innan vi skulle gå upp, så sa vi det till varandra att det kan ju faktiskt vara så att han sitter därinne i lägenheten med ett vapen va (a.a. s. 57).

Poliserna trodde således på allvar att Barzan skulle hämnas att hans vän blivit skjuten av en polis genom att ringa på en ambulans och skjuta ambulansföraren! Uppfattningen byggde inte på att Barzan skulle vara en brottsling eller känd för att vara beväpnad. Enda anledningen till att man trodde att Barzan "satt därinne med ett vapen" var att han hade ringt efter en ambulans.

Inte heller avbröt polisen insatsen när Barzan, obeväpnad, öppnade dörren och det stod klart att hans gravida fru måste till sjukhus. Poliserna fortsatte rikta sina vapen mot honom. Ambulansmännen vågade inte gå in i lägenheten utan sa istället till Barzan att han fick hämta ut sin fru. Barzan bad polismännen sänka vapnen då han inte ville att hans fru skulle se poliserna på grund av vad som skett natten innan. Då Barzan kom tillbaka med sin fru efter ca femton sekunder höll likväl polismännen sina pistoler riktade mot honom, eftersom:

...när han var utom synhåll va, så visste ju inte jag om han kom med något vapen så då var jag ju beredd i så fall då. (A.a. s. 57)

När Barzans fru väl fördes ut och lades på båren stoppade poliserna till sist ned sina vapen. Någon ursäkt till Barzan lämnades inte. Inte heller förekom någon insikt om att man pekade sina vapen mot en helt oskyldig person.

Lyckligtvis så blev det ju ingenting av det här va och jag tycker ju att vi agerade föredömligt va, *vi hade en lugnande inverkan på situationen va* (min kursivering). Så att det... jag tycker att det gick bra. (A.a. s. 57)

Varken polisen eller ambulanspersonalen verkar ha kunnat se saken ur Barzans perspektiv. En polis uppgav att han nog trodde Barzan blev "lite chockad" när han öppnade och fick se pistolen, men det "var ju liksom över på några sekunder" (a.a. s. 61). Poliserna upprepade flera gånger att man agerat "helt enligt instruktionsboken". Faktum är att poliserna ansåg det hela så väl skött att man inte rapporterade att man använt vapen. Det ansvariga befälet på plats kände inte till att man dragit, och siktat, skjutklara vapen. Han ansåg å andra sidan inte att det var oförsvarligt när han under internutredningens förhör upplystes om vad som skett.

Ambulansmännen menade att de kände sig väldigt trygga när polisen var med och det hela sköttes "på ett väldigt smidigt sätt", "utan konstig formalia" (a.a. s. 49). Att Barzan blev skrämmd av vapnen uppfattade man inte, utan "det var en trygghet där i det läget va" (a.a. s. 31). Polisen agerade som om man skulle gripa en livsfarlig brottsling, och hade skjutklara vapen hela tiden riktade mot Barzan, trots att han bad dem sänka vapnen inför hans gravida hustru. Ambulansmännen å sin sida vågade inte ens gå in i lägenheten för att hämta patienten. Vare sig polisen eller ambulansmännen verkar ha insett att Barzan kände sig hotad när polismännen hela tiden hade sina vapen riktade mot honom. Detta knyter tydligt an till hur polisen på grund av rasistisk stereotypisering behandlat honom natten innan, när man inte såg honom som ett offer i behov av stöd. Såväl då som i denna polisinsats dagen efter var man oförmögen att se saken ur Barzans perspektiv. Att ingen stannade upp och funderade över om hypotesen hotbilden vilade på – att Barzan (inte på något vis känd som kriminell eller våldsam) skulle hämnas dödsskjutningen av Azad genom att skjuta en ambulansförare – egentligen är en fullständigt absurd tanke. Att även ambulansmännen drogs in i detta visar på hur institutionell rasism kan genom-

syra flera grupper i samhället. Att samma föreställningar som hos polisen fanns bland ambulansmännen visar att förklaringen till polisens beteende inte enbart kan sökas inom "poliskulturen" eller bland "rötägg". Det finns inget som tyder på att poliserna skulle ha varit inkompetenta eller ovanligt rasistiska. Föreställningen om att man agerat på ett rakt igenom korrekt sätt fanns även hos de ansvariga polisbefälen, och den rasistiskt färgade (och grundlösa) föreställningen om att "hämdattacker" skulle riktas mot "all uniformerad personal" verkar ha funnits inom hela räddningstjänsten. Begreppet institutionell rasism är lämpligt för att förklara agerandet, eftersom flera poliser varit inblandade i händelsen och ingen verkar ha sett det anmärkningsvärda i det hela. En annan förklaring skulle kunna vara den spända situation som uppstått efter att en person skjutits till döds av polisen. Det är inte svårt att förstå hur latent rasistiska stereotyper lättare kan präglade agerandet i pressade situationer. Men inte ens i efterhand verkar någon av de inblandade ha insett det olämpliga i agerandet (poliserna hördes fem månader efter händelsen). Man kan dra paralleller till vad som tidigare nämnts angående "svarta" områden i USA och Storbritannien. Chambliss observerade i sin studie av poliserna i det "svarta" ghetton att de ofta hade sina vapen dragna vid ingripanden trots att det inte fanns något synbart eller förväntat hot (Chambliss, 1999). Institute of Race Relations i Storbritannien har som nämnts ovan observerat att polisen i de svarta områdena använder onödiga väpnade räder i de "svarta" stadsdelarna. I dessa områden väger alltid polisernas intresse av att känna sig "säkra" tyngre än oskyldiga invånarnas intresse av att slippa få vapen riktade mot sig. Sammanfattningsvis är agerandet ett tydligt exempel på hur institutionell rasism kan manifesteras sig.

Internutredningen kom inte fram till att någon misstanke om tjänsteförseelse förelåg. Åklagaren beslöt att lägga ner ärendet då han inte fann något brott föreligga. Polisen vidtog inte heller någon disciplinär åtgärd. Då såväl åklagaren som polisens beslut består av korta standardformuleringar på en mening får man inte veta om de ansåg agerandet trots allt vara olämpligt, om än inte så allvarligt att det skulle leda till någon åtgärd. Åklagaren har i efterhand sagt att dragandet av vapen kanske inte var helt lämpligt men att det var en mycket spänd stämning dagarna efter dödsskjutningen. (Personlig intervju med åklagaren 20 juli 2004).

Gripandet av Azads bror.

När Azads kropp skulle identifieras deltog ett antal släktingar till Azad. Däribland Azads bror, från och med nu kallad Oman. När han kom till identifieringen så väntade flera polispatruller där, med syftet att gripa honom. Han hade nämligen, liksom sin bror hade haft, ett utvisningsbeslut hängande över sig. Enligt polismyndigheten hade man ringt en släkting till Azad och bett denne komma och identifiera honom. Släktingen (som ju även var släkt med Oman) hade då nämnt att även Oman skulle följa med till identifieringen. Polisen hade då tagit tillfället i akt att gripa Oman, vilket man gjorde efter han identifierat sin ihjälskjutne bror (Justitiekanslerns beslut 7 oktober 2003, diariennr 3166-01-40). Enligt Oman själv hade dock polisen uttryckligen bett släktingen att ta med honom till identifieringen, och på så sätt skulle man alltså ha gillrat en fälla för Oman, med hans döde bror som bete (a.a).

Som nämnts var flera polispatruller på plats, däribland en hundpatrull. Normalt räcker ett par poliser för att ta någon till förvar för att kunna utvisa denne. Det har aldrig utretts varför man var så många poliser på plats, men i ett PM från en kriminalinspektör som deltog i gripandet var man så många poliser på plats ”med tanke på att saker kunde hända i sammanhanget” (Sammanställningar av handlingar tillhörande ärende AIU 793-86/0, internutredningsenheten i Jönköpings län). Det stora polisuppbådet påminner om den överdrivna polisinsats som samma dag genomfördes mot Barzan, där en på rasistisk stereotypisering grundad föreställning om möjliga hämndattacker fått polisen att agera med stora styrkor på ett för de drabbade mycket olyckligt vis. Det ligger nära till hands att anta att det stora polispådraget mot Oman var grundat i samma rasistiska föreställning om de inblandades våldsamt. Det är svårt att se några andra motiv eller vad som annars kan menas med de ”saker som kunde hända i sammanhanget” som polisen motiverade insatsen med.

Oman togs till polisstationen och sattes i häktescell då något flyktingförvar inte fanns i Jönköping. Som han själv beskrivit tiden i häktet behandlades han illa. Han mådde mycket dåligt efter att ha identifierat sin ihjälskjutne bror och då han bad att få komma ut på rastgården för att få frisk luft nekades han detta. Det ledde till att han efter några timmar svimmade. Han vaknade, liggandes på golvet i cellen, av att någon ”kickade/sparkade” honom i sidan (a.a.). Oman hävdade även att han inte fått någon som helst information

om varför han sattes i häkte, att han hade rätt att kontakta sitt ombud eller liknande. På den blankett angående förvarstagande enligt utlänningslagen som fylldes i när Oman sattes i cellen är området "tjänsteanteckningar" som upptar nästan en hel sida, helt tomt. Det finns rutor där som skall kryssas i om den förvarstagne fått "innehållet i beslutet liksom i de angivna skälen därtill och besvärshänvisningen samt innebörden av delgivningen" förklarade för sig "på ett för denne förståeligt språk". Man skall även fylla i huruvida tolk har, eller inte har anlitats, vem som är ombud osv. Här finns dock ingenting alls antecknat vilket stödjer Omans uppgifter om att han inte fått någon information alls (a.a.).

Enligt polisens arbetsordning skulle den polischef som var i beredskap omedelbart kontaktas när något frihetsberövande skedde. Trots att Oman omhändertogs redan kl. 15.45 underrättades polischefen om detta först 19.45, dvs. fyra timmar senare. Polischefen bedömde att det räckte med att Oman skulle ställas under uppsikt varför han skulle släppas fri. Trots detta dröjde det till eftermiddagen nästa dag innan Oman släpptes fri (Justitiekanslerns beslut 7 oktober 2003, diariern 3166-01-40). Han var alltså inlåst i nästan ett helt dygn, helt i onödan. Händelsen anmäldes till polisen, JO och JK men ledde inte till någon vidare åtgärd från någon av dem.

I likhet med hur Barzan behandlades efter dödsjutningen sågs Oman inte heller som ett offer. Att polisen ansåg sig behöva ta honom i förvar ändrar inte det faktum att Oman var en person vars bror nyss skjutits ihjäl, till råga på allt av polis, och alltså i behov av stöd och hjälp. Chefsjuristen vid Rikspolisstyrelsen har senare som svar på ett öppet brev beklagat det inträffade och menat att polisen gjort en allvarlig miss då man inte följt de rutiner som finns för hur polisen skall agera när det gäller att underrätta anhöriga om plötsliga och oväntade dödsfall. I dessa rutiner ingår bland annat att omgående förmedla kontakt med präst, kurator, psykolog eller annan som kan bistå den anhörige.

Det finns alltså flera paralleller mellan behandlingen av Oman och behandlingen av Barzan. Polisen såg dem inte som offer i behov av stöd utan låste istället in dem. Vidare drabbades såväl Oman som Barzan av ett mycket stort polispådrag, som i Barzans fall visats bero på en rasistiskt färgad rädsla som verkar ha genomströmat såväl polis som räddningstjänst. Det är svårt att hitta någon annan förklaring till det stora polispådraget mot Oman (som skedde samma dag som insatsen mot Barzan), än att samma föreställningar präglade polisens behandling av Oman.

Rättegången

En åklagare väckte åtal mot P1 för grov misshandel och grovt vållande till annans död. De huvudsakliga bevisen var Barzans berättelse samt teknisk bevisning som skulle visa att Azad var på väg ner för trappan med ryggen åt P1 när denne, stående på våningsplanet ovanför, sköt honom. Den tekniska bevisningen utgick från att det i trappans ena vägg fanns ett rikoschettmärke och att kulan satt i väggen ovanför mellanplanet mellan våningarna, där Azad blev liggande efter skottet. En spegel sattes i rikoschettmärket och belystes med en laserstråle som utgick från där kulan hittades. Laserstrålen visade därmed kulans bana. När en figurant (dvs. en pappersfigur i form av en människa) representerandes Azad ställdes i denna kulas bana så att laserstrålen pekade på kulans ingångshål i honom, så stämde kulbana och ingångshål överens när Azads figurant placerades en bit ner i trappan. Den tekniska undersökningen visade alltså att P1, ståendes på våningsplanet över trappan, skjutit Azad när denne med ryggen vänd mot honom hunnit springa en bit ner för trappan. Det rörde sig alltså inte om en nödvärnssituation utan P1 föreföll ha skjutit Azad i ryggen när denne flydde. P1 hävdade själv att Azad anfallit honom med kniven och att han skjutit i självförsvar, dvs. i "nödvärn". Tingsrätten ansåg trots Barzans vittnesmål och den tekniska bevisningen att åklagaren inte lyckats motbevisa P1:s nödvärnsinvändning och frikände därför P1.

Som tidigare nämnts utnyttjades inte Barzans vittnesmål till fullo under polisens utredning av fallet. Den bristande tolkningen av Barzans berättelse ledde till att den blev svårförståelig, rörig och oklar i flera viktiga avseenden. Polisen brydde sig inte om att reda ut dessa oklarheter. Därtill kommer att vissa viktiga frågor överhuvudtaget aldrig ställdes till Barzan. Denna tendens att inte utnyttja vittnesmålet till fullo fortsatte även i tingsrätten. Barzan hade i polisförhör berättat att Azad hela tiden hade kniven mot sin egen hals och alltså inte gjorde något som helst utfall mot poliserna. Barzan beskrev i tingsrätten hur han när han hörde skottet vände sig om och såg P1 stå "som fryst" riktandes pistolen med rak arm ned för trappan. Detta strider uppenbart mot P1:s påstående om att han skulle ha skjutit Azad från höften och att Azad blivit skjuten på samma våningsplan som P1 stod på och sedan tagit några stapplande steg ner för trappan. Barzans vittnesmål stöder helt klart åklagarens version om att P1 skjutit Azad i ryggen när denne sprang ner för trappan. Trots detta refereras hans vittnesmål mycket

kortfattat i tingsrättens dom och tingsrätten avfärdar sedan vittnesmålet med att man finner hans uppgifter ”så osäkra att de inte kan ges någon avgörande betydelse”, utan att motivera varför man gör denna bedömning.

Polisernas vittnesmål ansågs dock av tingsrätten som mycket trovärdiga. Man ansåg att P1 gjort ett ”samlat” intryck och ”ansträngt sig för att vara så tydligt som möjligt”. P1 menade som sagt att han bara försvarat sig mot Azads angrepp. Azad hade först angripit P2 och därefter honom själv. Att Azad blivit skjuten i ryggen berodde på att han efter angreppet hade ryggen vänd mot honom. P2 hävdade att han överhuvudtaget inte sett vad som utspelats mellan P1 och Azad då han efter att ha blivit angripen av Azad därefter omedelbart blivit anfallen av Barzan.

Tingsrättens bedömning av P1:s vittnesmål har uppenbarligen på ett närmast lekmanmässigt sätt grundats på vilket personligt intryck P1 gett i rättssalen, istället för att bedöma trovärdigheten efter hur hans berättelse stämmer överens med den han lämnat i tidigare förhör. Tingsrätten har alltså helt missat de motsägelser som finns i P1:s olika vittnesmål under förundersökningen, som de motstridiga uppgifter han lämnat om huruvida han såg att Azad blivit träffad eller ej, eller vid vilken tidpunkt han larmade ambulans. Vid rättegången sade han att han omedelbart efter skottet anropade P3 som larmade ambulans, något som ovan visats strider mot vad han först uppgett samt även mot P3:s uppgifter. Vad gäller P2 så är det anmärkningsvärt att tingsrätten godtagit hans uppgift om att han inte sett något alls om vad som hände mellan P1 och Azad. Hans förklaring att han inte sett något då han blivit överfallen av Barzan är uppenbart orimlig då tumultet med Barzan ju utspelades *efter* skottet fallit, och var en följd av att Barzan ville ta sig fram till Azad. Därtill kommer att P2 i förhöret under förundersökningen faktiskt berättade att han *såg* vad som hände mellan P1 och Azad, och där uttryckligen sagt att det inte var fråga om något anfall mot P1 (förundersökningsprotokoll i mål B 458-01 Jönköpings tingsrätt s. 52).

Förutom att kritisera hur tingsrätten värderat de olika bevisen kan man även kritisera det sätt rätten ställt dem mot varandra. Tingsrätten utgår mycket riktigt från att P1:s uppgift om att han handlat i en nödvärnssituation skall godtas om inte åklagaren presenterat så mycket bevisning att nödvärnsinvändningen framstår som obefogad. Men vad tingsrätten sedan gjort är att man först ställt åklagarens vittnen mot P1:s egen berättelse för att sedan se

om vittnesuppgifterna helt kan vederlägga P1:s uppgifter. Då man funnit att så inte är fallet menade man att P1:s uppgifter skulle godtas om inte den tekniska bevisningen ”motbevisar hans uppgifter och får dem att framstå som obefogade”. När den tekniska bevisningen inte förmådde detta friade man P1. Vad man alltså inte gör är en *samlad* värdering av bevisen. Visserligen ska varje bevis värderas enskilt, men det är åklagarens bevisning *som helhet* som skall ställas mot P1:s uppgifter. Om den tekniska bevisningen inte räcker till så är det mycket möjligt att beviskravet skulle kunna uppnås om den tekniska bevisningen *kompletteras* med vittnesuppgifterna. Tingsrätten gjorde inte denna samlade värdering av bevisen utan prövade bara om vittnesuppgifterna och den tekniska bevisningen *var för sig* räckte för att få P1s påstående om nödvärn att framstå som obefogat.

Sammanfattning och slutsats

Den här artikeln har visat på en mängd anmärkningsvärda omständigheter i hur polisen agerat i detta enskilda fall. Bevismaterial hanterades felaktigt. Ärendet överlämnades till åklagare och internutredning alldeles för sent, medan polisen kallade in sin pressalesman omedelbart och denne gick ut med ett uttalande där polismannen förklarades ha skjutit i självförsvar, långt innan ärendet ens börjat utredas. Barzans påstående om att blivit misshandlad av polisen utreddes aldrig. De inblandade poliserna förhöordes först dagen efter händelsen och i dessa förhör ställdes en mängd ledande frågor där poliserna erbjöds förklaringar som berättigade deras agerande. Åklagare och polis missade helt att både P1 och P2 lämnat motstridiga uppgifter om flera viktiga omständigheter. Tingsrätten gjorde en otillräcklig bedömning av polisernas trovärdighet, där man inte vägrade in att bådas berättelser avvek på flera vitala punkter från vad de berättat under tidigare förhör. Barzans vittnesmål behandlades överslättande och bortsågs från på tveksamma grunder i tingsrätten. I bevisprövningen använde tingsrätten en helt felaktig metodik. Vad beror då alla dessa ”misstag” på? Slumpen? En pressad arbetssituation? Inkompetens i allmänhet? Att polisen medvetet ”tar hand” om sina egna? Eller berodde det på att den skjutne och hans anhöriga positionerades som ”invandrare” boendes i det ”invandrartäta” bostadsområdet Råslätt? Kring detta kan man bara spekulera. Vissa förklaringar är dock mer troliga än andra. ”Missta-

gen” är knappast sådana att de är normala i vanligt polisarbete. Polisens kompetens kan anses ligga på en betydligt högre nivå än så. På grund av ”missarnas” stora antal och allvarighet så är det inte heller troligt att de bara är slumpmässiga. Det framstår som mer rimligt att polisens agerande, särskilt vad gäller internutredningens hanterande av frågan, grundades i den medvetna eller omedvetna föreställningen om att poliserna agerat korrekt. Man kan också dra paralleller till polisens agerande i fallet Osmo Vallo, där den statliga utredning som tillsattes av regeringen för att granska fallet drog slutsatsen att:

Fokus efter det direkta händelseförloppet på Basungsgatan (där Osmo Vallo omkommit på grund av våld från polisen – min anmärkning) kom inte att ligga på hur en fullgod utredning av dödsorsaken skulle kunna säkras. Polisens uppmärksamhet var snarare riktad mot den egna verksamheten och risken för att denna skulle komma att ifrågasättas i efterhand. (SOU 2002:37 s. 123)

Utredningen drog därefter slutsatsen att bristerna i utredningen ”på alla nivåer i väsentlig utsträckning hade sin grund i bilden av Osmo Vallo som en våldsbenägen missbrukare som stod utanför det etablerade samhället” (SOU 2002:37 s. 124). Utredningen ger dock egentligen inte några belägg för att rättsväsendet ”på alla nivåer” påverkades av stereotypen av Osmo Vallo som en våldsbenägen missbrukare, utan verkar grunda sin slutsats just på att det begicks så många misstag på så många nivåer att förklaringen rimligen inte kan vara någon annan.

Kan samma slutsats dras angående polisens agerande i fallet Råslätt? Ser man till Jönköpingspolisens försvarstal morgonen efter dödsskjutningen, motiverades det säkert mer av tanken att försvara en polisman än att misskreditera en ”invandrare från Råslätt”. Samtidigt kan man fråga sig om inte det faktum att den skjutne, dennes anhöriga och vittnet kom från den ”invandrartäta” förorten Råslätt och därtill var kurder varav flera var olagligt i Sverige underlättade för polisen att ha en så partisk hållning. Hade man verkligen påstått att mannen skjutits i bröstet och i självförsvar, långt innan obduktion och internutredning inletts om man skjutit en ”vit” ”svensk”? Det är alltså fullt möjligt att i Råslättfallet resonera som man gjorde i fallet Osmo Vallo, dvs. att så många misstag begåtts att förklaringen rimligen inte kan vara någon annan än rasism. *The Stephen Lawrence Inquiry* avvisade dock detta resonemang. Som nämnts tidigare fann *The Stephen Lawrence Inquiry* också en mängd ”mis-

sar” som polisen gjort i utredningsarbetet. Polisen ingrep inte mot de misstänkta trots en mängd tips. Husrannsakan kom dels för sent och var dels dåligt genomförd. Överhuvudtaget präglades utredningen av slarv och bristande nit och polisen egen internutredning var alldeles för mild i sin kritik. *The Stephen Lawrence Inquiry* grundade dock inte sin slutsats på detta utan på *aspekter av polisens agerande där den mest sannolika, och ibland enda rimliga, förklaringen var rasism*. Och det är precis sådana aspekter som kunnat påvisas i Råslättfallet.

Barzan blev nerbrottad på golvet, gripen och satt i sin arrest när han försökte komma fram för att bistå sin skjutne vän. Poliserna förklarade hans upprördhet med ”sånt häftigt humör som de där har” och såg honom heller inte som ett offer i behov av stöd. När han förhörde var tolken inte tillräckligt kompetent vilket ledde till ett mycket svagare vittnesmål än vad som borde ha varit fallet. En betydelselös incident med en tillbucklad motorhuv blev på kort tid en vandringssägen med rasistiska drag och spreds inom såväl räddningstjänst som polis. En helt grundlös föreställning spreds om att de boende i Råslätt skulle utföra hämndaktioner mot ”alla som bar uniformer”, inklusive ambulanspersonal. Råslättborna, och speciellt de med utländsk bakgrund, stereotypiserades som irrationella, våldsamma och farliga. Den rasistiska stereotypen fick polis och räddningstjänst att göra en överenskommelse om att alla ambulanser ut till Råslätt skulle ha poliseskort. Den imaginära hotbilden skruvades upp än mer när Barzan ringde efter ambulans. Polisinsatsen där en stor mängd poliser med dragna vapen på grund av detta stormade hans bostadshus grundades även denna på denna rasistiska stereotypisering. Detta förklarar också varför ingen av poliserna i efterhand insåg att Barzan kände sig hotad när flera poliser riktade sina dragna vapen mot honom, dagen efter han sett sin kamrat skjutas ihjäl av polis, samt varför ingen av poliserna stannade upp och insåg att hypotesen att Barzan skulle hämnas sin skjutne kamrat genom att ringa på en ambulans och skjuta ambulanspersonalen egentligen var helt absurd och fullständigt orimlig. Denna stereotyp verkar också ha legat bakom det överdrivna polispådraget mot Oman, som greps och helt i onödan hölls frihetsberövad i närmare ett dygn direkt efter att ha identifierat sin döde bror. Inte heller han sågs som ett offer och polisen förefaller ha haft samma svårigheter att kunna sätta sig in i hans situation.

Den rasism som här påvisats är till stor del sådan rasism grundad i rasistiska stereotyper som *The Stephen Lawrence Inquiry* kallade

unwitting racism. Precis som i fallet Lawrence har polisen inte uppräckt eller rättat till denna rasism och de misstag man gjort. Därför kan man tala om ett sådant "kollektivt misslyckande" (*collective failure*) och därmed med samma terminologi som *The Stephen Lawrence Inquiry* använde kalla den rasism som här upptäckts för *institutionell rasism*.

Vad innebär då detta? Även om all kritik som här riktats mot olika aktörer inom rättsväsendet är befogad så har jag väl inte bevisat annat än att felaktigheter just begåtts i detta konkreta fall? Vad säger att fel begåtts tidigare, kommer att begås, eller framförallt – begås av andra aktörer någon annanstans? Med vilken rätt kan man tala om institutionell rasism i poliskåren? Mot detta kan man invända att den rasism som hittats är av en sådan specifik sort att den inte kan sägas vara en engångsföreteelse. Exempelvis har visats hur polisernas agerande mot Barzan i trapphuset direkt efter Azad blivit skjuten påverkades av stereotypisering av Barzan som en "invandrare" med "häftigt humör". Stereotyper som är djupt rotade i samhället och påvisats i annan forskning om polisväsendet. Sådan omedveten rasism är en viktig beståndsdel i den institutionella rasismen. Ingen av de som granskat händelsen – poliserna själva, internutredningen eller åklagare – har uppmärksammat eller lagt någon vikt vid agerandet. Som tidigare nämnts talade Macpherson i *The Stephens Lawrence Inquiry* just om hur ingen i polisen upptäckt eller rättat till de fel som begåtts och benämnde detta som *collective failure* (kollektivt misslyckande), något som i sådana sammanhang kallas institutionell rasism. Ett annat exempel är polisernas insats mot Barzan där man riktade skjutklara vapen mot honom dagen efter dödsskjutningen av Azad. Ingen polis insåg hur Barzan upplevde det, och ingen verkar heller i efterhand ha funderat över om det var något fel i agerandet, varken de inblandade poliserna eller internutredningen. Samma sak gäller rädslan för "hämndattacker" som verkat genomsyra polis- och ambulansgårdarna. Det rör sig om stereotypisering som visat sig på många sätt, av vitt skilda personer med vitt skilda befattningar, men som inte upptäckts eller insetts av någon inom institutionen själv. *Det är denna specifika form av rasism – institutionell rasism – som påvisats och det sätt rasismen manifesterat sig på gör att det framstår som närmast orimligt att den skulle vara begränsad i tid och rum.* Den är uppenbarligen större än ett fåtal individer och det förefaller orimligt att den bara skulle kunna vara begränsad till Jönköping.

I inledningen återgavs ett antal citat från boende i marginaliserade och stigmatiserade förorter i Sverige. Dessa visade på en utbredd misstro mot polisen. Detta är dock knappast förvånande mot bakgrund av den institutionella rasismen inom poliskåren. Som nämnts i inledningen kan kravallerna i USA, Storbritannien och Frankrike ses just som en konsekvens bland annat av polisens agerande i marginaliserade och stigmatiserade områden. Med tanke på att utbredd antipati mot polisen redan kunnat konstateras i liknande områden i Sverige finns alltså sannolikheten att kravaller kommer att utspela sig även här. I Frankrike tillgreps av politiker och media en mängd, ofta rasistiskt präglade, förklaringar till kravallerna. Exempelvis att de skulle bero på "fundamentalistisk" islam, på utbredd polygami eller på uppviglande hip-hop. Förklaringar som inte lade någon skuld på polisen eller på den förda politiken. Man kan därför anta att risken är stor att framtida kravaller i Sverige kommer att beskrivas på liknande vis.

Kanske kan sammanstötningarna mellan ungdomar och polis i Ronna utanför Södertälje förra året ses som en föraning om detta. Ronna är ett stigmatiserat bostadsområde som brukar pekas ut som ett "problemområde" eller en "invandrarförort". Någon oberoende utredning av händelserna har inte gjorts, men utifrån uppgifterna i media så var upprinnelsen till händelsen ett bråk mellan två unga killar och två unga tjejer. Polisen har hävdade att när man kom till platsen angreps de av ungdomar som samlats där. Enligt ungdomarna på plats agerade polisen provocerande, filmade dem och grep oprovocerat några av dem. Ungdomarna gjorde motstånd, allt fler personer strömmade till platsen och snart uppstod sammanstötningar mellan folksamlingen och det massiva kravallpolisuppbåd som strömmade till. Flera personer polisanmälde att de misshandlats av polisen. Ett par timmar efter kravallerna sköt någon med automatvapen mot polishuset i Södertälje. I media gavs i flera fall kulturrasistiska förklaringar till kravallerna. I tidningen Stockholm City skrev exempelvis en reporter i en nyhetsartikel att förklaringarna till kravallerna gick att finna i "Ronnas etniska struktur – en stadsdel med en homogen grupp av assyrier/syrianer som i princip betraktar stadsdelen som ett eget litet land" (Sandén, 2005). Folkpartiets integrationspolitiska talesman Mauricio Rojas skrev en artikel om orsakerna till händelserna i Ronna och menade att "den vanligaste reaktionen bland invandrade personer när det blir problem är att klaga på 'dom' – samhället, myndigheterna, 'svenskarna' – och kräva det ena och det andra från 'dom'". Rojas ansåg att

”stora grupper på grund av släktskap eller en missförstådd ’etnisk solidaritet’, hjälper de kriminella att agera eller hålla sig undan”. Detta måste alla ”invandrare” sluta med då ”(d)e som avlossade skotten mot polishuset i Södertälje skulle inte vara fria idag om vi gjorde så, om vi slutade blunda och tolerera” (Rojas, 2005).

Södertäljes ledande kommunpolitiker från samtliga partier tog ett gemensamt uttalande där man tog avstånd från ”angreppen på polisen” och ansåg att ”polisen måste bli mer synlig i området. På så vis ökar tryggheten men också respekten och förtroendet för polisen” (socialdemokraterna.se, 2005). Någon månad senare krävde folkpartiet en kraftig ökning med mellan 300–500 poliser till de ”utsatta bostadsområdena”. Ungefär samtidigt offentliggjordes också att mellan 10 och 15 nya polisstationer skulle upprättas i ”särskilt brottsutsatta bostadsområden”. Enligt länspolismästare Carin Götblad var aktuella områden ”bland annat Botkyrka, Fittja, Tensta, Ronna och Skärholmen” (Aftonbladet, 051116). Ronna har nu fått sin första polisstation. Så som denna artikel visat är dock fler poliser inte lösningen på problemet. Den institutionella rasismen inom poliskåren gör att just polisen *är* själva problemet. Att öka den polisiära närvaron i dessa områden är då som att försöka släcka eld med bensin.

Referenser

- Agozino, Biko, (2003) *Counter-colonial criminology: a critique of imperialist reason*, London, Pluto Press.
- Amnesty (2005), *France, The Search for Justice. The effective impunity of law enforcement officers in cases of shootings, deaths in custody or torture and ill-treatment*. Amnesty International 2005.
<http://web.amnesty.org/library/print/ENGEUR210012005>.
 (Lydelse 30 mars 2006)
- de Wenden, Wihtol C., (2005) *Reflections "À Chaud" on the French Suburban crisis*,
http://riotsfrance.ssrc.org/Wihtol_de_Wenden/.
- Benyon, John & Solomos, John, (ed) (1987) *The Roots of Urban Unrest*, Oxford, Pergamon.
- Bowling, Ben & Phillips, Coretta, (2002) *Racism, Crime and Justice*, London, Longman.
- Cathcart, Brian, (1999) *The Case of Stephen Lawrence*, London, Viking.
- Chambliss, William J. (1999) *Power, Politics & Crime*, Boulder, Colorado, Westview Press.
- Graef, Roger, (1989) *Talking Blues – The police in their Own Words*, London, Collins Harvill.
- Granér, Rolf, (2004) *Patrullerande polisens yrkeskultur*, Lund, Lunds universitet.
- Hiro, Dilip, (1991) *Black British, White British – a history of race relations in Britain*, London, Grafton.
- James, Carl E., (2005) "Rasifierad profilering och utbildning av rasifierade ungdomar med minoritetsbakgrund", i *Utbildningens dilemma. Demokratiska ideal och andrafierande praxis*, SOU 2006:40.
- Keith, Michael, (1993) *Race, Riots and Policing – Lore and Disorder in a Multi-racist Society*, London, U.C.L. Press.
- Kennedy, Randall, (1998) *Race, Crime and the Law*, New York, Vintage Books.
- Leadership conference on civil rights (2000) *Justice on Trial – Racial Disparities on the American Criminal Justice System*.
<http://www.civilrights.org/images/justice.pdf>.
- Macpherson, William, (1999) *The Stephen Lawrence Inquiry – Report of an Inquiry by sir William Macpherson of Cluny*, London, Stationary Office.

- Malm, Andreas & Jeswani, Sara, (2005) ”Upprorsbranden skakar Frankrike”, nyhetsartikel i *Arbetaren*, nr 45/2005.
- Mann, R. Coramae & Zatz, S. Marjorie, (2002) *Images of Color, Images of Crime*, Los Angeles, Roxbury.
- Rojas, Mauricio, (2005) ”Invandrarnas tystnad om ett brott ett svek mot demokratin”.
http://www.folkpartiet.se/FPTemplates/ListPage___22844.aspx
- Sandén, Kinga, (2005) ”Assyrier/syrianer utpekade utan täckning”, artikel för *Quickresponse*.
http://www.quickresponse.se/print_template.asp?kind=art&id=127.
- Sernhede, Ove, (2006) ”Förortens ’hotfulla’ unga män – andrafieringens geografi och behovet av alternativ till stigmatisering och kriminalisering” i *Den segregerade integrationen, om social sammanhållning och dess fiender*, SOU 2006:73
- Socialdemokraterna.se*, (2005) Gemensamt uttalande med anledning av händelserna i Ronna – ”Vi tar gemensamt ansvar för Södertälje”,
http://www.socialdemokraterna.se/Templates/Page___19711.aspx
- SOU 2002:37, *Osmo Vallo – Utredning om en utredning*, Stockholm, Fritzes.
- SOU 2005:56, *Det blågula glashuset – strukturell diskriminering i Sverige*, Stockholm, Fritzes.
- SOU 2005:69, *Sverige, inifrån. Röster om etnisk diskriminering*, Stockholm, Fritzes.
- SOU 2006:30, *Är rättvisan rättvis? Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter inom rättssystemet*, Stockholm, Fritzes.
- Wirtén, Per, (2002) *Europas ansikte*, Stockholm, Norstedts.

7 Den kulturbundna kulturen

Om strukturell uteslutning i kulturlivet

Oscar Pripp

Jag var ingen vanlig skådespelare utan en utländsk skådespelare som blev anställd som invandrarskådespelare... Det har inte utvecklats under alla år. När jag ringer och söker jobb, måste jag alltid förklara först att jag inte söker en invandrarroll utan en roll som passar mig.

(Mina Azarian, i: Länsmusiken i Stockholm 2004)

Inledning

Den statligt finansierade kultursektorn har en nyckelposition när det gäller att sanktionera och formulera vilka människor och kulturella uttryck som ska rymmas i den nationella gemenskapen. Departement, myndigheter och institutioner har inflytande över vilka som ska få vara med att sätta agendan, ta plats på scenen och delta som publik och brukare; en utgångspunkt är att denna verksamhet ska avspegla det omgivande samhället. I en kartläggning av etnisk och kulturell mångfald inom den statliga kultursektorn kan vi dock konstatera att människor som en gång invandrat – och deras barn – är starkt underrepresenterade inom såväl organisationerna som inom produktionen och i publik- och brukarledet (Pripp, Plisch & Printz-Werner 2004).¹

I den här artikeln ställs frågan, hur det statliga kulturlivets ledande aktörer resonerar om och förhåller sig till en ökad inkludering av personer med utländsk bakgrund. Syftet är att lyfta fram några av de mer svårfångade mekanismerna som skapar strukturella uteslutningseffekter. Med strukturer avses här, enkelt uttryckt,

¹ Studien genomfördes av Mångkulturellt centrum på uppdrag av Kulturdepartementet och forskningsteamet bestod av statsvetarna Adolphe Lawson, Yonhyok Shoe och Emil Plisch samt etnologerna Saara Printz-Werner och Oscar Pripp. De tre sistnämnda skrev slutrapporten *Tid för mångfald*. Dessutom publicerades antologin *Mångfald i kulturlivet* (Pripp 2004) där 33 forskare och kulturarbetare förmedlar sina synpunkter på dagens kulturfrågor. Kulturrådets omvärldsanalys 2005 (Kulturrådet 2005) förmedlar intrycket att frågor om etnisk och kulturell mångfald nått en starkare förankring inom de regionala kulturinstitutionerna i landet än inom den statliga sektorn. Samtidigt visar exempelvis *Länsmusiken i Stockholms kartläggning* hur mångfalden har en svag position i länets kulturliv (Länsmusiken i Stockholm 2004).

sammantagna effekter av många enskilda aktörers handlingar och förhållningssätt (Giddens 1993, Runfors 2003). De gemensamma effekter som skapas behöver inte överensstämma med enskilda personers övertygelser och intentioner utan kan till och med vara kontraproduktiva. Ofta kan en individ inte överblicka hur den egna hållningen samverkar med andra individers hållningar i det som bildar exkluderande mönster och som upprätthåller givna ordningar. Ur vår studie av den statligt finansierade kultursektorn kommer jag att lyfta fram och renodla fyra av de uteslutningsmekanismer som vi funnit ha ett starkt inflytande över marginaliseringen av personer med utländsk bakgrund. Vi har valt att kalla dessa mekanismer för 1) bristande engagemang och kunskaper, 2) exkluderande nätverk, 3) mångtydighet samt 4) ambivalens. Dessa fyra aspekter tas upp som skilda teman men hänger i själva verket intimt samman och i viss mån förutsätter varandra.

Bakgrund

På uppdrag av kulturdepartementet genomförde Mångkulturellt centrum en nationell kartläggning av etnisk och kulturell mångfald inom 63 statligt finansierade kulturinstitutioner och kulturmyndigheter. Bland dessa institutioner kan nämnas Dramaten, Kulturrådet, Nordiska museet, Riksantikvarieämbetet, Riksteatern och Statens museer för världskultur. Utöver kartläggningsuppdraget var vår uppgift att genomföra en analys samt föreslå långsiktiga åtgärder. Studien i sin helhet kom att omfatta tre separata undersökningar: dels en kartläggningsdel där vi studerade institutionernas årsredovisningar/verksamhetsberättelser från 2002 och 2003, dels en enkätundersökning som riktade sig till 183 chefer och mellanchefer, samt en intervjudel där vi fördjupade oss i hur 57 ansvariga chefer på 18 utvalda institutioner hanterar och resonerar om etnisk och kulturell mångfald.

Vi studerade verksamhetsområdena organisation, produktion och marknadsföring/publikarbete. Inom dessa tre områden sökte vi finna den etniska och kulturella mångfaldens position genom att ställa några grundläggande frågor utifrån aspekterna: *om*, *för*, *med* och *av*.

Det första begreppet *om* tar fasta på i vilken utsträckning kulturinstitutionernas verksamhet handlar om etnisk och kulturell mångfald. Vi studerade innehållet i teaterproduktioner, utställ-

ningar, temadagar, evenemang och andra verksamheter. Det var också inom detta område som institutionerna främst inriktade sig på frågor om mångfald. Man producerade utställningar om religion, invandraröden, flyktingskap, problematiserade kultur och diskuterade integrationsteman. Näst vanligast var att institutionerna genomförde produktioner *för* en mångfaldig publik. För att nå en bred publik besöktes bland annat förorter, man samarbetade med skola och SFI-undervisning (Svenska för invandrare), bland annat i syfte att bidra till ”invandrades” integration. Mindre vanligt var det att produktionerna genomfördes tillsammans *med* personer som representerar en bred mångfald, som medlemmar i referens- och planeringsgrupper och anlidade experter. Framförallt var det ovanligt att verksamheterna och produktionerna leddes, planerades och utfördes *av* personer med utländsk bakgrund; det betyder att människor som invandrat, och deras barn, är starkt underrepresenterade och har ett svagt inflytande inom den statliga kultursektorn.

En stor del av institutionerna och myndigheterna (61 procent) saknade mångfaldsplaner. Personer med utländsk bakgrund förekom sällan i beslutsleden, markant var frånvaron av personer med ursprung utanför västvärlden. Den etniska mångfalden framträdde främst långt ner i hierarkierna, bland tekniker, vaktmästare, restaurang- och cafépersonal samt inom lokalvård. Inom sådana yrken kunde personer med utländsk bakgrund till och med vara överrepresenterade. Bland de 57 intervjuade cheferna – motsvarande VD, GD och chefer för administration, produktion och marknadsföring – hade fyra utländsk bakgrund, varav två födda i Norden, en i östra Europa och en i Sydamerika. De två senare var projektanställda. Resultatet av vår nationella kartläggning får exempelvis stöd av Länsmusiken i Stockholms kartläggning av dans-, musik- och teaterområdet i länet:

Kartläggningen av etnisk och kulturell mångfald inom scenkonstområdet visar att personer med invandrarbakgrund inte är representerade inom den offentliga kultursektorn, varken på eller bakom scenen. /.../ Kartläggningen pekar också på att ”våra” kulturinstitutioner som till exempel Kulturhuset, Konserthuset, Dramaten, Stadsteatern, Skansen, Operan och Rikskonserter m.fl., inte speglar länets invånare som det ser ut idag. På beslutsfattande poster som påverkar valet av kulturutbud såsom chefer, programansvariga och producenter finns nästan inga personer med utländsk bakgrund – representerade, vilket inte alls stämmer överens i jämförelse med vilka invandrargrupper som är störst bland befolkningen idag. Inte heller hos beslutsfattare inom ut-

bildningsväsendet är representationen bland anställda med utländsk bakgrund representativt. (Länsmusiken i Stockholm 2004)

Frågor om immigranternas positioner i kulturlivet har med andra ord mycket låg prioritet. Denna låga prioritering motsvaras också av ett svagt intresse för de invandrades synpunkter och erfarenheter av problemen. De få studier som finns pekar på samstämmiga erfarenheter av en mycket svårforcerad svensk kultursektor. Erfarenheterna tycks delas av personer med olika ursprung och verksamma inom skilda områden inom kulturlivet (se till exempel Lagerkvist 2000, Pripp 2004, Zahran u.å.). Inom kultursfären har personer med utländsk bakgrund med andra ord en svag subjektsposition.

Bristande engagemang och kunskaper

Under materialinsamlingen såg vi ofta tecken på att många av de tillfrågade uppfattade etnisk mångfald som något besvärligt att prata om. De flesta påpekade dock att de egna organisationerna inte speglade samhället. Men vårt intryck är att en rad känslor väcktes inför att behöva redogöra för sin egen och institutionens hållning till ämnet. Det var vanligt att de tillfrågade cheferna beskrev hur både de och institutionen hade inställningen att alla människor har samma värde. Man hävdade också att det numera är så naturligt att människor har olika bakgrund och olika utseende att det inte är något som man reflekterar över.

Vi frågade om man reflekterat över hur det ser ut i den egna verksamheten. Flera av de tillfrågade menade att arbetet med att utöka mångfalden egentligen är kontraproduktivt, eftersom ett sådant perspektiv gör det nödvändigt att kategorisera människor, vilket beskrevs som obehagligt. Vi mötte med andra ord en utbredd motvilja inför att lyfta fram hur det såg ut inom institutionerna och myndigheterna. Man markerade sitt avståndstagande från "etnisk registrering" som väckte tankar om bland annat rashygien. Flera menade att det handlade om att inte kränka de anställdas integritet.

Vid sådana intervjutillfällen frågade vi om synen på genusarbetet, där ojämlika villkor för kvinnor respektive män uppmärksammas. Sällan vände sig någon mot en sådan uppmärksamhet och det blev tydligt för oss att medvetenheten i den frågan nått djupare i människors medvetande och fått en mer självklar position. Både arbetet för förbättrad arbetsmiljö och genus kunde präglas av konkreta in-

satser och mätbara mål, vilket i regel saknades för etnisk mångfald. Som en mångfaldsansvarig på en myndighet uttryckte det:

Folk värjer sig kring de här frågeställningarna. Det är intressant att fundera på varför de värjer sig. För vi värjer ju oss inte kring frågeställningar som rör barn och ungdom eller kring kvinnor och jämställdhet på samma sätt. Vi har tagit upp diskussionen och det är väl ingen direkt som kan svara på varför organisationen värjer sig kring dessa frågor.

Inte heller vi fick riktigt svar på frågan varför ämnet om immigranternas positioner väckte så starka känslor och samtidigt så svagt engagemang hos de tillfrågade.² På sina håll fanns det till och med ett öppet motstånd mot att inte lyfta fram förhållandena inom den egna myndigheten eller institutionen. Detta handlade dock inte om en enkel kraftmätning mellan dem som var för eller emot. Det svaga engagemanget var snarare ett resultat av en motsägelsefull och komplex process, där man framförallt anförde det problematiska med att aktivt inkludera en bredare etnisk mångfald, samtidigt som man ansåg sig vara för en sådan utveckling. Ett ganska typiskt förhållningssätt kan illustreras med följande svar som en administrativ chef gav på frågan om man hade någon mångfaldsplan:

Ingen särskild, vi har det här med kränkande särbehandling, diskriminering som vi fört in då i vår policy, när det gäller olika etnisk bakgrund och sexuell läggning och allt detta. Men det finns ingen plan där vi säger att vi ska ha X antal färgade anställda, vi ska ha X antal homosexuella eller någonting sånt, eller med olika religioner. Det finns det inte och det kommer det inte att finnas heller. För vi ser inte att det är viktigt så att säga. Viktigt det är att vara helt neutral när det gäller mångfald. Alltså om någon söker och är homosexuell så får de jobbet, det är inga problem för oss, verksamhetens karaktär är sån. Och samma sak gäller färgade och så vidare. Vi registrerar inte. Alltså det artistiska är det som betyder nåt, det är inte administration och teknik som är det som är viktigt. Jag uppfattar att det inte går att göra våld på det artistiska.

Det är framförallt två teman som kan sägas vara typiska i detta citat. Det ena temat rör den förmedlade självbilden att vara neutral och öppen, ett vanligt förhållningssätt bland institutionernas företrädare och som återkom såväl i årsredovisningar som i enskilda intervjuer. En tendens i vår undersökning var att denna självuppfattning framförallt förmedlades av chefer inom institutioner som

² Under studien kom vi också i kontakt med några engagerade och kunniga chefer, vilka arbetade aktivt med mångfaldsfrågorna. Deras strategier och bevekelsegrunder återfinns i rapporten *Tid för mångfald* (Pripp, Plisch & Printz-Werner 2004).

så gott som helt saknade en etnisk mångfald bland sina anställda på olika nivåer. Institutioner som arbetade medvetet och aktivt med frågan var betydligt mer självkritiska och noga med att påtala medarbetarnas egna subjektiva roller i bland annat rekryteringsprocesserna.

Ett annat vanligt tema från citatet ovan är hur man per automatik associerade frågor om mångfald med risker att göra ”våld på det artistiska”. Bilden av mångfalden sattes på så vis i ett motsatsförhållande till bilden av konstnärlig kvalitet, som en binär opposition. Enligt denna logik blev inkluderingen av människor som invandrat något som hotade själva livsnerven i institutionernas och myndigheternas verksamhet: konstnärlig kvalitet och kompetens. Detta tema återkom i olika tappningar hos en rad myndigheter och institutioner och bidrog till ambivalens inför hur man skulle förhålla sig till en ökad etnisk mångfald, ett tema som jag utvecklar längre fram i artikeln.

Resultatet av vår studie visar på bristfälliga kunskaper och ett svagt engagemang för mångfaldsfrågor bland kultursektorns befattningshavare (givetvis med ett flertal undantag). Man varken drev eller förankrade den här typen av frågor särskilt starkt. Snarare valde de flesta, enligt vår tolkning, att gå fram försiktigt för att följa och vänta in utvecklingen. Man planerade inför eller författade ganska allmänt hållna mångfaldsplaner. Kännedomen om den egna mångfaldsplanen eller policyn var generellt sett bristfällig. Administrativa ledare kunde inte oväntat bäst redogöra för innehållet i planer och policys. Hos de högsta cheferna (GD, VD och motsvarande) varierade kunskaperna om innehållet stort. Sämst var kunskaperna bland verksamhetsansvariga.

Erfarenheter säger att internt mångfaldsarbete måste förankras aktivt uppifrån och att det övergripande ansvaret måste förläggas högt upp i en organisation. Man kan inte förvänta sig att arbetet avdelningsvis sköter sig självt (Edström & Printz-Werner 2004, Mlekov & Widell 2003). Även om frågan diskuteras inom en organisation innebär ett begränsat intresse från ledningen att kunskaper och framförallt engagemang inte når fram till bland annat enhetschefer som rekryterar. Det är omvänt svårt för en engagerad och kunnig avdelningschef att få gehör i en organisation där frågan inte lyfts. Susanne, avdelningsansvarig inom en stor organisation, där knappt någon förutom servicepersonalen hade utländsk bakgrund, berättade följande om förankringen:

Ja alltså när det gäller personal och sånt där så tror jag inte att den diskussionen knappast finns. Jag vet inte vad de personalansvariga har svarat, men det är klart att det finns en allmän önskan om mångfald i rekrytering och sånt det utgår jag ifrån. Och det står det väl i regleringsbrevet att man ska ha också. Men vi är som de flesta institutioner rätt så svenska medelålders grå, det är ju så. Så det tror jag nog, men det får ni höra med personalsidan hur de ställer sig.

Vi kunde avläsa en samstämmighet mellan graden av engagemang hos högsta ledning och hos verksamhetsansvariga längre ner i organisationerna; en engagerad och initierad ledning hade ofta insatta medarbetare. Inom institutioner där ledningen saknade kunskaper om och argument för ett internt mångfaldsarbete kunde vi möta samma frågande attityd hos avdelningschefer och motsvarande inför våra frågeställningar. Givetvis fanns det avvikelser från detta mönster, särskilt bland medarbetare som hade tväretniska sociala nätverk i sitt privatliv.

Graden av engagemang verkade också ha att göra med hur man resonerade om relationen mellan medarbetarna och omgivningen. ”Det viktiga är inte vilka vi är utan vad vi gör”, menade en ledare. En annan institutionsföreträdare, som framgångsrikt drivit mångfaldsfrågan, resonerade på följande vis:

Jag rekryterar aldrig med etnicitet eller kön som grundpremiss, det handlar om folk som har kvalifikationer. Men jag har en grundpremiss. Att de människor som du inte har i din organisation, har du heller inte bland dem som intresserar sig för din verksamhet. Det är egentligen väldigt banalt, och samtidigt kontroversiellt. När jag annonserar ut en tjänst får vi 200 ansökningar av såna som mig, enormt välmeriterade kvinnor, dom har hur mycket som helst av erfarenheter, fantastiska betyg. Men jag kan inte anställa dem, jag kan inte förvänta mig att få en mångfaldig publik om arbetsplatsen är homogen, då får du inte en heterogen publik.

I undersökningen studerade vi även regleringsbrevet som styr och ställer krav på institutionernas målsättningar, verksamheter och resultatredovisningar. Vår slutsats var att kraven på etnisk och kulturell mångfald var lågt ställda när det gäller internt förändringsarbete, verksamheternas inriktningar och redovisning av konkreta resultat. Flera av de intervjuade menade att de saknade direktiv för den här typen av preciserade frågor som man därför inte ansåg ligga i den berörda institutionens eller myndighetens uppdrag. Det gav intrycket av att det moraliska ansvaret kunde förflyttas mellan de

inblandade, mellan institutionernas avdelningar, mellanchefer, högsta ledningar och ansvariga på departementet.

Att engagerat och initierat förankra mångfaldsfrågorna från högsta instans är som sagt en grundsten. Om så inte sker blir effekten inte bara att förändringar uteblir. När det moraliska ansvaret förflyttas mellan olika nivåer i beslutshierarkierna lämnas även utrymme för befästande av stereotyper om – och en risk för dehumanisering av – marginaliserade befolkningskategorier (Bauman 1994).

Exkluderande nätverk

Kulturinstitutionerna och kulturmyndigheterna omgav sig med starka och omfattande nätverk enligt de intervjuade. Chefer berättade om hur man ofta rekryterade redan kända eller rekommenderade utställningsproducenter, regissörer, skådespelare, projektledare m.m. Man ansåg sig då inte behöva annonsera ut tjänster på grund av vetskap om vilka som skulle kunna komma ifråga. På sina håll sökte man att utöka mångfalden genom att uttrycka sådana önskemål i annonser, det vill säga via formella rekryteringskanaler. Samtidigt pågick en parallell rekrytering via informella vägar där mångfaldsaspekten ofta fick stryka på foten. Chefen för en institution berättade:

Vi har idag enbart två personer med utländsk bakgrund. Men det har vi sagt när det gäller mångfald och vi går ut och rekryterar, att vi gärna ser människor med olika kulturell bakgrund. Vi har inte rekryterat på länge, men det kommer att stå i annonserna. Och dom rekryteringar som varit är projektrekryteringar och då har vi inte gått ut och annonserat utan det har varit ganska givna personer som vi gått ut och jobbat med, konstnärer och så vidare. Men när vi går ut med reguljär annonsering har vi fastställt att vi ska ha den skrivningen. Sen har vi fastställt att när det gäller att få in praktikanter ska vi se till att vi får med även andra nationaliteter då.

Vi vet inte hur omfattande nätverksrekryteringen var inom de studerade organisationerna. Vi kan dock konstatera att det var något som ofta fördes på tal då vi diskuterade tillsättning av såväl administrativa tjänster som uppdrag inom produktionsledet. På en stor institution berättade den ansvariga personalchefen att rekryteringen inte skedde genom annonser längre. Hon menade att verksamhetsfältet inte var större än att de aktuella kandidaterna redan var kända för rekryterarna. Man berättade också om hur det kunde

finnas en kader av – ofta unga – personer som gjorde sig påminda på olika sätt för att få komma in och jobba. Dessa personer utgjordes exempelvis av tidigare projektanställda, studenter som arbetat tillfälligt som praktikanter eller andra unga personer som själva bekostat meriterande utbildningar och skaffat sig erfarenheter internationellt, eller som gjort sig kända för institutionerna via andra kontaktvägar.

I en studie om mångfald i kommunala organisationer konstaterar Nina Edström och Saara Printz-Werner (2004) att nätverksrekrytering är betydligt vanligare högre upp än på lägre nivåer i organisationerna. Den etniska mångfalden var – omvänt – större bland personal med serviceyrken än den var bland anställda på ledande poster. Bilden som de intervjuade gav av den statliga kultursektorn stämmer väl överens med mönstret inom de kommunala organisationerna – med avtagande mångfald och mer nätverksrekrytering högre upp. Såväl inom kommunerna som inom kultursektorn valde man att rekrytera via nätverk av bland annat kostnadsskäl. Det var både ekonomiskt och tidsmässigt mer kostsamt med utannonseringar och omfattande urvalsprocesser. Man menade att annonser ändå inte ledde till att de mest lämpade personerna sökte jobben.

Även om nätverksrekryteringarna kunde motiveras ekonomiskt motverkade sådana förfaranden en utökning av mångfalden bland de anställda (jfr Tilly 2000). Man omsatte med andra ord ett sammanbindande socialt kapital, som stärker banden mellan redan inkluderade kategorier, istället för att utveckla ett överbryggande socialt kapital, nödvändigt för att kunna skapa en övergripande medborgargemenskap med fler befolkningskategorier inkluderade (jfr Borevi 2002:43f).

Ungefär 65 procent av alla rekryteringar i landet går via informella nätverk och kanaler (Bethoui 2004). Enligt de intervjuade var siffran inom vissa delar av kultursektorn betydligt högre. Sverige kännetecknas av en etniskt segmenterad arbetsmarknad och en starkt segregerad bostadsmarknad. Om en betydande del av rekryteringen sker via informella kanaler, innebär det med stor sannolikhet att även dessa kanaler följer arbetslivets och bostadsmarknadens demarkationslinjer, det vill säga följer sammanbindande informella kanaler istället för överbryggande.

Bruket av inkluderande kontaktvägar, som inte sträcker sig över segregationens demarkationslinjer, skapar gemenskaper som är lika starka som den uteslutande effekt som åstadkoms gentemot dem som hamnar utanför. Ofta är sådana uteslutningsprocesser osynliga

för den som ingår i gemenskapen; vägen verkar ligga öppen för alla som vill komma in och delta. För att bryta sådana mönster krävs till exempel förändrade rekryteringsförfaranden och att man aktivt skapar heterogena i organisationer där medarbetarnas olikartade sociala nätverk sträcker sig tvärs över segmenteringens och segregationens gränser (jfr Edström & Printz-Werner 2004).

Människor som ingår i ett gemensamt nätverk med starka band tenderar dessutom att handla på ett likartat sätt och central information har en förmåga att stanna mellan dem som ingår (jfr Pripp 2001). Svaga sociala band och nätverk ger människor fler handlingsalternativ och kontaktvägar samt har en viktig potential då det gäller rekrytering inom arbetsmarknaden (Granovetter 1973). De svaga mer vidsträckta nätverken är avgörande framförallt när det gäller informations spridning som sträcker sig utanför de starka gemenskaperna. Dessa svaga nätverk visar hur våra sociala kontakter på mikronivå är sammankopplade med strukturella effekter på ett makroplan (Granovetter 1973).

Den uteslutande effekt, som många aktörers nätverkande skapade, var vad vi förstod inte alltid avsedd eller överblickbar för enskilda individer. Det var ofta en produkt av vardagliga rutiner och arbetssätt inom organisationerna för att hålla nere kostnader få dem att fungera så smidigt som möjligt (jfr Tilly 2000).

Trots att institutionerna präglades av dålig ekonomi och låg personalomsättning, hade ett stort antal av dem samtidigt vad vi benämner "rörliga delar". Dessa delar präglades en av rörlighet genom att man anlidade artister, regissörer, skådespelare, utställningsproducenter, dokumentatörer, analytiker, utvärderare, säsongsanställd extrapersonal, vikarier, diverse projektledare och projektanställda och värdar av olika slag. Några institutioner hade börjat ta in mångfaldsaspekten vid rekrytering av värdar och kassapersonal medan de allra flesta menade att de inte uppmärksammat sådana möjligheter att skapa en förändring med omedelbar verkan.

De tillfrågade cheferna pekade särskilt på problem med ekonomin, som en av orsak till att man inte satsat tillräckligt på en breddad rekrytering. De ekonomiska problemen sades bland annat bero på att anslagen inte följt kostnadsökningar på grund av höjda lokal-kostnader, löner, ersättningar och fler uppdrag, m.m. Det vanliga var att man tvingades till nedskärningar i verksamheterna, inte minst bland den egna personalen. Det kunde vara just personer med utländsk bakgrund som fick sluta på grund av att de var projektanställda, tillfälligt anställda eller kommit in sist i organisatio-

nerna. Pressade organisationer tenderar att motverka ökad mångfald och jämlikhet (Tilly 2000); på kort sikt är det är mindre kostsamt att följa invanda rutiner, kopiera beprövade lösningar och organisationsformer. Framförallt är det mindre kostsamt och riskabelt att rekrytera igenkännbara medarbetare genom upparbetade nätverk än att utsätta organisationen för förändringar och höga transaktionskostnader. När dessutom utrymmet med ”eftersträvsansvärda resurser” blir mindre – i detta fall arbete och uppdrag inom den statliga kultursektorn – tenderar människor att organisera sig i parställda och ojämlika kategorier utifrån klass (över/medel-under), kön (män-kvinnor) och/eller ursprung (inhemsk befolkning-immigranter/minoriteter) (Tilly 2000). Ojämligheten ”byggs in” i organisationerna med bland annat hjälp av att man utvecklar specificerade krav på kvalitet, kompetens och certifikat och tillämpar olika former av nätverksrekrytering, etc.

Bland de intervjuade fanns dem som framhöll att det måste råda särskilda villkor för rekrytering inom kultursektorn i allmänhet och i samband med konstnärlig verksamhet i synnerhet. Ett sådant villkor var att skapande människor måste få ha sin frihet och inte styras alltför mycket utifrån. Administrativt ansvariga ansåg sig ha svårt att påverka hur konstnärligt ansvariga och personer med spetskompetens rekryterade samarbetspartners och medarbetare, ofta av respekt inför ”konstnärliga värden”. I jämförelse verkade det dock lättare att ställa krav på den konstnärliga verksamheten utifrån en genusaspekt än utifrån etnisk mångfald. En ansvarig administratör berättade varför de inte lyckats skapa större mångfald bland de verksamma inom institutionen:

Nej alltså vi har inte aktivt haft någonting på det sättet. Men jag tror ju att problemet är utbudet för de här organisationerna, det är en oerhörd fokusering på själva kärnverksamheten och vi ligger ju efter när det gäller ledarutveckling. Ämnet har inte varit upp på det sättet. Men ofta är det ju så här också, om jag ska vara riktigt ärlig, rekryteringsbasen för cheferna inom de konstnärliga områdena, den sker i de egna leden. Den konstnärliga processen är ju ingen demokratisk process.

I vår undersökning anser vi oss inte vara tillräckligt insatta i olika konstarter och genrer för att kunna föra en initierad diskussion *om* och i så fall *hur* hävdande av kvalitet används som ett hinder för en ökad etnisk och kulturell mångfald. Utifrån vårt material kan vi dock konstatera *att* sådana resonemang anfördes av företrädare inom olika sektorer inom kulturlivet. Vi kan också konstatera att

frågan debatteras bland initierade. En av dem är Hans Hedberg, dekanus på den Konstnärliga fakulteten vid Göteborgs universitet. I rapporten *Varför går det så snett II?* (Furmark 2004:55) säger han följande i en intervju:

Många av kulturinstitutionerna arbetar med ett gammalt, nedärvt kvalitetsbegrepp. Ett begrepp som skapats, på vissa institutioner under århundraden och av kunglig nåd, av en kulturens maktelit med funktion att utesluta de som inte kan koderna och sådant som inte kan betraktas som "god smak". Genom detta sätts grundläggande demokratiska rättigheter ur spel; "din historia har för oss inte mening, därför får du inte berätta den". De verk, vars upphovsman/kvinna varken förstått överenskommelserna och/eller förhåller sig till dem stämplas; dålig kvalitet.

Hedbergs resonemang påminner om diskussionen som förs i utredningen *Genus på museer* (Ds 2003:61) där författarna konstaterar att det ytterst är en demokratisk fråga om vad det kan innebära att inte finnas representerad på kulturinstitutionerna.

Mångtydighet³

De tillfrågade lade in en rad innebörder i begrepp som kultur och kulturell mångfald. De flesta framhöll naturligt den estetiska varianten syftande på konstformer, stilar, genrer, m.m. Det estetiska begreppet sammanfördes även med det antropologiska då man beskrev olika kulturers och etniska gruppers uttryck och kulturarv. Därtill kunde vi spåra betydelser som odling, kvalitet och förfining, exempelvis då man förde risken för kvalitetssänkning på tal. Medan det estetiska begreppet framhölls som något dynamiskt och stätt i rörelse gavs det antropologiska ett mer essentialistiskt innehåll. Det var ovanligt att man kom in på innebörder som hybridisering och kreolisering, det vill säga blandformer och sammansmältningar av olika sociala omständigheter och kulturella uttryck (Canclini 1995, Hannertz 1992).

Vanligt var däremot att de intervjuade talade om kulturell mångfald i dess bredaste bemärkelse, om människors olika erfarenheter, idéer och uttryck och olika sociala kategorier som kön, ålder, klass, sexualitet och funktionshinder. Man placerade sig därmed i en liberal tanketradition där utrymme bör ges åt många olika uttryck

³ Några delar av redogörelserna om mångtydighet och ambivalens har tidigare presenterats vid konferensen "ACSIS, Kulturstudier i Sverige", 13–15 juni 2005, se Pripp & Öhlander 2005.

och erfarenheter, vilka tillsammans står för något dynamiskt och gott (jfr Lundberg, Malm & Ronström 2000, Taylor 1994). En chef för en institution svarade följande på en fråga om vikten av en ökad mångfald i organisationen:

Alltså, det var en av mina remarks när jag svarade på enkäten, nämligen att mångfald hos oss inte är liktydigt med etnisk mångfald, utan vi har ju hela vårt uppdrag att verksamheten ska vara så mångfaldig som möjligt. Men när du frågar om vi har någon mångfaldsplan så är svaret ja, nämligen att ha en så stor mångfald som möjligt i vårt arbete, men det är ju en allmän policy. Det är ett alldeles vanligt konstnärligt planeringsarbete det här. När vi har rekryterat personal under de senaste åren, har det ju varit för att vi haft en vakans med ett preciserat uppdrag, för att behovet uppstod. Ur min aspekt så är det fackkunskapen som är den viktigaste. Vi tror fortfarande på kompetensfaktorn som den viktigaste rekryteringsgrunden.

I intervjuerna var det vanligt med sådana glidningar som i citatet; frågor om internt mångfaldsarbete besvarades dels med redogörelser för särskilda kompetenskrav och dels med hänvisningar till variationen i verksamheten. Det var som om det låg i sakens natur att kulturproduktionens innehåll och budskap alltid kunde lyftas fram för att bemöta frågor om representation. Inte sällan kom de intervjuade in på hur själva verksamheten, präglad av artisteri, konstnärskap och humanism, borgade för en öppenhet inför olikheter på alla tänkbara områden. Man markerade på så vis också hur den antropologiska innebörden av kultur endast utgjorde en liten del av hela den kulturella mångfalden. Det blev som en naturlig förevändning, att man inte var enkelspårig och snäv, utan tvärtom vidsynt och öppen inför allas erfarenheter, idéer och uttryck. Mångtydigheten understödde med andra ord logiker – och levererade argument – för att inte särskilt inrikta sig på representationen av artister och kulturarbetare tillhörande kategorier som idag är starkt underrepresenterade.

Intressant är att under intervjuernas gång användes ändå benämningar som ”kulturell mångfald” synonymt med en mångfald etniciteter och etniska grupper. Det etniskt svenska konstutövare producerade förknippades så gott som aldrig med deras etnicitet på det sätt som påtagligt ofta var fallet med konstutövare med utländsk bakgrund. En etnisk tillhörighet som inte är svensk stod sällan fri utan knöts till speciella företeelser och uttryck. Mångfalden förknippades under samtalen med det exotiska och annorlunda; den

präglades av förståelseformer med anknytning till koloniala och orientalistiska diskurser (jfr Kamara 2004, Sawyer 2005). Till detta tema återkommer jag under rubriken ambivalens.

Begrepp som mångkultur och det mångkulturella användes vanligtvis deskriptivt i syfte att beskriva en mosaik bestående av många gruppers kulturella traditioner och uttryck (jfr Westin 1999). Dock fick dessa begrepp ändå normativa innebörder i och med att de vanligtvis syftade på människor och uttryck med ursprung utanför västvärlden, där det som definierades som svenskt inte ingick. Endast ett fåtal sade sig stå för en mångkulturalism, där jämlikhet och lika inflytande mellan olika gruppers står i fokus.

Kultur tillhör kategorin *nyckelbegrepp*, vilka kännetecknas av flerfaldiga betydelser som lagrats under skilda tidsepoker och i olika kontexter (Brylla 2003, Wierzbicka 1997). Kultur är med andra ord *hyperkomplex* i och med att dess lagrade menings-sammanhang finns latent närvarande och kan aktiveras för skilda avsikter i nuet (Öhlander 2005a). Till dess hyperkomplexa egenskaper hör också att rakt motsatta innebörder kan aktiveras samtidigt.⁴

Kulturbegreppets hyperkomplexa innebörder och tillämpningar visade sig på många vis i vår studie. Det användes centralt och normerande i institutionernas kärnverksamheter. Det användes både för att legitimera och parera frågor om makt och inflytande. Det gavs en uppsättning innebörder, som kan kopplas till olika historiska och nutida sammanhang (som nationalismens och kolonialismens epoker, den äldre betydelsen odling och förfining, osv.). Det användes för att legitimera egna synsätt på normalitet och kvalitet, samtidigt som det kunde användas för att nedvärdera och beskriva sådant som hamnade utanför. Det var vanligt att kulturlivets företrädare både anammade och tog avstånd från kulturbegreppets antropologiska innebörder; man ogillade att fokusera människors ursprung samtidigt som sådana kulturella förståelseformer dominerade i hur man tolkade och förstod personer med utländsk bakgrund.

Den kulturella hyperkomplexiteten erbjöd förutsättningar för en kontraproduktion, där mångtydigheten skapade motsatta krafter; bevekelsegrunderna tog ut varandra, hindrade institutionerna och myndigheterna att skapa bäring i arbetet med att inkludera en bredare mångfald bland sina medarbetare. Mångtydigheten kom att

⁴ Kultur är också ett nyckelbegrepp i så måtto att det kan ges både negativa och positiva innebörder, det lämpar sig för en vag retorik och ett oprecist innehåll samtidigt som det har en central och normerande ställning. Nyckelbegreppen är ofta laddade, omdebatterade och bidrar genom olika ordkombinationer och sammansättningar till både särskiljning/klassificering och hierarkisering.

aktiveras som en motkraft var gång kraven på inkludering av befolkningskategorier i marginalen kom på tal, oavsett om detta var de inblandade aktörernas avsikter eller ej.

Ambivalens

En ytterligare mekanism som vi identifierade som exkluderande var vad vi benämner ambivalens, vilket här står för den omfattande uppsättning av tveksamheter och problematiseringar som väcktes hos de tillfrågade genom att tillämpa särskilda förståelseformer för personer och grupper som förknippas med etnisk mångfald.

Det vore dock fel att säga att de tillfrågade företrädarna var alltigenom negativt inställda till frågan. De allra flesta önskade att den egna institutionen bättre skulle spegla det omgivande samhället. De hävdade att det också var en demokratisk rättighet att olika befolkningskategorier skulle finnas representerade. En spridd åsikt var att fler personer med olika ursprung skulle gynna organisationerna och göra dem mer vitala och utvecklingsbara. Denna hållning påminner om det som kallas ”diversity management”, som hävdar vinsten med en blandad organisation (jfr Edström & Printz-Werner 2004). Ytterligare en åsikt som delades av några var hur en ökad mångfald med nya influenser utgjorde en förutsättning för konstens dynamiska utveckling. Det fanns också företrädare som lyfte fram nödvändiga förändringar i synen på kulturarv, hur ett svenskt kulturarv måste inrymma fler befolkningskategoriers berättelser och historieber. De positiva förhållningssätten framhölls dock ofta fåordigt och vägde lätt gentemot den sammantagna mängd av tveksamheter och problem som anfördes då temat kom på tal.

Till tveksamheterna hörde att ämnet kändes nytt och ovant, att det var ”det nya Sverige”, som man inte hunnit med att anpassa sina verksamheter till. Liknande skrivningar fann vi även i årsredovisningarna. Det nya landet hade förvisso funnits där sedan immigrationen tog fart under mitten av sextiotalet. Denna period motsvarar fram till idag ett yrkesverksamt liv. De tillfrågade upplevde dock att kraven på att inkludera människor med olika ursprung blivit fler och tydligare under senare år.

Till de ambivalenta förhållningssätten hörde även tveksamheten inför alltför snabba förändringar. Ett återkommande drag i såväl intervjusvar som i årsredovisningar var beskrivningar som pekade på hur immigranternas inträde i kultursektorn måste handla om

långsamma och långsiktiga förändringsprocesser. Ett snarlikt förhållningssätt var att hävda hur man var i färd med att tillsätta utredningar och arbetsgrupper för att utreda frågan, utveckla handlingsplaner och skapa konsensus inom organisationerna. Vi mötte en utbredd avvaktan inför resultaten av dessa initiativ. Det var som om man önskade att lösa alla tänkbara problem i förhand, innan mötet med "det nya Sverige" skulle bli allvar.

Den här lite tveksamma och defensiva hållningen fick sin näring av de bilder som förmedlades av den etniska och kulturella mångfalden. Dessa bilder återgavs framförallt genom vad vi benämner *etniska berättelser*. Det var berättelser som gemensamt formade en svensk etnicitet genom beskrivningar av olika individer och grupper tillhörande invandrarkategorin. Denna kategori betecknade framförallt immigranter, och deras barn, med ursprung utanför västvärlden och i viss mån östra Europa. Sällan uttryckte redogörelserna svenska egenskaper explicit. Det handlade mer om en underförstådd normalitet som mejslades fram genom beskrivningar av invandrarna i förhållande till en föreställd svensk gemenskap och dess placering i världen.

Sådana berättelser innehöll beskrivningar och förklaringar av "invandrades" egenskaper, värderingar och normer och därav anledning till att de inte söker sig till kulturinstitutionerna. I en återkommande berättelse beskrevs hur människor från vissa länder/kulturer främst värderade att tjäna pengar, en möjlighet som saknades inom kultursektorn och därför gjorde denna ointressant för dem. Man förklarade också att kulturlivet inte ansågs som fint eller eftertraktat bland människor från vissa delar av världen.⁵ En liknande berättelse handlade om hur stora kulturinstitutioner saknades på många av världens landsbygder och att invandrarna därför var rädda för pampiga byggnader, som dessutom mest befolkades av medelklassvenskar. Man påtalade också att det fanns en utbredd rädsla bland invandrare för allt som förknippas med stat och myndigheter, eftersom många kommer från totalitära stater och tidigare varit förföljda i sina hemländer.

Ytterligare en redogörelse var att invandrare saknar kunskaper om möjligheterna i det svenska samhället och om hur det fungerar. Andra återkommande och väl spridda berättelser handlade om hur

⁵ De etniska berättelserna om kulturens låga status i vissa länder och regioner kan ses som paralleller till eller varianter av de klassberättelser som florerar i kulturlivet. Dessa klassberättelser tar exempelvis fasta på att kultur inte är något eftersträvanvärt inom arbetarklassen, vilket anges som anledningen till att unga personer ur denna klass inte söker sig till konstnärliga utbildningar (Furumark 2002, 2004).

invandrarungdomar hindrades av sina föräldrar och deras normvärldar. Det kunde till exempel handla om hur föräldrar hindrade invandrarflickor att utbilda sig eller att arbeta självständigt inom kvalificerade och "fria" yrken.

I berättelserna framhölls även hur bristen på mångfald inom institutionerna kunde bero på kommunikationssvårigheter; problemet, menade man, hade att göra med invandrarnas sämre förmåga att till sig information, bland annat beroende på bristande språkkunskaper och att de var svåra att nå via vanliga informationskanaler. Talet om kommunikationssvårigheter byggde på ett underförstått antagande att problemen skulle kunna undanröjas om invandrarna förstod mer och informerades bättre. Konsekvensen av denna logik var att det skulle krävas alltför kostsamma insatser för att tillräckligt kunna "nå ut" till invandrarna. Man skulle kunna tolka sådana slutsatser om de "extra resurskrävande" som ett uttryck för att kulturinstitutionerna och kulturmyndigheterna inte såg personer med utländsk bakgrund som naturliga delar av sina normala organisationer, normala verksamheter och normala publik- och brukargrupper.

Genom de etniska berättelserna uttrycktes även farhågor för att en särskild uppmärksamhet på etnisk och kulturell mångfald ändå bara skulle locka invandrare tillhörande en medelklass. Vi är osäkra över hur vi ska tolka detta vaknande klassintresse, exempelvis om liknande ambivalenta klassdiskussioner infinner i samband med frågor om delaktighet utifrån funktionshinder och genus.

Som skildrades ovan kom flera av de intervjuade cheferna per automatik in på risker för kvalitetssänkning och minskad kompetens, när mångfaldsfrågan kom på tal. Det var vanligt att kulturell mångfald förknippades med "amatörism" och inte med professionella artister och kulturarbetare. I museisammanhang kunde ökad etnisk mångfald innebära samarbeten med etniska föreningar och grupper som bjudits in att medverka i utställningar. "Invandrare" beskrevs ibland som krångliga att samarbeta med, alltför subjektiva och koncentrerade på sina särintressen. Sådana associationsbanor och ambivalenta funderingar uttrycktes även av intervjuade som i övrigt var engagerade i postkoloniala frågor och som förhöll sig kritiska till sina egna institutioners "kulturimperialistiska" och "nationalistiska" tradition. I institutionernas årsredovisningar beskrevs arbetet med etnisk och kulturell mångfald bland publiken i termer av samarbete med SFI, skolor i förorter och liknande, vilket gav en sammantagen bild av människor i behov av lärande, utveck-

ling och i behov av att förstå ”koder” inom den svenska kulturen i allmänhet och inom kulturlivet i synnerhet.

Den här typen av tvivel/ambivalens, som jag försökt att ge en kortfattad beskrivning av, skapade vad vi menar svåråtkomliga utslutningseffekter, där varje enskild persons förhållningssätt inte behöver upplevas som vare sig hårddraget eller särskilt kontroversiellt. Det var hållningar som inte behövde bygga på diskriminerande uppsåt hos dem som intog dem. Enskilda funderingar kunde även bygga på erfarenheter av förhållanden i verkliga livet, men dessa överväganden skapade tillsammans en gemensam effekt, en exkluderande mur och demarkationslinje. Den så kallade mångfaldens förmodade fördelar slukades bokstavligen av bilder av dess förmodade problem.

De etniska berättelserna innehöll även ett mått av självkritik. Kritiken innebar att man inte lyckats rekrytera människor med utländsk bakgrund och att ansvaret ytterst vilade på den egna institutionen eller myndigheten. Samtidigt byggde denna självkritik på att man inte lyckats bemöta det annorlunda bestående av personer: med särskilda behov av lärande och utveckling, med kommunikationssvårigheter, med särskilda rädslor, identitetsproblematiker och värderingar. I förlängningen betydde detta att ett sammanhängande mönster med marginalisering av personer från stora delar av världen ytterst förstods utifrån de marginaliserade individernas egenskaper, däribland deras etniska och kulturella tillhörigheter.

Avslutande diskussion

I beskrivningarna av de andra mejslades det som sagt ut ett slags svenskhet, här hos kulturinstitutionerna och deras företrädare. Detta svenska beskrevs indirekt som något kulturlöst, eller i alla fall som något mer neutralt i förhållande till de andras subjektivitet och kulturbundenhet. Det svenska kunde även framstå som något kulturellt ”längre gånget” gentemot de andras värderingar om bland annat könsroller och ovana vid det moderna samhället. Kultur gavs med andra ord innebörder som för tankarna till ett system av hierarkiskt inordnade utvecklingsstadier. Denna manifestation av den nationella gemenskapen frammanades inte nödvändigtvis genom krav på ”svenska” kulturella uttryck och budskap. Tvärtom fanns det en öppenhet och en nyfikenhet inför nya influenser och uttryck. Detta etnos framträdde istället mer implicit genom 1) led-

ningars svaga intresse och engagemang för inför utmaningar och alternativ till den föreställda svenskheten, 2) nätverk som höll den etniska och kulturella mångfalden utanför, 3) aktivering av det mångtydiga då maktfrågor ställdes på sin spets samt inte minst i 4) ambivalensen inför hur man skulle bemöta människor med ursprung utanför västvärlden och tolka utanförskapets egentliga orsaker.

Mångtydiga och ambivalenta förhållningssätt, som förlägger orsakerna bakom hela mönster av underordning till egenskaper hos enskilda individer, är ett fenomen som förekommer överlag på arbetsmarknaden, både i ett historiskt och i ett globalt perspektiv (Tilly 2000). En forskare, som vill uppfattas som trovärdig, måste utesluta en mängd variabler gällande individuella egenskaper hos de exkluderade; det kan handla om kulturella karakteristika, boendeförhållanden, vistelsetid i Sverige, utbildning, utbildningens översättbarhet, språkkunskaper och humankapital. Dessa möjliga förklaringar måste först upprepas som ett mantra innan forskaren övertygande kan påvisa diskriminerande handlingar hos en majoritetsgrupp. Bevisbördorna är med andra ord olika beroende på vilken part i exkluderingsprocessen som forskaren synar (Tilly 2000).

Hur kan man då förklara varför människor är så ambivalenta inför fakta, som exempelvis pekar på diskriminerande mönster? En orsak kan vara det stora inflytandet av stereotyper om minoriteterna. För det första underhålls stereotyper genom empiriska belägg, exempelvis genom undersökningar som pekar på minoritetsgruppers avvikande kulturer, överrepresentation bland kriminella och bristande språkkunskaper (jfr Bhabha 1994:66).⁶ Djupt förankrade stereotyper ges faktiskt tolkningsföreträde före fakta som utmanar en majoritets egna kulturella självbilder. De är framförallt verksamma som förklaringar till mönster av social ojämlikhet. En majoritet brukar inta en ambivalent hållning även då den konfronteras med fakta som inte motsäger stereotypa föreställningar (Bhabha 1994).

Osäkerheten inför hur man *egentligen* ska tolka diskriminerande mönster ger ofta anledning till fortsatta kartläggningar och utredningar av just minoritetsmedlemmarna.⁷ Tvivlet ger också näring

⁶ Givetvis har även minoriteter stereotyper och föreställningar om andra minoriteter och om majoriteten. Poängen är här, enkelt uttryckt ur ett maktperspektiv, att majoritetens föreställningar om minoriteter har en avsevärt större effekt än minoriteternas uppfattningar av majoriteten, eftersom denna har tolkningsföreträde och stöd av en världsordning.

⁷ För exempel på den minoritetsinriktade modellen se Hosseini-Kaladjahi 1998, Pred 1998, Pripp 2005. Kritiken som här levereras mot modellen är att den utesluter majoriteten som en delaktiga i segregationen. Det motsäger inte att exempelvis delar av Storstadsstyrelsen, som utgår från en utpräglad minoritetsmodell, varit framgångsrika (se Hosseini-Kaladjahi 2002).

till den *minoritetsinriktade modell* som dominerar dagens tänkande om och åtgärder för integration; den går ut på att om man höjer invandrarnas kompetenser bryts segregationen på bostads- och arbetsmarknaden. Majoriteten är inte inblandad i orsakskedjan utan återfinns istället som goda krafter, förebilder och hjälpare (Hosseini-Kaladjahi 1998, 2002, Pripp 2005). I exemplet från den statliga kultursektorn kan vi se hur denna modell dominerade institutionernas och myndigheternas förhållningssätt till mångfaldsfrågorna. Kultursektorn är i detta avseende inte unik; den minoritetsinriktade modellen dominerar stort även vid diskussioner om åtgärder på arbetsmarknaden, inom småföretagandet, i mediernas rapportering, inom hälso- och sjukvården, förskolan, skolan och vuxenutbildningen samt inom utredningsvärlden och det politiska fältet.⁸

Trots att immigranter i Sverige kommer från en mängd olika samhällen världen över – har olika, erfarenheter, utbildningar, kompetenser och färdigheter – delar många av dem en ekonomisk och social underordning. Denna underordning bildar ett strukturellt mönster som förklaras och förstås utifrån en minoritetsmodell och ett traditionellt antropologiskt kulturbegrepp i en tappning som utvecklats och inarbetats under kolonialismens epok (jfr Abu-Lughod 1991, Dahlén 1997, Eriksson, Baaz & Thörn 1999, Hall 1992). I en text om bruket av kultur inom olika empiriska fält, som sjukvården, arbetsmarknaden och kultursektorn, sammanfattar Pripp och Öhlander (2005:15):

I Sverige är nationalismen otydlig, nästintill något icke omtalbart. Men den är förmodligen lika stark som den går på ljudlöst fullvarv. Det som komplicerar, och som antagligen utgör en god grogrund för de ambivalenser vi tycker oss finna i våra material, är att den tystgående nationalismen existerar parallellt med ett välljudande ideal om etnisk och kulturell mångfald. Med andra ord existerar två krafter som drar åt olika håll, en drar mot en nationell enhetskultur och dess plats (överst) i ett hierarkiskt världssystem och en kraft som drar mot en social och kulturell komplexitet som uttryck för det nationella.

⁸ Se exempelvis Brune 1998, 2003, Carlson 2002, Dahlstedt 2005, Hosseini-Kaladjahi 1998, 2002, Motsieola 2003, Pripp 2001, 2002, 2005, Ronström, Runfors & Wahlström 1995, Runfors 2003, Öhlander 2005b).

Litteratur

- Abu-Lughod, L. 1991. Writing against culture. I: R. G. Fox (red.) *Recapturing Anthropology: Working in the Present*. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press.
- Arvastson, Karin, XXX 2002. *Miljonprogram och media*.
- Bauman, Zygmunt 1994. *Auschwitz och det moderna samhället*. Göteborg: Daidalos.
- Bethoui, Alireza 2004. Nätverksrekrytering och diskriminering av invandrare. I *Mångfald i kulturlivet*, Oscar Pripp (red.). Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Bhabha, Homi K. 1994. *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Borevi, Karin 2002. Världfärdsstaten i det mångkulturella samhället. Uppsala: Uppsala universitet, Universitetsbiblioteket. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala. (Diss.)
- Brune, Ylva (red.) 1998. *Mörk magi I vita medier: svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*. Stockholm: Carlsson.
- Brune, Ylva 2003. "Invandrare" i mediearkivets typgalleri. I: Paulina de los Reyes, Irene Molina & Diana Mulinari (red.). *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige. En festskrift till Wuokko Knocke*. Stockholm: Atlas.
- Brylla, Charlotta 2003. Die schwedische Rezeption zentraler Begriffe der deutschen Frühromantik. Schlüsselwortanalysen zu den Zeitschriften Athenäum und Phosphoros. Stockholm: Almqvist & Wiksell. (Diss.)
- Carlson, Marie 2002. *Svenska för invandrare – brygga eller gräns? Syn på kunskap och lärande inom SFI-undervisningen*. Göteborg: Department of Sociology: Göteborg University.
- Canclini, Néstor García 1995. *Hybrid Cultures. Strategies for Entering and Leaving Modernity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Dahlén, Tommy 1997. *Among the Interculturalists. An Emergent Profession and its Packing of Knowledge*. Stockholm: Department of Social Anthropology, Stockholm University. (Diss.)
- Dahlstedt, Magnus 2005. *Reserverad demokrati. Representation i ett månggetniskt Sverige*. Umeå: Boréa Bokförlag.

- Edström, Nina & Saara Printz-Werner 2004. *Mylla för mångfald. Om strategier och stöttstenar i kommunalt mångfaldsarbete*. Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Eriksson, Cataharina, Maria Eriksson Baaz & Håkan Thörn (red.). 1999. *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa.
- Ds 2003. *Genus på museer*.
- Furumark 2002. *Varför blir det så snett?* Stockholm: Konstfack.
- Furumark 2004. *Varför blir det så snett II? En rapport om konst och makt*. Stockholm: Konstfack; Liljewalchs; Mångkulturellt centrum.
- Giddens, Anthony 1993. Problems of Action and Structure. I: Philip Cassel (ed.). *The Giddens Reader*. London: MacMillan
- Granovetter, Mark S 1973. The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology* 78.
- Hall, Stuart 1992. The West and the Rest. Discourse and Power. I: Stuart Hall & Bram Gieben (eds.). *Formations of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Hannerz, Ulf 1992. *Cultural Complexity. Studies in the Social Organization of Meaning*. New York: Columbia University Press.
- Hertzberg, Fredrik 2003. *Gräsrotsbyråkrati och normativ svenskhet. Hur arbetsförmedlare förstår en etniskt segregerad arbetsmarknad*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet. (Diss.)
- Hoseini-Kaladjahi, Hassan 1998. *Fåglar i vattenspegel. Utvärdering av integrationsprojekten i Botkyrka kommun*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Hoseini-Kaladjahi, Hassan 2002. *Stora fiskar äter fortfarande små fiskar. Helhetsutvärderingen av storstadssatsningen i Botkyrka kommun*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Kamara, Ebrima 2005. Bort med primitivismen. Synliggör konstens funktion här och nu. I: *Mångfald i kulturlivet*. Oscar Pripp (red.). Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Kulturrådet 2005. *Omvärldsanalys*. Stockholm: Kulturrådet.
- Lagerkvist, Cajsa 2000. Arbetsliv i omvandling 2000:3. *Världar emellan? Frågan om etnisk mångfald i kulturlivet. Förstudie om invandrade kultur- och mediearbetares situation på arbetsmarknaden, med diskussion om vidare forskning*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Lundberg, Dan, Krister Malm och Owe Ronström 2000. *Musik, medier mångkultur. Förändringar i svenska musiklandskap*. Hedemora: Gidlunds förlag.

- Länsmusiken i Stockholm 2004. Kartläggningen av Etnisk och kulturell mångfald inom musik och scenkonst i Stockholms län.
- Mlekov, Katarina & Gill Widell 2003. *Hur möter vi mångfalden på arbetsplatsen?* Lund: Studentlitteratur.
- Motsieola, Viveca 2003. *Det måste vara någonting annat. En studie om barns upplevelser av rasism.* Stockholm: Mångkulturellt centrum/Rädda barnen.
- Pred, Allan 1998. *Even in Sweden.* Berkely, California: University of California Press.
- Pripp, Oscar 2001. *Företagande i minoritet. Om etnicitet, strategier och resurser bland assyrier och syrianer i Södertälje.* Tumba: Mångkulturellt centrum. (Diss.)
- Pripp, Oscar 2002. Media och levd erfarenhet. I: Oscar Pripp & Ingrid Ramberg (red.). *Fittja, världen och vardagen.* Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Pripp 2004. *Mångfald i kulturlivet.* Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Pripp, Oscar 2005. Den segregande välviljan. Kultur som makt. I: Magnus Öhlander (red.). *Bruket av kultur. Hur kultur används och görs socialt verksamt.* Lund: Studentlitteratur. (Under utgivning.)
- Pripp, Oscar, Emil Plisch & Saara Printz-Werner. 2004. *Tid för mångfald.* Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Pripp, Oscar & Magnus Öhlander 2005. Kulturbegreppets användningar och sociala betydelser. Paper presenterat på "ACSIS, Kulturstudier i Sverige", Linköpings universitet 13–15 juni 2005. Huddinge: Institutionen för språk och kultur, Södertörns högskola. (Opublicerat)
- Ronström, Owe, Ann Runfors & Karin Wahlström 1995. "Det här är ett svenskt dagis". *En etnologisk studie av dagiskultur och kulturmöten i norra Botkyrka.* Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Runfors, Ann 2003. *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar. En studie av hur invandrarskap formas i skolan.* Stockholm: Prisma. (Diss.)
- Sawyer, Lena 2005. Racialisation, Gender and the Negotiation of Power in Stockholm's African Dance Courses. I: *Race and Globalization: New Constructions of Blackness.* Kamari Clarke & Deborah Thomas (red.). Durham: Duke University Press.

- Taylor, Charles, 1994. *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*. Göteborg: Daidalos.
- Tilly, Charles 2000. *Beständig ojämlikhet*. Lund: Arkiv.
- Westin, Charles m.fl. 1999. SoS-rapport 1999:6 *Mångfald, integration, rasism och andra ord*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Wierzbicka, Anna 1997. *Understanding Cultures through their Key Word: English, Russian, Polish, German and Japanese*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Zahran, Mohammed (u.å.), Etnisk mångfald i kulturlivet. Ambitioner och verklighet. Göteborg: Arbetsförmedlingen Kultur Västra Region.
- Öhlander, Magnus 2005a. Inledning. I: *Bruket av kultur. Hur kultur används och görs socialt verksamt*. Magnus Öhlander (red.). Lund: Studentlitteratur. (Under utgivning)
- Öhlander, Magnus 2005b. Kulturbundna främlingar. Kulturresonemang i texter om invandrapatienter. I: Magnus Öhlander (red.). *Bruket av kultur. Hur kultur används och görs socialt verksamt*. Lund: Studentlitteratur. (Under utgivning)

8 Mångkulturella förorter eller belägrade rum?

Irene Molina

Det mest slående och frånstötande draget hos främlingar (strangers) är att de är varken grannar eller ”utlänningar” (aliens). Eller de är (kan vara – vem vet?) snarare – förvirrande, oroande, skrämmande nog – både och. Det vill säga socialt avlägsna men fysiskt nära. Bebyggare av ingenmansland – ett rum som är antingen normlöst eller markerat med för få regler för att göra orientering möjlig. (Bauman 1995:191)

I stadsdelen Gottsunda i södra utkanten av Uppsala har en process av rasifiering pågått från 1970-talet, vilken analyserats i avhandlingen ”Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet” (Molina 1997). Processen har bestått av bostadspolitik, stigmatisering av förorten, hantering av invandringspolitik både centralt och lokalt och selektiva förändringar i välfärdsförsörjning under 1900-talet. Stadsdelen Gottsunda kom, som många andra förorter byggda under miljonprogramstiden i Sverige, att bli känd som en invandrantätt förort, associerat med problem och kriminalitet. Den lokala sociorumsliga geografin har varit föränderlig under den analyserade fyra decennierna, och så är fallet även i dag. Den tes jag driver igenom det här kapitlet är att det s.k. *invandrantäta Gottsunda* har gått in i en ny process och trängs numera ihop både rumsligt materiellt och socialt. Från att ha konstruerats som en enhetligt annorlunda, icke svensk förort håller stadsdelen numera på att erövrats av vittheten då en åtminstone partiell avetnifiering verkar vara på gång. *Invandrantätheten* packas ihop, osynliggörs, belägras. De objektifierade invandrarna skall inte synas. Stadsdelen skall bli svensk igen. Den främsta orsaken till den här processen kan hänvisas till kommunens överhettade bostadsmarknad och brist på byggmark för egnahemsbyggandet. Det byggs villor i de välbärgade perifera områden av Gottsunda. Den nya bebyggelsen på extremt segregerade grunder ställer om villkoren och tendenserna för områdets lokala utveckling. Det håller på att utformas en ny politisk lokal ordning i Gottsunda där det i första hand är var-

ken den invandrade befolkningen, politikerna eller massmedierna som designar den nya agendan, utan snarare de starka aktörerna på bostadsmarknaden, villaborna. För att förankra analysen teoretiskt utvidgas här idén om belägring och undantagstillstånd. Förorter som Gottsunda blir undantaget till regeln, de är undantagna från svenskheten som norm. Den rasifierade invandrade befolkningen undantas likaså och belägras.

Den idealt planerade stadsdelen

I studien "Stadens rasifiering" träder en klar bild av Uppsalas Gottsunda som en segregerad och stigmatiserad förort fram. Gottsunda var dock som i princip alla andra stadsdelar/bostadsområden som föddes ur miljonprogrammet, tänkta att bli föredöme för den nya modernistiska stadsplaneringen. Miljonprogrammet betraktades av forskare och andra specialister, som en snabb och effektiv lösning på bostadsbristen och så mycket som en miljon bostäder färdigställdes under perioden 1965–1975 längs hela landet. Områden med höga betonghus, långt ifrån städernas centrum, många gånger med förhållandevis dålig service och otillräckliga förbindelser, blev snabbt uppfattade som mindre attraktiva bostadsmiljöer (SOU 1990:20). Som dess motståndare åberopade i den intensiva debatt som utspelades under 1970-talet, var Miljonprogrammet ett uttryck för en grannskapsplanering, där dess ursprungliga anglosaxiska ideal krossades under trycket av storskalighet och betong. På grund av en snabbt växande stigmatisering främst förmedlad av massmedier (se Ericsson, Molina oh Ristilammi 2002) av områdena som "sociala problem", och den förbättrade ekonomiska situationen, som gav även arbetarklassen större mobilitet på bostadsmarknaden, började redan vid slutet av 1970-talet de som hade råd snabbt söka sig till andra områden. Efter bara några år stod lägenheter tomma och hyresvärdarna fick problem att finna intresserade (svenska) familjer villiga att flytta till dessa starkt kritiserade områden. Samtidigt höll 1970-talets fortsatta invandring till Sverige på att ställa myndigheterna inför en hel del praktiska överväganden, som krävde snabba lösningar, inte minst vad gällde bostadsförsörjning. Flyktningfamiljerna tilldelades troligen utan någon större tanke på konsekvenserna för urban etnisk segregation, regelmässigt dessa lättillgängliga bostäder. Sedan dess har några av miljonprogramområdena präglats av en växande andel befolkning med utländsk bak-

grund. Rinkeby, Rosengård, Bergsjön och Gottsunda är möjligen ovanligt segregerade förorter men de har gemensamt att de har en högt etniskt blandad befolkningsstruktur.

Forskningen om Gottsunda har hittills främst anmält processen av *rasifiering* bestående av *bostadsdirigering*, *stigmatisering* och *segregering* av invandrade personer främst från utomeuropeiska länder. Dessa processer återkommer jag till senare i kapitlet. Det som nu tycks vara på gång är en process som motsvarar det som i urbanforskningsämmanhang kallas gentrifiering – ett slags förnyelse och statusupplyftning av det urbana rummet som ofta implicerar ett socialt utbyte av befolkning från fattiga till välbärgade boende. Avetnifieringsprocessen, eller den etniska rensningen som en av de lokala aktörer som jag kommer att återropa vill hellre kalla det, kan ses som det pris som en ”förnyelse” eller normaliseringen av det illa beryktade Gottsunda måste betala för att tas ur dess stigmatiserade tillstånd. Med hjälp av några lokala röster, ett par genomförda studier och teorin om undantagstillstånd och belägring kommer jag att berätta den nutida historien om den rasifierade stadsdelen Gottsunda i Uppsala.

Undantag och belägring

Enligt Bülent Diken, och med referens till den italienska filosofen Giorgio Agamben, vad Nazismen, i och med Auschwitz, på ett definitivt sätt förde till Europa var ”förläggningen”. *The camp*, med dess etimologiska ursprung i latin och med betydelsen ”fält”, definieras som en avgränsad plats för en tillfällig vistelse (Dahlstedt & Tesfahuney 2006). Förläggningen kan vara alltifrån ett fångläger till en gated community (Diken & Laustsen 2005). Agambens teoretiska resonemang har applicerats i flera olika sammanhang, men oftast associerat till flyktingarnas levnadsbetingelser, i till exempel flyktingförläggningar. En särskilt fruktbar användning av tankarna kring undantagstillstånd och belägring har gjorts för att uppmärksamma och förstå avhumaniseringen av människor som hålls i förvarsanläggningar under tiden utvisningsbeslutet verkställs (Khosravi 2006, Dahlstedt & Tesfahuney 2006). Agambens teori utmynnar främst i idén om Homo Sacer, den nakna människan, människan utan vare sig rättsligt skydd eller medborgerliga rättigheter. Den anglosaxiska sociologin har därmed funnit i Agamben en riktig

inspiratör särskilt för att komplettera Walter Benjamins och Michel Foucaults maktteorier (Diken och Laustsen 2005).

Det finns enligt Agamben, menar Diken, en inbyggd motsägelse i idén om undantagstillstånd och förläggningen, nämligen den att flyktingen inkluderas samtidigt som den exkluderas och den exkluderas samtidigt som den inkluderas. Detta gör att förläggningen blir suveränitetens absoluta plats. Västs viktigaste kategoripar blir således tack vare den här zonen av icke differentiering mellan inklusion och exklusion, naket liv/politisk existens, zoé/bios, inklusion/exklusion (Diken 2004: 84). På ett liknande paradoxallt sätt äger våldet rum menar Agamben och låter sig inspireras av Walter Benjamin. Det är när undantaget blir regel eller när dessa inte går att särskilja från varandra att det nakna livet starkast associeras till idén om suveränitet (Agamben 1998).

Miljonprogramförorten som undantag

As nomos of the global racial order, whiteness and its Empire represent planetary authority over the life and death of not only humans but non-humans as well. "Non-white", colonial, and imperial worlds occupy the paradoxical spaces of exception of the Empire of whiteness. "Non-whites" are the signposts of bare life, the politically unqualified life and as such negations of whiteness, and hence central to the racialized bio and geopolitical calculus of the Empire of whiteness. (Dahlstedt & Tesfahuney, 2006)

Den användning av Agambens teori om Homo Sacer och undantagstillstånd som testas i det här arbetet kan sammanfattas i idén om den belägrade förorten. Tankegången är att förorten skapas som problem i massmedier och därefter rasifieras (och även sexifieras) (Ericsson, Molina och Ristilampi 2002). Miljonprogramförorten blir så småningom undantagna platser i den svenska staden; i representationerna är inte dessa platser *Sverige* och de befinner sig inte i *nutiden* samtidigt som de behandlas som undantag (inte normala svenska bostadsområden) i debatt och politik. Idén om simultan inkludering och exkludering är därmed ständigt närvarande i konstruktionen av förorten. I det här arbetet bygger jag vidare på konstruktionen av Gottsunda som ett problemområde, som i mitten av 2000-talet verkar ha gått in en ny fas av den rasifierande platsmeningskonstruktionen. Området håller på att avetnifieras, medan invandrarskapet trängs ihop till ett begränsat territorium

(områdena kring centrumet). Områdets ansiktslyftning som politiker och pressen ofta talar om handlar om att vitheten tar vid i de perifera områdena runt omkring centrumet och den försöker därmed omdefiniera områdets etniska karaktär. Gottsunda återfår sin svenskhet medan invandrarna relegeras i ord och handling till bestämda områden i stadsdelen.

Urban Ericsson skriver i en annan volym i den här utredningen (SOU 2006:37), att Homo Sacer kan representera flyktingarnas situation i Sverige (se även Khosravis bidrag i samma volym). I mötet med polisen visar flera av hans intervjupersoner hur de upplevt att de har förlorat (eller aldrig haft) sina medborgerliga rättigheter. Under upprepade erfarenheter av våld och godtycklig behandling från polisens sida har människor känt misstänkliggörande, utsatthet och hopplöshet. Flyktingar i Sverige hamnar i ett slags, med Agamben, undantagstillstånd från lag och rättigheter (Ericsson 2006).

Gottsunda

Statistiskt brukar Gottsunda delas upp i fem stadsdelar¹. Dessa är Ulleråker, Ultuna, Vårdsätra, Sunnersta, och Gottsunda. Intressant nog har denna indelning följt både geografiskt territoriella linjer och redan befintliga sociala avgränsningar. Som statistiken visade var bostadsmarknadens karakterisering i termer av typer av bostäder i mitten av 1990-talet strukturerad efter en klar territoriell indelning. Denna indelning, särskilt på mikronivå, ställde upp småhus respektive flerbostadshus, samt äganderätter respektive bostads- och hyresrätter separat ifrån varandra. Uppdelningen överensstämde med sociala skiljelinjer mellan områden mätta i termer av den lokala strukturen för bland annat inkomst- och utbildningsnivåer. De fem stadsdelar som Gottsunda består av är inte bara geografiskt åtskilda genom skogar och vägar utan de har helt olika social och etnisk karaktär. Ultuna är ett universitetsområde huvudsakligen bestående av dess inrättningar, inklusive student- och personalbostäder. Ulleråker består av både bostäder (nybyggda bostadsrätter dominerar) och vårdinrättningar, främst kopplade till den psykiatriska vården. Vårdsätra och Sunnersta är nästan uteslu-

¹ Under kommunalsreformens tid, 1986–2002, och därmed under tiden för intervjustudien med de boende, delades kommundelen Gottsunda både politiskt och administrativt mera formellt upp i samma fem stadsdelar.

tande villaområden med höginkomsttagarhushåll och mycket ”svenska” områden. Andelen personer med utländsk bakgrund i de villadominerade stadsdelarna Sunnersta och Vårdsätra var 1991 ca 8 %, av vilka bara 13 % kom från länder utanför Europa (Molina 1997). Andelen hade stigit med bara 2 procentenheter 10 år efter (se tabell 1).

En sak är vad de politiskt administrativa indelningar säger och en annan är hur den allmänna stigmatiserade föreställning definierar Gottsunda. Enligt Uppsalas mentala segregation (Molina, *ibid*) definieras Gottsunda inte som denna ojämlika variation utan som flerbostadshusområdena bestående huvudsakligen av hyresrätter kring Gottsunda centrum. Av alla f.d. stadsdelarna i kommundelen, skulle möjligen Sunnersta, på grund av sin geografiska närhet, kunna kopplas till förorten Gottsunda. Det var dock av intervjuerna med de boende att bedöma föga troligt att någon som bodde i Sunnersta, eller i någon av de andra tre av Gottsundas stadsdelar i mitten av 1990-talet var villig att identifiera sig själv som gottsundabo. Att dessa stadsdelar administrativt under en tid tillhörde Gottsunda har nog inte mer än en formell betydelse för dess invånare. Detta framgår klart av intervjuerna med gottsundabor födda i Sverige som bodde i området Valsätra och gärna ville göra det förtydligandet. Även invandrade personer som intervjuades ville markera skillnaderna mellan Valsätra och resten av Gottsunda. Trots att området ”Södra Valsätra” i sin helhet består av hyreslägenheter i flerbostadshus beskrivs Valsätra, av nästan alla intervjuade, som ett högstatusområde, eftersom de andra tre delarna domineras av småhus. En intervjuperson som bodde i ett av Gottsundas perifera område, officiellt benämnt Södra Gottsunda, ville i stället kalla det för ”Norra Sunnersta”. En vilja att identifiera sig med ett område som konstruerats som ett med relativt högre status och ständigt skjuta ifrån sig det socio-rumsligt ”dåliga” uppenbaras i intervjuerna. Detta återkommer jag senare till.

En återgång till en mental uppdelning snarare än en administrativ i och med kommunens 2003 års beslut att gå ifrån kommunindelningsindelning, har gett dessa individuella och kollektiva lokala självidentifieringar större fastförankring i den lokala rasifierade uppdelning av den forna kommundelen. De behöver inte längre höra ihop administrativt. Men det finns vissa offentliga rum som fungerar som gemensamma offentliga rum för alla stadsdelens invånare. Den viktigaste är utan tvekan Gottsunda centrum. Centrumbyggnaden tillhör det kommunalägda fastighetsbolaget Uppsalakommun AB.

Centrumet har genomgått några förändringar sedan invigningen på 1970-talet. Fram till början av 1990-talet uppfattades centrumet som funktionellt av invånarna. Där fanns allt som man kunde förvänta sig av kommunal service. Gottsunda centrum förväntas spela en viktig roll i Gottsundas pågående upplyftande process. Detta återkommer vi till senare.

Gottsundas rasifiering - historia och geografi

Gottsunda är en med staden Uppsalas mått mätt ganska stor stadsdel. Förorten har dessutom en urban struktur som liknar den som en stad i en större skala kan tänkas ha. En mindre stad snarare än en förort där det bland annat finns ett administrativt och kommersiellt centrum, där trafikinätet, som väl täcker hela området, konvergerar. Runt om i förorten finns ett antal differentierade bostadsområden med sinsemellan varierad socio-ekonomisk status. Stadsdelen Gottsunda kan definieras som en mer eller mindre sammanhängande förort, ett tämligen fullkomligt lokalt samhälle med andra ord. Som det går att spåra ur dess invånares berättelser, var man bor i detta lilla samhälle spelar stor roll för de individuella boendefarenheter skilda invånare har. Just denna karakteristiska geografiska interna variation gör det möjligt att tala om inte bara "ett Gottsunda", utan om flera. Dessa flera Gottsunda beror på en stark intern segregation, vilken döljs bakom statistiken när denna samlas på en aggregerad nivå. Till och med mer finfördelade former av etniskt baserad befolkningskoncentration avslöjas på mindre statistiska enheter som kvartersnivå och fastighetsnivå. I Gottsunda ligger de mest attraktiva områdena i utkanterna, inte i centrum. Denna lokala urbana struktur påminner om det utbredda mönster som går att återfinna i europeiska städer i allmänhet, dvs att lågstatus bebyggelsen samlas i centrala delar medan de välbärgade bosätts i städernas periferi. Med landets efterkrigsbostadspolitik blev svenska städer till synes skonade av nedgången i deras centrala områden. Sverige kan sägas ha genomgått en odramatisk gentrifieringsprocess i och med ett reglerat underhållstvång av alla byggnaderna.

Tabell 1. Statistik över Gottsundas stadsdelar

Stadsdel	Total befolkning 2005	Andel med utländsk bakgrund 2005	Andel småhus	Andel flerbostadshus	Antal bostäder totalt	Inkomster 2004	Män	Kvinnor
Ultuna	423	18.7	18.5	81.5	248	250	293	210
Valsätra	4 229	35.1	32.0	68.0	1 837	241	274	204
Gottsunda	9 424	47.6	15.9	84.1	4 269	230	267	195
Vårdsätra	252	8.3	100	0	129	241	277	202
Sunnersta	5 432	10.6	94.3	5.7	1 761	240	282	198
Total	19 760	33.6	-	-	-	-	-	-

Källa: Uppsala kommun, juni 2006.

Hur gick det till i Gottsunda? Förorten föddes i princip tillsammans med Miljonprogrammet. De högsta husen och därmed den tätaste bebyggelsen anordnades kring Gottsunda centrum. Lägre bebyggelse lokaliserades i ringarna runt. Den bebyggelse som kom till under 1980- och 1990-talet bestod även den mestadels av lägre bebyggelse i både flerbostads- och småhus och även den fyllde de perifera ringarna i området.

I Uppsala har en aktiv dirigerad av invandrade personer (och med stor sannolikhet även andra sociala grupper) till Gottsunda förekommit. För andra intervjuade var detta enda alternativet, samtidigt som behovet att få tag i en bostad var akut. Utan undantag hade de intervjuade, beroende av diverse omständigheter, mer eller mindre "hamnat" i Gottsunda. Ingen hade aktivt sökt sig dit från början. Med eller utan avsikt har strukturell diskriminering i boendet inneburit att immigranterna berövats möjligheten att välja bostadsområde och boendevillkor. Precis som i den socio-ekonomiska boendesegregationen, handlar koncentrationen av personer med utomeuropeisk bakgrund till vissa stadsdelar i staden varken om "fria val" eller individuella preferenser. Den strukturella diskrimineringen i boendet har varit en av de viktigaste grundpelarna i processerna av stadens rasifiering. De invandrades koncentration till området var ett tämligen förutsägbart resultat av denna systematiska dirigerad. Rasifieringsprocessen aktiverades i det här fallet inte som en planerad befolkningsfördelning, utan snarare som ett resultat av just bristen på långsiktig stadsplanering samt myndigheternas passiva acceptering av bostadsmarknadens diskriminerande villkor. Man kan i brist på specifikt forskningsmaterial spekulera kring de tankar och strategier som styrde denna etniskt

snedda dirigerad av nykomna flyktingar från alla världens hörn till några få förorter. Säkert är dock att detta, tillsammans med det redan av efterkrigstidens bostadspolitik och stadsplaneringen cementerade sociala segregation, kom att ge ett rumsligt mönster av en rasifierad urban struktur i Gottsunda och i övriga svenska städer och förorter. Säkert är också att dessa villkor inte ännu har motverkats av en mer offensiv invandrabostadspolitisk strategi som med hjälp av olika bostadspolitiska instrument till exempel bestämmer sig för att öppna "svenska" områden, de vita öarna, för "invandrare".

Multikulturalism eller rasifiering

Sverige har blivit mångkulturellt uttalas det ofta i den allmänna och även i den politiska debatten. Gottsunda i synnerhet har fått den benämning, "det mångkulturella Gottsunda". Multikulturalism sägs ha som främsta princip ett erkännande av och en respekt för kulturella skillnader. Men en viktig kritik av multikulturalism under de senaste åren handlat om dess politiska neoliberala karaktär (Åhlund & Schierup 1991, Molina & Tesfahuney 1994). Kritiken kan sammanfattas som att projektet är en ny version av den långa västerländska traditionen av kolonialism.

I den mån diskursen om multikulturalismen inte tar upp frågor om befrielse, om social och ekonomisk jämlikhet, eller maktfrågor, innebär denna ingen utmaning. I stället förflyttar diskursen frågor om exploatering, förtryck och orättvisa till ett föregivet och neutralt område bestående av *kulturell skillnad* och *egenart*. Multikulturalism handlar inte heller om en i grunden sund men illa genomförd politik, som många med god vilja skulle vara benägna att tro. Det handlar snarare om ett misslyckat försök att med kulturella lösningar komma till rätta med icke-kulturella problem. Diskursen om integration har, i multikulturalismens retorik, präglats av en kultur-reduktionistisk karaktär. Det tas för givet att människor som kommer till Sverige kommer från annorlunda *kulturer*. Deras ofta icke definierade *annorlunda* kulturella egenskaper används även för att förklara brister i den så kallade strukturella integrationen, det vill säga en hög arbetslöshet eller segregerade boendemönster bland den invandrade befolkningen. I en kritisk granskning av det så kallade "mångkulturella samhället" är detta ett väsentligt konstaterande. Multikulturalism, som flera europeiska och andra industria-

liserade nationer anser sig ha nått, handlar egentligen inte om något erkännande eller hyllande av skillnader. Multikulturalism och angränsande frågor döljer problem som i själva verket gäller makt och hegemoni. (Åhlund & Schierup 1991, Molina & Tesfahuney 1994).

Denna fixering vid föreställda kulturella skillnader har konsekvenser på flera samhällseliga nivåer. Möjligen är den viktigaste av konsekvenserna att den förstärker en indelning av nationen i Vi och De. Samhället välkomnar De Andras exotiska mat, läckra kvinnomode och annorlunda musik, samtidigt som det från flera håll påstås att "invandrare", De Andra, är kriminella, narkotikamissbrukare och bidragsberoende. Integrationsretoriken, som förutsätter "utanförskap" och en Vi/De indelning kan, när allt kommer omkring, bidra till att de problem som först och främst drabbar *De Andra*, såsom rasistiskt våld och diskriminering, och inte minst boendesegregation, inte ska angå hela Sveriges befolkning utan endast den invandrade befolkningen och deras barn.

I intervjustudien från mitten av 1990-talet i den antagna multikulturella Gottsunda uppenbaras just frågan om social ojämlikhet i relation till trivsel i området. De intervjuade invandrade personerna kopplade sin bild av bostadsområdet till hur tillgången till både kommersiella och kollektiva välfärdstjänster såg ut. Om man ska nämna något som intervjupersonerna, oavsett var i Gottsunda de bodde, upplevde som genomgående positivt var det: tillgången till serviceutbud. "I Gottsunda finns allting", var det flera som uttryckte. Särskilt omnämnt var de goda bussförbindelserna och att allt man behövde handla i princip fanns där. Trots denna positiva bild av serviceutbudet i området hade nedskärningarna i de kommunala tjänsterna inte passerat obemärkt för intervjupersonerna. Enligt flera hade besparingarna påverkat servicekvalitén. Besparingarna har gjort att kvalitén i undervisningen sjunkit och hemspråksundervisningen påtagligt försämrats, var det flera som tyckte, "för många barn och för lite personal". På vårdcentralen var det långa väntetider. Inom socialförvaltningen hade atmosfären blivit hårdare, "man vill inte gärna komma under normen för att undvika att komma dit och söka socialbidrag". "Det finns personal där som är mycket hårda mot invandrare och de verkar tycka att alla invandrare är lika", var det någon som uttryckte det som flera andra hade påpekat (Molina 1997).

Afsaneh till exempel som bodde intill centrum var väldigt nöjd med Gottsunda. Busshållplatsen låg precis utanför huset. Hon

kände inte till andra områden i Gottsunda men hon trodde att det var lika bra överallt.

(...) jag tycker inte att det kan finnas några nackdelar [med att bo i Gottsunda]. För att jag är för det mesta hemma där jag trivs bra. Den största fördelen är köpcentrum som ligger så nära med bank² och vårdcentral och olika busslinjer som går härifrån. Det spelar ingen roll när man kommer och går för att det alltid finns bussar. Så jag tycker att allt är bra här. Ibland under stora helger till exempel jul och sådant är det mycket högt ljud som är besvärligt.

Multikulturalism har lyfts upp som ett samhällsprojekt där för givet tagna kulturella skillnader mellan olika etniska grupper skulle tas tillvara. Dock har multikulturalism inte tillfört minoritetsgrupper några bättre levnadsvillkor i de länder där projektet tagits in i den politiska dagordningen samt i officiella diskurser om Den Andre. Sverige är inget undantag (Molina & Tesfahuney 1994).

När det gäller boendet och dess betydelse för de sociala relationerna i just det här området, som oftast kallas för multikulturellt, var erfarenheterna skilda. Några intervjuade hade förståelse för de svenskar som flyttar på grund av en bristande kvalitet i utbudet av kommunala tjänster, i synnerhet skola och barnomsorg, och även för att det finns ”många invandrare i området”, som de uttryckte det. Vid flera tillfällen sade intervjupersonerna att ”det är svårt att umgås med varandra när man kommer från olika kulturer”. I praktiken visade det sig emellertid att de intervjuade faktiskt ofta umgicks över ”kulturella gränser”, ibland med grannar men vanligast med före detta kurskamrater eller arbetskamrater. Språket framgick ändå oftast som det viktigaste hindret för kontakten över nationalitetsgränserna. Något som nästan alla intervjuade höll med om var att den svåraste gruppen att umgås med var ”svenskarna”.

Samad kom från Iran 1989. Han läste på universitetet. Han och hans fru och son bodde i ett av höghusen i Stenhammarsparken. Samad uppfattade tydligt att Gottsunda drabbats av en besparingspolitik som fått speciellt hårda konsekvenser för området. Han refererar till de första stora besparingar som leddes av dåvarande ordföranden i kommundelen och tolkar det som att det är just den åberopade multikulturella karaktären av området som möjliggjort försämringen.

² Sparbankskontoret i Gottsunda centrum lades dock ner under 1995, trots invånarnas protestinlägg i den lokala pressen.

Den nya kommundelschefen började sitt arbete med syfte att spara så mycket som det bara går, därför har skolan drabbats hårt av hennes besparingar. Invandrarna har också drabbats mest av hennes besparingar för att hon kan inte göra samma sak i andra kommuner där inga invandrare bor. Jag tycker att Gottsunda har drabbats mycket mer än de andra områdena.

Forugh är arbetslös vilket hon är mycket missnöjd med och säger därför att hon är väldigt ledsen för att hon inte kan skaffa sig ett jobb som kan göra henne ”fri ifrån beroendet av socialbidraget”. Hon berättar att hon känner sig föraktad och förödmjukad av socialassistenternas sätt att behandla henne.

När det gäller betydelsen av bostaden för livskvalitén och integration, säger hon att det är självklart att hon önskar att bo i fina områden, ”som rika svenskar gör”, som Valsätra till exempel, men hon skulle ändå känna sig ensam och isolerad där. Hon tycker inte att bostaden spelar så stor roll i kontakten med svenskar, om viljan att umgås inte finns, men hon skulle må mycket bättre av att bo i ett fint hus och i ett finare område,

Vad har vi att prata med svenskar om? Kan vi prata om krig, om bomber? De skulle inte förstå mig. Våra erfarenheter är helt olika, jag skulle inte förstå dem. Vi är främmande människor och var och en bor i sin egen värld och har sina egna problem.

Hon skrattar och säger:

om svenskarna inte ens vill umgås med mina barn, hur skulle de kunna vilja umgås med mig?

Multikulturalismen som i den gängse retoriken handlar om mångfald och överskridande av kulturella gränser fungerar (när det över huvud taget gör det) enligt de intervjuade endast enkelriktat.

Snarare än multikulturalism på en socialt neutral mark präglad av etnisk mångfald, det som de intervjuade känner igen är ett tydligt uppdelat klassamhälle. Niloufar märker att det finns stora klasskillnader i Sverige, fast det blev en överraskning för henne när hon upptäckte det.

Det finns klasskillnader, tyvärr. Jag trodde inte att Sverige skulle se ut som Teheran med olika klasser i samhället. De svenskar som man träffar här i Gottsunda är ju annorlunda, med hänsyn till det sättet de klär sig och hur de betar sig. Till exempel de som står vid Gottsunda centrum och dricker öl och pratar högt. Eller när man ser krossade flaskor på gatorna och vid busshållplatser. Man ser inte samma sak i övriga delar av stan. Jag har hört från en väninna att berusade män

brukar komma och knacka på hennes dörr mitt på natten, men jag har själv aldrig varit med om sådana händelser. Men berusade personer som dricker jämt och pratar högt och skriker finns det alltid i området och vid Gottsunda centrum, och jag vågar inte skicka min dotter ensam till affärerna.

På vilket sätt kan multikulturalismen i det mångetniska Gottsunda vara funktionell för invandrarna själva om ojämlikhet, klasskillnader, försämringar i termer av nedskärningar i området känts så påtagligt av invånarna, om umgänget inte blir mer intensivt och om dessa invånare känner sig mer eller mindre pressade, ja, till och med tvingade till att bo i just detta område? En tänkbar positiv effekt med etnisk boendekonzentration är att "invandrare" i dessa område skulle kunna få bättre förutsättningar för vissa kommunala tjänster, som hemspråksundervisning, tolkservice och tvåspråkig personal (Andersson & Molina 1996 och Sangregorio 1984). Dock, enligt de här erhållna vittnesmålen, uppnås inte en effektiv och specialiserad service till just invandrabefolkningen i Gottsunda, utan denna känns snarare kränkande av mottagarna själva. Hemspråk och särskild hjälp med det svenska språket upplevs som bristfälligt. Mottagandet på Socialförvaltningen beskrivs som "hårt". Multikulturalismen blir i konfrontationen med invånarnas berättelser bara tomma ord, en närmast innehållslös retorik. För att det ska ha någon betydelse för den lokala befolkningen måste multikulturalismen bli något mer än en exotisk blandning av "färger" och "matkulturer". Ordet multikulturalism användes inte av många av de intervjuade och det frammanades inte heller genom frågorna, men i de fall det förekom verkade inte dessa uppleva det som något som har tillfört invandrarna särskilt mycket.

Är det då möjligt att det kommunala serviceutbudet i Gottsunda tenderar att anpassas till dess kundunderlags "kulturella bakgrund", på så sätt att man exempelvis inte behöver vara så noga med kvalitén när det är "invandrare" som ska tas emot? Detta har i ett sammanhang diskuterats med grund i både internationell och svensk forskning, som välfärdens rasifiering (Johansson & Molina 2002). Det behövs mer forskning för att påstå att det sker en sådan rasifierad anpassning av välfärden i just Gottsunda, men det kan vara värt att notera att det motsatta, nämligen att befolkningen skulle uppleva några speciella fördelar, någon positiv särbehandling med att bo i ett "multikulturellt" område var det ingen som vittnade om. De uttalade fördelar med koncentrationen av vissa invandrargrup-

per till bestämda bostadsområden har enligt de intervjuade snarare lett till en försämrad tillgång till samhälleliga resurser.

Belägringen – första akten: "segregering"

En ledande fråga i *Stadens rasifiering* var hur det kunde komma sig att förklaringen till segregationen som dominerat i politik, debatt och även i forskning i Sverige fram till början av 1990-talet (och i viss mån även gör i dag) kunde utgå ifrån de segregeras egna fria val. Skulden lades på de segregerade människorna i ett nytt undantag. För i regel accepteras det att det är väldigt få människor, enbart de med betydande ekonomiska och sociala resurser, som har möjlighet att över huvud taget välja på bostadsmarknaden. Invandrarna väljer att bo nära varandra blev det mantra som upprepades i sammanhang efter sammanhang utan att något empiriskt arbete hantierat frågan seriöst. Ett viktigt intervjutema i avhandlingen *Stadens rasifiering* handlade därför om sättet på vilket de intervjuade hade kommit till Gottsunda. Hade de kommit dit frivilligt, hade de prioriterat just Gottsunda framför andra områden, eller hade de snarare drivits dit på något sätt? Svaren var varierande. De flesta kände att de aldrig haft någon möjlighet att välja boende. Bland de som hade kommit till en flyktingförläggning hände det att de alltsedan första tiden till intervjutillfället, antingen blivit "tvingade" eller inte haft något alternativ. Detta på grund av att de behövde en bostad omgående och inte kunde vänta tills det blev någon ledig någon annanstans än i Gottsunda. I flera fall påpekades att "det var socialassistenten som ordnade lägenheten".

Det fanns ändå några intervjuade som ansåg sig ha valt att bo i Gottsunda av flera skäl. Detta skedde dock inte från början utan först när möjligheten "att välja" dök upp. Vid intervjutillfället hade Anita bott i Sverige i 14 år, hade en bra ekonomisk situation, och i Iran hade hon tillhört övre medelklassen. De kunde "välja" ansåg hon, och köpte en bostadsrätt i södra Gottsunda, där de stortrivdes. Ändå ville de flytta i framtiden. När de kom till Sverige, flyttade de direkt till Uppsala och Gottsunda. De hyrde en lägenhet i andra hand med tre rum och kök. De hade släktingar i Gottsunda och det var de som hittade lägenheten åt dem. Hon förklarar att de valde Gottsunda eftersom "det var väldigt viktigt för dem att bo nära sina landsmän".

Andra upplevde det som att det snarare var en tillfällighet att de kommit att bo i Gottsunda. Antingen så fanns det lediga lägenheter just där och just vid den tidpunkt de behövde en bostad, eller också var det släktingar och bekanta som ordnade en bostad.

Georg och Karina, båda forskare, kom till flyktingförläggningen i Oxelösund. Efter några månader i Sverige dök det upp ett tillfälle för Georg att ingå i en forskargrupp i Uppsala, så de flyttade. Deras assistent på förläggningen ordnade en lägenhet om tre rum och kök i ett av Gottsundas höghus. Detta tyckte de inte om från början, men det fanns ingen annan ledig bostad som skulle passa en trebarnsfamilj i Uppsala, fick de till sin skepsis höra. Karina berättar att de med tiden vant sig vid lägenheten, dock i mindre utsträckning vid området:

(...) när man kommer hit så vet man ingenting och sedan ser man hur det är, och då blir det bara att konstatera: "här bor jag". Jag tror inte att man kan välja.

Pablo är arbetare och kom till Gottsunda eftersom han flyttade ihop med en kvinna från Finland, som redan bodde där. Innan dess hade han bott i flera studentkorridorer. Pablo var dock inte studerande och kände sig lite utanför. Att flytta till Gottsunda var för honom en positiv erfarenhet.

(...) jag upptäckte att min värld, den som jag hade på Sernanders väg och i Rackarberget, inte hade någonting att göra med vad jag sysslade med, eftersom där är det bara studenter som bor. Tänk dig, jag bodde i en korridor där det fanns (...) alla studerade och jag gick till jobbet varje dag. Det var två helt skilda saker. Till exempel att det var så mycket oväsen och att de jämnt hade fest, (...) på onsdagar, och jag som måste gå upp tidigt för att gå till jobbet. Det var inte min värld. När jag kom till Gottsunda insåg jag att det fanns ett samband mellan folk här och vad jag sysslade med. Jag måste säga att jag trivdes bättre i Gottsunda, dels för att det fanns fler invandrare och dels för att det fanns fler arbetare. Jag har märkt att Gottsunda inte har något bra rykte men jag känner mig mer hemma här.

Vi frågade om detta kan tolkas som att han sedan stannade i Gottsunda för att han ville?

Det är inte så. Det handlar inte om att man gillar eller inte gillar området. Det finns andra områden än Gottsunda som jag tycker mycket mer om. Problemet är att det är mycket lättare att få lägenhet i Gottsunda, och då blir det så att man accepterar. Men jag är medveten om att svenskarna pratar om (...) "var bor du någonstans? I Gottsunda". Då blir det någon sorts (...) fördomar.

Att ha kommit till Gottsunda var för flera av de intervjuade en tillfällighet, men samtidigt enda alternativet. Sima berättar om sin ankomst till Gottsunda.

Vi hade en släkting som hade fått den här lägenheten men ville inte flytta just då. Vi skrev på andrahandskontrakt först för tre månader och efter de tre månaderna fick vi skriva på förstahandskontrakt med Uppsalahem. (...) Just på den tiden var detta enda möjligheten. Det var inte så lätt att få en lägenhet i Uppsala. (...) Vi tänkte inte mycket på området utan vi var glada för att vi hade fått den här lägenheten så vi kunde flytta till Uppsala. Dessutom kände vi inte Uppsala så bra för att kunna välja mellan olika områden.

Ahmad räknas också bland dem som fick lägenheten via släktingar och bekanta.

Min bror kom först och fick en lägenhet i Valsätra. När mamma kom till Sverige bodde hon i ett par veckor tillsammans med min bror och sedan sökte de lägenhet och det tog bara två eller tre veckor för henne att få en lägenhet i Valsätra, på Bandstolsvägen. Det var så att ingen av oss hade sökt om att bo i Gottsunda och själv var jag den sista i familjen som flyttade till Gottsunda. Jag hade inte valt att bo i Gottsunda fast mina närmaste släktingar bodde här. (...) När jag gick till Uppsalahem och sökte en större lägenhet hade jag lite bråttom och ville ha en bostad omgående. Då sökte jag i det område som fortast gick att få lägenhet i, och det var naturligtvis Gottsunda i första hand och Valsätra i andra hand.

Niloufär fick först bo i radhus. I Iran var hon van vid att bo i villa och det kändes bra i radhuset. Men efter ett tag fick hon flytta och då blev det till en lägenhet i höghuset på Bandstolsvägen i stället. Hon var besviken och försökte byta bostad men det gick inte. Gottsunda har hon däremot ingenting emot.

När jag kom till Uppsala fick jag först bo tillfälligt i ett radhus. När jag sökte bostad kände jag inte till de olika områden i Uppsala. Därför angav jag inga önskemål angående bostadsområde i den blankett som man skulle fylla i. Därför fick jag den här lägenheten. Först, när jag flyttade in hit var jag mycket ledsen för att jag inte tyckte om att bo i lägenhet. Men då tänkte jag att jag kunde bo här tillfälligt och sedan flytta till en annan bostad. Jag vill fortfarande flytta men det har inte hänt någonting ännu.

Flera av de intervjuade upplevde att de av diverse myndigheter hade blivit mer eller mindre tvingade att flytta till Gottsunda. Meningen är inte i den här redogörelsen att undersöka på vilket sätt eller av vem de blev tvingade. Det som är intressant är att lyssna på perso-

nernas berättelser och försöka förstå hur de upplevde det som för många röster i debatten om etnisk boendesegregation rör sig om ”ett frivilligt bostadsval”. Leila uttalar sin syn på frågan väldigt tydligt, ingen har valt att bo i Gottsunda säger hon.

Vi valde inte Gottsunda, det var de som bestämde att vi skulle bo här, vår assistent i Uppsala eller, jag vet inte, kanske Uppsala kommun. (...) Jag tror inte att de [andra invandrade som bor i Gottsunda] har fått välja själva, utan de har blivit placerade här. Jag tror att det är de sociala myndigheterna som bestämmer hur och var man skall bo. Från början är det de som betalar för invandrare som inte kan språket och inte känner till alla områden. Och de vill betala förstås mindre då det är Gottsunda som har lägre hyror. Det är i alla fall min åsikt, ingen har valt själv att bo i Gottsunda.

Men med tanke på att de flesta av våra intervjuade med tiden hade accepterat placeringen och börjat trivas i Gottsunda, som Pablo redan berättat, frågade vi vidare om hon sedan trivdes i Gottsunda när de väl hade flyttat in?

Nej, eftersom vi bor på sjunde våningen och då var min pojke bara 4 år. Det kändes så jobbigt för att vi var rädda för att vi bodde så högt upp och miljön var också konstig för oss som hade kommit från Sandviken som var finare, men så småningom blev vi vana med detta. Men det var jobbigt i början. Efter att ha bott en vecka här gick jag till socialassistenten och sade att jag ville byta min lägenhet och att vi inte kunde fortsätta att bo här men vi fick inte byta. Jag diskuterade mycket med henne men det gick inte.

Samad, Leilas man tillägger:

Jag tror att invandrarna är rädda för Gottsunda. De blir placerade här utan att veta om detta område. Jag skrev på kontraktet innan jag hade fått se lägenheten och själva området. Invandrarna kan inte det svenska språket och kan inte söka bostad själva. Vi tyckte inte om lägenheten från början och försökte byta flera gånger. Men vi kunde inte språket och visste inte vad vi skulle göra. Därför stannade vi kvar här tills vi blev vana vid den här lägenheten. Nittio procent av invandrarna tycker inte om att bo i Gottsunda. När jag gick på svenskundervisning träffade jag en kurskamrat som var mycket ledsen för att han hade hamnat i Gottsunda. När jag frågade honom varför är du ledsen? sade han att alla inom kommunen placerade alla invandrare i Gottsunda och att där fanns varken resurser eller möjligheter. (...) Alla invandrare blir tvångsplacerade i Gottsunda och de berättar sedan för andra att det är hemskt att bo i Gottsunda och inga av de som har blivit placerade där, är nöjda med vare sig bostadsområdet eller med själva bostaden. Därför blir man rädd när man hör om Gottsundas dåliga rykte. Alla in-

vandrare blir tvångsplacerade i Gottsunda. En del har lyckats fly och en del bor kvar i Gottsunda på grund av dåliga språkkunskaper och så.

Även Forugh kände sig tvingad att flytta till Gottsunda. Hon kom direkt till Uppsala. När hon kom till Sverige bodde hon hos sin dotter i en tvåa i två månader. Lägenheten låg i centrum. Sedan fick hon en tvåa i andrahand också ganska centralt. Det var socialsekreteraren som ordnade det. Hon bodde där i tre månader, och blev sedan tvungen att flytta igen, den här gången till Gränby, en stadsdel i nordöstra Uppsala. Det var socialsekreteraren som "tvingade henne att flytta hela tiden", säger hon. I Gränby bodde hon i 4 månader. Efter det "tvingades hon att flytta" till ett annat område, Eriksberg. Då kom hennes man till Sverige. De bodde i Eriksberg i ytterligare två månader. Därefter fick hon sitt förstahandskontrakt, den här gången i Gottsunda. Hon ville inte flytta till Gottsunda, hon ville bo nära centrum men socialsekreteraren "tvingade henne att flytta till Gottsunda". Vid intervjun bodde hon kvar i samma lägenhet.

Belägringen – andra akten: "stigmatisering"

Urban social och etnisk segregation har varit ett utmärkande drag i maktens geografi i Sverige sedan 1970-talet. Fenomenet har existerat självfallet sedan långt tidigare men inte som uttalat objekt för forskning och politik.

En viktig aktör – men långt ifrån den enda – som skapat och upprätthållit bilden av Gottsunda baserad på markörer som bl.a. problem, oordning, otrygghet, kriminalitet, icke-svenskhet (eller multikulturalism), har varit den lokala pressen.

Man hör så mycket skit, varje dag, just i media om Gottsunda. Det står i rikspressen liksom. Då står det inte Gottsunda, Uppsala, det står bara Gottsunda, då vet alla vad det är för någonting.

Mikael, en ung kille från "den finare och svenskare" delen av Gottsunda uttryckte med dessa ord det som verkar ha blivit en relativt allmän uppfattning, men som fortfarande vid 1990-talets mitt var en utforskad fråga. Området höll på att omges av ett oförtjänt dåligt rykte. Jag gick igenom Uppsala Nya Tidnings nyhetsbevakning av polisrapporter från veckosluten, vilka publicerades i tisdagens nummer av tidningen. Ur dessa fick man reda på några av de

brottsliga händelser, som inträffat under helgen i Uppsala.³ Analysen visade att det inte varit tidningens konsekventa policy att identifiera områden med namn i samband med denna typ av nyhetsbevakning. Oftast var det själva brottet som återfanns i rubriken, till exempel: "Cyklande anfölls och bestals", eller "Drog kniv mot festdeltagare". I spalttexten brukade namnet på gatan där händelsen inträffade anges, men mycket sällan uppgavs det i vilket område brottet begåtts. Men det fanns undantag för denna regel; återigen Gottsunda som undantaget. Fokus för denna studie var sättet att rubricera händelserna och det gick att konstatera att av totalt 72 observationer nämndes området i rubriken endast 4 gånger. Dessa rubriker lydde: "Villainbrott i Valsätra" (6 oktober 1975), "Misshandel i Gottsunda" (4 augusti 1980), "Knivdrama i Flogsta" (1 juli 1985) och "Överfall i Nybyvilla" (3 september 1990). Samtliga gånger handlade det om så kallade invandrartäta bostadsområden i stadens utkanter. Dessa områden är emellertid långt ifrån överrepresenterade i kommunens brottstatistik, vilket framgår av intervjuer med polisen i regiontidningen Uppsala-Demokraten från januari 1996, och det bekräftades också av de observationer från pressen. Varken Gottsunda eller något av de andra bostadsområden som nämns i nyhetsrubrikerna står för en särskilt stor del av brottsligheten i Uppsala. De flesta brotten sker i centrum.⁴ Detta bekräftas även senare av DN-skribenten Ola Larsmo, när han berättar om ett möte i Gottsunda som polisen anordnade sommaren 2004 för att diskutera det i medierna uppmärksammade "gängkriget" i Gottsunda. Då medger länspolismästaren att brotten höll på att visa en tendens till minskning i stadsdelen och att mediabilden inte stämde med verkligheten. (DN 4 april 2004)

Eftersom 1980 var första året Gottsunda nämndes i de rubriker vi granskat, ville vi titta mer ingående på några månader det året. Den här gången gjorde vi totalt 20 observationer. Vi gick igenom tisdagarnas rapportering från mitten av juli till slutet av oktober detta år. För att få en uppfattning om tendensen ändrat sig 10 år senare, läste vi med samma frekvens rapporterna under 16 veckor, från juli till och med september 1990. I våra observationer från 1980 rubricerade UNT endast tre gånger med områdesnamn: två gånger i Gottsunda och en gång i Valsätra. Inga andra områden an-

³ Med hjälp av en medarbetare gick vi igenom mediabevakningen av polisiära rapporter för 6 valda år, nämligen 1972 (då Gottsunda centrum invigdes), 1975, 1980, 1985, 1990 och 1995. För vart och ett av dessa år analyserades de artiklar som kommit ut första tisdagen i varje månad, det vill säga vi gjorde sammanlagt 72 observationer.

⁴ Uppsala Demokraten, nr 51–52, 1996, s. 3.

gavs i rubrikerna, fast det i texten under framgick att brott hade inrapporterats från många håll och kanter i staden. I våra observationer från 1990 fanns inte Gottsunda med i rubrikerna en enda gång. Vi fann inte heller namnet i spalttexten. Händelser rapporterades dock från flera olika områden, men dessa angavs inte alls i rubrikerna. Nyhetsbevakningen täcker naturligtvis endast en liten del av brottstatistiken från de undersökta perioderna, men det är intressant att notera att av sammanlagt mer än 100 refererade händelser, inträffade endast fyra i Gottsunda, och vid tre av de fyra tillfällena fanns Gottsunda med i rubriken. Samtidigt som Gottsunda exponerats för läsaren hade andra områden "skyddats". Ett klart överdrivet rykte om Gottsunda som "farligt" område hade spridits med medias medverkan.⁵ Gottsunda hade stigmatiserats. Gottsunda hade gjorts till en "rumslig Andre".

Misstänksamhetens hermeneutik och stadens rasifiering

I geografin har hermeneutik, teorin om meningarnas tolkning och klarläggande, utvecklats som en reaktion mot positivismens anspråk på att göra ämnet till en rumsvetenskap (spatial science). Landskapet kan även läsas ur en hermeneutisk synpunkt (Jonhston, Gregory, och Smith 1986:193). Begreppet misstänksamhetens hermeneutik inspireras av Paul Ricoeurs *misstänkens hermeneutik*. Med detta menar Ricoeur att meningar har dolda sidor som man kan upptäcka genom att komplettera lyssnandet med misstanken.⁶ Begreppsapparaten *misstänkens hermeneutik* är skapad inom en psykoanalytisk kontext och har en positiv mening, i och med att dess användning betraktas som en resurs i meningstolkningen. En kritisk hermeneutik som vill ta tillvara psykoanalysens komplexitet, menar Ricoeur (1993), måste vara lyssnande och misstänksam samtidigt. Att tolka är med andra ord att lyssna och misstänka. Begreppet erbjuder emellertid intressanta möjligheter för dess användning i psykosociala sammanhang. Här lånas det för att i stället diskutera meningar som diskursiva former för maktutövning. Genom att appropriera, definiera och stigmatisera en grupp av människor, "invandrare i Sverige", kan man i vardagsdiskurser

⁵ En granskning av diverse reportage som den lokala pressen har publicerat om Gottsunda skulle förmodligen ge en mer nyanserad bild av den massmediala representationen av området.

⁶ För en utförlig redogörelse för Ricoeurs *misstänkens hermeneutik*, se Kristensson-Uggla 1994, s. 251–284.

och med hjälp av någon sorts misstänksamhetens hermeneutik förvandla dem till exempelvis potentiella brottslingar.⁷

Grannsamverkan mot brott: en osynlig gränsdragning

I den kognitiva rumsbildningen är utomstående främlingar som uppfattas såsom en samlingspunkt för risker och farhågor. ”De personifierar det kaos som all social rumsbildning envist men fåfängt söker ersätta med ordning, och otillförlitligheten hos de regler som hoppet om ersättning har investerat i.” (Bauman 1995:201). Vad misstänksamhetens hermeneutik dagligen kan betyda för vissa gottsundabor på väg från och till jobbet kan illustreras med några gatuskyltar.

På vägen från centrala staden till Gottsunda ligger ett av de bäst sedda villaområdena i Uppsala: Norby. En stor del av såväl kollektivtrafiken som cykel- och personbiltrafiken till Gottsunda sker längs Norbys huvudgata, Norbyvägen. Hösten 1993 förvånades de förbipasserande av en skylt med ett stort, alert öga i flera av de vägkorsningar som bildas av infartsvägarna till Norbys villakvarter, när de möter den livligt trafikerade Norbyvägen. Det stora, bevakande ögat utgör symbol för boendeorganisationen ”Grannsamverkan mot brott”. Norby var det första bostadsområdet i Uppsala att sätta i gång verksamheten. Men är Grannsamverkan mot brott en så oskyldig kampanj som säkerligen många grannar upplevt den? Kan man ställa sig kritisk mot ett sådant initiativ, när det uttalade syftet med verksamheten är att hjälpa varandra, grannar emellan, att skydda människor och den privata egendomen från inbrott? Med hjälp av en snabb granskning kan vi konstatera att idén inte är särskilt ny och att den långt ifrån är lokalt genererad.

Motsvarigheter till Grannsamverkan mot brott har länge funnits i andra länder. Några exempel är Kanadas, USA:s och Storbritanniens ”Neighbourhood Watch” (noteras bör att dessa benämns på exakt samma sätt i alla tre länderna). Dessa bevakningsrörelser bland framför allt husägare har kommit att bli polisens civila högerarm; det civila samhället som själv handlar för att upprätthålla ordningen och bekämpa brottsligheten (Campbell 1993:166–187). Grannsamverkans motsvarande verksamheter använde sig av slagord om att upprätthålla ”lag” och ”ordning”, som den konservativa

⁷ Jag är tacksam mot Mekonnen Tesfahuney genom vårt gemensamma arbete hjälpt mig att få denna insikt.

ideologin speciellt gillar. Rekryteringen av aktiva medlemmar till "The Neighbourhood Watch" blev den brittiska regeringens primära innovation vad gäller lag och ordning på 1980-talet. Bostadsområden skulle bli polisens "ögon" och "öron" i sökandet efter kriminella. En del politiskt neutrala eller flexibla termer från den dominerande diskursen av lag och ordning lånades också. Termer som "gemenskap", "grannskap", "självhjälp" och "rädsla" innefattades i detta projekt. Ordvalet var viktigt för utpekandet av hotet, som visserligen skulle komma utifrån, förkroppsligat i främmande människor. Brottet fanns inte inom själva gemenskapen utan det definierades som något utanför, personifierat i den Andre. I själva verket handlade det varken om gemenskap eller brott, därför att rörelsen inte hade någon möjlighet att kunna hantera konsekvenser för medborgare och samhällen av att ha brottsligheten mitt bland dem (Campbell 1993:166). Vad handlar det då om?

Den svenska Grannsamverkan mot brott är en del av den rikstäckande kampanjen "våga värna varandra" (VVV), vilken i sin tur finns under Riksorganisationen mot brotts paraply. Man kan säga att organisationer som Grannsamverkan mot brott, genom att ge en skräckbild av ett ständigt, utomstående hot, spelar på en sorts kollektiv paranoia och befäster symboliska men i allra högsta grad materialiserade gränser mellan Vi – här innanför, grannarna – och dem utanför, främlingarna. I verksamhetens propagandamaterial kan man läsa följande:

För varje år som går ökar brottsligheten – och blir allt råare. Hos allmänheten har denna utveckling skapat allt större otrygghet. Den grundtrygghet som borde vara en medborgerlig rättighet är redan urholkad. Det otrygga samhället drabbar oss alla, och brottsligheten är därmed ett av de allvarligaste samhällsproblem. Inom vissa grupper har oron att utsättas för brott övergått i direkt rädsla. Åldringar som inte vågar gå ut på kvällarna, bankpersonal som är rädda att gå till jobbet, eller ensamma kvinnor som inte vågar sig ut i motionsspåret, är bara några exempel. Tyvärr finns det inget av tidens tecken som tyder på en ljusare framtid. Förekomsten av vapen i samband med brott ökar och går allt lägre ner i åldrarna. Nya hot, med en våg av kriminalitet från öst, har på senare tid tillkommit. Bara genom att mobilisera allmänheten i kampen mot brottsligheten kan vi vända den utvecklingen. Därför finns RIKSORGANISATIONEN MOT BROTT – VVV, och vår verksamhet har redan gett goda resultat. (Ur propagandabroschyr från VVV)

Texten ovan målar, som sina motsvarigheter i andra länder gör, en skräckbild av ett samhälle som tidigare måste ha präglats av en så-

när fullständig harmoni och som nu går i riktning mot barbari, och där hotet inte finns bland ”oss” utan kommer någonstans utifrån. Detta budskap kan ha bestämda effekter i miljöer som den i området Norby, där de hotfulla, brottsbenägna Andra kan sägas vara på förhand socialt och rumsligt definierade. Norby är ett vanligt genomsfartsområde för gottsundabor på väg från och till norra, centrala och västra delarna av staden. Dagligen rör sig denna klart synliga befolkning i bussar, bilar, på cyklar eller till fots på Norbyvägen och – kanske särskilt synligt – genom Norbys inre och i övrigt lugna och trygga små gator. Mer än en femtedel av Uppsalas befolkning med utländsk bakgrund bor i Gottsunda. Norbys gator kan därmed bli ett friktionsrum, ett rum där sociala skillnader konfronteras. Personer med utomeuropeisk bakgrund och låginkomsttagare, vilkas närhet husägarna i Norby i någon mån köpt sig fria ifrån, känner sig troligen inte särskilt välkomna att passera igenom detta högstatusområde. Att identifiera sig med de misstänksamma människor det stora ögat i Norby ska iaktta, kan för dessa förbipasserande, och på grund av misstänksamhetens hermeneutik, bli tämligen lätt.

Belägringen – tredje akten: ”etnisk rensning”

Under 1990-talet skakade många förändringar det svenska folkhemmet. Maktskiftet 1991, trots kortvarigt, satte djupa spår i det redan högersvängande svenska politik. Stora delar av den kommunala verksamheten bolagiserades, kommunerna ändrade sin välfärdsinriktning och språkbruk. Det blev närande och tärande aktiviteter samtidigt som välfärdsmottagarna blev ”klienter” (Boreus 1995). Skolorna hamnade i kommunalregi, friskolereformen genomfördes, vården ”effektiviserades” med vilket menades en omfattande omstrukturering som inbegrepp ett stort mått av privatisering (Johansson 2000). 1995 gick Sverige med i EU och flera forskare och debattörer associerar denna dramatiska våg av förändringar mot neoliberalism med en strategisk anpassning av landets ekonomi och administration till just EU:s krav för medlemskap.

En av dessa dramatiska förändringar inträffade på det bostadspolitiska området. Resultatet av de nedskärningar som genomfördes inom bostadspolitiken, främst men inte enbart i form av de successivt slopande räntesubventionerna för byggandet, i början av 1990-talet, och den samtida lågkonjunkturen kan sammanfattas i mar-

kant stigande boendekostnader och låg nyproduktion. Bostadsmarknaden, inte minst i Uppsala, överhettades framåt slutet av millenniet just pga den ändrade bostadspolitiken och de dyrare produktionskostnaderna. Som direkt resultat av en minskad produktion av lägenheter ökade bostadsbristen drastiskt igen. Under 2000-talet har vi åskådat en ökande nyproduktion. Kommunen uppfattar det som att det byggs återigen mycket i kommunen. I dokumentet IVE 2007–2010 befästs ambitionen att fortsätta bygga i en tämligen hög takt och kompensera stadsdelarna med de bristande upplåtelseformerna. Under ”Mark och bostadsfrågor” i samma dokument står det att läsa:

(...) Bostadsmarknaden ska erbjuda ett brett utbud av lägenhetsstorlekar, upplåtelseformer och prislägen. Varje stadsdel ska kompletteras med det utbud som saknas och på så sätt minska boendesegregationen samt medverka till att serviceutbudet kan vidmakthållas. Fokus ligger även i fortsättningen på hyresrätter och ungdoms- och studentbostäder.⁸

Som forskningen länge indikerat, kan man se den starkt geografiskt rumsligt uppdelade upplåtelseformstrukturen som en av de första stegen i segregationsprocesserna. (Molina 1997, Andersson och Molina 2003). En blandning av upplåtelseformer på mikronivå borde därför vara önskvärt i strävan efter att motverka social och etnisk segregation. Men genom att kompensera stadsdelarna för den upplåtelseform som saknas, har det blivit så att nya ganska dyra hyresrätter placeras i centrala delar av staden, medan ägande- och bostadsrätter produceras i förorter, särskilt i deras redan välbärgade periferier. Vad Gottsunda beträffar, har denna nyproduktion huvudsakligen, om inte uteslutande bestått av egnahem, villor, i det välbärgade Vårdsätra. Ett studentområde ”Lilla Sunnersta”, med drygt 250 lägenheter har nyligen byggts (färdigställt hösten 2005), relativt isolerat från övriga områden, i lågflerbostadshus, i anslutning till villaområdet Sunnersta. Som vi kommer att se i följande rader, påverkar inte den nya bebyggelsen i Gottsunda bostadssegregationen i en positiv inriktning, utan den verkar snarare accentuera separationen mellan olika grupper av boende, både socialt, etniskt och demografiskt, och ge den, som vi kommer att se, en ny dimension av exkludering som inte var känd förut i Gottsunda.

⁸ IVE (Inriktning, Verksamhet, Ekonomi) 2007–2010, s. 32.

Etnisk rensning i Gottsunda centrum

En del i stadsdelens förnyelse är en rad förändringar som är på gång i utbyggnaden av Gottsunda centrum. Jag intervjuade en f.d. affärsinnehavare. Hans affär som sålde ”mat från hela världen”, blev en symbol för det ”mångkulturella” Gottsunda, åtminstone enligt den lokala pressen. Efter 18 år i centrumet fick han stänga sin butik i januari i år. Han berättar det som han ser som en symbol för den etniska rensning han ser börja ske i Gottsunda. Det som följer är ett utdrag från intervjun med honom.

Det här började redan för 18 år sedan. De trakasserade mig från första början och nu sade fastighetsbolaget till mig att det bästa för mig var att packa ihop mina grejor och gå. Jag vet att det är du som bestämmer så jag till honom. Det är du som inte vill hjälpa mig. Du ville bara sparka ut mig och det har du lyckats med. ... När de startade serveringen mitt emot motarbetade de mig. Han (representanten för fastighetsbolaget) sa att han inte kunde göra något åt situationen.

Nu vill de bygga ett nytt centrum med stora kedjebutiker. De vill ge mer status till Gottsunda centrum. Jag vet inte hur de tänker dra hit flera kunder. Det finns inte befolkningsunderlag för det. De vill bygga 7 000 kvm mer än det som finns. Men det finns inte tillräckligt med folk. De tror att andra delar av staden bara ska låta de dra hit folk från andra områden. Varför skulle de komma hit och handla? Det är de som bor här som de borde hjälpa. Bygg idrottsplatser för ungdomar! Ungdomarna har ingenting att göra här. Om de vill satsa på ett mångkulturellt samhälle måste de tänka på alla.

Min teori är att ombyggnaden av centrum är början till en rensning. Om du tänker efter så är Gottsunda omringat av välbärgade områden. Där ”skummet”⁹ bor är egentligen ett litet område. Jag tror att de kommer att höja hyrorna och köra ut invandrarna. Till slutet kommer allt att bli som Sunnersta. Och det är logiskt eftersom Gottsunda är det finaste området i Uppsala .. Svenskarna är rädda för utlänningarna. Idén är smart. De vill ha ett bra centrum och resten kommer att komma av sig själv. Precis som de gjorde i Kista, men Kista hade större möjligheter eftersom det ligger centralt med E4 och E18 runt omkring. Men hit till Gottsunda, hur ska folk från andra områden vilja komma till samma kedjebutiker som redan finns? Man behöver inte ens ha gått i skolan för att förstå det här. Det finns ingen information, de fattar beslutet bakom ryggen på oss. Men de vill inte ha våra mindre affärer här längre, utan bara kedjebutiker.

Jag hade det ändå bra under några år. De ville inte låta mig sälja vissa saker. För att hindra mig satte de folk som sålde jordgubbar precis mitt emot min affär, så att de skulle konkurrera med mig. Det var hyresvärdens beslut att låta dem stå där. En annan gång var det semlor

⁹ Här är intervjupersonen ironisk och menar att befolkningen i dessa områden uppfattas som ”skum”, som mindre värdiga, som abjekt, med Judit Butlers och David Sibleys ord.

men de hade inte tillstånd. En man ställde sig att sälja semlor utan tillstånd från hälsovårdsnämnden. I tidningen stod ”svarta semlor som blev vita” och att de hade hittat honom ”utanför en affär”. Alla trodde att det var vi som sålde dem. Nej, men mig har de aldrig velat ha här.

De har aldrig gjort något för Gottsunda centrum. De frågar inte oss som vet vad folk vill ha. De anlitar konsulter i stället. Det skulle vara bra om de byggde saker till ungdomarna. Det som finns, som badet och tennishallen kostar pengar. De gör som de vill och ingen stoppar dem. Politikerna vill styra allt från sina kontor. Jag säger till dem, ni kan inte bara tänka på att komma hit när massmedierna skriver att det har hänt något. De borde vara mera på plats, på fältet. ... Nu föredrar de att ha min affär stängd i stället för att låta mig jobba.

De som saknar mig mest är ungdomarna. Min affär fyllde det behov som fanns i Gottsunda. Jag var präst och allt. Svenskarna lärde sig att äta utländsk mat tack vare min affär. Men de vill inte ha oss, så är det, de vill inte ha oss. Politikerna tvingade fastighetsbolaget att skriva på ett papper där de lovade att behålla mångfalden vid ombyggnaden i alla fall, men jag tror inte att det omfattar mig.

I ett centrum för att det ska överleva måste det finnas allt men varje butik måste ha sin egen nisch. Alla kan inte sälja allt.

Bakom en utlänning finns det en möjlig terrorist. Lagen och rättvisan är inte bakom dig. Man är rättslös.

Den före detta affärsinnehavaren känner sig kränkt, rättslös, oönskad, men inte enbart pga att hans affär fick stänga, utan andra saker har under den senaste tiden påverkat känslan. Han berättar om en händelse som inträffade bara några veckor före intervjun, och efter att hans affär stängdes. Då kom polisen in i hans sons konditori, där han själv hjälper till ibland sedan han blivit arbetslös. Konditoriet ligger bredvid hans numera tomma lokal. Under berättelsen framgick att polisen hade fått anonyma tips om att det pågick knarkaffärer i anslutning till hans sons konditori, ”folk gick in och ut med paket” (!), hade det anonyma tipset låtit. Utdraget här är mycket förkortat. Det är dock värt att notera att både den intervjuade och hans son togs till polisstationen utan att informeras om varför, deras privatbostäder husrannsades av poliser utan förvarning för de släktingar som befann sig där, bland andra en minderårig son som var ensam hemma och blev chockad av tillslaget, de fick inte ringa hem (sonen förklarade i timmar att han måste hämta barn på dagis och till slut gick en polis med på att själv ringa till släktingar och hälsa från pappan att någon skulle se till att hämta barnen), de hölls nakna i separata celler, etc.

Det kom fem poliser kl 10–11 på fm och pratade med min son. En kvinnlig polis tog mig och frågade varför jag hade blanka ögon och

sade att hon misstänkte att jag var påverkad av narkotika. De tog oss till polisstationen utan att tala om varför. De höll oss fast till sent på kvällen... De tåg en tårgasspray som jag hade haft länge på en hylla mera som minne från en kompis som sedan dog i cancer hade gett mig i present. Det tog också en penna som de påstod luktade marijuana. (...) Några veckor efter kom det två brev om att de inte hade hittat något men att vi fortfarande var misstänkta.

Vi har ingen rättighet. Vem som helst kommer hem till dig och vänder upp och ner på allt. De förklarar ingenting. De förstör hela ditt liv, och vem betalar sedan? Jag känner många fall. En kille jag kände tog de också till polisstationen. De slog honom och när han reagerade anklagade de honom för våld mot tjänsteman. De vill tycka synd om oss för att tillfredställa sitt eget ego. Vi är som gödsel. Vi livnar deras ego bara. Från dagiset börjar de fråga ... vad heter du? Varifrån kommer du? Hur ska man kunna övertyga sina barn om att de är svenskar? I stället för att lära dem att älska det här landet lär de dem att hata det. De pratar mycket om integration men det finns ingen. De säger det bara för de internationella organ som bevakar dem.

Syns du inte finns du inte – villaägarna ställer krav

Ombyggnaden av Gottsunda centrum omtalades rikligt under ett diskussionsmöte med invånarna i april. I ett försök från kommunens sida att engagera invånarna i stadsdelens utveckling.¹⁰ Ca 90 personer deltog, de allra flesta från de vita välmående villaområdena i områdets utkanter, där de nya villorna byggts. Kommunfullmäktige arrangerade träffen och delade upp de närvarande i fem olika grupper. Jag stannade i gruppen som skulle diskutera Gottsundas utbyggnad. De åsikter och frågor som kom upp handlade om ”ryktesspridning” om olika saker som skulle hända i främst i samband med utbyggnaden av Gottsunda centrum, men även den nya byggnationen som eventuellt ska komma till under de närmaste åren. Precis som den intervjuade f.d. affärsinnehavaren hade uttryckt det, klagade flera av deltagarna på brist på information. Åtminstone hade dess gottsundabor nåtts av ”ryktespridningen” och hade flera konkreta frågor att ställa till politikerna.

Den mest återkommande frågan var vad som skulle hända med det nya centrumet och ryktet om att en lågprisbutik skulle etablera sig där. Detta var ingen av de deltagande villiga att acceptera. Det

¹⁰ Observera att detta står i framtidsvisionsdokumentet IVE (Inriktning, Verksamhet, Ekonomi) 2007–2010, s. 37: ”Gottsundas attraktiva värden ska utvecklas. Gottsunda ska, precis som övriga stadsdelar, präglas av trygghet, delaktighet och inflytande för alla som bor och verkar i området.”

var inte önskvärt av två anledningar. Den nya butiken var inte tillräckligt ”svenskt”, eller ”inte svensk alls”; ”vi har en fin livsmedelsbutik här och en mindre fin, men bra, redan”. Den andra anledningen var att en lågprisaffär drar till sig ”speciella” kunder. Dåligt uppfattades dessutom att för att få dit lågprisbutiken skulle man flytta återvinningscentralen, som låg i anslutning till centrum till ett annat, ganska närliggande område i stadsdelen.

Den andra viktiga synpunkten var den nya bebyggelsen som planerades och risken att man för den skull skulle hugga ner ”de höga träden som skymmer från de fula husen”. Husen, de höga husen från miljonprogramstiden, där just den invandrade befolkningen finns något mer koncentrerad, får finnas men ej gärna synas. Det som däremot uppfattades av sällskapet som odelat bra var planerna på att få de stora kedjebutikerna till Gottsunda centrum. Man ska kunna handla kläder och skor på hemmaplan. Ingen nämnde den lilla butiken med ”mat från hela världen” som redan lagts ner.

Den intervjuade f.d. affärsinnehavaren tyckte dock att det skulle bli bra med en lågprisbutik.

Lågprisbutiken är bra. Där kommer de att se vilka det är som handlar i Gottsunda.

Bakom träden, De Andra

Att leva är att leva med andra och människor skapar sina egna Andra, menar Bauman. Man känner inte den Andre utan man känner till den Andre utifrån den information – ej kunskap, klagör Bauman – som man har samlat om honom/henne. Den Andre är inte mänsklig alls, har ingen identitet, utan den tillskrivs olika kategorier. ”Invandraren”, den bidragsberoende, den arbetslöse, invandrar mannen, patriarken, muslimen, invandrarkvinnan, invandrarungdomar, invandrarkillar, invandrantjejer. Rummet den Andre bebor skapas egentligen utifrån dessa tillskrivna, konstruerade kategorier. Förorten, gettot, problemområdet, miljonprogramområdet, utsatt område, invandrantätt område. Dessa kognitiva rumsbildningar skildras utmärkt i grannskapets historia menar Bauman.¹¹ I premoderna samhällen skildes grannen från andra människor framför allt eftersom denne hela tiden kunde hållas under uppsikt. Det sociala rummet upphörde vid grannskapets yttre gräns. Utanför gränsen (bakom träden) fanns det bara ansiktslösa

¹¹ Jag antar att Bauman här menar grannskapet i den västerländska världens historia.

kroppar, ett tomrum med andra ord. Kropparna kunde passera gränsen och anamma grannskapets regler, och främlingar blev då människor.

Världen delades alltså inte i grannar och främlingar utan ännu mer kategoriskt, i antingen människor eller främlingar. När nu fysisk och social närhet inte längre nödvändigtvis hänger ihop och främlingarna börjar stanna kvar och vägrar försvinna, samtidigt som de undviker gällande regler för samlevnaden, förblir de främlingar. "Man kan inte låta bli att känna deras närvaro, att se, höra och känna lukten av dem, till och med tala till dem eller tilltalas av dem emellanåt. Men mötena är alltför korta och tillfälliga för att man ska kunna fatta ett bestämt klassifikatoriskt beslut, och det är så många som kommer och går." (Bauman 1995:189) Sådant förblir förmodligen mötet i Gottsunda.

Avslutning

Undantaget håller på att bli regeln, menar Diken.

What the post-modern (or 'post-political') narrations push away is the camp that has become the rule. And just as one cannot narrate modernity without the concentration camp, one cannot tell the story of post-modernity without the camp in the second sense. (Diken 2004: 93)

Förorten kan betraktas som "the camp in the second sense". Människorna i förorter permanentas som homo sacer, nakna, rättslösa. Territoriet förorten har aldrig tillhört dem, förutom i de massmediala och andra vardagsrasistiska föreställningar som placerat både områden och människor i undantag. För det handlar inte om "utanförskap" som den officiella retoriken använder och säger sig vilja bekämpa. Förorter och dess invandrade invånare och deras barn och barnbarn finns i allra högsta grad med i, innanför det svenska urbana maktlandskapet; de finns med under de villkor som majoritetssamhället påtvingar genom exkludering, segregation och stigmatisering. En exkludering som inbegriper inkludering och viceversa. Miljonprogramförorterna skildras som osvenska platser i forna tider. De finns men de sätts i rumsligt och tidsmässigt permanent undantag; inte Sverige, inte nuet.

I det undantagna Gottsunda har den process av stadsutveckling och bostadsbyggande som pågått från mitten av 1990-talet, marke-

rat en ny vilja från privilegierade grupper, såväl gamla som nya som flyttat in att återerövra området för svenskheten. Återtagandet innebär att dels markera gränser och skillnader, dels omforma lokala offentliga rum. Gottsundacentrum blir den viktigaste arenan. Är reledning och ihopträngning, alltså belägring, det pris som områdesbefolkningen måste betala för att området skall normaliseras och återbli "svenskt"? För att förstå det urbana maktlandskapet är det nödvändigt som Mike Davis (1990) påminner oss om, att granska vad den vita välbärgade befolkningen gör. Vad de som verkligen har möjlighet att välja var och hur de vill bo, nära vem och långt borta ifrån vem. Vilka krav de privilegierade villaboende ställer, vilka frågor mobiliserar dem, vilka medel kan de utnyttja för att driva sina intressen vidare är öppna frågor som avslutar det här bidraget.

Referenser

- Agamben, Giorgio (1998), *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Princeton University Press, Princeton.
- Andersson, Roger & Molina Irene (2003), "Racialization and Migration in Urban Segregation Processes. Key issues for critical geographers". In Öhman, Jan & Simonsen, Kirsten (Eds.) *Voices from the North – New Trends in Nordic Human Geography*. Ashgate.
- Bauman, Zygmunt (1995), *Postmodern etik*. Göteborg: Daidalos.
- Boréus, Kristina (1994), *Högervåg: nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969–1989*. Stockholm: Tiden.
- Campbell, Beatrix (1993), *Goliath. Britain's Dangerous Places*. London: Methuen.
- Dahlstedt, Magnus och Tefahuney, Mekonnen (2006), "Maze of Camps". I *Geografiska Annaler*, series B, Human Geography, Augusti 2006, vol. 88, Issue 3,
- Davis, Mike (1990), *City of Quartz*. London: Verso.
- Diken, Bülent (2004), "From refugee Camps to Gated Communities: Biopolitics and the End of the City". I *Citizenship Studies*, Vol. 8, No 1, March 2004, 83–106.
- Diken, Bülent & Laustsen, Carsten Bagge (2005), *The Culture of Exception. Sociology facing the Camp*. London & New York: Routledge.
- Ericsson, Urban, Molina, Irene & Riistilami, Per Markku (2002), *Miljonprogram och media – föreställningar om människor och förorter*. Integrationsverket och Riksantikvarieämbetet.
- Ericsson, Urban (2006), "Den belägrade Andra och undantagstillståndets förtryck – erfarenheter av etnisk diskriminering i möte med polisen". I de los Reyes, Paulina (red.) *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*, SOU 2006:37.
- Johansson, Susanne (2000), *Genusstrukturer och lokala välfärdsmodeller: fyra kommuner möter omvandlingen av den offentliga sektorn*. Doktorsavhandling, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet, Geografiska regionstudier nr 40.
- Johansson, Susanne & Molina, Irene (2002), "Kön och ras/etnicitet i rumsliga identiteters konstruktioner". I de los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana (red.) (2002), *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: ATLAS.

- Johnston, Ronald J., Gregory, Derek & Smith, David M. (red.) (1986), *The Dictionary of Human Geography. Second Edition*. Oxford: Basil Blackwell.
- Khosravi, Shahram (2006), "Territorialiserad mänsklighet: irreguljära immigranter och det nakna livet". I de los Reyes, Paulina (red.) *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*, SOU 2006:37.
- Kristensson Uggla, Bengt (1994), *Kommunikation på bristningsgränsen. En studie i Paul Ricoeurs projekt*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag, Symposium AB.
- Molina, Irene (1997), *Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet*. Doktorsavhandling, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet, Geografiska regionstudier nr 32.
- Molina, Irene & Tesfahuney, Mekonnen (1994), Multikulturalism i teori och praktik. I *Häften för Kritiska Studier*, nr 1, 1994, s. 4–13.
- Ricoeur, Paul (1993), *Från text till handling. En antologi om hermeneutik*, redigerad av Peter Kemp och Bengt Kristensson. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag, Symposium AB.
- Ålund, Aleksandra & Schierup, Carl-Ulrik (1991), *Paradoxes of Multiculturalism. Essays on Swedish Society*. Aldershot: Gower.

9 Diskriminerande föreställningar inom socialtjänsten

Barzoo Eliassi

Inledning och bakgrund

Föreställningen om Sverige som ett kulturellt homogent land har länge präglat den svenska debatten om integration och ”mångkulturalism”. Detta trots det faktum att den svenska invandringshistorien är lika lång som Sveriges historia samt har präglat samhällsutvecklingen i alla områden (Svanberg & Tydén 1992). Det är i ljuset av nationsbyggandet, upplysningstiden och romantiken som den etablerade föreställningen om den kulturella homogeniteten och ”särarten” bör förstås. Den fungerade inte endast som en markör för den nationella gemenskapen utan även urskuldade utestängningen av grupper av befolkningen som inte betraktades som en del av den föreställda gemenskapen (Eriksen 1999, jfr Dahlstedt, 2001).

Det går inte att frångå att Sverige både nationellt och internationellt har setts som en förebild vad beträffar jämställdhet, jämlikhet och integrationspolitik (Ålund, 2002). Trots denna förskönande bild kan man i dag konstatera att marginalisering, etnisk och social segregering är en påtaglig realitet i Sverige (Lindberg & Dahlstedt 2002). Invandrarnas möjligheter till jämlika samhällsliga resurser som tillgång till utbildning, arbete, boende, fritid och politisk delaktighet har försämrats avsevärt under 1990-talet (Ålund 2002). De ojämlika samhällsliga förhållandena som personer med invandrarbakgrund i Europa erfar är till syvende och sist ett resultat av strukturell/institutionell diskriminering (Kamali 2005a).

Den ökade invandringen till Sverige under de senaste decennierna har medfört ökad heterogenisering av den svenska befolkningen. Den monokulturella svenska myndighetsvärlden har hamnat på efterkälke i förhållande till det svenska samhällets heterogena sammansättning. För att möta emellanåt ”svåra” och ömsom

¹ Jag vill varmt tacka Masoud Kamali, Marcus Lundgren och Lena Sawyer för värdefulla kommentarer av tidigare utkast till denna artikel.

”obegripliga” klienter med invandrabakgrund hos socialtjänsten, har behovet av ”kulturkompetens” eller kunskap om ”andra kulturer” aktualiserats. Delvis på grund av detta har socialtjänsten anställt socialarbetare med invandrabakgrund eller med ursprung i andra kulturer för att bemöta de nya klienternas behov på ett adekvat sätt (Kamali 2002).

Det är under den offentliga sektorns ledning som en betydande del av det sociala arbetet bedrivs och där socialarbetarna fungerar som en förmedlande yrkesgrupp mellan välfärdsstaten och ”medborgarna” (Donzelot 1979, Järvinen 2002, Kamali 2002). Därför är det nödvändigt att undersöka denna yrkesgrupp som företrädare systemet, dess praktiker, rutiner och regelsystem.

Syfte och frågeställningar

Denna studie ämnar undersöka en del socialarbeters medvetenhet om diskriminerande föreställningar om klienter med invandrabakgrund som kan påverka deras arbete.

Följande frågor är av central betydelse för att uppnå undersökningens syfte:

1. Hur uppfattar socialarbetarna rasism, diskriminering, integration och det mångkulturella samhället i Sverige?
2. Hur ser socialarbetarna på institutionell diskriminering/rasism och diskriminerande praktiker i sina respektive organisationer?
3. Hur bemöter de förekomsten av diskriminerande praktiker i samhället och inom organisationen?

Avgränsning och urval

I Sverige har få forskare bedrivit forskning kring socialt arbete med personer med invandrabakgrund. Detta forskningsområde har underprioriterats och i detta avseende kommer jag genom denna kvalitativa studie ge mig in på denna tämligen outforskade terräng i Sverige.

Det torde tydligt framgå att min undersökning endast handlar om *tio* socialarbetare och inte gör anspråk på generaliseringar gällande socialarbetarkåren i Sverige. Åtta av dessa tio socialarbetare är infödda svenskar och de två övriga socialarbetarna har invandrabakgrund och bott i Sverige under en lång tid. Anledning till mitt

val av dessa två socialarbetare är att jag vill spåra deras vardagliga erfarenheter i Sverige som personer med invandrarbakgrund och hur det kan påverka deras arbete och synsätt på klienter med invandrarbakgrund samt det svenska samhället.

Vidare har jag valt att intervjua fler kvinnor än män på basis av socialarbetarkårens reella sammansättning. Det finns betydligt fler kvinnliga socialsekreterare än manliga. Därför har jag valt att intervjua sju kvinnor och tre män.

Val av intervjupersonerna har skett genom ett strategiskt urval vilket innebär att forskaren i första hand inte är intresserad av representativitet, utan det är kvaliteten på informationerna hos personer som besitter verbal förmåga och störst kunskaper inom sitt sociala system (Halvorsen 1992). De kommuner som intervjuerna har ägt rum är Stockholm, Malmö och Östersund, dvs. två stora städer respektive en liten stad. Jag har ringt runt till olika socialkontor i dessa kommuner och genom enhetscheferna fått kontakt med intervjupersonerna som har varit lämpliga för studiens ändamål. Dessa intervjupersoner har jobbat under olika långa perioder med klienter med invandrarbakgrund. De som har intervjuats har antingen socionomutbildning eller lång erfarenhet av socialt arbete. Samtliga socialarbetare arbetar med familjer, barn och ungdomar som bor i marginaliserade och stigmatiserade områden.

Begrepp och definitioner

I föreliggande undersökning kommer begrepp som personer med invandrarbakgrund, invandrare, svenskar, svenska klienter och klienter med invandrarbakgrund att användas. Dessa uppdelningar vill jag kort problematisera och uppmärksamma dess konsekvenser och möjligheter.

Ett begrepp är ett grepp över verkligheten och fungerar som ett instrument för maktutövning. Begrepp är dessutom aldrig politiskt neutral. (Azar 1995). Jag byter inte ut begreppet personer med invandrarbakgrund för att ersätta den med några eufemistiska begrepp eller beteckningar som ny svenskar eller svenskar födda utomlands. Papastergiadis (2000) menar att ordet "invandrare" (immigrant) har kommit att fungera som ett förskönande uttryck för en person som inte härstammar från förevarande plats eller som tillhör en annan plats. Dessutom understryker han att invandrar-

begreppet fortsätter att bli ett politiskt verktyg för marginalisering och rasifiering (racialization) av vissa grupper.

Eufemismen hjälper inte eliminering av social exkludering och marginalisering. Även om invandrarbegreppet är stigmatiserande och uteslutande så utgör det en viktig del av många personer med invandrarbakgrunds liv i Sverige (se Lange 2000).

Binära motsatser som svensk/invandrare, man/kvinna, och svart/vit har kritiserats för att vara grovt förenklande och reduktionistiska eftersom de delar upp alla skillnader (klass, kön och sexualitet) i två ganska stela motsatser (Hall 1997). I Derridas efterföljd (1974) vill jag hävda att det existerar få neutrala binära motsatser. På ena polen av binära motsatser finner man ofta en dominant pol som rymmer den underordnade polen inom sitt verksamhetsfält. Hall (1997) menar dock att det är alltjämt viktigt att använda dessa binära motsatser för att fånga upp maktdimensionen i diskursen.

Metodologiska överväganden

Jag har använt mig av kvalitativ intervjuteknik för datainsamling och kvalitativ analysmetod för att fånga upp och analysera socialarbetarnas eventuella diskriminerande föreställningar om klienter med invandrarbakgrund.

I den kvalitativa intervjun byggs kunskap upp genom ett samspel och utbyte av åsikter mellan två personer om ett ämne av ömsesidigt intresse (Kvale 1997, jfr Widerberg 2002). För att på förhand undvika alltför rigida konstruktioner av det fenomen jag har studerat, valde jag halvstrukturerade (semistrukturerade) intervjuform (jfr Widerberg 2002, Järvinen 1998). Den halvstrukturerade intervjun är således varken ett öppet samtal eller strikt bunden till ett frågeformulär. Jag anser att fördelen med den halvstrukturerade intervjun är att terrängen är öppen för nya perspektiv, insikter och tankeportar utöver de på förhand formulerade frågorna. Jag har svårt att tro att intervjuer med olika personer kan följa en monoton och linjär färdväg. Dessutom har den intervjuade haft möjligheten att ta upp relevanta frågor som han/hon hade tänkt på eller undrat över under intervjun (jfr Kvale 1997). Avsikten med den kvalitativa intervjun är inte att kvantifiera den intervjuades uttalanden utan istället sträva efter att fånga upp

den mångtydlighet och ibland det motsägelsefulla i den intervjuades svar (ibid).

Studien genomförs med en innehållsanalys. Innehållsanalys kan med fördel användas på material som ursprungligen är muntligt men som i efterhand skrivits ned. Dessutom utgår innehållsanalysen från att skapa ordning i ett kaos och delar in undersökningsmaterialet i kategorier (Carlsson 1997). Klaus Krippendorff (1980) menar att innehållsanalys fungerar som en forskningsteknik som ämnar studera det insamlade data utifrån dess kontexter.

En annan aspekt av studien rör forskarens roll. Mot bakgrund av en etablerad föreställning om forskningens oinskränkta ”objektivitet” utgår jag ifrån att detta snarare är en myt än en verklighet. Sociologen Pierre Bourdieu (1992) understryker att forskare måste medvetandegöra sig själv om sin position i det sociala och det vetenskapliga rummet och hur hans/hennes perspektiv och närvaro påverkar ”studieobjektet”. Bonnewitz² (2002) med hänvisning till Bourdieu påpekar att forskarens position måste beaktas vid intervjun eftersom utbytet mellan de två parterna inte uppstår ur ett vanligt samtal, utan kännetecknas av en interaktion mellan två individer från olika sociala positioner som äger rum under de sociala strukturernas våld. Att negligera denna aspekt vore samma sak som att försumma det symboliska våldet som kan råda mellan de två interlokutörerna, då den ena förfogar över ett vetenskapligt arbete medan den andra befinner sig i en situation där han/hon är observerad och utfrågad.

Mina intervjuer med socialarbetarna har inte varit en enkel uppgift. Jag har ett utseende som passar väl med den föreställda bilden av en person med invandrarbakgrund i Sverige. Att diskutera frågor kring personer med invandrarbakgrund, rasism och integration med svenska socialarbetare väcker känslor och engagemang men ger även upphov till tankar om min plats och position i Sverige. Under intervjuerna kände jag hos socialarbetarna med svenskbakgrund en misstänksamhet och rädsla gentemot mina frågor och dess fokus. Däremot upplevde jag att socialarbetarna med invandrarbakgrund uppvisade öppenhet och stor vilja att delta i intervjun, vilket jag tror beror på att studien inte berörde dem endast som

² Or, cet échange n'est pas une discussion ordinaire: elle met en contact deux individus aux positions sociales différentes et consiste donc en une interaction qui s'opère sous la contrainte des structures sociales. Oublier cet aspect, c'est nier la violence symbolique qui peut s'exercer entre les deux interlocuteurs, l'un disposant de la légitimité attachée au travail scientifique, l'autre se trouvant dans une situation d'observé et d'interrogé (Bonnewitz 2002:31).

socialarbetare utan även som personer med invandrabakgrund. Det går inte att förneka att min position som den andre påverkar "studieobjektet" och lämnar sina spår. Min position erbjuder också en mängd möjligheter. Kommer man från "marginalen" så hamnar man i en speciell relation med samhällets centrala institutioner och invånare. Därtill har jag privilegiet att uppfatta, se och känna saker och ting på ett annorlunda sätt som kan förefalla "naturligt" och självklart för åtskilliga individer tillhörande majoritetssamhället (jfr Bourdieu & Wacquant 1992). Relationen till studieobjektet som man studerar är ett svårösligt dilemma eftersom människan är en historisk varelse som inte utan vidare kan välja att stå utanför historien och förhålla sig neutral och hel objektiv till studieobjektet. Emellertid fordras det av forskaren att inse detta och uppvisa reflexivitet som definieras ypperligt av Ehn & Klein (1999:81):

...som en självkänedom i ständigt skiftande former och utan trygg förankring eller säkert slutmål.

Det sociala arbetes historia, funktioner och paradoxer

Varje ansats att definiera det sociala arbetet är dömt att misslyckas. Detta misslyckande beror på att det råder splittring och avsaknad av kumulativ kunskapsuppbyggnad inom ämnesområdet (Bergmark 1998). Någon entydig definition av det sociala arbetet ligger också utanför ramen för min studie, däremot kommer jag att generellt beröra socialarbetarnas samhälleliga funktioner och deras yrkes historiska rötter.

Socialt arbete utvecklades i samband med industrialiseringens utbredning i Europa. Den snabba expansionen av städer som var ett direkt resultat av industrialiseringen skapade många nya sociala problem i form av dåliga bostäder, ohälsosamma levnadsvillkor och dålig hälsa. Övergången från det mekaniska till det organiska samhället, för att tala med sociologen Emile Durkheim (1984), krävde nya arbetsvillkor och kunskaper och uteslöt de grupper av människor som inte ansågs vara lämpade för den nya arbetsmarknaden. Fattigdomen ökades på grund av de låga lönerna och arbetslösheten. De nya sociala problemen bidrog till ett spridande av rädsla bland medelklassen som höll för sant att en sådan utveckling skulle leda till samhälleligt förfall och upplösning. Dessutom var medelklassen medveten om att de traditionella välgörenhetsinstitutionerna (kyrkan) inte längre hade kapacitet att bemöta behoven av så

många fattiga människor (Clark 1993, Mooney 1998, Penketh 2000, Humphries 2004, jfr Soydan 1993).

De reformer som emanerade från medelklassens oro ledde till att samhälleliga värden som sparsamhet, nykterhet, självdisciplin och familjeliv fick en central plats. Det torde påpekas att medelklassens vilja och interventioner att hjälpa de fattiga berodde dels till en liten grad på medkänsla och dels på grund av rädsla för upplopp från den fattiga arbetarklassen. Lösningarna på de sociala problemen institutionaliserades i det moderna samhället och där fick institutioner legitimitet att rangordna människor i "normala" och "avvikande" individer. Medelklassens värderingar och normer blev normaliteten som de "avvikande" skulle inrätta sig efter. De flesta människor som klassificerades som "avvikande" på grund av deras ålder, kön, funktionshinder, "ras" och sexualitet, tillhörde arbetarklassen (Penketh 2000, Humphries, jfr Cohen 1996). Fattighus, fängelser, mentalsjukhus, skolor, ungdomsvårdsskolor byggdes för att "korrigera" de delar av befolkningar som ansågs vara "problematiska". Det var även genom institutionernas verksamhetsfält som dessa människor differentierades från det "normala" samhället (Cohen 1996, Penketh 2000).

Det sociala arbetet utvecklades som profession under 1960-talet (Penketh 2000). Expansionen av välfärdssamhället banade vägen för en utveckling där socialarbetarna lämnade den frivilliga sektorn för att börja arbeta inom den offentliga sektorn och uppbära fulltidsersättning (Humphries 2004, se även Meeuwisse et al 2000, Denvall & Jacobson 2000).

Reade (1987:126) beskriver denna övergång på följande sätt:

The new bureaucratic professions... do not resist the extension of state power ... for they have no choice but to be public employees. On the contrary, they generally welcome the extension of state power, for it is the only source of such power as they themselves possess; indeed these occupational groups owe their very existence to the power of the state.

Humphries (2000, jfr Thompson 2000, Järvinen 2002) menar att denna övergång möjliggjorde en ny roll för socialarbetarna, nämligen att de nu kom att fungera som portvakter över tillgången till resurser (bidrag, insatser etc). Individinriktat socialt arbete blev medlet varigenom socialarbetarna kunde fastställa klientens behov, erbjuda hjälp och stipulera villkor för denna hjälp. Socialarbetarnas lagstadgade makt och deras anspråk på att utöva expertis har för-

stärkt denna position. Det finns således en stark spänning mellan socialarbetarens verkliga vilja att hjälpa klienter och den ojämlika och asymmetriska maktrelationen dem emellan. Payne (1997) anser att klienter brukar uppvisa ovilja att samarbeta med socialarbetarna om de känner sig missgynnade eller undertryckta i en relation. Dock stannar de kvar i relationen därför att de får ut något av det.

Margareta Järvinen (2002:9, jfr Lundström & Sunesson 2000) som har studerat mötet mellan klient och system menar att klienten skapas av systemet:

Härmed menar jag att klienten i mötet med socialarbetaren/systemet primärt kommer att definieras utifrån de institutionella sammanhang och de serviceformer som finns att tillgå, inte utifrån klientens behov och önskemål. Klientens problem stöps om så att de passar in i organisationens regler och rutiner. Det är den på förhand givna organisatoriska inramningen som avgör vem som över huvud taget blir definierad som klient och i så fall vilken typ av klient, vilken del av personens liv som skall åtgärdas osv.

Sales & Hek (2004) framhåller att statens involvering i individernas och familjernas liv alltid har tjänat två ändamål. Delvis har statens intervention inneburit att hjälpa de fattiga och nödlidande som anses vara "värdiga" denna hjälp och delvis har detta intervenserande eftersträvat att kontrollera den "avvikandes" beteende eller korrigera de "ovärdiga" fattigas beteende.

Det finns en risk med att ensidigt beskriva det sociala arbetet och socialarbetarnas intentioner och arbete i termer av förtryck och kontroll. Socialarbetarna är inte maktlösa och passiva offer av institutionen (socialtjänsten) eftersom sociala strukturer inte kan fortleva utan aktörerna och deras praktiker. I Humphries version (2004:39):

Social work is not inevitably an arm of oppression. The profession has a choice to make a new moral effort, to find its anger about the plight of poor, to engage its knowledge about the sources of inequality with a new sense of imperative and urgency.

Socialt arbete, kultur och kulturkompetens

Du vet tillräckligt. Det jag gör också. Det är inte kunskap vi saknar. Vad som fattas oss är modet att inse vad vi vet och dra slutsatserna. (Sven Lindqvist 1993:9)

De senaste decenniernas ökade invandring till Sverige har medfört att antalet klienter med invandrarbakgrund har ökat hos socialtjänsten (Kamali 2002). Klienter med invandrarbakgrund brukar i stor utsträckning utsättas för en kulturaliseringsprocess. I Aleksandra Ålunds definition:

Kulturalisering bygger på essentialistiska idéer om vad som är kultur, alltså föreställningar om kultur som något givet och mer eller mindre oföränderligt, något som skilda befolkningsgrupper fått i arv och bär med sig som ett kulturellt bagage. Följden blir att människor kategoriseras utifrån kultur och etniskt ursprung. I en sådan statiskt kultursyn blir de kulturella skillnaderna lätt en diskriminerande måttstock. Det kan gälla underförstådd lämplighet på en arbetsmarknad präglad av en tilltagande etnisk arbetsdelning, det kan yttra sig i bostadssegregation och kulturell marginalisering osv. (2003:295).

Inom det sociala arbetet har det aktualiserats behovet av kulturkompetens och fler socialarbetare med invandrarbakgrund eftersom de förmodas ha sina "rötter" i andra kulturer och kan arbeta bättre med klienter med invandrarbakgrund eller klienter från sina första hemländer. Kamali (2002) anser att dessa intentioner och ansatser utgår från en essentialistisk kultursyn där klienterna reduceras till eviga bärare av en viss kultur bortom rum och tid. Sociala problem hos klienter med invandrarbakgrund tolkas således i kulturella termer. Det finns alltså en föreställning om att anställning av socialarbetare med invandrarbakgrund respektive kunskaper i andra kulturer reducerar och dämpar "kulturkrockar".

Lena Dominelli (2004) menar att stereotypa avgränsningar av och grundlösa slutsatser om grupper och kulturer hindrar socialarbetarna att uppmärksamma det unika hos klienterna. Dessutom uppfattar socialarbetarna de klienter som inte uppför sig som socialarbetarna förväntar sig som manipulativa. Kulturkompetens i socialt arbete förutsätter att det finns välavgränsade och kulturellt homogena grupper.

Med Dominellis (2004:78) analys av kulturkompetensens implikation:

Unitary conceptualizations of identity are extremely powerful and deeply embedded in social work. All women, black people, older people, are treated if they were like the others in their particular category; individualism means being one of a homogenous whole. Even when drawing distinctions within categories, social workers deal with each discrete element as fixed and lacking heterogeneity. And, as social workers discovered cultural difference, they began to ask for courses

on each culture so that they could better understand the differences between their culture and that belonging to the "other".

Enligt Seyla Benhabib (2004) har kulturbegreppet kommit att betraktas som en synonym för identitet. Kulturen fungerar sålunda som en förenande och åtskiljande markör. En sammanhållande förståelse av kulturer som välavgränsade, solida och identifierbara helheter riskerar att förtingliga kulturer och förneka de inre och yttre maktkamper samt de förhandlingar som förekommer inom och mellan kulturer. Street (1993) med referens till Robert Thornton hävdar att "man inte ska fråga vad kultur är utan vad kultur gör" (min övers). Street (ibid. jfr Wilson 1997) poängterar att kulturen bör ses som en aktiv process av meningsskapande och kamp över definitioner, inklusive sin egen definition, därför skall kulturen förstås som ett *verb*. Den framstående socialantropologen Thomas Hylland Eriksen (1997:53) intar en liknande ståndpunkt när det gäller kulturbegreppet:

One of the most common meanings of culture posits it as synonymous with the way of life and world view the members of a particular group or community have in common, and which distinguishes them from other groups. This definition may at first seem plausible, but it does not survive closer scrutiny. Within nearly every "group" or "people" there are varying ways of life and world views; the rich differ from the poor, the men from the women, the highly educated from the illiterate, the urban from the rural and so on. Additionally, it is often extremely difficult to draw boundaries between "cultures". If one argues that a Norwegian culture exists and is by default different from Danish culture, one will need to show what it is that all Norwegians share with each other but not with a single Dane. That is not easy to do. Finally, culture is naturally not a solid object, even if the word unhappily is a noun. Culture is something which happens, not something that merely exists; it unfolds through social process and therefore also inherently changes.

Socialt arbete och diskriminering

Människan är innan hon *handlar*, ingenting hon gör kan förändra vad hon är. Detta är i stora drag rasismens filosofiska väsen (Zygmunt Bauman 1994:96).

Diskriminerande föreställningar definieras som fördomar hos individer eller grupper som har makt och inflytande i ett samhälle. De flesta individer och grupper besitter fördomar, men vid avsak-

nad av makt och inflytande har dessa fördomar föga effekter (Kamali 2005b).

Kamali (2005a) poängterar att personer med invandrabakgrunds missgynnade ställning i det svenska samhället beror på den strukturella och institutionella diskriminering som präglar utbildningssystemet, arbetsmarknaden, det politiska systemet, massmedia, kommuner, landsting, socialtjänst och intresseorganisationer.

Eftersom denna artikel har socialtjänstens aktörer, socialarbetare och klienter i fokus, så kommer jag att ta upp några relevanta ingångar och perspektiv som forskningen inom socialt arbete med etniska grupper belyst.

Neil Thompson menar att det traditionella sociala arbetet har i stor utsträckning negligerat de sociala problemens rasmässiga dimension och inte kunnat bekämpa diskrimineringen och beakta dess effekter på etniska minoriteter (1997). I Sverige (se Kamali 1997) finns näst intill ingen forskning om diskriminering inom socialt arbete till skillnad från anglosaxiska länder där det finns forskning som tyder på att det förekommer diskriminering mot "svarta" (läs invandrare och icke-européer) på individuell, strukturell och institutionell nivå (se Dominelli 1997, Penketh 2000). Bristen på forskning om diskriminering inom socialt arbete i Sverige, tror jag, hänger ihop med den romantiserade bilden av Sverige, där rasfördomar anses snarare vara undantag än regel. Historikern Åke Holmberg (1994, se Brune 1999) menar att det är sant att Sverige inte företrädde Europa lika ofta som iberer, holländare, fransmän, briter, ryssar när Europa mötte icke-européer. De stereotypa bilderna av exotiska länder och omvärldsbilderna har tjänat kolonialmakternas herravälde, och i mindre grad svenska maktpositioner. Svenskarna har övertagit i en stor utsträckning de stora kolonialmakternas fördomsfulla bilder av de "exotiska" folken utanför Europa. Härmed inte sagt att svenskarnas omvärldsbilder är mindre stereotypa, mindre känsloladdade, oskyldiga eller mer objektiva än engelsmän eller fransmän vad deras handlingsalternativ anbelangar. Dessutom, och det är väsentligt att framhålla att svenska publicister har identifierat sig med Europa, västerlandet, kristenhet och "den vita rasen".

Frågan är då om rasism eller diskriminerande föreställningar är något inneboende hos *vissa* individer eller snarare yttringar av strukturella ojämlikheter och asymmetriska maktförhållanden gällande olika grupper i samhället?

Husband (1991:50) ser en fara med att teoretisera rasismen som en individuell fördom eftersom den:

... reduces racism to human nature and individual fallibility, thus leaving the world of the state, the world of politics and major structural aspects of contemporary life out of focus.

Liknande uppfattning om relationen mellan individuella fördomar och strukturell diskriminering har en av vår tids främste forskare inom socialt arbete, Malcolm Payne:

Eftersom de strukturer och former av kollektivism som härrör från kulturella grundantaganden utgör en så pass viktig del av det individuella beteendet, är diskrimineringen varken helt eller delvis förorsakade av personliga fördomar (även om det förstås kan vara på det viset i ett enskilt fall). Diskriminering är i första hand en följd av det faktum att mäktiga grupper i samhället upprätthåller diskriminering i samhället för att kunna behålla sin makt. De gör detta bland annat genom att använda sin hegemoni, det vill säga genom sin sociala kontroll över de åsikter om samhällets natur som skapar en ideologi. Diskrimineringen skapas och vidmakthålls således av personliga uppfattningar och beteenden som förstärks av ideologier som utvecklats utifrån den makt som olika grupper utövar i syfte att bevara och stärka sin dominerande position inom de rådande sociala strukturerna (2002: 326).

Van Dijk (1993) med hänvisning till Dovidio & Gaertner (1986) menar att rasismen har deklarerats som ett tabu och ett alltför starkt och överdrivet ord för samtida moderata eller moderna samhällen i Europa. Van Dijk framhåller att förnekandet av rasismen är en paneuropeisk företeelse. Förnekandet av rasismen har en sociopolitisk funktion, nämligen att anti-rasistiska analysers legitimitet utmanas, marginaliseras, förlöjligas och undergrävs. Därmed legitimeras man även frånvaron av statliga åtgärder för att bekämpa rasism och diskriminering. De sociala följderna av rasismens förnekande är att individer tillhörande den dominerande gruppen "räddar sitt ansikte" och förstärker sin gruppsolidaritet och hängivenhet.

De flyktingar och invandrare som anses ha det största "kulturavståndet" till Sverige och svenskarna är också de som utsätts för mest diskriminering. Det gäller främst muslimer, afrikaner, asiater och latinamerikaner. Muslimer och araber har varit utsatta för en demoniseringprocess länge, men efter 11 september, 2001 har bilden av muslimer förvrängts ytterligare. Det finns alltså ett samband mellan diskursen om "kulturellt närhet respektive avstånd" och graden av risken för att utsättas för diskriminerande

och ojämlika behandlingar i Sverige. Dessutom anses det ”kulturella avståndet” försvåra deras integration i det svenska samhället (Mattson & Tesfahuney 2002)

Föreställningen om att socialarbetarnas fördomar och okunskap kan reduceras genom att läsa om andra kulturer (se Kamali 2002, Dominelli 2004) har fått en del kritik eftersom fokuset läggs på individen i stället på strukturella problem. Sivanandan (1991:41) formulerar denna kritik med hänsyn till samma diskurs i England:

There is nothing wrong about learning about other cultures, but it must be said that to learn about other cultures is not to learn about the racism of your own...unless you are mindful of the racial superiority inculcated in you by 500 years of colonisation and slavery, you cannot come to cultures objectively.

Saken är inte blott en fråga om socialarbetaren medvetet eller omedvetet utsätter klienten för diskriminering, utan vad som krävs är att socialarbetarnas handlande måste förankras och ses i vidare kulturella och strukturella sammanhang. Diskriminering och rasism äger rum därför många av institutionens eller organisationens integrerade praktiker betraktas som ”naturliga” och givna. Ett socialt arbete som inte beaktar sin potential att agera diskriminerande och förtryckande är ett farligt socialt arbete (Thompson 1997). Dessa diskriminerande praktiker betecknas som institutionell rasism därför att organisationen som genomsyras av rasistiska stereotyper misslyckas med att erbjuda sina klienter en adekvat professionell service på grund av deras hudfärg, kultur eller etnisk tillhörighet (MacPherson 1999).

Det kan vara svårt för en socialarbetare att inse att hans/hennes praktiker kan vara förtryckande eller diskriminerande mot etniska minoriteter. Dock bör man inte glömma att socialarbetarna utgör en del av samhället och återspeglar en viss makt och privilegiumstruktur i en specifik samhällsordning (Thompson 1997). Lena Dominelli (1997) anser att socialarbetarna tenderar att beskriva sitt arbete i termer av neutralitet, opartiskhet och färgblindhet, och att alla klienter oavsett bakgrund behandlas på samma sätt. Faran med denna ansats är att man negligerar klienternas materiella position och status i ett samhälle både som individer och som medlemmar av en specifik grupp. Dessutom försummar man att vissa grupper faktiskt sett erfar rasism i åtskilliga samhälleliga sfärer. Dominelli understryker implikationen av en anti-rasistisk ansats:

Ultimately, an anti-racist analysis implies that if changes in social work practice are to endure, society also needs to change. Societal change becomes particularly important in ensuring that scarce resources are equitably distributed. However, in the context of structural inequalities engendered by racism, poor black people may require an additional injection of resources to bring their situation up to the same starting point as poor white people. Moreover, changes must occur on two fronts – the personal and the structural simultaneously – if they are to initiate enduring improvements in the social order (1997:18).

Därtill menar Dominelli (1997, jfr de los Reyes & Mulinari 2005) att ett anti-rasistiskt socialt arbete beaktar att människor kan utsättas i våra samtida samhällen för förtryck och diskriminering samtidigt på grund av sin ”ras”, klass, kön, funktionshinder, sexualitet och ålder.

Gavin Heron (2004) anser att det finns en tendens att se begreppet anti-rasism som något hotande eller provocerande och brukar ersättas med mindre ”skrämmande” termer som anti-diskriminering eller anti-förtryckande praktiker. Han menar att modifikationen av språkbruket inte gynnar dem som erfar rasism och riskerar att överskyla rasism. Följaktligen blir rasistiska praktiker svårupptäckta för socialarbetare eller studenter i socialt arbete. Dessutom förvränger det här språkbruket studenternas/socialarbetarnas kapacitet att konstruera ett logiskt sätt för att förstå ”ras” och rasism.

Resultatredovisning och analys

Jag kommer nedan att redovisa socialarbetarnas olika diskurser vad det gäller kulturella skillnader, integration, segregation, rasism och levnadsvillkor för personer med invandrabakgrund i Sverige. Namnen på socialarbetarna är fingerade; *Johanna, Charlotte, Björn, Sten, Ahmad, Linda, Malin, Christina, Daniela och Marjam*. Jag bad socialarbetarna under intervjuerna att berätta om sina erfarenheter av klienter med invandrabakgrund och konkretisera det genom att ta upp sina senaste möten med dessa. Det var endast Sten, Charlotte, Christina och Johanna som samtyckte att ta upp sina konkreta erfarenheter. De övriga socialarbetarna valde att tala om klienter med invandrabakgrund i generella termer.

Socialt arbete, kultur och "De Andra"

Jag kommer i det följande ta upp Stens, Johannas, Christinas och Danielas berättelser om möten med klienter med invandrarbakgrund, eftersom de återger konkreta möten mellan socialarbetarna (systemet) och klienterna.

På frågan om de kan berätta om deras erfarenheter av möten med klienter med invandrarbakgrund svarar de på följande sätt:

Sten: Det gäller en mamma som kom till Sverige från Thailand under 1990-talet. Hon har levt med en svensk man och har inte blivit insatt i det svenska samhället. Det har kommit in anmälningar om att man är orolig för de två barnen de har tillsammans. Hon har inte kunnat delta på föräldramötena eftersom hon inte har fått se breven och inte har velat släppa in socialtjänsten för att göra en utredning om barnens situation. Däremot har pappan varit på föräldramötena och de har inte haft någon bra kommunikation och inte har kunnat komma överens. Mannen säger sig ha känt sig undertryckt av den här kvinnan och även slagen (men inget bevis). Kvinnan har ju tidigare slagit sina barn från tidigare äktenskap i Thailand. Kvinnan däremot menar att hon har blivit isolerad och dåligt behandlad av mannen.

Det framgår att kvinnan redan är missgynnad i utredningens förarbete eftersom hon inte behärskar språket på samma sätt som mannen. Mannen har dessutom berövat henne rätten att vara med på föräldramötena och kan lätt stämplas av myndigheter och skolan som en mor som inte bryr sig om sina barn till skillnad från pappan som deltar på föräldramöten. Kvinnan har inte haft tillgång till breven, vilket förklarar också varför hon inte haft möjlighet att delta på föräldramötena. Dessutom utgör hennes tidigare behandling av barnen ett skäl för att tro på mannens version om han har blivit misshandlad eller inte. Det blir tydligare i Stens berättelse att kvinnan inte har varit medveten om vad som har försiggått bakom hennes rygg:

Sten: Hon har svårt att greppa det här med regler och lagar och hur det fungerar i det svenska samhället. Hon tolkar in saker och ting på fel sätt. När man är i en utredning så träffar man mannen, båda föräldrarna. Hon menar att vi har varit mer tillmötesgående och lyssnat mer på mannen. Hon känner sig orättvist behandlad. Vi har förklarat att vi är neutrala i utredningsarbetet. Hon har frågat varför mannen blivit först utredd. Det kom in ett beslut om lag om vård av unga (LVU). Vi var tvungna att plocka barnen från den här familjen. Vi blev ju inte insläppta och oron om barnen fanns ju. Skolan hade anmält och pappan var själv med på träffar och var själv orolig för barnen. Pappan

hade beskrivit situationen för skolan om hur det var där hemma. Att hon var hård mot barnen.

Övertaget som socialarbetarna och mannen har är att de är svenskar och att de kan språket. Socialarbetarna beaktar inte faktumet att den oron som skolan uttryckte för barnen, hade pappan först och främst bidragit till. Eftersom han fanns där på mötena på skolan och fick komma till tals och beskriva "verkligheten". Kvinnan var helt enkelt en person som var frånvarande, hon verkar inte ha "existerat" för skolpersonalen. Hennes berättelser som kunde vara subversiva och utmanande gentemot mannens version av hur det var där hemma, kunde ha påverkat skolpersonalens bedömning av hennes och barnens situation. Som Payne (2002) påpekar så visar inte klienten ofta vilja att samarbeta när han/hon känner sig undertryckt och missgynnad i en relation. Kvinnan vet att hon har skolpersonalen mot sig, mannen mot sig och deras version av "verkligheten" utgör en förutsättning för socialarbetarens handlingsmöjligheter. För att åter tala med Payne (2002) så drar sig inte kvinnan tillbaka utan samarbetar för att få ut något av relationen med socialarbetaren. Socialarbetaren beskriver sitt arbete och sin bedömning av läget i termer av neutralitet (Dominelli 1997) vilket inte får medhåll av kvinnan. Hennes utsatta ögon och upplevelser säger annat än neutralitet, mannen har bättre utgångsläge. Det går inte att frångå att mannen förstår det svenska systemet bättre än henne. Samtidigt tenderar Sten att "förlöjliga" hennes agerande och kritik när det gäller det positiva bemötande som mannen har mött i termer av "tolka in", "förstår inte språket", "förstår inte systemet". Det föreligger en risk att svårigheter i kommunikationen stärker socialarbetarnas auktoritet ytterligare och den kontrollerande aspekten av det sociala arbetet får större utrymme (jfr Hayes & Humphries 2004).

Som det framgår av Stens version så framstår mannen mera som en "värdig" klient (Sales & Hek 2004) till skillnad från kvinnan, en "ovärdig" klient, som betar sig "avvikande" och inte tar emot den hjälp socialtjänsten erbjuder. Mannens berättelser passar in i socialtjänstens diskurser om barnens välbefinnande. Vad kvinnan implicit ombeds att göra är att hon ska låta sitt "problem" att stöpas om (Järvinen 2002) så att det passar in i socialtjänstens regler och rutiner.

Samtidigt utmanar kvinnans berättelser socialarbetarens auktoritet, maktposition, neutralitet och viljan att "hjälpa till":

Sten: Han har ju beskrivit att han har varit väldigt rädd för henne och nedtryckt i skoskaften av henne. Han har ju varit väldigt hjälpsökande och velat ha hjälp och stöd. Hon har i sin beskrivning sagt att hon har fått passa upp honom och i princip varit vaken på nätterna och ser till att han får kläder, helt enkelt serva honom så att han kommer iväg till jobbet. Hon har känt sig nedtryckt och isolerat. Nu har hon gått med på utredningen.

Den thailändska kvinnan har gått på Komvux periodvis och har en grundskoleutbildning från sitt hemland. Sten anser att den thailändska kvinnan saknar nyanser i språket och kan missförstå saker och ting på fel sätt:

Sten: Hon kan svenska ganska bra och kan göra sig förstådd. Det är bara det att hon tolkar in saker på fel sätt och har inte nyansen i språket, om någon har varit högljudd mot henne så har hon uppfattat det som hotfullt och argt.

Barzoo: Hur då?

Sten: Hon träffade en handläggare här som hade höjt rösten och sagt något med lite högre tonläge. Då har hon uppfattat det som att hon har blivit utskälld men i själva verket har handläggaren höjt rösten för att vara tydlig. Det kan bli missförstånd.

Längre fram i intervjun säger Sten:

När hon pratar så blir hon högljudd, hon blir väldigt engagerad och pratar med hög ton. Kan nästan se ut som om hon är arg. Sen tänker vi: Är det på det här viset med alla i Thailand. Hon har sagt att det är hennes sätt och att hon inte är arg.

Motsägelsefullheten blir tydlig i Stens beskrivning av den unilaterala missförståelsen från den thailändska kvinnans sida: Den thailändska mamman förmodas höja rösten för att det är hennes *kultur*, medan den svenska socialarbetaren gör det för att *övertyga* och vara *tydlig*. Temperament blir liktydigt med kultur, frustration översätts till kultur, maktlöshet inför institutionens ovilja att lyssna likställs med kultur. Hennes tolkning av sitt sätt att tala beskriver hon som någonting tillhörande hennes personlighet och inte någonting som utgör en essens (Ålund 2002, Kamali 2002, Dominelli 2004) i den thailändska kulturen. Sten och hans kollega ser sig själva inte som några "bärare" av kultur, utan kultur är något som tillhör den thailändska kvinnan. Hennes förklaringar är missförstånd men deras är snarare ett försök att förstå varför hon höjer rösten, nämligen att det kan ligga i hennes kultur att bete sig så där, tala så där, höja

rösten etc. Sten menar att hon behöver kulturell hjälp för att fungera som en god ”svensk” mamma:

Sten: Hon behöver ha hjälp med att någon kan gå in och kan förklaras. Personalen på utredningshemmet har kommit fram till hon behöver *kulturtolk*, som de kallar det för. Någon som kan lotsa henne i det svenska samhället. Vi gjorde ett hembesök hos henne och det var väldigt stökigt i hennes lägenhet. Då vill man bli mer insatt och få fram om thailändarna inte är så ordningsamma. Det är något som följer med en och kanske de är inte så noga med hur det ser ut i hemmet. Hon lagar flera maträtter som barnen kan äta och välja. Tycker de inte om maträtterna så får de själva laga en annan maträtt. Hon saknar det där med gränssättning, att man (här i Sverige) lagar en maträtt och så får barnen äta det. Äter de inte det så får de vara utan, men så ser hon inte på saken. Hon menar att man kan bjuda barnen på flera rätter. Så har hon styrt hemma. Det här med kulturen spelar stor roll. Man ser ju det när man ska bedöma om ett barn ska placeras hos sin pappa, som har sina värderingar och kultur. När det gäller den här thailändska mamman så bjöd hon till exempel sina barn på godis tills de åt så mycket de orkade. Till sist var de nöjda och ville inte ha mer. Det skiljer sig från den svenska kulturen eftersom svenska barn äter godis på en lördag. Visst känner man att man skulle behöva mer på fötterna när det gäller kunskap i olika kulturer.

Stens berättelse ovan leder oss att tro att berättelserna om den thailändska kvinnan och den thailändska kulturen är en mycket större berättelse om en föreställd svensk kultur och hur man uppfostrar barn i Sverige. Återigen tenderar socialarbetarna att kulturalisera hennes sociala problem. *Frågan är om de hade sagt samma sak om en svensk familj om familjen inte hade det rent hemma?* Sten talar om att lotsa henne i det svenska samhället, men målet är hon ska bli som ”ett föreställt oss” som äter godis på lördagar (hur vet han att alla svenska barn äter godis endast på lördagar?) och endast äter en maträtt. Vi har gränser, thailändarna saknar gränser, vi har det städat hemma, thailändarna har det stökigt hemma. Diskursen ovan skapar polariserade och antagonistiska identiteter som antas vara oförenliga.

Socialarbetarna har rätt när de påpekar att överkonsumtion av godis är onyttigt för barnen ur ett hälsoperspektiv. Att ha det rent hemma och sätta gränser är nödvändiga för den här familjen men inte på det sättet som diskursivt framställs i Stens berättelser, då man förlägger problemens orsak i Thailand och glömmar bort de sociala förhållanden som kvinnan lever under, här och nu i Sverige. Den thailändska mamman transformeras till en kulturell klient,

med Järvinens (2002) analys av systemets skapande av klienten, så är det hennes ”kultur” som ska åtgärdas och det är där hon behöver ”korrigeras”. Att lotsa henne i det svenska samhället är ett outtalat krav på assimilation. Sten anser att problemen och ”kulturkrocken” med klienter med invandrarbakgrund skulle minska om man är kulturkompetent:

Sten: Visst skulle man behöva läsa in sig mer på den kultur där föräldern kommer ifrån. Man skulle behöva en snabb översikt över olika kulturer eller kanske ett bibliotek med lättfattliga böcker med korta drag om hur man fostrar barn i den kulturen och vad finns det för stöd i den kulturen. Vi har ju pratat om att det vore ju bra om man kunde åka till landet och bli insatt i landets kultur, där klienterna kommer ifrån. Jag har diskuterat det med en kollega när det kom upp de olika kulturella skillnaderna.

Stens förståelse av kultur är statisk, eftersom han antar att klienternas kulturer är färdiga produkter eller ting som finns där bortom historien och som han kan få tillgång till när som helst genom att läsa en bok. Som Dominelli (2004) och Kamali (2002) påpekar, leder denna kultursyn att socialarbetarna vill läsa sig in på andra kulturer där det står till exempel hur den thailändska kulturen är och inte som Street (1993) menar att kultur är ett verb och en process i ständig omvandling. Som det visar sig ovan tenderar Sten med Benhabibs (2004) tolkning att enhetliggöra, avgränsa och förtingliga kulturen, i stället för att *situera* och *historisera* klienterna i en specifik historisk situation och analysera deras levnadsvillkor. Den thailändska mamman är inte bara en klient, utan hon är också en kvinna, invandrare och har en låg status i det svenska samhället, samtidigt finns det risk att hon blir diskriminerad i Sverige på grund av sin thailändska bakgrund (Dominelli 1997, jfr de los Reyes & Mulinari 2005). Den thailändska kvinnan hade uttryckt sitt missnöje med hur hon hade blivit behandlat av socialarbetarna:

Sten: Hon hade skickat in ett brev till vår enhet och hade anklagat handläggarna för rasism. Det var inga fina ord. Hon menade att hon hade blivit så orättvist behandlad, att mannen hade stor fördel och att vi bemöter honom på ett annat sätt än henne. Jag har tänkt på det. Rasism är ett starkt ord. Hon fick mig som handläggare, trots att hon inte ville ha mig. Jag sa till min gruppleddare att jag och min kollega var så neutrala man kan vara mot henne. Det blev ingen stor sak av det. Inte så att vi satt ner och diskuterade det där i detalj. Gruppleddaren betvivlade inte att vi hade behandlat henne väl.

Den thailändska kvinnans röst, hennes alternativa perspektiv och motdiskurser är omstörtande och utmanar socialarbetarnas självbild som "neutrala" och "icke-diskriminerande". Återigen ser vi hur asymmetrisk maktrelationen är mellan klienterna och socialtjänsten. Sten anser inte att han har handlat fel eller särbehandlat kvinnan på ett missgynnande sätt. Klientens ord verkar inte ha vägt så tungt för gruppleddaren eftersom hon med Thompsons (1997, jfr Dominelli 1997) ord inte beaktar socialarbetarnas potential att agera diskriminerande och förtryckande. Socialarbetarna behöver inte nödvändigtvis medvetet diskriminera klienter med invandrarbakgrund (MacPherson 1993) utan det är deras praktiker, rutiner och kultursynen i form av institutionell rasism som kan utgöra en grund för diskriminering. Det är inte bara *ett socialarbetarproblem* utan det gäller hela *socialtjänsten som institution och organisation*. Dock bör det understrykas att det är genom socialarbetarnas praktiker som diskriminering får konsekvenser. Gruppleddaren struntar helt enkelt i den thailändska kvinnans version och litar på ett naivt sätt på sina kollegors berättelser. Det fanns knappast någon diskussion om hur de hade kunnat diskriminera kvinnan. Den institutionella rasismen (MacPherson 1993) implicerar visserligen att organisationen kollektivt misslyckas med att erbjuda klienterna service på ett adekvat sätt på grund av avsaknad av betänksamheter men även till följd av omedvetna/medvetna fördomar och stereotyper mot etniska grupper. Sten berättar även om en annan klient med invandrarbakgrund som han har haft kontakt med:

Sten: Det gäller en pappa som kommer från en arabisktalande. Han pratar väldigt bra svenska. Där har det inte varit något problem. Det gäller placering av hans son. Han har varit gift med en svensk kvinna som är svag med gränser och har sociala problem. Mamman har sagt att hon inte klarar av sonen längre. Nu har pappan kommit in i bilden. Sonen har varit placerad i ett familjhem i tre år, men familjehemmet orkade inte med honom. Det har varit glasklart med det han har velat och sagt. Han sägs vara redo att uppfostra barnet. Men kulturen gör att vi måste ta hänsyn till det att han kommer att uppfostra barnet muslimskt, stränga regler. Vi måste ta hänsyn till att pojken har vuxit upp hos sin svenska mamma och under svenska förhållanden under väldigt många år. Det är inte bara att flytta till sin pappa och leva som en muslim. Men han är beredd att ta sig an pojken. Han känner att han inte tidigare haft förtroende från socialtjänsten. Men det här gäller en pojke som ska flytta halva Sverige och börja leva och uppfostras efter muslimska regler, då man har levt gränslöst. Det blir stor skillnad.

Stens möte med den här pappan handlar om en förhandling huruvida pappan är kvalificerad för att få vårdnaden om sin son eller inte. Som det framgår från Stens berättelse så är "muslimsk" uppfostran oförenlig med "svenskhet", eftersom islam och muslimer inte tilldelas en plats i den svenska identiteten. Muslimer förkroppsligar per automatik stränghet och hårda regler. Men det intressanta är att varken mamman eller familjehemmet har orkat med den här pojken. Trots mammans sociala problem så har hon fått möjligheten att uppfostra barnet. Däremot har inte pappan fått något förtroende från socialtjänsten för att uppfostra sin son. Han diskvalificeras som pappa för att han är muslim. Man får inte glömma faktumet att han är pojkens pappa och har rätt att yttra sig om barnet och hans uppfostran. Hans religion samt hans "arabiskhet" berövar honom enligt socialarbetarens diskurs hans förmåga att agera och uppfostra barnet på ett sätt som är accepterat i Sverige. Sten utgår från en stereotyp bild och en abstraktion när det gäller den muslimska pappan.

Socialarbetaren Johanna berättar om sitt möte med en familj med invandrarbakgrund där problemet ansågs ha kulturella orsaker enligt gruppchefen:

Johanna: Det var en familj, som hade fem barn och hade fått ett sjätte barn. Då bråkar mannen och vi fick en anmälan att kvinnan hade hoppat ut från ett fönster, andra våningen. Hon var praktiskt taget död för att mannen slog henne med någonting. Då kallade gruppchefen tillsammans med andra kollegor på mig. Då ville de att jag skulle komma till kontoret för att det hade hänt något. Jag kom dit och då tyckte de att eftersom kvinnan kunde arabiska, jag kunde då lättare prata med barnen eftersom barnen hade sett allt händelseförloppet. Mannen hade ju polisen tagit, så att jag kunde prata med barnen på deras eget språk om vad som hade hänt.

Barzoo: Är det här ett kulturellt problem?

Johanna: Det här har inte med kulturen att göra. De bad mig för att vara med eftersom jag kunde arabiska. Men våld äger rum mer i svenska familjer än i invandrarfamiljer. Gruppchefen och kollegorna tyckte att det här var ett kulturellt problem. Jag uppfattade det snarare som en akut situation än ett kulturproblem. Men mina kollegor tyckte att det var annorlunda och kulturellt.

Brottet som mannen hade begått mot kvinnan stämplades direkt som ett kulturellt problem därför att både förövaren och offret är personer med invandrarbakgrund. Det är helt enkelt något som sker utanför gruppchefens och hennes kollegors mentala karta. Johanna uppfattade det snarare som ett akut problem och tänkte

mer på barnens hantering av krisen. Hennes version skiljer sig från de övriga socialarbetarna eftersom hon är medveten om att våld tilldelas en kulturell förklaring eftersom de inblandade anses vara kulturellt olikt "oss". Johanna avmystifierar föreställningar om kulturen som den legitima orsaken till våld mot kvinnor. Hon har en annan syn på kulturkompetens än Sten:

Johanna: Det handlar om att sätta sig i deras position. Som socialarbetare måste man tänka att alla klienter som kommer från samma land är inte lika. Klienterna måste ju få möjligheten att diskutera sina erfarenheter. Det kan inte vara så att allt svenskt är bra och allt utländskt är dåligt. Klienterna måste ha rätten att komma till tals och det gäller att lyssna på dem. Det finns en omedveten attityd hos socialarbetaren att han eller hon vet klientens bästa. Dessutom tror jag inte på neutralitet hos socialarbetare och hur de behandlar sina klienter.

Johannas berättelse om kulturkompetens handlar inte längre om att läsa sig in på andra kulturer eller att ha förtingligande syn på kultur, utan hon är i samma linje som Dominelli (2004) att socialarbetarna måste beakta det unika hos klienterna och avstå från att enhetliggöra identiteter och kulturer. Samtidigt fäster hon sin uppmärksamhet på etnocentrism där allt "avvikande" stämplas som dåligt samt att socialarbetarna implicit försöker tvinga klienten att anpassa sig till sådant som kallas för svenskt. Johanna intresserar sig även för klientens skildring av hennes/hans egen situation, därtill att socialarbetarna bör aktivt lyssna på klienten, det handlar ju trots allt om klientens liv och välbefinnande. Socialarbetarna är inte neutrala aktörer i samhället och i sina relationer med klienter, de har en funktion, nämligen att hjälpa klienter och korrigera eller adaptera klienterna till det "normala" (Humphries 2000, Thompson 2000, Järvinen 2002). Denna normalitets diskriminerande potentialer och mekanismer torde särskilt undersökas och blottläggas.

Christina pekar på de problem hon möter i sitt arbete med klienter med invandrarbakgrund. Det gäller främst tvångsäktenskap och exemplifierar med ett fall:

Brodern kommer hit och berättar att han kommer att döda sin syster om hon inte gifter sig med sin kusin. Systemen har hittat på historier för att träffa sin pojkvän, även han är också från Afghanistan. Men han är inte för "bra" för henne eftersom det inte är någon kusin. Vi svenskar har inte inflytande över våra barn med vilka de ska gifta sig. Vi kan försöka men till slut är det de som bestämmer. Vi har också haft det så som invandrarna för 100 eller 200 år sedan. De kanske inte har kommit så långt. De lever fortfarande kvar i det gamla.

Christina bör ta broderns hot på allvar och skydda flickan. Ett sådant ingripande från socialtjänstens sida är välgrundat eftersom det föreligger ett reellt hot mot flickans säkerhet. Tvångsäktenskap bör inte accepteras i Sverige och flickans berättelse och rop på hjälp måste uppmärksammas. Dock, märk väl att personer med invandrarbakgrund hänvisas till två hundra år tillbaka i tiden. Enligt Christinas utsaga ligger personer med invandrarbakgrund (muslimer) efter i en förmodad linjär utvecklingslinje och tidsaxel. Vidare har svenskarna passerat den tidpunkten som personer med invandrarbakgrund befinner sig i i dag. Det är en myt att föräldrarna inte har något att säga till när deras barn väljer ett partner. Faktorer som klass, sexualitet, religion och etnicitet är många gånger avgörande för en persons beslut vid val av livspartner.

Danielas analys av skillnader mellan klienter med invandrarbakgrund och svensk bakgrund:

Stället jag jobbade på innan jag flyttade till X (ett marginaliserat och stigmatiserat område), basbehoven var uppfyllda. De hade språket, därmed kunde de ta del av svenska nyheter, svenska tidningar. Man följde vad som hände i Sverige. Även om de hade stora sociala problem så var man ändå en del av språket. Skillnaden är att de (svenskarna) hade en starkare anknytning till samhället än vad de här (invandrarna) har. Även om de var psykiskt sjuka eller missbrukare så var de ändå bättre anpassade till det svenska samhället.

Analysen som Daniela gör skapar en hierarki där svenska klienter hamnar inom kategorin "värdiga" och "önskvärda" klienter. Klienter med invandrarbakgrund behöver enligt hennes analys genomgå flera steg eller faser för att komma närmare den kategorin och samhället. Att vara en klient/person med invandrarbakgrund innebär enligt Daniela en förmodad sämre anpassning. Oavsett vad svensken gör, så är den svenska klienten enligt Daniela en bättre anpassad individ. Avsaknad av det svenska språket stämplas som en social problematik som antas vara "värre" än psykiskt sjuka eller missbruk.

Rasism och integration i det "mångkulturella" Sverige

Här nedan kommer jag att gå igenom olika diskurser om rasism, integration, muslimer, personer med invandrarbakgrund, kultur och segregation i Sverige som respondenterna redogör för. Jag anser att socialarbetarnas förståelse av rasism/diskriminering har

konsekvenser för vilka åtgärder och lösningar man bör föreslå för att bekämpa rasism och diskriminering. Ett anti-rasistiskt medvetande inom socialt arbete är centralt för att man ska förstå mötet mellan socialarbetarna och klienter med invandrarbakgrund på socialtjänsten. Min definition av integration är att personer med invandrarbakgrund skall omfattas av sociala, politiska, juridiska och ekonomiska rättigheter på samma villkor som svenskarna, det inbegriper självklart även skyldigheter.

Socialarbetaren Björn som arbetar med barn och familjer uppfattar integration på följande sätt:

Integration är inte för mig det som staten lägger fram. Enligt staten ska man blanda med statens medel. Man har ett program, tunga program, bostadsprogram, styra boende, dra dit två svenskar, en invandrare, två invandrare och en svensk. Staten vill väl. Men för mig är den praktiska integrationen så här: vi är människor, vi behöver, man kommer från olika förhållanden, man söker sig automatiskt till sitt språk och sin etnicitet. Det är därför det blir som i Malmö och Stockholm områden. Kommer man från ett land, eller en region där det är krig. Vi pratar inte om låtsaskrig som vi här i Sverige ser på TV, utan det gäller svåra omständigheter som dessa människor har levt under. Då blir Sverige ett ganska stort paradiset. Hindren till integration är arbetsmarknaden. Jobben börjar ta slut, även för ursprungsbefolkningen. Man väntar på bättre tider. Kanske det svänger. Det är bättre att svänga i gräddburken än att svänga i en tomburk.

Björns syn på integration är pessimistisk. Utifrån sin essentialistiska syn på etnicitet och kultur (Ålund 2002) förkastar han statliga ingripande till förmån för integration när han framhåller att det är "naturligt" att individer ur samma grupp söker sig till varandra. Personer med invandrarbakgrund bor i förorter och bebländar sig inte med majoritetssamhället därför att de vill vara med sina egna grupper. Björns synsätt på integration reflekterar det svenska talesättet: lika barn, leka bäst. Härmed utesluter han diskurser där personer med invandrarbakgrunds koncentration till olika förorter i Stockholm och Malmö förklaras av koloniala bilder och social exkludering/segregation av "De andra" (icke-vita, muslimer, araber, afrikaner, sydamerikaner och asiater). Björn menar således att personer med invandrarbakgrund ska vara förnöjsamma med det de redan har i Sverige. Det anses trots allt vara bättre än det de hade i sina krigshärjade hemländer. I ett egalitärt och demokratiskt samhälle så skall alla människor omfattas av samhällets resursfördelning på samma villkor. Enligt Björns premisser så kan personer med invandrarbakgrund välkomnas som medlemmar i gemenska-

pen, dock på ett underordnat villkor. När det gäller företräde till arbete så bör svenskarna komma först eftersom de har varit här längre än de nya medlemmarna som har invandrarbakgrund vilka emellertid bör nöja sig med att *”svänga i gräddburken än att svänga i en tom burk”*. Detta synsätt återspeglar en chauvinistisk social- och arbetsmarknadspolitik. Valfärden gäller alla, men de ”riktiga” svenskarna först.

Daniela fångar upp integrationen och säger:

Det här är en gissning och jag kan bara känna att ju längre bort du kommer ifrån desto svårare blir det med acklimatisering. Jag tror själv om man är finländare, polack eller islänning eller något sådant, så har man mycket lättare att acklimatisera. Jag menar om jag ska flytta till Polen eller Iran, så är det som dag och natt. Det skulle vara otroligt mycket enklare för mig att bo i Polen. Det är ju precis likadant för dem också. Jag skulle känna igen det polska samhället och den polska kulturen och människornas sätt att leva. Det polska samhället är mycket likt mitt, det svenska sättet. Vi är uppbyggda på samma sätt. Familjerna har samma sorts betydelse. Jag kommer till någonting jag är uppfostrad till. Jag behöver inte anstränga mig. Det är därför jag kan tänka mig att det blir svårare att ju längre bort du kommer ifrån, desto större skillnader finns mellan samhällen eller samhällsskikten.

Mattson & Tesfahuney (2002) underströk att ”kulturavstånd” används i offentliga sammanhang som en betydelsefull förklaringsvariabel till varför vissa personer med invandrarbakgrund inte kan integrera sig i det svenska samhället. Deras slutsatser återspeglas tydligt i Danielas påstående. Muslimer, araber, afrikaner, asiater och latinamerikaner hamnar inom kategorin ”ju längre bort”, desto svårare förutsätts det bli med integration för deras del. Men ju närmare man är Sverige, vilket med andra ord implicerar vita kristna européer/västerlänningar, så ligger integrationen inom kort räckhåll. Privilegiet som vithet tilldelas är obestridligt både lokalt och globalt.

Historien säger också något annat om hur man har sett på finländare eller polacker, de har också utsatts för diskriminering i Sverige. Dock har deras situation förbättrats i många avseende i jämförelse med icke-europeiska personer med invandrarbakgrund. Invandrarbegreppet inbegriper inte i praktiken ”vita” människor som i många andra europeiska länder. Diskursen om vilka som är invandrare och vilka som är riktiga européer som förs på den högre politiska nivån, i media och forskning påverkar även direkt ”vanliga” människors föreställningar och attityder till dessa. Dessutom

säger Danielas val av en polack och en iranier någonting om hur det förhåller sig i dag i Sverige; vilka grupper som löper risk att utsättas för diskriminering och vilka som är välkomna.

Stens analys av integration:

Som jag har förstått det så har de (invandrarna) hamnat i förorterna i storstäderna. Folk från olika länder har letat sig efter varandra i olika stadsdelar i hyreslägenheten. Det har blivit klumpvis från olika kulturer. Så kan man säga att de har misslyckats med att blanda svenska och invandrare så att ska bli på ett bra sätt.

Socialarbetaren Charlotte som har arbetat med klienter med invandrarbakgrund på olika håll i Sverige yttrar sig om integration enligt nedan:

Integration är att svenskar och invandrare ska kunna leva tillsammans men man måste också ha sina kulturer och seder. Samtidigt ska vi kunna bo i samma bostadsområde. Det ska vara naturligt och att vi inte ska vara segregerade från varandra.

Det är vida accepterat inom forskningen att kultur i dag fungerar som ett surrogat för rasbegreppet och därmed även mera politiskt korrekt och legitimt. Sten hävdar att olika "kulturer" har sökt sig till varandra och får det att framstå som om det vore självvalt och att staten därför bör vidta åtgärder för att blanda olika "kulturer". Integration skall undersökas i relation till segregation precis som Charlotte gör med hänsyn till bostäder. Varken Björn eller Sten beaktar sociala strukturer som kan ha djup inverkan på föreliggande sociala relationer och att det finns strukturer som rumsligt diskriminerar och utesluter individer och grupper (främst utomeuropéer) från en jämlik resursfördelning i samhället. Däremot är Sten och Charlotte mer positiv till integration än Björn som tycker att integration endast är något statligt och omöjligt eftersom sociala/etniska/kulturella grupper vill leva åtskilda. Charlotte anser att det är möjligt att ha en egen identitet och leva i samma bostadsområde med andra grupper. Benhabib (2004, jfr Eriksen 1997:53) har rätt när hon säger att kultur och identitet används som synonymer. Om man konceptualiserar kultur och identiteter som synonymer så riskerar man att förfrysa människorna och deras kulturella identiteter. Kulturer är inte geografiskt bundna och det är faktiskt möjligt att kombinera olika identiteter (svensk, europé, arab eller muslim) och kommunicera dem beroende på situationens krav. Johanna formulerar sitt perspektiv på integration:

När jag tänker på integration då tänker jag på tvång, att tvinga folk att leva som vi gör här i Sverige. Varför ska vi tvinga dem att leva som svenskar? Integration ska rikta sig mot lika möjligheter när det gäller jobb, studier och bostad, självklart det gäller även skyldigheter. Man kan inte tvinga människor att leva och tänka som svenskarna gör. Alla svenskar tänker ju och lever inte precis på samma sätt. Jag har funderat och tänkt på det här att leva som en svensk, man kan fråga sig vad det betyder. I ett mångkulturellt samhälle måste man få ha sin åsikt inom lagens gränser. Alla måste ju vara med och tänka, vi svenskar kan inte tänka åt alla, alla måste vara med. Sverige är inte ett mångkulturellt samhälle, visst finns det människor från olika länder, men de får inte vara med och tycka till. De är ju invånare i det här landet och därför borde de vara med.

Som det förefaller ovan så är Johanna kritisk mot assimilationspolitiken i Sverige som går under integrationens täckmantel. Hon menar att dagens integration återspeglar den funktionalistiska visionen om ett samhälle med en kultur som yrkar på homogenisering i samhället. Vad Johanna avser är att integration bör konkretiseras så att det ska omfatta arbete, utbildning och bostäder. Samtidigt betonar hon invandrarnas delaktighet och röst i samhället vilket uttrycker ett anti-rasistiskt medvetande (Dominelli 1997). Johanna problematiserar även det dunkla begreppet svensk och anser att det inte är entydigt vad man menar med att leva som svensk och vara svensk. Dessutom accentuerar hon att Sverige inte är ett mångkulturellt samhälle, eftersom personer med invandrarbakgrund inte har samma rättigheter i samhället och är inte medaktörer till samhällets utformande.

Christina säger att integration rör sig om:

...arbete och svenska folkets inställning. Jag tror att svenskarna är mycket mer rasistiska än vad man vill påstå. Det måste finnas en anledning till varför största delen av invandrarna inte får något jobb och varför man väljer att anställa en svensk framför en invandrare.

Socialarbetaren Marjam som är född i ett arabisktalande land och kom till Sverige vid en ung ålder menar att problemen för personer med invandrarbakgrund:

...handlar om arbetslöshet, bostadssegregation och segregering. Invandrarnas problem har med samhället att göra.

Marjam och delvis Christina riktar uppmärksamheten mot de arenor som personer med invandrarbakgrund inte får tillgång till på samma villkor. De sociala problemen är inte självvillade utan har

att göra med social exkludering från samhället. Ahmad som är från Kurdistan och bor i Sverige sedan 70-talet, har jobbat länge i marginaliserade/stigmatiserade områden och anser att:

Invandrarnas situation är en politisk fråga, det gäller facket, det gäller arbetsgivare, det gäller arbetsmarknaden. Att invandrarnas har det svårt här i Sverige är inte endast ett problem för invandrarna utan det är ett samhällsproblem som gäller alla i Sverige.

Vad Ahmad tycks mena är att resursfördelningen i samhället och situationen för personer med invandrarbakgrund måste politiseras i sociala termer och därmed erhålla ett offentligt erkännande. Det är många huvudaktörer som måste involveras i denna process samtidigt. Ahmad anser att rasismen är ett betydande problem för Sverige:

Det finns en dold rasism och fördomar som är mycket farligt i Sverige. De skinnskallar som är ute, skriker och springer. Det är inte de som är farliga utan det är de som sitter och har makt och bestämmer. Deras rasism är mycket farligare eftersom de har makt. Här i Sverige försöker människorna ge sken av att vara neutrala inför olika människor. Men det existerar ingen neutralitet. Rasismen i Sverige är inte så att svenskar kommer fram till dig och säger att jag inte gillar dig för att du är invandrare. Man går runt med den. Jag ska berätta en historia för dig. Jag var nämligen på en fest som en kvinnlig arbetskamrat hade organiserat. Hon är svenska. Hon är jättetrevlig och frågade mig om jag ville komma på hennes fest. Jag gillar ju henne och sa ja. Jag gick på festen och det var ett typiskt svenskt födelsekalas med svenska flaggan och tårtan. Jag råkade sitta vid hennes man. Vi presenterade oss för varandra. Han var tandläkare och sa ingenting på länge. Men varje gång han ville säga något ville han framställa sig själv som progressiv. Efter att han har druckit några glas vin, då sa han till mig: Tänk om du har en dotter! Jag sa att jag har en dotter. Så fortsätter han: tänk om hon börjar träffa en svensk kille? Vad skulle du säga? Jag svarade att jag har en dotter och hennes pojkvän är svensk. Vad vill du att jag ska säga? Men han fortsatte och ställde samma fråga: tänk om du har en dotter och hon skulle träffa en svensk? Hur skulle du reagera? Jag sa ju till dig att jag har en dotter och hon träffar en svensk kille. Det jag har berättat för dig är inget *tänk om* utan en *verklighet*. Till slut ropade jag på min arbetskamrat och sa till henne att hennes man är väldigt jobbig och att jag inte ville stanna kvar på festen.

Barzoo: Vad tänkte du då?

Ahmad: Vad tror du? Jag tänker att han är en rasistjävvel som först framställer sig själv som en öppen och progressiv person men visar senare ett rasistiskt ansikte. Jag skulle respektera honom mycket mer om han sa: hej, jag heter Göran och jag är tandläkare och är gift med Maria och jag hatar invandrare. Även om jag skulle tycka att han var otäck och konstig, skulle jag åtminstone veta att han var rasist. Han visar sig först som en ängel och slutar som en djävul.

Ahmad antyder ovan att diskriminering verkar mycket på ett subtilt plan. Samtidigt låter han påskina att diskriminering inte är som den dominerande diskursen i Sverige vill framställa, nämligen att det är något hemmahörande hos några vilsna och galna skinnskallar utan man glömmer bort att även "vanliga" svenskar kan handla diskriminerande eftersom deras handlingar återspeglar en specifik samhällsordning som reproducerar sociala ojämlikheter och privilegierar vissa grupper och individer i samhället. Att endast hänföra rasism till enstaka galningar och skinnskallar kan leda till att man försummar som Husband (1991:50) påpekar att det existerar politikens värld, statens värld och strukturernas värld. *Ahmads närvarande på festen var ett kollektivt kurdiskt närvarande på festen*, eftersom han inte får vara någon självständig individ med egna handlingsmöjligheter, utan måste representera samtliga kurder. Han förstår att mannens utfrågningar är ett sätt att särskilja honom från den svenska närvaron på festen, du är kurd, därför måste du vara annorlunda och därmed är du inte någon av "oss". Det spelar föga roll hur länge han har bott i Sverige och vilken utbildning han har och vilka erfarenheter han har. Utan det som "fascinerar" tandläkaren är om Ahmad gör sin dotter illa om hon träffar en svensk kille eller inte. Tandläkaren nöjer sig inte med att Ahmad berättar att hans dotter *faktiskt* träffar en svensk kille och att han inte har några invändningar mot hennes val. Ahmads berättelse och motdiskurs passar inte in i hans invanda stereotypa mentala landskap. Det finns säkert kurdiska föräldrar som inte vill acceptera sina döttrars eller söners val utanför sin egen etniska grupp. Samtidigt bör man komma ihåg att svenska föräldrar kan uppvisa en motvilja mot att deras barn träffar så kallade "invandrarkillar" eller "turkar". Ahmad framhåller att även inom socialtjänsten finns liknande problem med stereotyper och diskriminering mot män med invandrarbakgrund:

Det händer ibland när en kvinna och en man med invandrarbakgrund har problem och kvinnan går till socialtjänsten och gråter. Då är man väldigt snabb med att hänga mannen. Man tar kvinnans parti och mannen kan inte påverka någonting eftersom han är invandrare och redan dömd. Då märker mannen att han blir diskriminerad som en invandrarman. Det är inte så att invandrar mannen är alltid skyldig. Det finns också kvinnor som kan göra fel. Invandrar mannen har svårare att hävda sig hos socialtjänsten eftersom det finns en klar bild av hur han ska vara. Då blir hans berättelse hos socialtjänsten inte intressant. Mina svenska arbetskamrater brukar ibland fråga mig vilket land klienten kommer ifrån. Jag kan då säga till exempel att han är kurd, då kan de säga: aha, han är muslim. Han slår sin fru för att han är muslim.

De tror att feminism inte finns bland muslimer och att kvinnor sitter där och väntar på att bli slagna av sina män. Som invandrare blir man kollektivt dömd.

Christinas berättelse om vilka skillnader som föreligger när män med invandrarbakgrund och svensk bakgrund slår kvinnor, bekräftar Ahmads version:

Man (män med invandrarbakgrund) använder sig av kultur och religion för att få makt över kvinnor. Svenska familjer, det är en vuxen man som spöar upp sin fru, i en invandrarfamilj så är det en bror som läxar upp sina systrar. Skillnaden är att den svenska mannen använder sig inte av islam eller koranen, det gör ju däremot den afghanska pojken, men skillnaden är ju inte så stor eftersom både två slår för att ha makt över någon annan. Jag tror att svenska män är klena, han slår för att han inte har så mycket att säga till.

Christina är motsägelsefull när hon diskuterar våld mot kvinnor begångna av svenska män och personer med invandrarbakgrund. Det finns säkert många män som försvarar sitt våld mot kvinnor med hänvisning till religion, kultur, psykiskt sjuka, svartsjuka och försöker rättfärdiga det med dessa "svepskäl". Männerna använder det nakna våldet för att vidmakthålla sin överordnade maktställning gentemot kvinnan. Det säger även Christina. Däremot skapar hon en polarisering när hon säger att svenska män är klena och maktlösa. Klenhet och maktlöshet kontrasteras gentemot styrka, auktoritet och makt, som män med invandrarbakgrund förmodas besitta. Socialtjänsten bör vara tydlig i sina riktlinjer att kulturell relativism inte är lösningen på våld mot kvinnor. Den enskilda kvinnans liv och säkerhet går före mannens hänvisning till sakrala texter, kulturella uttryck, svartsjuka eller psykologiska orsaker. Med andra ord: misshandel är misshandel och mord är mord.

Barzoo: Tar ni upp temat rasism här på socialtjänsten?

Ahmad: Nej, men det ska inte komma ifrån mig. Om jag skulle ta upp rasism, så skulle de (svenskarna) säga att här sitter en invandrare, pratar om rasism och klagar.

Johanna: Rasism diskuteras inte här på vår enhet och det har aldrig dykt upp här under min tid här.

Charlotte: Vi har aldrig diskuterat rasism inom vår organisation. Nej, jag tycker inte att man ska prata om rasism. Folk blir rädda och det blir problem. Det är politiker som pratar om rasism, vanliga Svensson pratar inte om sånt.

Sten: Nej, inte vad jag vet.

Björn: Jag tycker inte att rasism finns inom socialtjänsten.

Linda: Jag tycker att ordet rasism är fel och det är så laddat och det

finns så många associationer till det. Det finns en risk att man misstolkar andra kulturers uttryck. Rasism är ett ord som jag sällan använder.

Malin: vi diskuterar aldrig rasism i vår institution.

Christina: Det finns rasism inom socialtjänsten. Många tänker i vi och dom banor. Det gör att de inte får den hjälp de behöver. Det påverkar relationen och bemötandet. Rasismen hör man in socialarbetarnas utsagor och uttalande. Under kafferasten hör man ofta sådant. Om man säger till dem, så blir de irriterade för att man lägger sig i.

Rasismen verkar vara ett tema som man helst inte ska diskutera. Om det inte existerar några diskussioner kring rasism beror det säkerligen på att socialarbetare inte tror sig kunna vara rasistiska och behandla klienter på ett diskriminerande sätt. Samtidigt framgår det på något sätt att socialtjänsten tror sig vara immun mot rasism och att det är något som sker på andra platser.

Socialarbetare med invandrarbakgrund kan lätt bli utsatta om de tar upp problemen med rasism, eftersom rasism anses vara ett "starkt ord" eller "ett misstolkande av andras kulturella uttryck". Rasismen förstås även som ett ord som väcker "rädsla" hos personalen. Det är helt begripligt att socialarbetarna inte vill bli stämplade som rasister men frågan är om bortträngandet av rasism från socialtjänstens domän hjälper de människor som utsätts för och erfar rasism? Christina påpekar att rasism kan ha en negativ effekt på relationen mellan socialarbetarna och klienterna. Dessutom har hon hört rasistiska utsagor i fikarummet och protesterat men har fått ett vrångt bemötande. Socialarbetarna saknar kunskaper om rasismens flexibilitet och dess skiftande former eftersom rasismen anser vara något som tillhör Nazityskland, Sydafrika, etc. Rasism behöver inte alltid handla om utrotning och explicita rasistiska praktiker, utan dagens rasism ter sig väldigt subtilt:

Björn: Jag tycker att rasismen är ett väldigt laddat ord.

Barzoo: Varför är det laddat?

Björn: Jag menar att Sverige har en viss historia, då menar jag inte Sveriges historia från 30-talet, då man stödde anti-semitismen och nazister. Utan jag tänker på historien om en politiker nämligen Olof Palme som har profilerat sig som allas och tagit ställning till olika frågor i världen, till exempel stödde Yasser Arafat vilket var kontroversiellt på den tiden eftersom Arafat förknippades med terrorismen. När jag tänker på rasism så tänker jag på det gamla Sydafrika. Om man jämför med andra länder så är rasismen ett starkt och laddat ord för Sverige.

Linda: Jag tycker att det är ett sådant begrepp som är så stort. När man pratar om ordet rasism i den allmänna debatten så framstår det som att det är svenskar mot invandrare. Men det finns rasism bland

invandrare mot invandrare. Rasism måste man bryta ner i mer användbara begrepp, men det är väldigt vanligt med rasism här ute (förorten) om man menar fördomar mellan olika folkslag. Definitionen av rasism är enligt mig fördomar mot en grupp människor. Jag tycker att begreppet har förlorat sin riktiga innebörd. Begreppet var viktigt när man arbetade mot Apartheid i Sydafrika. Men här i Sverige när föräldrarna klagat på att polisen bemöter deras unga på ett rasistiskt sätt, så är det inte samma sak.

Sten: Om man jämför med andra länder så har Sverige kommit mycket långt. Jag tänker på det här med nyhetsuppläsare och ministrar, att de har en annan bakgrund. De kommer upp på högre positioner. Sverige har kommit längre.

Längre fram säger Sten om rasismens uttryckssätt: Man ser ju klotter på väggarna, ungdomar på skolan som mobbar, på arbetsplatser får de inte anställning, därför att de har ett annat efternamn där det framgår att de kommer från ett annat land. Det är ju det här okända, som många är rädda för, att man har förutfattade meningar om folk från olika länder. Det är bara rädsla och okunskap om kulturer.

Daniela: Invandrarnas rasism är mycket öppnare. Rasismen handlar om okunskap och att man känner varandra dåligt. Man är alltid rädd för det som är okänt och Sverige har varit ett homogent land i många många många år och den här förändringen som har skett i Sverige på kort tid har gått fort fort. Arbetsgivaren tar det som de är vana vid. Så jag tror att om jag skulle söka jobb i Iran, och om det finns en iranska som har samma kvalifikation, så får hon jobbet. Jag kommer ändå att tänka på hur jag ska klä mig, bete mig och var min plats är på jobbet som svensk kvinna. Jag tror att vi människor fungerar så att vi tar det vi känner igen, att ja den här människan är härifrån. Jag tror inte att det finns någon skillnad vilket land man än befinner sig. Sen är det svårt att hitta arbete utan språk vilket förklarar varför de inte har arbete.

Malin: Ja, det blir mer och mer uttalat. Nu säger man saker som man förut tänkte och inte sa. Jag har träffat många invandrare som har berättat att de har blivit bemötta på ett diskriminerande sätt. Men jag försöker hoppas att det inte har varit på grund av deras härkomst.

Björn, Daniela, Linda och Sten tenderar att relativisera och dekontextualisera rasismen. De får rasismen att framstå som en "mänsklig essens" eller något "naturligt" som visserligen finns överallt och därför är det inte så egendomligt att vi också har det här i Sverige. Faran med en sådan konceptualisering av rasism är att man förbiser de ideologier och strukturer som finns i Sverige och som diskriminerar personer med invandrarbakgrund och därmed upprätthåller

status quo i samhället. Samtidigt lokaliserar och förlägger Björn, Linda och Sten rasism utanför Sverige.

Det märkliga är att Björn selektivt väljer ur svensk historia där Sverige symboliserar internationell solidaritet och helt medvetet borttränger Sveriges behandling av till exempel samer, judar och resande folk samt koppling till nazismen under 1930-talet. Rasismen kan enligt Björn inte smitta Sverige eftersom Sverige har haft personligheter och ledare som Olof Palme. Få kan frånhända Olof Palmes internationella anseende som en solidarisk person. Det som särskilt bör beaktas är att Olof Palme bedöms ge ett slags ahistoriskt immunitet gentemot rasism i Sverige. Sverige hade rasism, hade antisemitism dock lever vi i nya tider, Olof Palmes tider, ett annat Sverige som har "förkroppsligat" anti-rasism och solidaritet med andra folkslag. Dessutom uppenbarar sig även "rasism" hos personer med invandrabakgrund i Danielas diskurs som menar på att personer med invandrabakgrund uttrycker sig rasistiskt mer explicit. Om man nu sätter ett likhets-tecken mellan rasism och fördomar så undgår inte många av jordens människor stämpeln "rasist". Men rasism handlar inte bara om fördomar utan det handlar också om makt och tillgång till samhällliga resurser. Daniela försöker förklara varför svenskarna är rädda för personer med invandrabakgrund, vilket hon tror bero på den snabba omvandlingen i Sverige från ett "homogent" samhälle till ett mång-etniskt samhälle. Hon ser även språket som en huvudorsak till arbetslösheten bland personer med invandrabakgrund. Visst är språket viktigt, men den slutsatsen håller inte vid en närmare analys, då vi vet i dag att rasism och diskriminering drabbar även högtbildade personer med invandrabakgrund som kan det svenska språket.

Linda däremot tycker att rasism finns mellan invandrare men föräldrar till barn med invandrabakgrund *överdriver* när de säger att deras barn blir bemött på ett *rasistiskt* sätt av polisen, eftersom det inte är direkt samma sak som Apartheid i Sydafrika. Den ständiga jämförelsen med Sydafrika som rasismens "högkvarter" verkar vara djupförankrat i flera av socialarbetarnas diskurser om rasism. Sten å andra sidan ser närvaron av några mörkhyade nyhetsuppläsare och en minister med invandrabakgrund i Sverige som tecken på rasismens frånvaro i Sverige. Svensk rasism definieras och förringas i kontrast till andra länders rasism. Det är alltid fokus på andra länder, hur pass rasistiska/icke-rasistiska de är och därigenom kan man stoltsera över svenska bedrifter. Sten är dock medveten hur rasismen yttrar sig här i Sverige och beskriver de olika arenor och skäl till varför invandrarna diskrimineras. Men hans förklaring till att det beror endast på rädsla och okunskap är problematiskt. Som Sivanandan (1991) formulerar det så är det inte endast en fråga om

okunskap om olika kulturer som är orsaken till rasism utan grunden är de ideologier och diskurser som har strukturerat vårt medvetande när det gäller tron på vår kulturella och rasmässiga överlägsenhet. Därmed blir det svårt att se andra kulturer med objektiva ögon.

Johannas version av rasismens orsak:

Man ser ner på folk från andra delar av världen. Man måste gå tillbaka till korsfararnas tid för att förstå det här hatet. Jag tror att det finns i historien. Det pågår en sorts propaganda i Europa mot folk från Mellanöstern. Man måste ju svartmåla dem och ser ner på dem precis som Sverigedemokraterna gör. Jag träffar svenska kvinnor som blir mishandlade var och varannan dag, att svenska män slår ihjäl sina kvinnor och det händer om och om igen. Det blir endast en liten notis i tidningen. Det står ju inte direkt på första sidan i Aftonbladet och Expressen. När en invandrare slår så är det första sidan som gäller. Då dras in alla invandrarna och då väntar man på att alla invandrare ska slå ihjäl sina fruar. Jag är ju gift med en arabisk man och har bott i ett arabiskt land, han är muslim och jag är kristen. Många av mina kollegor trodde att jag blev påtvingad en svart slöja och att jag inte fick gå ut, säga vad jag tyckte eller göra något alls, så är det väl synen när man talar om det. Och där nere är det hela Mellanöstern. Jag har sagt att det inte är så i alla länder där. Jag har sagt att i Iran är det lag att bära i slöja, men i Syrien till exempel är det inte lag, tvärtom i vissa länder är det förbjudet att beträda skolor med slöja. Visst finns det män som vill tvinga på sina kvinnor slöja, men där jag levde så var det inte så. Jag får en känsla att de är misstänksamma mot mina berättelser. De ser bara en liten del av verkligheten.

Det som kännetecknar Johannas diskurs om rasism och föreställningar om "De andra" så är det hennes historiska medvetande och kunskaper. Hon menar att många av dagens föreställningar och idéer om till exempel muslimer är "rotade" i den europeiska historien. Hennes återvändande till korsfararnas tid är samtidigt ett återvändande till nuet för att beskriva dagens ojämlika relationer mellan "européer" och "muslimer". Sveriges har betecknat sig själv och betecknar sig själv än i dag som ett europeiskt land och anser sig dela ett "arv" med övriga länder i Europa. Samtidigt finns det ett försök att tränga bort kolonialismen, imperialismen och förslavandet av människor utanför Europa. Johanna menar att hennes positiva berättelser om sitt liv i ett arabiskt land låter "otänkbart" för sina kollegor eftersom deras bild av muslimer och araber inte passar in i den beskrivningen och utmanar deras världsbild. Hennes diskurs synliggör för socialarbetarna tidigare ohörda röster och tys-

tade diskurser som onekligen utmanar socialarbetarnas stereotypa bilder av muslimer.

Marjam: Den är väldigt dold, det finns rasism. Man visar det inte öppet eftersom det anses vara fult. Den finns överallt och den känner man av speciellt på arbetsmarknaden. Behandlingen av muslimer har blivit absolut mycket värre efter 11 september. Det finns ett utpräglat hat mot muslimer i Sverige. Det utspelas inte direkt i socialarbetarnas arbete men jag tror att det gör det indirekt. Jag tror att de omedvetet särbehandlar familjer där kvinnan bär slöja och de som inte har slöja. Jag tror tyvärr att man (socialarbetarna) är väldigt bra på att gruppera. Socialtjänsten har ju en bild av kvinnor med slöja som mer förtryckta och mer bundna och kontrollerade. Men det är absolut inte sant. Jag bär slöja för att jag vill det. Om man är socialarbetare med invandrabakgrund måste man alltid vara bättre och visa mycket mer framför fötterna än en svensk kollega gör. Om man nu bär slöja som jag gör så blir det ännu viktigare eftersom man inte vill framstå och klassas som korkad och dum och det beror på att slöja har förknippats med efterblivenhet av majoritetssamhället. Jag måste hela tiden förklara för dem varför jag är muslim och gör det här och varför jag inte gör det där. De behöver aldrig förklara sig.

Denna schablonmässiga bild av muslimer påverkar även socialarbetarnas bild av muslimska och arabiska klienter som de träffar, vilket blir uppenbart i Marjams skildring. Marjam är väl medveten om sin låga status i det svenska samhället och känner att hon måste pretera bättre än sina svenska kollegor. Hon menar att den slentrianmässiga och homogeniserade bilden av muslimska kvinnor driver henne att visa sina kollegor att hon är muslim, bär slöja men även en person som kan klara av sitt jobb. Dessutom understryker hon det påfrestande och det ständiga ifrågasättande av hennes religion och slöja och att hon måste vara tillgänglig för att besvara socialarbetarnas utfrågningar. Det visar hur normens representanter ford- rar svar från Marjam som anses "avvika" från dem och utkräver hennes rättfärdigande av sitt val av religion på ett implicit sätt.

Charlotte: Jag har pratat med en adopterad kille från Sydamerika som går på behandling om aggressivitet och varför folk blir så rädda. Jag tror att man ser farligare ut när man är mörk till skillnad från en späd- ljus varelse. Det mörka gör ju att man ser barskare ut än om du har ljust och blont hår med blåa ögon. Man blir rädd för någonting man inte känner. Jag tror att man tänker på det som också har hänt i USA, 11 september. Det är ju någonting som skrämmer människorna.

Frågan är vad det är för förutsättningar och historiska omständigheter som gör att den adopterade killen från Sydamerika med sin

mörka hudfärg ”förkroppsligar” aggressivitet eller barskhet? Är det ”naturligt” att den mörka färgen är en metafor för ondska eller är det sociala och historiska konstruktioner och ideologier som postulerar en sådan bild av ”mörkhyade” människor? Charlotte ifrågasätter knappast varför det är så självklart att den vita pojken med blåa ögon personifierar godhet och vänlighet. För det första är Sverige ett ”vitt land”, med det menar jag att det är ”vita” människor som styr landet och reproducerar landet kulturellt där ”vithet” utgör normen i kontrast till mörkhyade människor. Den sydamerikanska killen är adopterad och det betyder att han är kulturellt svensk eftersom han har växt upp här i Sverige. Det är inte färgen på hans hud som är problemet utan det är berättelsernas och ideologiernas felbarhet som associerar hans hudfärg med avvikelse, osvenskhet, barskhet och aggressivitet samt utesluter honom från den svenska gemenskapen.

Sammanfattning och diskussion

Denna studie ämnade kvalitativt undersöka socialarbetarnas eventuella diskriminerande föreställningar om klienter med invandrarbakgrund samt belysa deras diskurser om integration, rasism, svenskhet (vithet) och det ”mångkulturella” samhället i Sverige. Undersökningen omfattade åtta svenska socialarbetare och två socialarbetare med invandrarbakgrund från tre kommuner; Stockholm, Malmö och Östersund. Dessa socialarbetare har valts ut av respektive enhetschef från respektive kommun som lämpliga intervjupersoner med erfarenheter av arbete med klienter som har invandrarbakgrund.

Det finns en stor kunskapslucka när det gäller forskning kring diskriminering och rasism inom socialtjänsten. Det beror med stor sannolikhet på den svenska självbilden att dessa myndigheter anses vara neutrala aktörer och ”etniskt” blinda inför de människor som de kommer i kontakt med dagligen.

Det sociala arbetet har två funktioner i samhället, dels att ”korrigera” och återanpassa klienterna till majoritetssamhället (normen) och dels att hjälpa dem som är nödlidande. Klienter kan inte erhålla hjälp om inte de låter sin sociala problematik att stöpas om så att det passar in i socialtjänstens regelsystem och rutiner. Därmed kan klienten erbjudas hjälp som en ”värdig” klient. Det motsatta sker om inte klienterna anpassar sig efter socialtjänstens önskemål

genom de olika bestraffningsmedel som finns att tillgå. Socialarbetarens möte med klienten präglas av en asymmetrisk maktrelation eftersom mötet oftast sker på socialarbetarens (systemets) villkor.

I studien framkommer att rasism/diskriminering är begrepp som socialarbetarna inte har diskuterat på en organisatorisk nivå eftersom det anses vara för laddat och starkt och därmed saknas även medel och metoder för att förebygga det. Det betyder att klienter med invandrabakgrund som den thailändska kvinnan inte kan få gehör för sitt rop och erbjudas en adekvat service på grund av den diskriminerande behandlingen. Gruppchefen litade på sina socialarbetares "potentialer" att agera på ett "icke-diskriminerande" sätt. Den arabiska mannen diskvalificeras som pappa på grund av sin religiösa tro eller etiketten "islam" och dess "oförenlighet" med svensk barnuppfostran. Stens möte med den thailändska kvinnan och den arabiska mannen vittnar om ett essentialistiskt synsätt på kultur, identitet och religion vilket påverkar relationen och de beslut och åtgärder som vidtas. Assimilationsarbete baserad på ett assimilationstiskt tänkande verkar vara kärnan i Stens sociala arbete på ett explicit sätt.

Socialarbetaren Johanna visar anti-rasistiska eller anti-diskriminerande ansatser i sina diskurser om möten med klienter med invandrabakgrund och deras ställning i det svenska samhället. Hon hänvisar till offentliga diskurser som förvränger och förenklar bilden av personer med invandrabakgrund och muslimerna. Det gör hon med hänvisning till brott mot kvinnor som begås av svenska män och män med invandrabakgrund och hur dessa skildras i media. Samtidigt har hon ett historiskt medvetande när hon diskuterar vissa grupperns underordnade ställning i det svenska samhället.

Christina anser att det förekommer diskriminering i Sverige och personer med invandrabakgrunds bristande tillgång till bland annat arbete är resultatet av diskriminering som sker på arbetsmarknaden. Hon har under kafferaster bevittnat när hennes kollegor har uttryckt sig diskriminerande om klienter med invandrabakgrund. Kollegorna har påpekat att de inte gillar Christinas sätt att "lägga sig i". Märk väl, att Christinas diskurs och handling ovan återspeglar ett anti-rasistiskt medvetande om vissa grupperns missgynnade ställning i det svenska samhället, dock hamnar hon i samma diskriminerande fälla som hon säger sig vilja bekämpa när hon diskuterar kvinnovåld och skillnadens diskurs mellan män med invandrabakgrund och svensk bakgrund. Låt mig förtydliga hennes diskurs:

*En muslimsk man slår sin fru/syster för att han är muslim.
En svensk man slår sin fru för att han är en (klen) man.*

Samtidigt förkroppsligar män med invandrabakgrund enligt hennes diskurs egenskaper som den svenska mannen saknar. Klenhet är en egenskap som kännetecknar svenska män som slår kvinnor, handlingar hos män med invandrabakgrund antas bestämmas av deras kollektiva kulturella, religiösa eller etniska identitet. Med andra ord, de är kulturella "fångar" och agerar endast inom dess ramar.

De två socialarbetarna med invandrabakgrund Ahmad och Marjam vittnar om att muslimska män och kvinnor ofta bemötts stereotyp av socialtjänsten. Denna ansats implicerar att muslimen blir till innan hon handlar vilket kan påverka socialarbetarnas beslut och insatser. Maryam påpekar hur ansträngande det är att vara en muslimsk kvinna i Sverige. Hon menar att muslimska kvinnor reduceras till sin religion och kultur genom sin klädsel (slöja) och deras kompetens negligeras på grund av den stereotypa bilden som genomsyrar svenska institutioner. Socialtjänsten bör öppna utrymme för alternativa diskurser och röster gällande de olika sätt muslimska män och kvinnor kan vara på och inte förfrysa dem i sina identiteter. Samtidigt äger identitetsskapande rum ständigt i relation med de strukturer som genomsyrar samhället. Dessa socialarbetare med invandrabakgrund besitter mängder med kunskap om hur rasism äger rum på institutioner och utanför dessa. Dessutom tillhör de en grupp som riskerar att utsättas för rasism. Som Ahmad påpekade i intervjun så är det inte han som ska ta initiativet till diskussioner kring rasism och mekanismerna bakom det, utan det är organisationens plikt att arrangera det och förebygga det. Personer med invandrabakgrund kan lätt bli förlöjligade om de nämner rasism inom socialtjänsten eftersom det anses vara opassande att tala om rasism beträffande socialtjänsten och dess verksamhet. Det är begrepp som förmodas höra hemma endast i skinnskallars och högerextrema partiers värld.

Begreppet kultur verkar vara en variabel som flera av socialarbetarna använder sig av för att förklara varför till exempel personer med invandrabakgrund bor med varandra i marginaliserade och stigmatiserade områden, varför de använder våld mot kvinnor, varför de inte kan integrera sig, osv. Socialarbetarnas kulturalistiska analys försummar att de samhällsliga sfärerna i Sverige inte är öppna för alla på samma villkor beroende på ens etniska bakgrund,

nationalitet, religion, kön, klass, ålder, funktionshinder, sexualitet osv. Det finns en djuprotad myt om att diskriminering endast är en fråga om okunskap, fördom och rädsla för det främmande. Lösningen på problemet anses av många vara information och utbildning om andra kulturer för att lättare skapa ett samhälle där samexistens kan äga rum. De som sitter på de samhälleliga resurserna är knappast några "okunniga" högerextrema individer, utan det är "vanliga" mäktiga svenskar som försöker upprätthålla de rådande ojämlikheterna i samhället och som med stor sannolikhet gått genom svenska skolutbildningar vilka förmodas återspegla universella humanistiska värden. Maktperspektivet måste innefattas vid varje analys av diskriminering eftersom det är genom maktens intentioner och handlingar kan få effekter. Förvisso har Sverige inte samma explicita rasistiska struktur som Sydafrika som flera av socialarbetarna hänvisade till. Dock finns i Sverige samma ideologiska uppdelning i "vi" och "dom" och dominans och underordning på ett mera implicit sätt vilket återspeglas av stigmatiserade/segregerade bostadsområde, en etnisk uppdelad arbetsmarknad, skolor, rasistiska stereotyper i media, osv.

Det finns dock en dimension i det anti-rasistiska sociala arbetet som särskilt måste begrundas. Alla interventioner som svenska socialarbetare gör behöver inte betecknas som diskriminerande. Socialarbetare bör inte vara rädda att stämplas som rasistiska om de har goda skäl till att intervensera vid de fall där föräldrar agerar sina barn, män som misshandlar kvinnor eller är missbrukare. När kvinnor med invandrabakgrund söker skydd, behöver inte det betyda att de vill leva "svenskt", utan deras situation och behov måste analyseras utifrån de köns- och makthierarkier som samhället genomsyras av (jfr de los Reyes et al 2002). Annars föreligger risken att betrakta våld mot kvinnor som ett invandrarfenomen och beteckna det som ett främmande element i den svenska kulturen.

Svenska socialarbetare måste medvetandegöra sig själv om sin position och den faktiska maktställningen de har lokalt och globalt. Vithet utgör en markör för tillgång till privilegier. I Sverige underkommuniceras vithet trots att den utgör normen i samhället. Ett tydligt exempel på den vita normen är beteckningen "svartskalle" som markerar avvikelse från en "riktig" svensk som i sin tur förutsätts vara vit (jfr Sawyer 2000). Många av de klienter med invandrabakgrund som kommer i kontakt med systemet kommer från de gamla kolonierna eller områden som har varit (och är) under västerländskt herravälde. Om dessa klienter/personer med invandrar-

bakgrund cirkulerar många snedvridna föreställningar som har sina rötter i den europeiska kolonialtiden och upplysningstiden. Dessa föreställningar smyger även in i det sociala arbetet och påverkar relationen mellan socialarbetarna och klienterna. Som en av socialarbetarna påminde om de metaforiska associationerna som görs när vithet och svarthet kommer till tal med hänvisning till en mörkhyad klient. Vithet förkroppsligade då i hennes diskurs alla önskvärda egenskaper.

Ett individinriktat och färgblint socialt arbete riskerar att förbise strukturella faktorer som inte bara kan påverka klientens sociala verklighet utan också socialarbetarnas faktiska arbete med klienter med invandrarbakgrund. En individs sociala problem måste analyseras både på individ- och strukturell nivå för att en rättvis bedömning av hennes faktiska sociala villkor skall göras. Den strukturella analysen tar hänsyn till klienten både som individ och som gruppmedlem. Vilka strukturella fördelar respektive nackdelar präglar klientens sociala relationer bör utgöra en utgångspunkt i socialarbetarens arbete med missgynnade individer och grupper. Dessutom bör socialtjänsten på allvar ta del av den forskning som finns om diskriminering och upplysa sina anställda under vilka historiska, kulturella, sociala och ekonomiska kontexter som diskriminering kan äga rum och vilka grupper riskerar att bli föremål för dessa praktiker.

Referenser

- Azar, M. (1995). *Foucault (& Nietzsche): Historien, Subjektet, Makten*. Filosofisk tidskrift nr 1.
- Bauman, Z. (1994). *Auschwitz och det moderna samhället*. Daidalos: Göteborg.
- Benhabib, S. (2004). *Jämlikhet och mångfald. Demokrati och medborgarskap i en global tidsålder*. Daidalos: Göteborg.
- Bergmark, Å. (1998). *Nyckelbegrepp i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Bonnewitz, P. (2002). *Premières Leçon sur La sociologie de Pierre Bourdieu*. Presses Universitaires de France. Deuxième édition Mise à jour: Paris.
- Bourdieu, P. (1992). *Kultur och kritik: anföranden*. Daidalos: Göteborg.
- Bourdieu, P & Wacquant, L J.D. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. University: Chicago Press: Chicago.
- Brune, Y. (1999) *Varför är kyrkan vitmenad? Nyheter från stereotypens svängtapp*. Papper till 14:e Nordiska konferens i medie- och kommunikationsforskning, Kungälv 14-17 augusti 1999.
- Carlsson, B. (1997). *Grundläggande forskningsmetodik*. Stockholm: Liber AB
- Clark, J. (red) (1993) *A crisis in care (challenge to social work)*. London: Sage Publication.
- Cohen, S. (1996). Anti-Semitism, immigration controls and the welfare state, i Taylor, D. (red) *Critical Social Policy: A reader*. London: Sage Publications
- Dahlstedt, M. (2001). *Demokrati och nationella fantasier: Föreställningar om identitet och tillhörighet i studier av demokrati*. Sociologisk forskning nr 3-4.
- de los Reyes, P. Molina, I. & Mulinari, D. (red) (2002). *Maktens o(lika) förklädnader. Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- de los Reyes, P. & Mulinari, D. (2005). *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över ojämlikhetens landskap*. Lund: Liber.
- Denvall, V. & Jacobson, T. (2000). *Vardagsbegrepp i socialt arbete. Ideologi, teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Tryckeri.
- Derrida, J. (1972). *Positions*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Dominelli, L. (1997). *Anti-Racist Social Work*. second edition. London: MacMillan

- Dominelli, L. (2004). *Social Work. Theory and Practice for a Changing Profession*. Cambridge: Polity Press
- Donzelot, J. (1979). *The policing of families*. London: Hutchinson.
- Dovidio, J. F. and Gaertner, S. L. (eds). (1986). *Prejudice, Discrimination and Racism*. New York: Academic Press
- Durkheim, E. (1984). *The Divisions of Labour in Society* (original 1893). London: MacMillan.
- Ehn, B. & Klein, B. (1999) *Från erfarenheter till text- Om kulturvetenskaplig reflexivitet*. Stockholm: Carlssons.
- Eriksen, T. H. (1997). Multiculturalism, Individualism and Human Rights: Romanticism, The Enlightenment and Lessons from Mauritius, i Wilson, R. A. (red). *Human Rights, Culture and Context. Anthropological Perspectives*. London/Sterling/Virginia: Pluto Press
- Eriksen, T. H. (1999). *Kulturterrorism. En uppgörelse med tanken om kulturell renhet*. Nora: Nya Doxa.
- Hall, S. (1997). The Spectacle of the other. Hall, S. (red) *Representation, Cultural representations and Signifying Practices*. London: Sage.
- Halvorsen, K. (1992). *Samhällsvetenskaplig metod*. Studentlitteratur: Lund.
- Hayes, D & Humphries, B. (2004). *Social work, Immigration and Asylum. Debates, Dilemmas and Ethical Issues for Social Work and Social Care Practice*. London and New York: Jessica Kingsley Publisher.
- Heron, G. (2004). *Evidencing Anti-racism in Student Assignments. Where has all the Racism gone?* i Qualitative Social Work. Research and Practice. vol. 3, no 3: Sage Publications.
- Holmberg, Å. (1994). *Världen bortom västerlandet II. Den svenska omvärldsbilden under mellankrigstiden*. Acta. Regiae societatis scientiarum et litterarum Gothoburgensis. Humaniora 34. Göteborg: Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhället.
- Husband, C. (1991). "Race", conflictual politics, and anti-racist social work: lesson from the past for action in the 1990s, i Northern Curriculum Development Project (red) *Setting the context for change*. London: CCETSW
- Järvinen, M. (1998). *Om Bourdieus reflexiva sociologi*. Sociologisk forskning nr 2.
- Järvinen, M. (2002). *Mötet mellan klient och systemet om forskning i socialt arbete*. Installationsföreläsning ved Sociologisk Institut: Københavns Universitet

- Kamali, M. (1997). *Distorted Integration: Clientization of Immigrants in Sweden*. Uppsala: Multiethnic papers.
- Kamali, M. (2002). *Kulturkompetens i socialt arbete. Om socialarbetarnas och klienternas kulturella bakgrund*. Stockholm: Carlssons.
- Kamali, M. (2005a). Ett europeiskt dilemma. Strukturell/institutionell diskriminering, i de los Reyes, P. & Kamali, M. (red). *Bortom Vi och Dom – Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. SOU 2005:41.
- Kamali, M. (2005b). *Sverige inifrån. Röster om etnisk diskriminering*. SOU 2005:69.
- Krippendorff, K. (1980). *Content analysis. An introduction to Its Methodology*. Beverly Hills: Sage Publications Inc.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsinterojun*. Studentlitteratur: Lund.
- Lange, A. (2000). *Diskriminering, integration och etniska relationer*. Integrationsverket.
- Lindeberg, I & Dahlstedt, M. (red). (2002). *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*. Stockholm: Agora.
- Lindqvist, S. (1993). *Utrota varenda jävel*. Albert Bonniers Förlag.
- Lundström, T. & Sunesson, S. (2002). Socialt arbete utförs i organisationer, i Meeuwisse, A. Sunesson, S. & Swärd, H. (red). *Socialt arbete. En grundbok*. Falköping: Natur och Kultur.
- Macpherson, W. (1999). *The Steven Lawrence Inquiry: Report of an inquiry*. London: HMSO.
- Mattson, K & Tesfahuney, M. (2002). Rasism i vardagen, i Lindberg, I & Dahlstedt, M. *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*. Stockholm: Agora.
- Meeuwisse, A. Sunesson, S. & Swärd, H. (2002). *Socialt arbete. En grundbok*. Falköping: Natur och Kultur.
- Mooney, G. (1998). Remoralizing the poor? Gender, Class and Philanthropy in Victorian Britain, i Lewis, G. (red) *Forming nation, framing welfare*. London: Routledge.
- Papstergiadis, N. (2000). *The Turbulence of Migration: Globalization, Deterritorialiazation and Hybridity*. Cambridge: Polity Press
- Payne, M. (2002). *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.

- Penketh, L. (2000). *Tackling Institutional Racism. Anti-racist policies and social work education and training*. Bristol: The Policy Press.
- Read, E. (1987). *British Town and Country Planning*. Buckingham: Open University Press.
- Sales, R & Hek, R. (2004). Dilemmas of Care and Control: The Work of an Asylum Team in a London Borough, i Hayes, D. & Humphries, B. (red) *Social work, Immigration and Asylum. Debates, Dilemmas and Ethical Issues for Social Work and Social Care Practice*. London and New York: Jessica Kingsley Publisher.
- Sawyer, L. (2000). *Black and Swedish: Racialization and the Cultural Politics of Belonging in Stockholm, Sweden*. Dissertation in Anthropology, University of California, Santa Cruz.
- Sivanandan, A. (1991). Black struggles against racism, i Northern Curriculum Development Project (red) *Setting the context for change*. London: CCETSW
- Soydan, H. (1993). *Det sociala arbetets idéhistoria*. Lund: Studentlitteratur.
- Street, B. V. (1993). Culture is a Verb: Anthropological aspects of language and cultural process, i Graddol, D. Thompson, L & Byram (red) *Language and Culture*. Clevedon: BAAL and Multilingual Matters.
- Svanberg, I. & Tydén, M. (1992). *Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria*. Stockholm: Gidlunds bokförlag.
- Van Dijk, T. (1993). Denying Racism. Elite Discourse and Racism. Solomos, J. & Wrench, (eds.) *Racism and Migration in Western Europe*. Providence/Oxford: Berg.
- Widerberg, K. (2002). Kvalitativ forskning i praktiken. Lund: Studentlitteratur.
- Wilson, R. A. (red), (1997). *Human Rights, Culture and Context. Anthropological Perspectives*. London/Sterling/Virginia: Pluto Press.
- Ålund, A. (2002). Sociala problem i kulturell förklädning, i Meuwisse, A. & Swärd, H. (red). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.

10 Det lokala utvecklingsarbetet mellan den mångkulturella politikens retorik och praktik

Enrique Pérez

Inledning

I och med regeringens framlagda proposition formulerades en ny integrationspolitik i Sverige under 1997/98. Politiken skulle sträva efter ”en samhällsgemenskap med samhällets mångfald som grund” samt ”en samhällsutveckling som kännetecknas av ömsesidigt respekt och tolerans och som alla oavsett bakgrund skall vara delaktiga i och medansvariga för” (Proposition 1997/98: 16).

Även om det i själva propositionen inte är fråga om någon uttaland definition av begreppet integration, finns det dock flera betydelsefulla meningar som förklarar innehållet i politiken: att det finns flera dimensioner i integrationsprocessen, att det inte skall likställas med påtvingad assimilering, att det omfattar respekt för ”kulturell särart”, att den kulturella identiteten är en individuell valfrihet, att det är en ömsesidig process som berör både de invandrade och det mottagande samhället. (Integrationsverkets rapportserie, 2004)

Trots att ”integrationen” är en av de klassiska frågorna i sociologin samt i andra forskningsområden vilken ständigt diskuteras i massmedia har det inte skett några stora förändringar inom integrationspolitiken i förhållande till den gamla invandringspolitiken (jfr Riksrevisionen, 2005). I kärnan av politiken finns fortfarande tre viktiga och välkända begrepp: jämlikhet, valfrihet och samverkan, utan att närmare precisera deras innebörd, diskutera deras interna relationer och utan större förändring (Dahlström, 2003).

Det är min utgångspunkt att mycket av de otydliga resultat som jag här kommer att visa beror till en viss del just på att det är oklart vad man eftersträvar med politiken. Nästan allt som görs i form av olika projekt eller verksamheter som olika organisationer eller institutioner har varit sysselsatta med kan man beteckna som integrationssträvanden men ändå är resultaten, så som olika utvärde-

ringar visar, ganska bristfälliga och långt ifrån något som kan lösa segregationsfrågan.

Integrationspolitiken i Sverige bedrivs framför allt av offentliga institutioner, således uppifrån och nedåt, men man har misslyckats både med att ”påverka de grundläggande orsakerna till segregationen och de problem som följer i dess spår” (Integrationsverket, 2000: 12; jfr de los Reyes & Kamali 2005). Ett sätt att komma till rätta med segregationsfrågan var att lyfta fram ett deltagarperspektiv i storstadspropositionen, ett ”underifrånperspektiv”. Som ett mantra började tjänstemän över hela landet att plädera för att engagera människor i bostadsområdena som en demokratisk lösning på segregationsfrågan. Vad det här perspektivet betyder i praktiken kan skilja sig från en stadsdel till en annan och från en kommun till en annan. Det kan vara allt mellan att bli tillfrågad om någonting till att kunna bestämma över resurser. Delaktighet, i betydelsen ”empowerment”, är nödvändigt men är inte tillräckligt för att åstadkomma framgångsrika förändringar i det lokala utvecklingsarbete eftersom demokratiprocessen också handlar om vilka strukturella/organisatoriska faktorer som påverkar det lokala utvecklingsarbetet (Se vidare diskussionen om ”empowerment” och ”frigörande politik” i *Sverige inifrån* SOU 2005:69)

Institutionerna, kommuner och stadsdelsförvaltningar, som bedriver verksamheten har makten över resurserna och är starka aktörer som ändå inte lyckats förändra de sociala förhållandena (Bunar, 2001: 243, 244). Institutionella aspekter i det lokala utvecklingsarbetet är viktiga men ändå är de förbisedda i diskussionen om resultaten. Det är därför nödvändigt att se institutionernas roll i det lokala utvecklingsarbetet. Schierenbeck menar att ”förvånande lite kraft har ägnats åt att undersöka välfärdsbyråkratiernas faktiska betydelse inom det invandrapolitiska området” (2003:18).

Det mångkulturella samhällets vara eller icke vara

Det råder skilda uppfattningar om det mångkulturella samhällets existens eller snarare giltighet, bland forskare, politiker, tjänstemännen, journalister, kulturarbetare samt gemene man i samhället. Olika uppfattningar från samhällets alla hörn sprids om att det svenska samhället har varit alltför tolerant mot ”invandrarnas sätt att leva i Sverige”. Bilden av att ”invandrare” betraktas som ett hot mot det svenska samhällets normer och regler förstärks enligt

denna slags uppfattningar. De har valt att belysa "invandrarna" utifrån ett traditionellt sätt att leva, ovilliga till förändring och påverkan som gör den egna kulturen intakt och ohörsam för yttre faktorer i det svenska samhället och som leder till bildande av egna "enklaver" (Carlbom, 2003).

Utifrån den infallsvinkeln finns det de som menar att integration i det mångkulturella samhället kommer att leda till ständiga konfrontationer, att det är fel över huvud taget att försöka mötas. En bild återkommer ständigt: att det mångkulturella samhället skulle vara ett "hot" (Ibid.).

Det finns också en annan bild. Det är en allmänt utbredd åsikt att Sverige är ett av de mest segregerade länderna i Europa, i den bemärkelsen att människor tvingas att bo i vissa stadsdelar och att arbetslöshet och utanförskap bidrar till att det nästan är omöjligt att komma in i det svenska samhället (Magnusson, 2001; Andersson, 2000; Molina, 1997). Vi vet också genom olika attitydundersökningar, gjorda på 1990-talet, att negativa attityder mot "invandrare" ökade markant, samt att majoriteten av det svenska samhället är emot en fortsatt "generös" invandringspolitik och mottagande av invandrare. Sverige har också blivit utpekat av FN:s organ för Mänskliga Rättigheter som diskriminerande just i sin behandling av flyktingmottagning och segregation vad gäller invandrade grupper. Enligt åtskilliga resultat kan sammanfattas att rasism och främlingsfientlighet har ökat i Sverige det senaste decenniet (SOU 2005:56). Enligt Andreas Carlgren, generaldirektör för Integrationsverket präglas det svenska samhället av "en utbredd och systematisk diskriminering. Nära diskriminering ligger rasism och ytterst få utger sig för att vara rasister i det svenska samhället" (Sydsvenskan 15-06-04).

Hur de här faktorerna påverkar politiken och hur politiken i sin tur bidrar eller inte till att fastställa föreställda skillnader mellan människor är en fråga som forskningen inte har sysslat med i hög uträkning men den har satts i fokus den senaste tiden (Dahlstedt, 2005).

Det finns också delade uppfattningar om vad den mångkulturella politiken handlar om och vilken betydelse den har i samhället. Carlbom (2003: 23) t.ex. utgår ifrån att:

Multiculturalism is the ideology which has gained hegemony in Swedish society. If multiculturalism was introduced by the Swedish state in 1975 to guide its policy towards immigrants, today it has penetrated society in an almost total manner. Most journalists, scholars, policy-

makers, and bureaucrats in Sweden subscribe to the central dictates and values (enrichment, tolerance, etc.) of multiculturalism.

Att utgå ifrån att det finns en hegemonisk mångkulturell ideologi i Sverige förhindrar oss från att kunna förstå integrationspolitikens historia, konflikter mellan olika politiska krafter, motsägelsefulla mål som integrationspolitiken har och diskrepansen som finns mellan vaga politiska intentioner och konsekvenserna för olika grupper i samhället. Vad som finns är en mångkulturell diskurs/retorik som kommer uppifrån, från staten och som inte leder till att lösa frågan om hur samhället ska organiseras. Detta kan även i många fall vara en del av en integrationspolitik som bevarar vi-och-dom-tänkandet i samhället. (de los Reyes & Kamali, 2005). Det finns i denna politik ingen samhällsvision förutom föreställningen av en ständig interaktion mellan ett "vi" som föreställs vara integrerat och ett "dem" som föreställs måste bli integrerade (Ibid.). Inte minst med tanke på de knapphändiga resultat som olika statsfinansierade projekt har visat under alla dessa år.

Ett bra exempel på diffusa mål och en viss begreppsförvirring är minoritetspolitiken i Sverige. Minoritetspolitikens mål är "att ge skydd för de nationella minoriteterna och stärka deras möjligheter till inflytande samt stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande" (<http://www.regeringen.se>). I formuleringen uttrycks att staten har ett ansvar som syftar på att *ge skydd*. Men vad betyder det? Vad är det för ansvar staten har i förhållande till minoriteterna? Och om det framför allt är språk det handlar om, varför definierade man inte andra invandrargrupper som minoriteter? Vad är det för underlag som gör personer med judiskt påbrå till en minoritet och inte andra grupper? Är samernas situation likställda med de andra minoriteterna? Är samerna en minoritet eller en ursprungsbefolkningsgrupp? Skillnaden är väsentlig när det gäller tillgång till territorium. I den internationella kontexten ligger Sverige efter vad gäller att ge territoriella rättigheter till samerna. Den svenska staten har inte ens ratificerat ILO:s konvention 169 om ursprungsbefolkningens rättighet till territorium.

Invandrings- och integrationspolitiken har också kritiserats för att ha lett till en stigmatisering av invandrarna genom att peka ut grupper av människor som en grupp med gemensamma nämnare och intressen i det svenska samhället som inte har mer gemensamt än att de har kommit utifrån någon gång i det förflutna (Kamali, 2005; de los Reyes & Kamali, 2005; Södergran, 2000; Borevi &

Strömblad, 2004). Det etablerade begreppet "invandrare" är en kategori som klumpar ihop många människor med vitt skilda egenskaper och skapar ett "dem" som inte är som "oss". Den politiska texten i detta fall är inte neutral utan spelar en aktiv roll i att definiera samhällsrelationer. Enligt Johansson: "Diskursanalys inom området etnicitet och multikulturalism fokuserar på språkliga uttrycksätt i större sammanhang, dvs. diskursernas kontextuella inramning och maktrelationer mellan dominanta majoritetsgrupper och dominerade minoritetsgrupper." (Johansson, 2002: 41)

Det är mycket möjligt att vissa politiker använder sig av den mångkulturella retoriken som ett sätt att sätta fokus på en ny fråga, till en viss mån på att försvara en ny ideologi, men den är inte tänkt som ett styrinstrument: "Stundom kan diskrepansen mellan de mål som uttalas och de åtgärder man tänker vidta vara betydande. Som forskare bör man därför inte utgå från att beslutsfattarnas intentioner alltid exakt avspeglas i de verbala deklARATIONER som redovisar det officiella med politik." (Sannerstedt, 2001: 33).

Det finns därför en poäng i att sätta in integrationspolitiken i fokus i förhållande till en mångkulturell politik, problematisera den mångkulturella ideologin (Ljungberg, 2005), och problematisera vad som görs konkret och vilka resultat som uppnås.

Invandrarpolitikens utformning

Vissa forskare menar att vi haft en mångkulturell politik sedan 1975 års riksdagsdeklaration som betonade jämlikhet, valfrihet och samverkan som specifika mål. Om man jämför med den assimilationspolitik som rådde i Sverige fram till slutet av 1960-talet är det ingen tvekan om att man kan karakterisera invandringspolitiken som en mer pluralistisk politik. Den öppnade dörren för att olika grupper skulle kunna ta ställning till frågan om assimilation i form av en akulturation eller jobba för att utveckla sina egna identiteter.

Det är emellertid diskutabelt om man över huvud taget ska karakterisera politiken som mångkulturell och därför är det nödvändigt att analysera vad det är för politik som etablerades 1975 och vilka konsekvenser den hade i samhället.

De som argumenterar för att vi har haft en mångkulturell politik sedan 1975 sätter i fokus målet som gäller valfrihet: "Valfrihetsmålet innebär att medlemmar av språkliga minoriteter som är bosatta i Sverige genom samhällsinsatser skall ges möjlighet att

själva välja i vilken grad de skall bibehålla och utveckla den ursprungliga kulturella och språkliga identiteten, och i vilken grad de skall uppgå i en svensk kulturell identitet. Detta förutsätter att de olika invandrargrupperna får ekonomiskt och annat stöd för att utveckla kulturell egenverksamhet, och att det allmänna kulturutbudet i Sverige bättre svarar mot de behov som uppkommit genom invandringen” (SOU 1974:69).

Borevi är en av de forskare som sätter valfrihetsmål i centrum som exempel på att det finns en mångkulturell ideologi i Sverige i dag: ”Sammanfattningsvis innebar den nya invandrar- och minoritetspolitiken att staten inte bara hade ett ansvar för att invandrare erhöi likvärdiga socio-ekonomiska villkor, utan också att de fick tillgång till likvärdiga *kulturella* villkor. Invandrare skulle ges möjlighet att upprätthålla sina ursprungliga kulturer i det svenska samhället. Därmed hade invandrapolitiken formulerats som en mångkulturell politik” (2002: 96). Min uppfattning är att Borevi tar det som står i texten om den nya invandrapolitiken bokstavligen utan att se hela kontexten där politiken definierades och utan att se hela texten. Det är väl ändå intressant att resonera kring varför en sådan politik utformades, vad menades med definitionerna? Och vad var avsikten?

En aspekt som väcker uppmärksamhet är att det rådde praktiskt taget fullständig politisk enighet kring invandrapolitiken. Det blev inga större diskussioner i riksdagen, det uppenbarade sig inte markanta meningsskiljaktigheter mellan olika partier, man stannade vid en så allmän och generell definition att inget parti ställde sig utanför. Södergran påpekar flera olika aspekter som kan förklara den här enigheten: ”Ett sätt att förstå denna tillsynes politiska enighet är att se den som ett uttryck för samtidens internationella och nationella ekonomiska, politiska och sociala förändringar, vilka präglades av motsvarande intressen av social kontroll och stabiliseringspolitik” (2000: 7).

Oavsett om politikerna var medvetna om olika förändringsprocesser både på internationell och på nationell nivå eller inte, är det som är nytt och relevant i Södergrans resonemang att hon uppmärksammade att politiken uppkom som ett sätt att reglera mångfalden, i grunden en defensiv attityd. I bakgrunden av politiken fanns det en oro för möjliga konflikter mellan ”invandrare” och ”svenskar”.

Det fanns en föregående situation när man började reglera arbetskraftsinvandring i slutet av 1960-talet med syfte att begränsa

invandring som ledde till att man satte stopp för arbetskraftinvandring från utomnordiska länder 1972. Det var inte minst LO som påverkade beslutet med argumentationen att invandrare skulle ha "möjlighet att leva på samma standardnivå som den inhemska befolkningen". Att reglera arbetskraftinvandring var ett sätt att svara emot en ökande kritik. Det fanns en serie undersökningar som visade att det "svenska folket" var kritiska mot invandringspolitiken som ledde till en reglering av invandrare (Westin, 2004).

Att "invandrare" skulle översvämma Sverige har alltid använts som ett skräckinjagande argument för att kunna påverka politiken. Senaste exempel på detta var Göran Perssons uttalande om "social turism" som polska arbetare skulle utsätta Sverige för.

Det finns en restriktiv generositet i politiken, något diffust och svårtolkat, någonting oklart bakom allmänna positiva ordalag som i sig skapar enorma diskrepanser i samhällsdebatten. Politiken dubbelbottnar i ett motstridigt ställningstagande: det verkar som att samhället är öppet, pluralistiskt, demokratiskt, men det agerar diskriminerande och disciplinerande. Detta är ett janusansikte som också kommer till uttryck i de olika projekt som bedrivs med integrativa mål och i aktiveringspolitik som tillägnas invandrade män och kvinnor (Hedblom, 2004)

Södergran (2000) påpekar också att en politik som bygger på samförstånd och kompromisser leder till "otydliga formuleringar för att inte provocera fram öppna politiska motsättningar" och att "många centrala begrepp kan tolkas på en rad olika sätt". Den diffusa samförståndspolitiken har lett till en uppfattning om att det råder konsensus i politiken och att det finns någonting politiskt korrekt i frågan som gör det omöjligt att diskutera frågan över huvud taget. Men som Södergran påpekar, vad det egentligen handlar om är att det inte finns preciseringar, att det därmed finns vida tolkningsramar för vad man menar och att det inte behövs något ställningstagande inför definitionerna. Det kan bero på olika faktorer: p.g.a. att det råder en viss konsensus runt integrationspolitiken i det politiska etablissemanget, eller också kan det bero på att integrationspolitiken trots allt är en sekundär fråga på den politiska agendan, eller helt enkelt p.g.a. att det inte finns något "tryck" nerifrån som framtvingar preciseringar.

Vad som är relativt tydligt däremot är att invandrapolitiken som mångkulturell politik inte är en offensiv politik. Vad staten eller kommunerna ska göra står ingenstans, förutom att det ska finnas ett bidragssystem, eftersom det är "invandrarna" själva som ska ta

ställning till om de vill komma in i samhället eller inte. Men "invandrarna" själva hade inte så mycket att säga om det här målet, det fanns inga representativa röster från deras organisationer som skulle kunna diskutera innehållet i politiken eller sätta ord på idéer om hur de skulle vilja leva i det svenska samhället.

Johansson lägger märke till att i texten om valfrihetens mål står att "minoriteter skall välja i vilken grad de skall *uppgå*...". För honom är detta upplysande om vad man syftar på: "Verbet talar sitt tydliga språk. Här handlar det alltså för "invandrare" om att kasta av sig oket av primitiva kulturella identiteter och ta ett kvalitativt steg uppåt för att bli riktiga svenskar." (2002: 26).

Det var också uppenbart att det fanns olika, motstridiga idéer bakom valfrihetens mål. Framför allt om man blir påmind om att tanken bakom riksdagsdeklaration 1975, också var att hjälpa "invandrare" att utveckla "sina egna kulturer" vad nu det betyder, om de "skulle vilja återvända hem". Idén om återvändande i deklarationen säger en del om att man såg invandrarna som tillfälliga gäster och inte som hemmahörande här.

Politiken, i det här fallet, klingar bra i förhållande till olika grupper av politiska flyktingar som har som avsikt att inte stanna i Sverige och som arbetar politiskt för att återvända hem. Det var fallet med chilenska (och andra latinamerikanska) politiska flyktingar som började komma i stora tal i mitten av 1970-talet och som utvecklar en "återvändandets ideologi" som kom att påverka deras sätt att leva i det svenska samhället (Lindqvist, 1991; Lundberg, 1989).

Om "de" skulle stanna här i landet vad var då meningen med att invandrarna, enligt deklarationen, skulle "bibehålla och utveckla den ursprungliga kulturella och språkliga identiteten"? Var det meningen att invandrare skulle ha rätt till "likvärdiga kulturella villkor", "att upprätthålla sina ursprungliga kulturer i det svenska samhället" så som Borevi menar? Knappast eftersom kulturansatsen, i det här fallet, "is reduced to limited aspects of social life that belong, more or less, to the private sphere of life" (Kamali, 1997: 84). Men också för att det inte finns någon politik som helt och hållet kan lösa den här frågan enskild från andra samhällsfrågor och att det är omöjligt att upprätthålla i meningen fastställa en "ursprunglig" kultur.

Det skulle gå tio år, fram till i mitten av 1980-talet, för att staten delvis skulle klargöra att valfriheten handlade om framför allt språk och kultur i ett mer begränsad form: "... det särskilda valfrihetsbe-

grepp inom invandrar- och minoritetspolitiken tar sikte på det egna språket och den egna kulturen i dess traditionella, mer avgränsade mening. Samhället skall ge sitt stöd till strävanden att bevara och utveckla både språket och en kultur som har sin grund i det egna kulturarvet." (SOU 1984:58). Man sätter gränser för valfriheten, men man har också i samma dokument kommit fram till att "invandraren" kommer att smälta in i samhället: "vare sig invandraren själv vill eller inte, smälter han i regel gradvis in i den nya miljön. Denna vanligen ofrånkomliga och ibland smärtsamma assimileringprocess är naturligtvis olika för olika individer och grupper" (ibid).

Det är uppenbart att det finns dubbla budskap även om man kan tänka sig att utredarna tänkte på två olika nivåer: på det personliga planet och det kollektiva. En individ kommer med all säkerhet att smälta in, medan möjligtvis vissa grupper kan bestå och bevara sitt kulturarv. Det kan vi bara spekulera om utifrån texten, det finns inga närmare förklaringar. Vad som är remarkabelt är att i båda definitionerna, den personliga och den kollektiva, finns det så bestämda uppfattningar om vilka alternativ som finns. Det finns ingen nyans eller mitt i mellan situationer.

Men vad menas med "kulturarv" i detta fall? Man får inget svar utifrån dokumentet, men förmodligen syftar man på språket igen, och troligtvis mat, dans, folkdräkter, alltså en folkloristisk uppfattning om vad kultur är och som tenderar att exotisera det främmande utan att se människor bakom "dräkten".

Utifrån alla de resonemang som jag har tagit fram är det tveksamt om det egentligen har funnits en mångkulturell politik sedan 1975, eller om det bara var allmänna idéer om hur olika folkgrupper skulle förhålla sig till varandra för att undvika konflikter. Svårare frågor att svara på var om det över huvud taget var möjligt att bibehålla eller upprätthålla sina "ursprungliga" kulturer för "invandrarna". Hur skulle det gå till i så fall, och skulle det räcka med statens bidrag för invandrarorganisationerna? Vi ska återkomma till det svårfångade kulturbegreppet.

Om man relaterar till de andra två målen i politiken, nämligen jämlikhet och samverkan, blir inte bilden tydligare av vad det är för slags politik som åsyftas i praktiken. Tanken med jämlikheten var från början att invandrarna skulle ha tillgång till en välfärd i likhet med den som alla andra medborgare har. Man räknade inte med att "samhället" skulle diskriminera människor på grund av sitt ursprung, eller att segregationen skulle breda ut sig i samhället,

eller att man skulle diskrimineras på arbetsmarknaden och inte få ”riktiga” jobb. Som Franzén har påpekat: ”Den officiella integrationspolitikens mål är att jämlikhet ska råda mellan de som invandrat till landet och de som är infödda. Mina och andras studier pekar på att utvecklingen gått i motsatt riktning under senare decennier. Personer med invandrarbakgrund har fått en underordnad ställning på ett flertal viktiga områden i samhället. De har generellt sett hamnat i välfärdens utkanter.” (SOU 2005:41; SOU 2006: 37; SOU 2006:59; SOU 2006:60)

Samverkansmålet var, kort sammanfattat, som ett samarbete mellan ”invandrar- och minoritetsgrupperna och majoritetssamhället”. Vad som är lite uppseendeväckande är att relationen definieras mellan två olika kollektiv utan att precisera vad själva relationen handlade om, vilka skulle representeras och av vem (Borevi, 2002: 91, 92). Det framskymtar att det handlar om en relation mellan föreningar, men också mellan invandrarföreningar och staten. Tanken var att invandrarna skulle ha likvärdiga villkor men hur de skulle nå dit var oklart. En grundläggande konflikt i hela politiken är att man å ena sidan och i vissa sammanhang pratar om olika invandrargrupper som ett kollektiv med gemensamma intressen och som skulle ha rätt att ”bevara” eller ”behålla” sin kultur, under en lång tid definierades dessa grupper som minoriteter också, men å andra sidan har det i praktiken aldrig funnits några kollektiva rättigheter. All politik handlar egentligen om individuella rättigheter.

Enligt Westin finns det ytterligare två påståenden om samverkansmålet: att samverkan handlade om en ”tillämpning av valfrihet och jämlikhet i politiken” som Hammar förespråkar eller att det handlade om att ”myndigheter och invandrarnas organisationer måste finna sätt att lösa eventuella konflikter” så som Widgren menar (2004: 205). Westin drar den sista idén till sin spets och tolkar hela politiken som att ”En undertext kan skönjas i form av en strategi att göra invandrarna mindre synliga, kanhända i syfte att undvika manifest konflikt. Efter en kritisk läsning av Invandrarutredningens förslag i dag skulle man något polemiskt kunna säga att *Sverige egentligen införde en assimilationspolitik som kallades integration*” (2004: 205, min kursivering)

Med denna uppfattning blir det ännu mer tveksamt om det egentligen var en mångkulturell politik som etablerades 1975. Frågan som vi ska diskutera vidare är om den nya integrationspolitiken i stället har en mångkulturell aspekt eller inte och i så fall vad den syftar till.

”Hela Sverige strategin”

I mitten av 1980-talet skedde stora förändringar i invandrarpolitiken som skulle få stora politiska och sociala konsekvenser. Den första är vad man kallade för ”Hela Sverige strategin” som syftade till att sprida ut invandrarna över hela landet och på så vis dela på kostnader. Tanken bakom var en upprepning av en ”hotbild” om vad som skulle hända om invandrarna skulle koncentreras på samma ställe i stora städer.

En oväntad negativ reaktion (för det politiska etablissemanget) från Sjöbo kommun att inte ta emot 15 flyktingar satte fokus på flera centrala frågor som stora delar av det ”svenska folket” var upptagna av sedan länge. Sven Olle Ohlsson, dåvarande kommunalråd sammanfattade sina synpunkter på följande sätt: ”vi har inte råd att ta emot flyktingar”, ”vi är annorlunda”, ”de kommer från diktaturländer och kan inte leva i en demokrati”. I en studie karakteriseras situationen för Sjöbobefolkningen som ”det dubbla främlingskapet” som Fryklund och Peterson anser karakteriseras som en hotbild (Fryklund & Peterson, 1989: 156).

Vad Sjöboexemplet visade var ett avstånd mellan ”eliten” i Sverige och det ”svenska folket” angående invandrarpolitiken. I det tysta var det flera kommuner som hade reagerat på att så ”många invandrare” hade kommit till Sverige. Oftast presenterades frågan som en kostnadsfråga även om det fanns andra negativa inslag inför tanken att invandrare skulle fortsätta ”strömma” in i landet. Någoting som också skulle komma till uttryck bland befolkningen så som flera attitydundersökningar fortsatte att visa och i konkreta aktioner mot flyktingförläggningar runt om i landet. (Wigerfelt & Wigerfelt, 2001)

Den intressanta frågan är om ”Sjöboandan” också fanns i andra delar av landet och hur den ”folkliga” reaktionen i sin tur påverkade det politiska etablissemanget och politiken. ”Motståndskampen” mot invandringspolitiken är omfattande inte bara i Skåne utan också i hela landet vilket visades med Ny Demokratins intåg på den politiska scenen i början av 1990-talet. Kopplingen mellan rasism och politik, mellan ”lasermannen” och en viss samhällsanda visas mästerligt i Geller Tamas bok om lasermannen (2002). Vad som började bli klart var också att den politiska enigheten i riksdagen började sönderfalla, debatterna och reservationer ökade, invandringens effekter diskuterades livligt (Södergran, 2000).

Integrationspolitiken

Det finns flera nya resonemang i den nya integrationspolitiken som trots allt ramades in i de välkända begreppen: valfrihet, jämlikhet och samverkan. Vad som finns bakom integrationspolitiken är ett konstaterande som finns i storstadspropositionen nämligen att fattigdomen och marginaliseringen har fått en etnisk prägel.

Därför är målet ”att bryta segregationen och skapa ett Sverige för alla” och för att kunna göra det måste målet ”preciseras utifrån en analys av ojämlikheter och orättvisor som finns och utifrån en analys av vilka faktorer som måste ändras för att jämlika levnadsvillkor skall kunna skapas” (Bunar, 2001: 70). Utgångspunkten för integrationspolitiken är ”Lika rättigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund”. Vidare att samhällets etniska och kulturella mångfald är utgångspunkten för den generella politiken och att ömsesidig respekt och tolerans ska prägla de demokratiska värden som alla ska värna om.

I det här fallet förknippar man integrationsfrågan med en välfärdsaspekt. Eller som Bunar uttrycker det: ”Det skulle kunna också uttryckas som att *integrationspolitiken av i dag är den etnifierade delen av den svenska välfärdspolitiken.*” (2001: 70). Den etnifierade delen omfattar flera bostadsområden, så kallade ”utsatta bostadsområde”, i storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö.

En kritik mot den tidigare invandringspolitiken som bidrog till kategoriseringen av invandrare var att den utgick från ett ”vi och dem” tänkande (de los Reyes & Kamali, 2005:41); att man försökte förändra invandrare så att de skulle bli ”mindre avvikande” gentemot det svenska samhället och att åtgärderna oftast hade haft inslag av ett ”omhändertagande” perspektiv (Södergran, 2000: 17-26). Jag menar att integrationspolitiken genom att benämna hela bostadsområdena där invandrarna bor som ”objekt” för politiken, cementerar denna uppdelning, det är ”de andra” som ska integreras. Associationen till ”de avvikande” är omöjlig att gå förbi.

Trots att begreppsparet integration/segregation har en stark tradition inom sociologi och inom välfärdssamhället Sverige, användes inte begreppet ”integration” inom invandrapolitiken och heller inte före 1997 (SOU 2005:56, s. 110). I själva propositionen finns inte någon uttalad definition av begreppet integration, det finns dock flera betydelsefulla meningar som förklarar innehållet i politiken: att det finns flera dimensioner i integrationsprocessen, att det inte är fråga om en påtvingad assimilering, att det omfattar respekt

för kulturell särart, att den kulturella identiteten är en individuell valfrihet och att det är en ömsesidig process som berör både de invandrade och det mottagandet samhälle (Integrationsverket, 2004).

På den retoriska nivån finns det ett önskemål att politiken ska omfatta hela samhället. Detta är det diffusa dubbla budskapet i politiken. Integrationspolitiken sätter fokus på segregationsfrågan och att lösningen på problemet är att befolkningens mångfald måste "avspeglas" och "återspeglas" på olika områden och olika nivåer i samhället (Borevi, 2002). Den politiska retoriken ändrar begreppsapparat genom att lyfta fram mångfald i stället för mångkultur, utan närmare förklaringar, och utan att förklara hur det ska gå till i praktiken för att sätta in mångfalden i samhället. Det är nästan generande att tolka texten som att uppfattningen går ut på ungefär så som att "vi ska låta de komma in", en upprepning på en gammal paternalistisk och klientelistisk politik. För Westin finns inte i Sverige någon vision om hur ett samhälle baserat på mångfald ser ut och vad det kan innebära (2004: 210).

Ett sätt att komma till rätta med segregationsfrågan var att lyfta fram ett deltagarperspektiv i propositionen, ett "underifrånperspektiv". I de konkreta satsningarna skulle man framför allt göra människor delaktiga. Man såg en fara i att utanförskapet skulle leda till konflikter. Delaktighet som en del av ett demokratiprojekt skulle undvika sådana faror.

Efter ett mångårigt arbete med frågor om lokal utveckling visar forskningen att det finns olika former av delaktighet. Allt från att olika målgrupper kan bli tillfrågade om vad de vill men utan att de bestämmer över resurserna eller aktiviteterna som ska göras, till att målgrupperna eller intresseorganisationerna bestämmer över vilka prioriterade behov de har, vilka aktiviteter som skall göras och hur resurserna ska tilldelas. Delaktighet kan uppmuntras och kontrolleras uppifrån eller uppmuntras och utvecklas underifrån.

Att lyfta fram underifrånperspektivet, delaktighet, deltagande, är ett blygt erkännande på att det är brist på demokrati, att människor inte har något att säga till om i sitt eget liv, att människor kommer längre bort från beslutsfattande organ (Dahlstedt, 2005; Kamali, 2005b). Att erkänna bristen leder inte nödvändigtvis till att demokratin kommer att utvecklas. "Att ge människor makt", "empowerment", är ett bra förhållningssätt men det är inte tillräckligt för att åstadkomma framgångsrika förändringar i det lokala utvecklingsarbetet eftersom demokratiprocessen också handlar om vilka

strukturella/organisatoriska faktorer som påverkar det lokala utvecklingsarbetet.

Frågan är om integrationspolitiken är lösningen till segregations- och demokratifrågan? En central aspekt, när man formulerade integrationspolitiken handlade om hur samhället skulle förhålla sig till pluralismen och hur institutionerna skulle spegla mångfalden. Ett tydligare sätt för att kunna "lösa" segregationsfrågan är att utforma en integrationspolitik med de grupper som är involverade i det här arbetet och som riktar sig till hela samhället. Södergran uttrycker det på följande sätt: "Det innebär att särskilda rättigheter måste kunna ges till underordnade grupper i syfte att ge dem som kollektiv och deras medlemmar som individer jämlika förutsättningar och möjligheter som majoritetsbefolkningen." (2000: 57).

Att tala om jämlikhet mellan olika grupper skulle leda till att "invandrare" skulle vara en del av samhället som har lika rättigheter. Det skulle innebära en strävan efter att alla grupper inte bara ska ha tillgång till "formella" utan också "substantiella" rättigheter och dessutom "särskilda kollektiva rättigheter" som Södergran påpekar. Då närmar vi oss verkligen vad som skulle betecknas som en mångkulturell politik som främjar mångfalden utifrån tanken om lika rättigheter till alla. Frågan om det behövs speciella rättigheter är kontroversiell, men tanken uppstår utifrån en orättvis situation präglad av diskriminering, utanförskap och marginalisering (Kymlicka, 1998; Taylor, 1994).

Det finns forskare som talar om nya rättigheter och menar att det skulle handla om kulturella rättigheter för att definiera ett nytt innehåll i medborgarskapet. Ong menar t.ex. att kulturellt medborgarskap utgörs av: "...de kulturella praktiker och föreställningar som produceras i relation till överbryggandet av de ambivalenta och ifrågasatta relationer som råder mellan stat och hegemoni, där kriterier för tillhörighet till nation, befolkning och territorium bestäms" (I Bunar: 2001: 264)

För Bunar har det här resonemanget två konsekvenser: "Den första är att frågan om att vara medborgare – det vill säga att uppfattas som en del av den nationella gemenskapen – är tätt sammankopplad med maktrelationer mellan olika sociala grupper och deras skapande och upprätthållande mekanismer. Den andra är att ett fullt medborgarskap inte kan åstadkommas enbart genom en unilaterala utvidgning av minoriteternas kulturella rättigheter. Processen av medborgarnas 'kulturella subjektivering' måste omfatta hela samhället." (ibid: 264)

Man skulle kunna sammanfatta en sådan politik som att skapa en ny gemenskap, grundad i en rättvis- och jämlikhetspolitik med basen i mångfalden (inte bara den etniska), med sin egen historia, och med blicken i framtiden i stället för det förflutna. Vad vi vet är att en sådan politik skulle skapa debatter, konflikter och menings-skiljaktigheter som förmodligen skulle förstärka demokratin. I så fall tvingas också politikerna och myndigheterna att ta ställning på ett tydligare sätt till vad de menar och på så sätt skulle de kunna återfå ett förtroendekapital som de saknar i dag. Det ligger i välfärdsstatens intresse att kunna fortsätta att ha legitimitet i samhället, bland sina medborgare. I en diskussion om det sociala kapitalets utformande lyfter Rothstein (2003) fram de offentliga institutionernas roll för det politiska systemets legitimitet i Sverige. Det är också därför det är så relevant att analysera alla offentliga insatser som görs inom integrationspolitikens domäner.

Kultur i den mångkulturella politiken

Att kulturbegreppet är ett av de mest debatterade begrepp de senaste åren beror inte bara på att det finns så många olika definitioner av kultur utan också på hur begreppet relateras till konkreta samhällsliga processer. Det som kallades "invandrarforskning" har i mångt och mycket inbegripit frågor om kulturell tillhörighet och identitetsfrågor. En del av den forskningen har varit inriktat på det som inte fungerade i mötet mellan "invandraren" och det svenska samhället med betoning på "de andra". "Kulturkrock", "kulturmöte", är begreppsmässiga exempel på att man betraktar kulturen som någonting mer eller mindre essentiellt och oföränderligt.

Detta är exempelvis vad etnologen Annick Sjögren försöker urskilja i "kulturella mönster i Sverige och Medelhavsområdet". Kulturarvet är ett viktigt begrepp i Sjögrens analys. För Sjögren har alltifrån förnuft, rationalitet, habitus och t.o.m. fritidsintressen med kultur att göra. Hon menar att människor inte kan frigöra sig från sitt kulturarv (1993: 193). Detta är ett exempel på kultures-sentialism inom forskningen. Det finns en utbredd idé bland vissa forskare och i den allmänna opinionen att ju längre bort man kommer ifrån Sverige desto svårare är det att kunna delta i det svenska samhället och dela samma värderingar.

Följaktligen har invandrings- och integrationspolitiken bidragit till kategoriseringen av "den andra" genom att lyfta fram kultur

som ett arv, en statisk syn på kultur som någonting som skulle kunna förvaltas. Det finns forskare som betonar "ursprunget", det förflutna, "kulturarvet" så som Sjögren definierar fenomenet, "rötterna" som finns i människors minnen och i den segregerade omgivningen i det nya landet. Det finns också andra metaforer för att säga samma sak. Någon har pratat om kultur som man bär med sig som en ryggsäck som man inte skulle kunna avlasta sig ifrån.

I de här fallen leder konstruktionen av "den andra" till att etnicitet uppfattas som en egenskap, inte som en relation. I mitten av 1980-talet lyfte flera forskare fram just den kulturella egenskapsbilden av olika invandrargrupper och inte minst av svenskarna (Se Daun, 1989; Arnstberg, 1989). Senare på 1990-talet började allt fler forskare att betona att "det finns inga rötter bara fötter" och att kulturen har en ständigt förändrande karaktär (Ehn, Frykman & Löfgren, 1993; Alsmark, 1997; Ålund, 1997; Arnstberg, 1996)

Ove Sernhede (2002) vill framställa en tredje ståndpunkt i debatten mellan de två synsätten. Kulturen formar oss och ger oss riktlinjer för handlingar och värdegrunder, men skapar samtidigt förutsättningar för handlande och påverkan. Han menar att den kulturella identiteten är viktig men att den samtidigt är något som förändras genom påverkan av en mängd olika variabler. Man sitter således inte fast i en kultur. Rötterna i så fall finns i fötterna som rör sig från en plats till en annan, kulturella identiteter är rörliga men nödvändiga för att människor ska kunna hitta sin plats i det moderna samhället. I det här fallet tänker vi på kulturella identiteter som kollektiva identiteter, som inte nödvändigtvis har med etnicitet att göra. "Invandrare" är ett samlingsbegrepp för människor som har olika bakgrund, olika sätt att leva och olika framtidsvisioner och inte är "etniska" av sig själva (Se Kamali, 2002).

Om kulturella identiteter är rörliga, vad menar man då med begreppet mångkulturalitet? Rent deskriptivt betyder begreppet att det finns olika kulturer inom ett och samma territorium vilka samexisterar, påverkas och förändras. Vad som ofta associeras med det mångkulturella är att det finns en assymetrisk relation mellan majoritetssamhälle och minoritetssamhällena som missgynnar minoriteterna. Tanken bakom en mångkulturell politik är i så fall att kunna hitta en balans mellan de relationerna.

Mångkulturalism är som ideologi/politik ändå inte monolitisk, det finns inte bara en enda ideologi utan flera sätt att se på de här relationerna. Ljungberg (2005) beskriver fem olika ideologiska positioneringar *"konservativ mångkulturalism eller monokultura-*

lism, liberal mångkulturalism, pluralistisk mångkulturalism, vänstere-ressentialistisk mångkulturalism, och kritisk mångkulturalism” för att kunna driva vidare diskussionen om de mångkulturella ideologierna. Hon förespråkar den sistnämnda och definierar den på följande sätt: ”kan sammanfattas som ett synsätt som eftersträvar en kamp mot sociala orättvisor i alla dess former och en förändrad samhällsstruktur... De centrala elementen är självreflektion och självkritik för att vidga och förändra de egna perspektiven... objektivitet och neutralitet förkastas... fokusen skulle ligga på relationer mellan olika grupperingar i samhället” (2005: 108, 109).

En fördel med att lyfta fram den kritiska mångkulturalismen är att den lyfter fram orättvisor i stället för kultur, att den koncentrerar sig på relationer utan att fastna på mer eller mindre statiska kulturyttringar och att den ger plats för att analysera uteslutande mekanismer som finns inbyggda i olika strukturer och som skapar utanförskap och marginalisering. En ytterligare poäng med en sådan ansats är, enligt min mening, att om man pratar om kritisk mångkulturalism syftar man fortfarande på sociala processer som leder till att olika människor definierar sig på olika sätt. Att människor uppfattar sig själva som ”annorlunda” är inte så märkligt med tanke just på samhälleliga processer och på medvetna strategier om att kunna ha en egen identitet: ”Kulturutbytet som oundvikligt, och faktiskt önskvärt, faktum undergräver alltså inte tesen att det finns distinkta samhälleliga kulturer” (Kymlicka, 1998).

En kritik mot idén om att plädera för mångkulturalitet är att man på det sättet skulle plädera också för en kulturrelativistisk syn, att man skall vara toleranta mot andra kulturer som inte har samma syn som ”oss”. Kulturrelativismen har blivit kritiserad för att överdriva skillnader mellan olika kulturer men också överdriva enigheten inom enskilda kulturer och att detta inte skulle leda till någon rimlig argumentation för en kulturpluralistisk politik (Roth, 1996: 41, 43).

Inom antropologin handlade kulturrelativismen om att man skulle kunna förklara en kultur utifrån sina egna historiska villkor och att man inte skulle sätta kulturen i en hierarkisk skala: ”The notion of relativism, that every society or culture had to be understood in its own terms, was a hallmark of this period, as was the implicit notion that societies and cultures could not be ranked with respect to one another, especially in an evolutionary scale.” (Friedman 1994: 69). Att förklara en kultur utifrån sina egna historiska villkor betyder inte, så som ibland presenteras, att olika

kulturer inte skulle kommunicera eller påverka varandra. Hur detta skulle kunna vara möjligt är ett mysterium eftersom det inte finns något belägg för att en kultur skulle kunna överleva isolerad.

Utifrån ett relationalistiskt perspektiv är frågan om hur ”svenskarna” och olika ”invandrargrupper” bevarar och utvecklar sina traditioner i Sverige, hur man upprätthåller gränserna sinsemellan, viktig i ”det mångkulturella samhället”. Här väcks då den intrikata frågan om kulturernas fasthet eller förändringsbenägenhet. Om det inte finns vissa ”egenskaper” i kulturen utan i stället relationer som skapar gränser mellan olika folkgrupper är det viktigt att studera de processerna som skapar gränser. Till vilken grad de processerna leder till markanta skiljelinjer mellan olika grupper eller inte beror på konkreta historiska sammanhang. Det finns forskare som är upptagna med att se hur relationerna mellan olika grupper skapas och hur gränserna uppstår. Det blir i så fall en relationistisk ansats (Hylland Eriksen, 1993).

Det är Frederik Barth, en av de mest inflytelserika antropologer i den moderna tiden, som förespråkade en sådan ansats: “Barth stresses the need to return to the interplay itself and to understand the way in which interpretative interplays become more or less monolithic, stable and homogenous, if such is ever the case. From this point of view, culture is not something out there that we seek to grasp, a text or hidden code. It is a relatively instable product of the practice of meaning, of multiple and socially situated acts of attribution of meaning, of multiple interpretations both within society and between members of society and anthropologists, that is, between societies.” (Friedman, 1994: 74).

Barth är viktig eftersom han betonar sociala processer som leder till olika former av kulturella identiteter i en ständig omformande och omskapande rörelse som skapas av olika aktörer, inte minst forskarvärlden så som Friedman påpekar. Så som det finns tendenser till homogenitet finns det också tendenser till heterogenitet och blandade kulturer. Det är möjligtvis ungdomar som framför allt har en förmåga att röra sig i olika kulturella miljöer och skapa sina egna mönster. Det är Ålunds beskrivning om ungdomar i förorterna i Stockholm: ”Trots alla problem och hinder är det mitt intryck att vi på den svenska mångetniska gatans arena i hög grad finner framväxten av en transetnisk, hybrid och synkretisk, identitet och kultur.” (1997: 167).

Migrationen skapar olika förutsättningar för olika grupper beroende på vad som ligger bakom migrationen, vilken miljö invand-

rarna kommer till eller tidsandan i mottagarlandet. Samtidigt finns det andra bakgrunds variabler som kan påverka individens val: utbildning, kön, ålder, levnadstil eller uppfostran. Det finns alltså flera faktorer som kan leda till olika situationer och som försvårar en bredare generalisering när man pratar om kultur.

Den svenska forskningen om "invandrare" har rört sig fram och tillbaka från en mer betonad essentialistisk syn på kultur på 1970- och 1980-talet till en mer konstruktivistisk syn på 1990-talet. Det verkar i alla fall som att forskare har haft svårigheter att frigöra sig ifrån att bidra till att konstruera "den andra". Att kultur har varit ett svartfångat begrepp i forskningsbemärkelse tyder de tendenser på som innebär att man frestats av tanken att försöka fånga konkreta ting i analysen.

Oavsett hur forskarna har förhållit sig till debatten om kulturbegreppet finns relativt fasta föreställningar kring skillnader mellan olika "invandrargrupper" och "svenskar". Etnifiering och kulturalisering av människor och sociala händelser är både en konsekvens av samhällsförändringar, ett ställningstagande från majoritetssamhället, vad forskningen har sysslat med, och en massmedial produkt. I de här "relationerna" uppenbarar sig olika typer av konstellationer. Det är väl därför inte så konstigt att det i mitten av 1980-talet publicerades flera böcker om den svenska kulturen eller identiteten. Varje forskare som ägnar sig åt att beskriva en grupp bidrar i sin tur till att skapa en identitet hos de studerade.

Men en viktig kritik av multikulturalism under de senaste åren handlat om dess politiska neoliberala karaktär (Åhlund & Schierup 1991, Molina & Tesfahuney 1994). Kritiken kan sammanfattas som att projektet är en ny version av den långa västerländska traditionen av kolonialism. I den mån att diskursen om multikulturalismen inte tar upp frågor om befrielse, om social och ekonomisk jämlikhet, eller maktfrågor, innebär denna ingen utmaning.

Ett allvarligt problem i den essentialistiska formen är att man kopplar invandrargrupper till sina "egna kulturer", avskilda från den svenska kulturen och globala förändringsprocesser. Med få undantag har det inte gjorts någon analys av växelverkan mellan de diskriminerande strukturerna och hur kulturella identiteter återskapas.

Idén om att "invandrarna" själva skulle välja att integreras i det nya samhället eller bevara sin kultur bidrog till att befästa idén om olika grupper med olika sätt att leva. Det finns en otydlighet i begreppen, integration, valfrihet, och till och med invandrarbegreppet i den retoriska politiken som bidrar till att utesluta männi-

skor: "Politikers retorik skapar bilder som medierna i sin tur använder som källor. Dessa bilder och föreställningar (diskurser) sprids och skapar en bild som tas för given av invandrare som problem. Dessa bilder skapar därmed legitimitet för rasism, vilket också leder till minskade förutsättningar till jämlika levnadsförhållandena" (SOU 2005:56. s. 199).

Institutionerna bidrar också oftast till att skapa sådana konstruktioner i sitt bemötande av "den annorlunda andra". Eftersom politiken lämnar plats för en rad olika tolkningar finns det också stort utrymme för att implementera politiken på olika sätt.

Implementeringspolitik

Det fanns två kritiska synpunkter till mot den gamla invandringspolitiken. Det ena syftade på hur en politik kan definieras utan att den innehåller något om implementering av politiken. Invandrarpolitikens utformningsperiod var starkt präglad av folkhemstanken och det starka samhällets tanke, där homogeniteten var en grundpelare i samhället (Westin, 2004). Maktstrukturerna och institutionerna rörde inte av den nya politiken. Så som Kamali formulerar det: "In other words, we have today in Sweden a multicultural society and a mono-cultural system of administration and implementation of law that creates a major hindrance for the integration of immigrants into Swedish society" (1997: 174).

En annan kritik som uppstod mot invandringspolitiken handlade om att med reformen i mitten av 1980-talet som innebar ett nytt system för flyktingmottagning ville man också sänka kostnader. Därför bestämde man sig för att använda sig av socialtjänsten som redan fanns i kommunerna. Den här situationen ledde till ett "omhändertagande" perspektiv i arbetet som bidrog till att stämpla klienter med invandrarbakgrund som hjälplösa och detta försvårade integrationen i samhället (Södergran, 2000: 13. Se också Kadhim, 2000).

En del av kritiken mot det homogena svenska samhället och invandringspolitiken kom också från högerkanten: "Landets kärna är fortfarande kompakt och avvisande gentemot avvikande förhållningssätt och idéer" (Rojas 1993: 79). Rojas lösning att slopa politiken och låta marknaden sköta frågan om integration, är lika enkelt att förutspå i nyliberalismens tid som att veta vart det skulle leda till, det vill säga med ännu mer ojämlikheter och orättvisor.

Min utgångspunkt är snarare att institutionerna, även om de bedriver en politik som är under all kritik, behövs. Institutionerna som bedriver verksamheterna är starka aktörer som även om de ändå inte lyckats förändra sociala förhållandena är nödvändiga. Exempelen från andra länder där institutionerna retirerar visar att sociala problem ökar och att människor tvingas till misär (Bunar, 2001: 243, 244).

Att lägga fokus på institutionerna är också relevant utifrån en annan synvinkel. Det finns en speciell typ av kultur i det moderna samhället som institutionerna bidrar till att upprätthålla. Kymlicka benämner det för "samhälleliga kulturer" dvs. "En kultur som förser sina medlemmar med meningsfulla sätt att leva över hela skalan av mänskliga verksamheter, t ex det sociala livet, utbildning, religion, rekreation och ekonomi som spänner över både den offentliga och den privata sfären. Dessa kulturer tenderar att vara territoriellt koncentrerade och bygger vanligen på ett gemensamt språk." (1995: 86)

Många betraktare kan vittna om att relationer mellan personer med invandrarbakgrund och majoritetssamhället sker genom institutionerna. Ehn kallar processen som pågår på förskolan för "kamouflerad försvenskningssprocess" (1993). Vad som är relevant i det här fallet, och som vi kommer att diskutera är att de institutioner som är involverade i det lokala utvecklingsarbetet inte bara skapar olika handlingar utan också att de påverkar människornas attityder, beteende, normer och värderingar. Klyftan är i de flesta fall enorm mellan vad som sägs i politiken, i den mångkulturella eller mångfaldens politik med alla sina oklarheter och diffusa begrepp och det som görs när man kommer till konkreta insatser.

Om den retoriska politiken handlar om pluralism, mångfald, lika rättigheter och skyldigheter, är det i praktiken oftast disciplinering och assimilation som gäller. Detta är möjligt eftersom de professionella, det "hållande skiktet", i praktiken har en enorm påverkan och bestämmande över vad som görs: "Resultatet är att frontlinjebyråkraterna får ett stort inflytande på utformningen av det som i praktiken blir den offentliga politiken. En fördjupad kunskap om hur frontlinjebyråkraternas avvägningar ser ut är en viktig förutsättning för en fungerande demokrati. Allt fler studier pekar på att myndighetsutövningen tenderar att skilja sig åt inom en och samma myndighet." (Schierenbeck, 2003)

Vad vi försöker diskutera är i och för sig komplicerat men nödvändigt och bygger på en systematisering av utvärderingsmaterial,

litteratur, intervjuer och observationer på olika institutioner som bedriver ett lokalt utvecklingsarbete i Malmö. Relevansen för sådana studier har statsvetarna redan sett: "Här finns det en klyfta inom forskningen om institutioner mellan dem som enbart ser institutioner ur ett renodlat ekonomiskt nyttoperspektiv ..., och dem som betonar att institutionerna har en roll även vad gäller tillkomsten och reproduktionen av normer, tankesätt och idéer. Frågan har viss sprängkraft – om vi enbart ser institutioner ut ett ekonomiskt nyttoperspektiv blir huvudfrågan vilka institutioner vi bör tillskapa för att åstadkomma störst ekonomisk effektivitet i samhället. Förvisso är detta inte alls en oviktig fråga, men vi vill hävda att den trots allt är av mindre betydelse än frågan om vilka grundläggande sociala normer, idéer och tankesätt som kommer att prägla samhället." (Pierre & Rothstein, 2003: 10)

Storstadssatsningen i Malmö

I Malmö har det sedan i mitten av 1990-talet bedrivits olika projekter med syfte att "stödja" den lokala befolkningen i olika stadsdelar att komma ifrån segregation och fattigdom. I storstadsarbetet fanns det fyra olika stadsdelar: Fosie, Hyllie, Södra Innerstaden och Rosengård som fick medel.

En allmän uppfattning i slututvärderingen "Fyra stadsdelar – Fyra vägar mot integration" (Andersson m.fl., 2003) är att det är svårt att mäta om demokratin utvecklas eller inte i de stadsdelarna. I den andra utvärdering som tittade på AUC:s (arbets- och utvecklingscentra) verksamhet konstateras lite pessimistiskt att "förändringar (skapar) såväl vinnare som förlorare och det gäller att bedöma om vinsterna eller förlusterna dominerar". För utvärderarna har "AUC-projektet varit framgångsrikt och är en framtidsmelodi" (Bevelander m.fl., 2003: 9). Vilka är förlorare i projektet?

Fosie – den frånvarande vägen

Om man tittar på olika stadsdelar, är avståndet mellan deras retorik och praktik störst på Fosie stadsdelsförvaltnings integrationsarbete. I policyn är demokratiutveckling, samverkan och helhetssyn nyckelord men som utvärderarna konstaterar "är det anmärkningsvärt att formerna för gemensam diskussion om strategin, om

medelsfördelning och resultat inte tycks ha fått motsvarande prioritet.” (Andersson, 2003: 20)

Strategin i Fosie har varit att jobba med etablerade ”svenska” föreningar som har rutiner, traditioner, men inte kontakter eller erfarenheter att jobba med invandrargrupper. Det var de föreningar som fick mestadels av resurserna. I Fosie ville man inte experimentera och därför hade förvaltningen sin målsättning klar, ”man vill utveckla stadsdelen genom att gå vidare i redan plöjda spår och utnyttja de verksamheter som redan finns respektive stödjande konstellationer som i hög grad kan garantera sin hållbarhet på egen hand” (”svenska” föreningar, min anm.). (ibid: 19)

Vad som är uppseendeväckande är att de ”aktiva svenska föreningarna” inte har kontakter eller intresse att engagera ”de andra” boende för att hitta samarbetsformer och initiera aktiviteterna tillsammans. Vad utvärderingsgruppen kan konstatera är att: ”Också gruppen av aktiva boende kan i vissa fall verka utestängande. En möjlig förklaring till svårigheten att få med invandrarna kan vara en *omedveten utestängningsprocess*, dvs. en benägenhet att ta den egna värdegrunden för given och utifrån den bestämma villkoren för Hermodsdalslyftets arbetssätt.” (ibid: 33)

Man har inte ”med sig invandrarna” och orsaken kan vara en *omedveten utestängningsprocess* menar utvärderingsgruppen. Man kan diskutera om det är medveten eller omedveten eller om det är en spegling av förvaltningens budskap. Det är mycket möjligt att de ”aktiva” boendes sätt att agera inte bara är en produkt av deras egen praxis utan också en projicering av vad stadsdelsförvaltningen prioriterar. Dynamiken i de här relationerna skulle i stället kunna betraktas som en medveten strategi som utesluter invandrare och deras organisationer.

När man diskuterar integrationspolitiken menar man att politiken skall vara inriktad till hela samhället och inte bara till vissa bostadsområden eller grupper. Man undrar vad det skulle bli av en sådan strategi om man gör som man har gjort i Fosie och vad det skulle leda till. Vad som är häpnadsväckande är också att samtidigt som man har en klar strategi för att arbeta med de etablerade svenska föreningarna vill man inte arbeta för att engagera andra grupper med en idé om man ska inte ”tränga sig på eller syssla med konstiga grupperingar av människor”.

Detta uttalande som gjordes av stadsdelschefens kan fungera som ett exempel på den här situationen: ”*Ju mer jag kommer in i det här jobbet desto mer måste jag tänka på att man måste ha en kolossal*

respekt för den enskildes integritet. Vi kan inte hantera människorna som grupper. Vi kan inte adressera projekt till invandrarkvinnor eller blondiner eller något liknande. Så fungerar inte världen. Alltså de här människorna har en rätt att bli sedda, som individer och inte som grupperingar. Och det tror jag egentligen... man måste vara försiktig med det och inte falla väldigt lätt i det här mönstret att: 'Nu jobbar vi med dem'" (ibid: 31. Kursiv i originalet)

Vad finns bakom det här uttalandet? Är det någonting som inte låter bra? Inte alls, det låter bra att prata om att ha "en kolossal respekt för den enskildes integritet". Men om människor betraktas bara som individer och inte tillhörande något kollektiv där det finns klara kollektiva identiteter och intressen är däremot situationen annorlunda. Ännu värre när institutionen själv har tagit ställning för att jobba med vissa föreningar. Hur skulle man kunna definiera den här processen? Är det också en omedveten utestängningsprocess?

Stadsdelsförvaltningschefen skulle däremot kunna försvara sitt uttalande och säga att det grundas på vad som står i integrationspolitiken när det gäller individuell valfrihet och vad som skrivs i forskningssammanhang där man kritiserar kulturella identiteter som kategoriserande. Däremot skulle det vara problematiskt att referera till storstadspolitikens mål om att motarbeta segregationen och att resurserna skall tillägnas dessa mål. Utvärderingsgruppen konstaterar också att ganska lite av insatserna har med integrationsarbete att göra (ibid: 35).

Även om det inte är uttalat kan man också tolka stadsdelschefen uttalande som att människor själv ska välja att aktivera sig eller inte. Om vi sätter den tanken i förhållande till underifrånperspektivet och demokratiarbete skulle man kunna säga att de som inte engagerar sig "får skylla sig själva" om de inte får resurser.

Bunar har ett bra exempel från Tensta som belyser situationen i Fosie: "Det som utmärker Tensta är de olika institutionernas i det närmaste totala dominans över det lokala sociala livet. Medborgarna uppmanas ständigt att komma med egna initiativ och att mobilisera sig 'underifrån', men definieras som oförmögna att exempelvis sitta med på ett möte där ungdomarnas situation i området diskuteras. En konsekvens av den omaka kombinationen av starka institutioner och relativt sett 'kapitalfattiga' medborgare i ett avgränsat och stigmatiserat geografisk-administrativt rum är dock inte att medborgarna passivt inordnar sig i sin tilldelade roll. Tvärtom. Majoriteten av medborgarna vänder ryggen till all slags

organisering och organiserad verksamhet som har med lokala offentliga institutioner att göra.” (2001: 237).

I Tensta uppstår en spänning mellan vad institutionerna arbetar för och vad den lokala befolkningen vill. I Fosie vet vi inte vad som händer med dem som inte engagerar sig, det verkar som att de inte ens finns med som spänningsfaktor. Det blir ett osynliggörande av ”outsiders” i stället.

Hyllie – den hoppningivande vägen

Strategin i Hyllie är på motsatt sätt än den i Fosie. Här handlar det om att kunna engagera stora ”invandrargrupper” och anstränga sig för att ha ett helhetsperspektiv. Förvaltningen anställde tre personer som skulle jobba med att etablera kontakter och utveckla projekten tillsammans med befolkningen av afghansk, albansk och arabiskt ursprung. Deras titel är ”integrerarna” och tanken från början var att de skulle vara förvaltningens förlängda arm i kontakter med olika grupper.

Utvärderingsgruppen betraktar allmänt sett arbetet integrerarna gör som väldigt positivt och lyfter fram deras ökande inflytande i arbetet. I slututvärderingen går att läsa att ”Enligt stadsdelschefen är storstadsarbetets mest betydelsefulla resultat att förvaltningen fått bättre kontakt med de stora invandrargrupperna” (Andersson, 2003: 55).

Det finns två aspekter som är viktiga att diskutera när det gäller integrerarnas arbete. Den ena gäller vad det är för slags kompetens de har som är viktigt i det lokala utvecklingsarbetet. Frågan är berättigad inte bara i relation till arbetet det är tänkt att de ska bedriva utan också i relation till andra professionella och förvaltningen. En annan diskussion är om de är tänkta utifrån att de besitter någon form av ”kulturkompetens” vilket kan göra det problematiskt i vissa situationer där det finns olika grupper med olika intressen och där individerna kan känna sig utpekade i något sammanhang (Kamali, 2002). Den andra aspekten har med att göra vad det är för mandat och vilken ställning de har inom förvaltningen. Om brobyggarnas uppgift reduceras till att skapa kontakter eller ”broar” mellan förvaltningen och de boende och inte har något mandat som samhällsplanerare blir deras inflytande ganska oväsentligt. Ett klart mandat skulle också undvika att brobyggarna själva hittar sin roll och börjar bestämma över arbetet så som utvärd-

eringsgruppen syftar till: "Den roll integrerarna spelar i nätverksarbete är att stödja och bistå inte styra." (Andersson, 2003: 58).

Att ha mandat har att göra med att ha en klar identitet och status i arbetet. Om inte detta är fallet kan de hamna i samma situation som hemspråkslärare som anställs på skolan i projektform, med korta anställningsperioder, låga löner, ingen förankring i skolan och utsatta för olika former av diskriminering (ibid: 144).

Också i Hyllie uppenbarade sig konflikter när det gäller föreningsliv. Medan vissa nya föreningar med medlemmar från olika "invandrargrupper" aktiverade sig och kopplades till satsningen agerade de gamla traditionella (svenska) föreningarna inte: "Under storstadssatsningen har svenskarna valt att markera med passivitet och frånvaro, medan motsättningar mellan grupper med olika bakgrund kommit till öppet uttryck." (Andersson, 2003). De aktiva svenska boende valde att inte alls delta i aktiviteterna, någonting som försvårar integrationsarbetet. I projektet "Kulturkrock" som samlade ett 20-tal flickor från åtta länder "hittade" man inte svenska flickor som ville delta. Utvärderingsgruppen har valt att kalla konflikterna för "motsättningen mellan 'etablerade' och 'outsiders'" (ibid).

Om motsättningarna kan man inte läsa så mycket i rapporten, förutom att det handlade om procedurfrågor när det gäller användandet av lokaler, någonting som skulle visa att det handlade om "kraftmätningar" mellan gamla och nya föreningar. En annan oklar aspekt i utvärderingsrapporten är att i en lista med framgångar nämns att "invånargrupperna har fått *ökat inflytande* i stadsdelens styrning" utan att närmare precisera vilka grupper det handlar om. Det skulle vara relevant att veta om det är samma grupper som "integrerarna" (linkworkers) tillhör till eller inte och vad inflytande handlar om, mer konkret.

En betydelsefull aspekt att reflektera över är hur förvaltningen ska förhålla sig till potentiella eller manifesta konflikter mellan olika föreningar. Det verkar som att förvaltningen inte riktigt vet hur de ska förhålla sig till sådana situationer: "Från storstadsledningens och stadsledningens sida uttrycker man tvekan om hur dessa motsättningar ska hanteras och ifrågasätter om det över huvud taget är myndigheterna som 'äger' konflikterna" (ibid: 50).

Integrationsarbetet i bemärkelse av att "föra ihop" "nya" och "gamla" föreningar fungerade inte. Hur pass mycket ska förvaltningen blanda sig i konstituerande av olika föreningar och deras inbördes relationer? Salonen (2001) gör en viktig skillnad mellan

vad han kallar för samhällsförvaltarperspektivet och samhällsbyggarperspektivet. Det sista ”utmanar invanda föreställningarna genom att peka på att Sverige återigen står inför stora utmaningar som i tidigare historiska övergångsperioder... att detta inte bara innebär dramatiska förändringar av arbetsliv och produktionsvillkor utan också av den offentliga arenan och vardagslivets angelägenheter är ännu inte självklart. I synnerhet inte för de institutioner och aktörer som har till uppgift att värna demokrati, välfärd och jämlika levnadsvillkor.”

Eftersom Hyllie hade en uttalad strategi att engagera olika grupper är det förvånansvärt att myndigheterna inte hade någon beredskap inför eventuella konflikter. Jag skulle tro att de ännu inte har hittat sin identitet i vad Salonen definierar som ”samhällsbyggarperspektivet”.

En situation som upprepar sig gång på gång i olika insatser i olika bostadsområdena är att befolkningen inte känner sig manade att delta. Trots alla deklARATIONER och intentioner om att ha ett ”underifrån”-perspektiv, är det ett faktum att både politiken och implementeringen har ett uttalat uppifrånperspektiv. Det finns inget tryck nerifrån vilket i sig är ett demokratiskt problem.

Rosengård – den ”enda” vägen

I Rosengård, i motsats till Fosie och Hyllie, verkar det inte ha funnits någon strategi alls i det lokala utvecklingsarbetet. På den retoriska nivån finns det så klart vackra ord om en processororienterat arbetssätt med betoning på de boendes delaktighet. (Ett underifrånperspektiv (som betyder att) alla insatser som planeras ska förankras bland dem som berörs av insatserna, innan de verkställs (Andersson, 2003: 65).

Arbetssättet gick ut på att inventera de boendes behov, vilket i och för sig är inte fel, men insatsen ledde ingenstans. Utvärderarna försöker inte dölja det dåliga resultatet. ”Behövdes det verkligen ett projekt under dryga två år och till en kostnad på flera miljoner kronor för att få reda på de boende ville ha åtgärdat och för att få viktiga aktörer att ta situationen i Herrgården på större allvar?” Frågan är berättigad eftersom när insatserna startade fanns det redan väldigt mycket kunskap om situationen på Herrgården.

Det finns säkert många olika förklaringar till varför det kan gå så illa. En förklaring som bygger på från utvärderingsmaterialet är

olika typer av konfliktniva situationer mellan olika delar av Rosengårdsförvaltningar och mellan den lokala förvaltningen och Malmö Stad. "Åsikterna går isär om huruvida den lokala ledningen och projektledningen varit fullt tillräckliga i uppbackningen av personalen inom de olika projekten. Desto större var enigheten om att det funnits stora brister i stödet från de ordinarie verksamheterna i stadsdelen." (ibid: 67)

En av de organisatoriska frågorna som (alla) förvaltningen (ar) måste ta ställning till handlar om de "nya insatserna" ska implementeras via de vanliga kanalerna inom förvaltningen eller om man ska skapa nya strukturer, eller sätta in ny personal som ska arbeta med de här frågorna i de vanliga reguljära verksamheterna. Det finns också en fråga om öppenhet inför sin egen verksamhet. Skall man använda sig av projekten för att kunna åstadkomma en förändring, inte bara i den fysiska omgivningen, utan också i organisationen? Eller skall man förhålla sig skeptisk inför all innovationer och försvara sin egen revy? I alla förvaltningar finns det sådana frågor som ledningen måste ta ställning till och diskutera öppet. Att låtsas som att det inte är viktiga frågor leder till att resultatet kommer att bli bristfälligt.

I Rosengårds stadsdelsförvaltning har det alltid funnits konflikter mellan de nya insatserna; "Blommanpengarna", "Rosengård nationellt exempel", "Storstadspropositionen", och förvaltningen. I januari 2000 konstaterade utvärderingsgruppen i en lägesrapport att bristerna syntes i en "otydlig ledning, bristande samordning, bristande kommunikation, och oklar fördelning av ansvar och befogenheter" (Billing m.fl., 2000). Det är därför förvånansvärt att det inte sker någon väsentlig förändring i riktning mot en mer öppen och demokratisk förvaltningskultur.

Den här bilden bekräftas i den aktuella utvärderingen när det skrivs att "En del tjänstemän menade att de till och med kände sig öppet motarbetade av tjänstemän inom den ordinarie verksamheten." (ibid: 83). Resultatet av konflikterna är att byråkratiseringen ökar, att man kommer längre bort från medborgarna, de boende, och att institutionen livnär sig själva och reproducerar sig i det oändliga utan att ta ansvar för sina dåliga insatser. Verksamhetschefen identifierade en sådan byråkratiseringsprocess av programmet "Detta [underifrånperspektivet] var en av de bärande sakerna från början med storstadssatsningen. Ju längre det gick så tyckte jag att resultatet blev krassare och krassare. Och sedan i slutändan tyckte jag att det började handla mer och mer om budget, såväl

kommunal som stadsbudget och om effektivitet och om att hålla budgettram. Det budskapet gick även över som en ledstjärna för storstadssatsningen” (ibid: 83).

I Rosengård fanns å ena sidan ingen tydlig linje i arbetet och å andra sidan kom budgeten att bestämma handlingsplanen mer och mer. Vad som är lite överraskande däremot är att arbetet på AUC verkar väldigt klart och tydligt: ”På AUC gör man ”sin egen grej”” (Bevelander, 2003: 63). Och vad är grejen? Självförsörjning, vilket framställs som nytänkandet: ”Vilket är det vanligaste sättet att leva på?, frågar Britt-Lis Jarl retoriskt och svarar själv: Jo, att arbeta och försörja sin familj. Det måste gälla även i Rosengård. Vårt uppdrag består i att hjälpa rosengårdsborna att arbeta och försörja sig själva. Det är det enda som ger oss ett existensberättigande.” (ibid: 68)

Uttalandet är intressant i hela sin enkelhet, fylld av sunt förnuft och normativa associationer. Rosengårdsborna ska lära sig att arbetet är viktigt, som om de inte redan visste det! Tanken präglas också av effektiviteten och om man tittar på siffrorna verkar de till och med vara väldigt resultatrika. Insatsen har emellertid sin baksida och det är att man satsar på säkra kort: *”Inriktningen av insatserna styrdes allt mer mot vad som uppfattades mer ’statistiskt fördelaktigt’. Detta innebär att de individer/grupper som ansågs befinna sig ’för långt bort’ från arbetsmarknaden negligerades till förmån för de ’lätt behandlade’”* (ibid: 82, kursivt i original)

Hur definieras de som är ”långt” eller ”nära” arbetsmarknaden? Utifrån intervjumaterialet från utvärderingsgruppen kan man läsa att betydelsen av ”vilja” och ”ambition” hos kunden är viktigt. Innan vi kommer in i det problematiska att värdera just ”viljan” utifrån ett samtal vill jag stanna på flera viktiga frågor utvärderingsgruppen ställde: ”Om viljan spelar en så stor roll inställer sig frågan varför statistiken ser ut som den gör. Hur kommer det sig att man kan vaska fram statistiska typfall? Varför tycks bakgrundsfaktorer som ålder, födelseland och utbildning ge tydliga utslag? Har en yngre bosnier med gymnasium större vilja att arbeta än en äldre irakier med grundskola? Eller behandlas dessa personer just som typfall av handläggare och arbetsgivare? Handläggarna värjde sig bestämt mot tanken att de skulle behandla deltagarna som typfall men antydde emellanåt att olika etniska grupper är olika populära bland arbetsgivarna.” (ibid: 48)

Trots att handläggarna värjer sig emot tanken att det skulle finnas ”typfall” i ärendehantering finns det andra studier om aktiveringspolitik där det påpekas att Rosengårds hantering av arbets-

sökande är stereotypiserande: ”Framför allt utmärker sig tjänstemännen på verksamheterna i Rosengård med att ha diskursiva föreställningar om de klienter de möter, men också Rosengårdsbor i allmänhet. Hyllie görs dess antipod, där finns inom verksamheterna en helt annan syn på klienterna. Den ’stereotypa’ diskurs som präglar Rosengård lyser med sin frånvaro i Hyllie. Verksamheterna i Rosengård domineras av en sådan dikotom diskurs, där den svenska kulturen ställs mot framför allt den muslimska...” (Hedblom, 2004: 139)

Vad författaren lyfter fram är den officiella politiken som bedrivs i Rosengård. Det är viktigt att påpeka att all personal förmodligen inte förhåller sig på samma sätt inför de här frågorna. I Rosengård finns det en konflikt mellan personalen, som inte redogörs offentlig. AUC:s personal framför allt på chefsnivå verkar väldigt bestämd på vad som gäller när det handlar om att ”sätta igång folk” och det normativa inför det ”främmande”, eftersom de hade förtroende från högsta nivån. Att personalen som jobbar i Rosengård är splittrad inför en sådan ställning kan också bevitnas med ett eget exempel.

En student som gick socionomutbildningen i Malmö fick praktikplats på Rosengård. Hon tog själv kontakt via telefon och började som praktikant. När hon kom till arbetsplatsen fick hon träffa sina två handledare som blev positivt överraskade av hennes kunskande. Bara några dagar senare träffade hon en av cheferna på AUC i korridoren, mottagandet blev inte alls lika positivt: ”vad gör du här?” frågade chefen i vad studenten uppfattade som en aggressiv ton. ”Jag praktiserar” var svaret. Hon blev tillsagd att följa med detsamma till ett rum där två chefer tillrättavisade henne gällande hennes kläder. De menade att hon skulle tänka noggrant om hon ville stanna kvar på praktikplatsen och att detta skulle vara svårt om hon inte ändrade sitt sätt att klä sig. Vad de syftade till var att studenten bar slöja. Studenten tyckte att det var orättvisst att de siktede på hennes så viktiga religiösa identitet. Hon föreslog ett mötte tillsammans med sin handledare från högskolan.

Jag var hennes handledare och kom till mötet. Cheferna blev inte mindre överraskade än att träffa en handledare från Malmö Högskola med ”invandrarbakgrund” (dock inte muslim) och tog en defensiv attityd. De ville gärna samarbeta med högskolan och studenten hade missuppfattat situationen. De hade ingenting emot hennes religion eller liknande. De menade inte alls att praktiken var i fara och att hon skulle tvingas till att inte bära slöjan, men man

måste tänka på våra klienter så de. Studenten fick stanna men ledningen ville inte längre att enskilda handläggare skulle bestämma över praktikplatserna. Till saken hör att studenten har en "svensk bakgrund", att hon var medveten om sina rättigheter, kunde argumentera för sin sak, var duktig på sin praktik, och visade en hög kompetens att senare kunna arbeta som yrkesmänniska i Rosengård, någonting hon tvekade själv på grund av incidenten.

Jag var tvungen att fråga de två handledarna om hur de tänkte när de såg att studenten bar slöja. De var villiga att medge att de blev överraskade när de såg henne, eftersom de bara hade pratat i telefon, men att de koncentrerade sig ganska snabbt på hennes kunnande. Reaktionen från en annan kollega var att lite försiktigt fråga handledarna om "hon skulle jobba hos oss".

Slöjan är någonting som kan vara stötande för verksamheten utifrån förvaltningens syn på saken: "När etnicitet och genus ses som stabila och fixerade kategorier, på det sätt som personalen på Rosengårds verksamheter föreställer sig klienterna, kan man relatera till begreppet 'absolut etnicitet'. Ett exempel på detta utgörs av beskrivningen av 'slöjproblemet' som hinder och förvåningen inför att en kvinna med slöja kunde hantera både dator och mobiltelefon. Man anser att medlemmar ur en viss 'grupp' och ett visst kön, i detta fall 'muslimska' kvinnor, har specifika karakteristiska, t.ex. att inte kunna hantera teknisk utrustning, att inte ha tidigare yrkeserfarenhet, att vara lågutbildad, att ha andra preferenser som att vilja vara 'hemmafru' eller att vara 'lat', ha svårt att passa tider etc." (Hedblom, 2004: 140).

Utifrån den normativa inställningen att folk ska ha ett jobb, att det är vad som berättigar verksamheten, har hela integrationsfrågan i Rosengård reducerats till en fråga om jobb. Och vägen till jobbet går via handläggaren som utifrån ett samtal med klienten ska bestämma om det finns den "rätta viljan" eller inte. När det handlar om individer finns det "svåra och lätta klienter" och det är inte svårt att se att de svåra klienter är de som ställer krav på sina rättigheter, de som inte vill ta vilket jobb som helst, de som vill välja något annat än vad som erbjuds. Sortering av klienter i olika "fall" är inget nytt inom socialtjänsten utan det är en väl känd problematik (Billquist, 1999).

Konflikterna är lätt att förutspå om man tänker på att alla AUC lägger så stor vikt på självförsörjning: "På AUC vinnlägger man sig att de arbetssökande ska förstå att de förväntas försörja sig själva genom någon form av lönearbete eller egen företagsverksamhet.

Man hävdar att detta är viktigare, i varje fall på kort sikt, än att till varje pris försöka fortsätta i en tidigare yrkesroll, för vilken efterfrågan kanske är svag, eller att komma in på en yrkesbana där trängsel om jobben är stor. Målet är många gånger att få till stånd en förändring av det arbetssökandets attityd till vad som är viktigt i hans eller hennes nuvarande situation.” (Bevelander, 2003: 15).

Kortsiktigt är det viktigare för tjänstemän att klienten får försörja sig själv oavsett vilket jobb det blir och utan att ta hänsyn till klientens kvalifikationer. I det här sammanhanget handlar bedömningen av den ”rätta viljan” så klart till vilken mån klienten anpassar sig till tjänstemannens förslag. Det är inte heller svårt att förutspå att en del av de ”svåra” klienter är de som inte tillräcklig fort anpassar sig till de krav som ställs.

Utvärderarna av AUC:s insatser ser faran i detta program: ”Fokuseringen på självförsörjningen och krav på aktivering av långtidsarbetslösa genom arbete eller studier innebär att en stor del av klienterna återremitteras till AF [arbetsförmedlingen], FK [försäkringskassan] eller socialtjänsten, då de av AUC inte anses ha rätta viljan eller virket för att arbeta eller studera och därmed inte anses ingå i AUC:s målgrupp. Denna sortering aktualiserar även det problematiska valet mellan behandling av klienten och tro på klienten som en viljestark och kapabel person.” (ibid: 8).

Gräsrotsbyråkrater har i detta fall en enorm makt att kunna bestämma klientens väg in i eller ur arbetsmarknadens program. Hedblom är inne på samma spår ”Aktiveringspolitik kan alltså i den lokala uttolkningen beroende av en differentiering i handläggningen såväl utgöra ingången till arbetsmarknaden som bidra till att dörrarna stängs.” (2004: 182) Inte nog med det, om en klient av någon anledning slutar komma till AUC, dras socialbidraget in vilket betyder att man inte har rätt till försörjningsstödet längre.

Södra Innerstaden – den tveksamma experimenterande vägen

Det finns ett viktigt inslag i Södra Innerstadens lokalutvecklingsarbete. Det är att man utgår ifrån att ”*storstad har inneburit ett ökat tvärsektoriellt och demokratisk tänkande och mer kraft i talet om helhetsperspektivet*” (Andersson, 2003: 100, kursiv i originalet). Det demokratiska tänkandet går ut på att kunna förändra strukturen. Det definieras som ”det tuffa uppdraget” och innebär att inleda en

dialog och samverkan med invånarna...” (ibid: 88). Det sista förutsätter idén av ”att jobba *med* människor inte *för* dem” (ibid: 90).

Det finns en önskan av att kunna påverka strukturen inom förvaltningen men det är inte helt klart och tydligt hur man ska nå dit: ”Strategin i SI går bra att foga in under *öppenhetens* och *lärandets* mantel (ibid: 107). Fram till utvärderingen var det klart att båda dessa aspekter var svåra att uppnå. Att föra in en dialog med de organiserade föreningar som har en stark tradition och är självständiga i sitt arbete var ingen lätt uppgift för förvaltningen. Erfarenheterna visar att man måste förändra sitt arbetssätt om man vill agera mer demokratiskt: ”Det som varit svårt har väl varit att vi själva gått ut fel från början. Vi har varit väldigt maktfullkomliga. Vi har gjort som vi brukat göra innan vi förstod att det här är någonting nytt. Vi måste tänka om. Vi kan inte möta nätverk och befolkning på det sättet.” (ibid: 100)

En förvaltning som på allvar vill förändra sitt arbetssätt måste ändra sin syn på sina eventuella och potentiella samarbetspartner. Så som utvärderingsgruppen formulerar sig: ”Viktigt är att medborgare och grupper inte betraktas som potentiella hot mot institutionernas egen integritet och auktoritet utan som betydelsefulla samarbetspartners.” (ibid: 105). Vad personalen på förvaltningen ska bli införstådda med är att demokratisk öppenhet egentligen är en rättighet som medborgarna kan ställa krav på.

Södra Innerstadens lokalutvecklingsarbete ledde till vad man kallar Sevedssatsning som betraktas som ett led i arbetet med att kunna utveckla demokratiformer. Underifrånperspektiv, samverkan och helhetsperspektiv ligger i centrum. Det är ett arbete som fortfarande pågår och som är tänkt att jobba långsiktigt. Det ”tuffa uppdraget” går ut på av att kunna påverka strukturerna inifrån: ”Förändring och samverkan försvåras bland annat av att ’var och en är fullt upp med sitt’, sekretesslagen, och ’professionellas ovilja att samarbeta med icke professionella” (ibid: 101)

I ett nära samarbete med den operativa ledningsgruppen inom Sevedssatsningen har jag kunnat konstatera, i preliminära resultat under ett förberedande fältarbete, att utmaningen ligger i att kunna möta och lösa två olika processer. Den första är en vertikal process som rör förändringsarbete inifrån organisationen och som handlar om öppenhet och maktfrågan. Den andra är en horisontell process som berör delaktighet i relationen mellan förvaltningen, andra myndigheter och olika lokala organisationer. Idén baseras på nätverksbaserat förändringsarbete och deltagande demokrati.

Hittills finns det framför allt relevanta frågor angående strukturella hinder i beslutsprocessen. I litteraturen kallar man det institutionella sociala arbetet för "grindvakterna" som gör det omöjligt för klienterna att förstå vilka rättigheter de har och på vilket sätt kan de få hjälp (Schierenbeck, 2003). "Grindvakterna" finns också inom organisationen och uppenbarar sig när den försvarar sin egen verksamhet och gör det omöjligt att förstå sig på helheten. Ett sätt att försvara sin egen syn är att hela tiden förhålla sig till skriftliga rapporter och formella beslut, inte komma på gemensamma möten för att diskuteras en annans verksamhets prioriteringar.

I mina samtal med personalen framträder en ännu mer komplex bild. Det handlar om att man inte blir stoppad direkt i sina försök i förändringsarbetet. Det blir inga konfrontationer utan det blir ett osynligt fält i stället. Så som någon uttryckte sig: "Man känner inte att man krockar på Berlinmuren, utan att man är på ingenmansland i stället, där man kan trampa på en mina."

En annan problematisk aspekt är att det verkar vara oklart om vad som händer inuti institutionen när förändringsprocessen startas nerifrån. Frågan är vem som ansvarar för att fullfölja förändringsarbetet och följa processen som kan leda till att förändra strukturen. Det finns framgångsfaktorer i det lokala arbetet inom Södra Innerstaden. Frågan är hur man förankrar dem i organisationen? Om institutionerna formar politiken, vilka är i så fall förutsättningarna för att man ska kunna skapa starka, effektiva, representativa institutioner som svarar mot medborgarnas behov? (Putnam, 1996).

Lösningfokuserat arbete

Det är vissa ord som upprepas hela tiden när man läser om hur AUC arbetar med långtidsarbetslösa. De som söker jobb ska ha den "rätta attityden", "viljan", "motivationen". Metoden verkar beprövad: "De flesta som jobbar på AUC är medvetna om de som skrivs in är motiverade i varierande grad och att det faktiskt är mycket svårt utan ganska ingående samtal och iakttagelser på nära håll avgöra om motivationen är stark nog eller kan växa sig stark nog genom samtalen med handläggaren." (Bevelander 2003: 77)

Det finns flera positiva vittnesmål från klienterna när de möter sin handläggare att de blir tillfrågade vad de vill göra. "Det är första gången någon frågar mig vad jag vill" säger en. En annan gläds

också över att inte bli tillfrågad om sitt hemland eller det förflutna, det är nuet som är viktigt.

Det är klart att på det personliga planet är själva bemötande viktigt men frågan kvarstår, i vilken mån klienten har rätt till att göra vad hon/han vill? Är det verkligen en förutsättningslös kommunikation? Och vad vet man om de långsiktiga konsekvenserna om man är så upptagen av kortsiktiga lösningar? Utvärderingsgrupper påpekar att det är "Ingen (som) vet om de 'arbetstillfällena' leder till ett (permanent) jobb eller inte... Det finns ingen uppföljning. Man mäktar inte med det som någon intervjuperson uttalar sig" (ibid: 69).

På ett rätt sätt utgår modellen (också kallad Skärholmsmodellen) ifrån att alla som kan försörja sig själva ska göra det. Risker att de som behöver hjälp inte blir sedda är stort eftersom urvalsprocessen bygger på ett samtal. Utifrån mitt eget intervjumaterial med en före detta ansvarig på ett sådant program och studenternas uppsatser träder en bild fram där "snabba" lösningar hittas, det "statistiska utfallets" prestation nås på bekostnad av klienternas situation. Det handlar inte om klienterna har "viljan" eller inte, utan att klienterna ibland har en annan vilja. De vill jobba enligt sina kvalifikationer.

Faktum är att det är svårt att hitta ett arbete även om det finns vissa grupper som hittar och andra är utestängda. Modellen finns inramad i en arbetsmarknadssituation som drabbar speciellt vissa grupper av människor som jag redan påpekat. Om det inte finns arbete strävar myndigheterna efter att människor ska hålla sig aktiva och därför krävs närvaroplikt på olika insatser AUC inleder. Aktivitetsgaranti fungerar som hot. Så som en socialsekreterare uttalade sig i en intervju: "Vi kräver någonting tillbaka, det går inte bara att gå hemma och 'drälla' och ha socialbidrag. Det ska inte vara roligt att vara här i tio timmar i veckan. Dom ska vilja komma härifrån".

Modellen leder också till en större kontroll av klienternas liv. Genom att hålla dem "sysselsatta" tror personalen att det kan "störa svartjobbet". Det finns en dold plan i hela modellen som leder till att man "jagar" människor för att hålla dem aktiva enligt en normativ uppfattning om arbetets disciplinerande karaktär. Det är strikt "så som att avgifta narkomaner" som en annan intervjuperson uttalade sig till mig.

Om man ser på socialtjänsten ur det långa perspektivet kan man se att den har utvecklat sina arbetsmetoder från ett "omhändertagande" klientelistiskt perspektiv till en uttalad "disciplinering" av

klienterna. Vad man undrar är vad är det för människosyn som döljer sig bakom detta? Vilka värdegrunden finns i arbetet? Vad blev av det demokratiska idealet som finns i socialtjänsten? Vad blev av integrationspolitikens ideal som bygger på mångfalden? Vad finns det för koppling mellan det lokala utvecklingsarbetet som pläderar för ett underifrån perspektiv och AUC:s arbetsmodell?

De frågorna är relevanta inte minst med tanke på att flera av personalen som jobbar på AUC är tillfredställda med vad de åstadkommer och att utvärderingsgruppen uppfattar att "AUC-projektet varit framgångsrikt och är en framtidsmelodi". (Bevelander, 2003: 9)

Vad man ofta läser i utvärderingsmaterial är huvudsakligen tjänstemäns utsagor. Vad som saknas är att klienterna kommer till tals. Bilden skulle breddas avsevärt om man ägnar samma tid och plats åt att lyssna och referera på vad den andra parten har att säga. Detta är ett konstaterande som görs också i en studie av insatserna och utvärderingar i storstadsarbete gjorda i Sverige och Norden (Lahti Edmark, 2004). Ett annat relevant påpekande Lahti Edmark gör är att det inte räcker med att se hur arbetet med att höja den enskildes kompetens görs om "inget samtidigt görs åt den andra halvan, de utestängande strukturerna". (ibid: 79)

Mångfaldsfrågan

En annan fråga gäller om verksamheterna anställer folk som har en annan bakgrund än den svenska eller inte. I utvärderingsinsatsen på AUC:s verksamheter förklarar Cecilia Lejon att deras personal ska vara "kompetent, förändringsbenägen och framtidsinriktad. Betoningen på kompetens och 'färgblindhet' är stark" när de anställer folk" (Bevelander, 2003: 65). Inte minst med tanke på Rosengårds population undrar man om inte studenten från Malmö högskola hade de rätta kvalifikationer att bli anställd men det är inte alls säkert att färgblindhet är så stark så som cheferna gärna vill tro. "Neutraliteten" i detta fall är bara en mask.

Mångfald är ytterligare ett honnörsord som finns på allas läppar men som inte verkställs i praktiken med samma glöd. Rönnqvist (2004) har gjort en studie om mångfaldstankar och strategier på fyra AUC:s i Malmö. Hennes konklusioner är relevanta för min diskussion: "det intressanta är att det bara är på ett AUC som det

finns koppling mellan idén att befolkningen ska speglas bland de anställda och strategi.” (s. 59) ”På tre AUC var man noga att poängtera att organisationen i första hand måste ha en plan för hur man ska klara effektivitetsmålen, dvs. att få ut en viss andel personer i studier eller arbete.” (s. 61)

Rönnqvist valde att dölja personalens identitet och tillhörighet, och det är därför svårt att veta vem som säger vad (även om en vaken och informerad läsare lätt skulle upptäcka länkarna). Det verkar som att det är i Hyllie man har en strategi. Inte minst med tanke på att Hyllies helhetssyn hyllas till och med av sina ”konkurrenter” från Fosie: ”I Hyllie har man tagit ett genialt grepp. Där har man lyckats bäst när det gäller att på ett naturligt sätt förankra och integrera storstadsarbetet i stadsdelen. Vi andra har inte haft samma förankring”. (Bevelander, 2003: 61).

Om man prioriterar effektiviteten på kort sikt är det svårt att se vad som skulle vinnas genom att anställa personer med en annan bakgrund än det svenska. Detta i sin tur försvårar situationen för invandrade akademiker som gärna vill etablera sig på den svenska arbetsmarknaden men som saknar svensk utbildning. Men, som jag redan har sagt, räcker det inte att anställa personer med en annan bakgrund om de inte kommer att ha samma villkor som de andra anställda. Vad man gör i så fall är att man skapar en B-lag.

Rönnqvist har en förklaring varför de flesta AUC inte tar hänsyn till mångfaldsfrågan: ”En förklaring till detta kan vara att organisationerna har en stor frihet att själva forma sina mångfaldsstrategier och det får som konsekvens att pragmatismen får råda. Det finns en mångfaldspolicy men den påverkar inte organisationerna i någon större utsträckning. Den organisation som satsar på mångfald belönas inte, ... På samma sätt straffas inte den organisation som struntar i att engagera sig i mångfaldsfrågan.” (2004: 62)

Konsekvensen är att politiken, så som i andra fall, inte påverkar de rådande förhållandena på institutionerna. Homogeniteten präglar starkt institutionernas arbete, personalen betraktas som effektiv i det dagliga arbetet på grund att de har samma koder. Brännpunkten är fortfarande de segregerade i stället för att sätta fokus på dem som bidrar till segregationen i sitt dagliga arbete. Mångfaldspolitik i hela Malmö kommun är inte mycket bättre om man läser Broomés (i Rönnqvist, 2004) bidrag: ”Men luften tycks ha gått ut ur frågan, personalcheferna visar inget större intresse för etnisk mångfald och kompetensdiskussionen avklingade efter ett projektmisslyckande” (2004: 36).

Avslutande diskussion

Det svenska samhället har haft, minst sagt, en kluven inställning till invandrare som har kommit till landet i olika tidsperioder. Även om (arbetskrafts)invandring ibland framställs som en resurs, har "hotbilden" av olika invandrargrupper i olika tidsperioder varit dominerande i det svenska samhället. Som Westin (2004) menade var invandringspolitiken, som riksdagen proklamerade 1975, egentligen ute efter av att kunna förebygga konflikter genom att osynliggöra personer med invandrarbakgrund.

Södergran är inne på samma idé när det gäller implementering av politiken. Hon är tydlig att påpeka att det myndigheterna har gjort är att utifrån ett "vi och dem" tänkande försökt förändra "invandrare" till att bli "mindre avvikande" i förhållande till det svenska samhället och att åtgärderna oftast har haft inslag av ett "omhändertagande" perspektiv (2000: 17–26).

I den offentliga politiken har man satt fokus på integrationen utifrån en idé om att alla har lika rättigheter men myndigheterna har inte i grund och botten förändrats i sin syn på det starka samhället som en homogen organisationsform och förvaltningskultur. Westin kallar detta för ett dilemma: "Det handlar om den samtidiga förekomsten – och motsättningen – mellan en historiskt grundad och allmänt omfattad jämlikhetstradition å ena sidan, och å den andra en subtil men byråkratisk, ibland arrogant maktutövning, ofta med goda avsikter men nästan alltid utformad så att den inte beaktar den enskildes erfarenheter och önskemål, eller marginaliserade minoritetsgruppers verklighet." (2004: 217)

Den mångkulturella politiken i Sverige har varit retorisk och tandlös och därför inte kunnat "bita i" ordentligt i de enorma sociala problem som segregationen skapar. I mångt och mycket har politiken kännetecknats av en defensiv attityd: att kunna avverka eventuella konflikter mellan olika grupper och inte att skapa bra förutsättningar för att nya grupper ska vara delaktiga i ett pluralt samhälle. Många forskare har kritiserat begreppet mångkulturalism eftersom det oftast används för att dölja orättvisor och bevara föreställda skillnader mellan olika grupper (Ålund & Shierup, 1991; Molina & Tesfahuney, 1994). Utifrån den här synvinkeln är det relevant att resonera kring vad Borevi kallar för spänningsfält mellan etnos och demos. Eftersom Borevi utgår ifrån "... att den nationella gemenskapen är en politisk och inte etnisk gemenskap, är de spänningsförhållanden som jag har identifierat något som

man alltid måste förhålla sig till: det faktum att det rör sig om just spänningar betyder att det inte finns några enkla lösningar” (2002: 320)

Enligt min uppfattning visar den ”mångkulturella politiken” i Sverige att det finns en dubbelsidig aspekt: å ena sidan handlar en del av politiken om demos när det gäller eftersträvan att alla människors lika rättigheter oavsett vilket ursprung man har, å andra sidan som ett etnos i själva förhållandet mellan majoritetsbefolkningen och minoritetsgrupper. Vad institutionerna ofta bedriver är en assimilationspolitik.

Spänningen ligger i vad staten diskursivt deklarerar om den mångkulturella politiken och vad man gör i praktiken. Bunar är drastisk i sin framställning: ”Den offentliga lögnen om multikulturalism’ handlar således om medvetna offentliga ställningstaganden för multikulturalism som idé och vision och medvetna avståndstaganden från multikulturalism som en realitet och praktik.” (2001: 252)

Det räcker inte att säga, som Borevi gör, att det inte finns enkla lösningar eller att situationen är komplex. Vad politiken ska eftersträva och vad myndigheterna ska jobba för är just vad Borevi uppfattar som svårt dvs. skapa ”sociala miljöer som på en och samma gång främjar samhörigheten med den övergripande medborgargemenskapen och den etniska gruppen” (2002: 308)

Egentligen skulle spänningen minska om man vill åstadkomma en integrationspolitik som utgår ifrån en antidiskrimineringspolitik som inkluderar pluralism och motverkar homogenisering. Det måste finnas utrymme både för att förespråka allmänna och riktade åtgärder för att överbrygga jämlikhetsklyftor och främja integration. Vad som behövs är vad man inom den engelska litteraturen kallar för ”a community of individuals and a community of communities” (Westin, 2004: 213)

Det är vad man till en viss mån försöker göra vid Hyllie- och Södra Innerstadens stadsdelsförvaltningar, med små, korta, steg framåt. Att stärka vissa gruppers sammanhållning för att de ska kunna delta i olika demokratiprojekt. Det blir inte friktionsfritt eftersom det ute i bostadsområdena också finns en kamp om resurserna mellan etablerade föreningar och ”outsiders”. Förvaltningens uppgift är i så fall inte bara att bedriva projekt utan också agera förebyggande inför olika typer av konflikter som uppenbarar sig i det lokala utvecklingsarbete och ha ett klar samhällsbyggande perspektiv (Salonen, 2001).

Om det blir en sådan klar ställning för det mångkulturella samhället blir det svårare för myndigheterna och förvaltningar att undgå sitt eget ansvar i att implementera politiken. Det finns ingen klar och entydig bild som skulle bevisa att institutionerna gör ett framgångsrikt arbete inom de segregerade områdena (Lahti Edmark, 2004). Gräsrotsbyråkrater löper inte, eller institutionerna de deltar i, någon risk i de fall de misslyckas med att implementera politiken. Om offentliga medel missbrukas i form av dåliga resultat, om resultatet blir ett demokratisk underskott, vem kontrollerar, i demokratiska termer, resultatet? Vad som händer nu är att politikens relevans i den offentliga sektorns arbete är svag. En slutsats, som andra redan har påpekat, som man kan dra ur Rönnqvists (2004) studie är att "olika begrepp som lanserats från högsta ort – underifrånperspektiv, samverkan, långsiktighet, (mångfald) och helhetsperspektiv – får olikartade tolkningar och användningar när de ska konkretiseras i olika organisationers dagliga arbete. Mångfald är ett sådant begrepp" (Bevelander, 2003: 85).

Vi måste påminna om att det är centralt att lägga tyngdpunkten på institutionernas arbete med tanke på demokratifrågan: "Dessa institutioners betydelse för den politiska legitimiteten grundas på två skäl: Dels kan deras agerande gentemot medborgarna ofta vara av synnerligen ingripande natur och direkt avgörande för dessas välfärd. Till detta kommer att medborgarnas kontakt med demokratins förvaltningsinstitutioner i de flesta samhällen är betydligt mera frekventa än deras kontakter med de representativa institutionerna. Förvaltningsinstitutionerna har i uppgift att konkret förse medborgarna med deras demokratiska och sociala rättigheter." (Rothstein, 2003: 174, 175). De här aspekterna är viktiga inte minst med tanke på att Malmö kommun fortsätter att bedriva insatser i vad man kallar för "Välfärd för alla"-programmet.

Det är av stor betydelse att medborgarna uppfattar institutionerna, de grundläggande strukturerna i samhället som rättfärdiga. Konsekvensen är annars inte bara att man slösar bort resurserna, eller att "invandrarna" passiviseras utan också någonting mycket allvarligare. Att förtroendet för myndigheterna minskar, tvisternas trappas upp och demokratin urholkas.

Referenser

- Alsmark, G. (1997), *Skjorta eller själ? Kulturella identiteter i tid och rum*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, R. (2000), "Etnisk och socioekonomisk segregation i Sverige 1990–1998". I SOU 2000:37 *Välfärdens förutsättningar*.
- Andersson, B. m.fl. (2002), *Demokrati och delaktighet? Delrapport om storstadssatsningen i Fosie, Hyllie och Södra Innerstaden*. Sociologiska Institutionen. Lunds Universitet.
- Andersson, B. m.fl. (2003), *Fyra stadsdelar – fyra vägar mot integration*. Malmö stad.
- Arnstberg, K. O. (1989), *Svenskhet: den kulturförnekande kulturen*. Stockholm: Carlssons
- Arnstberg, K. O. (1996), (red). *Boja eller befrielse. Etnicitetsforskningens inriktning och konsekvenser*. Mångkulturellt Centrum: Botkyrka.
- Bevelander, P. m.fl. (2004), *Variationer på framtidsmelodi. Storstadssatsningen i Malmö. Utvärdering av lokala arbets- och utvecklingscentra*. Malmö Stad
- Billing, P. m.fl. (2000), *Forskarutvärdering. Rosengård – Ett nationellt exempel. Lägesrapport 2*. IMER: Malmö Högskola.
- Billquist, L. (1999), *Rummet, mötet och ritualerna. En studie av socialbyrån, klientarbetet och klientskapet*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Borevi, K. (2002), *Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället*. Statsvetenskapliga Föreningen: Uppsala.
- Borevi, K. & Strömblad, P. (red.), (2004), *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*. Statens Offentliga utredningar SOU 2004:48.
- Bunar, N. (2001), *Skolan mitt i förorten- fyra studier om skola, segregation, integration och multikulturalism*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.
- Carlbom, A. (2003), *The Imagined versus the Real Other. Multiculturalism and the Representation of Muslims in Sweden*. Lund: Lund Monographs in Social Anthropology.
- Dahlstedt, M. (2005), *Reserverad Demokrati. Representation i ett mångetniskt Sverige*. Umeå: Boréa Bokförlag
- Dahlström, C. (2003), "Lagt kort ligger. Svensk invandrapolitik 1964-2000". I Pierre, J., Rothstein, B. (red.), *Välfärdsstat i otakt*. Liber.

- Daun, Å. (1989), *Svensk mentalitet. Ett jämförande perspektiv*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- de los Reyes, P. & Kamali, M. (2005) *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Rapport från utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. SOU 2005:41. Stockholm: Fritzes.
- Ehn, B., Frykman, J., Löfgren O. (1993), *Försvenskningen av Sverige*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Franzén, M. E. (2003), *I välfärdsstatens väntrum – studier av invandrades socialbidragstagande*. Göteborg: Institutionen för Socialt arbete. Göteborgs universitet.
- Friedman, J. (1994), *Cultural Identity & Global Process*. London: SAGE Publications Ltd.
- Fryklund, B. – Peterson, T. (1989), 'Vi mot dom' *Det dubbla främlingskapet i Sjöbo*. CESIC studies in International Conflict 2. Red: Göran Rystadt och Sven Tägil. Lund: University Press.
- Hedblom, A. (2004), *Aktiveringspolitikens Janusansikte. En studie av Differentiering, Inklusion och Marginalisering*. Lund Dissertations in Social Work.
- Hylland Eriksen, T. (1993), *Etnicitet och Nationalism*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Integrationsverket. (2000), En treårig plan för Den nationella utvärderingen av Storstadsstatningen. Norrköping.
- Integrationsverket (2004), *Integration och indikatorer. Några teoretiska och metodologiska utgångspunkter för användandet av indikatorer*. Norrköping
- Johansson, M. (2002), *Exkludering av invandrare i stadspolitiken. Makt och maktlöshet i Örebro 1980–2000*. Örebro Universitet: Örebro Studies in Political Science.
- Kadhim, M. A. (2000), *Svenskt kommunalt flyktingmottagande. Politik och implementering*. Umeå Universitet: Sociologiska Institutionen.
- Kamali, M. (1997), *Distorted Integration. Clientization of immigrants in Sweden*. Centre for Multiethnic Research. Uppsala University.
- Kamali, M. (2002), *Kulturkompetens i socialt arbete. Om socialarbetarens och klientens kulturella bakgrund*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Kamali, M. (2005), *Sverige inifrån. Röster om etnisk diskriminering. Rapport från utredning om makt, integration och strukturell diskriminering*. SOU 2005:69. Stockholm: Fritzes.

- Kymlicka, W. (1998), *Mångkulturellt medborgarskap*. Bokförlaget Nya Doxa.
- Lahti Edmark, H. (2004), *Fängslade bilder, fängslade verklighet – Om utsatta bostadsområden och interventioner*. Lund: Socialhögskolan.
- Lindqvist, B. (1991), *Drömmar i vardag och exil*. Stockholm: Carlssons
- Lundberg, S. (1989), *Flyktingskap – Latinamerikansk exil i Sverige och Västeuropa*. Lund: Arkiv.
- Ljungberg, C. (2005), *Den svenska skolan och det mångkulturella – en paradox?* ITUF: Linköpings universitet. IMER: Malmö högskola.
- Magnusson, L. (red) (2001), *Den delade staden. Segregation och etniciteten i stadsbygden*. Umeå: Boréa bokförlag.
- Molina, I. (1997), *Stadens rasifiering. Etnisk boendesegregation i folkhemmet*. Uppsala: Kulturgeografiska Institutionen, Uppsala Universitet.
- Molina, I. & Tesfahuney, M. (1994) Multikulturalism i teori och praktik. I *Häftet för Kritiska Studier*, nr 1, 1994, s 4-13.
- Putnam, D. R. i samarbete med Leonardi, R., Nanetti, R. Y. (1996), *Den fungerande demokratin: medborgarandans rötter i Italien*. Stockholm: Norstedt.
- Pierre, J. & Rothstein, B. (red), (2003) *Välfärdsstat i otakt: om politikens oväntade, oavsiktliga och oönskade effekter*. Malmö: Liber ekonomi.
- Propositionen 1997/98:16, *Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrarpolitik till integrationspolitik*.
- Riksrevisionen (2005) *Från invandrarpolitik till integrationspolitik*. RiR 2005:5.
- Rojas, M. (1993), *I ensamhetens labyrint. Invandring och svensk identitet*. Brombergs. Moderna Tider bokförlag.
- Roth, I. H. (1996), *Mångfaldens gränser*. Bokförlaget Arena.
- Rothstein, B. (2003), *Sociala fällor och tillitens problem*. SNS förlag.
- Rönnqvist, S. (2004), "Från gemensam idé till pragmatisk handling – mångfaldstankar och strategier på fyra arbets- och utvecklingscentra". I *Current Themes in IMER Research* Number 1. Malmö: Malmö högskola.
- Salonen, T. (2001), "Från utsatt till insatt – om förörternas oförlösta potential" i Gröning Degerlund & Bull (red.) *Riv ner – bygg nytt!* Söderhamn: Tjänsteforum.

- Sannerstedt, A. (2001) "Implementering – hur politiska beslut genomförs i praktiken". I *"Politik som organisation"* Rothstein, B. (red.) SNS förlag.
- Schierenbeck, I. (2003) *Bakom välfärdstatens dörrar*. Boréa bokförlag.
- Schierenbeck, I. (2003) "Vem bryr sig om regelverket? Om frontlinjebyråkrater, handlingsutrymme och förvaltningsdemokratisk legitimitet." I Pierre, J. & Rothstein, B. (red.), (2003) *Välfärdsstat i otakt: om politikens oväntade, oavsiktliga och oönskade effekter*. Malmö: Liber ekonomi.
- Sernhede, O. (2002), *Alienation is My Nation. Hiphop och unga mäns utanförskap i Det Nya Sverige*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Sjögren, A. (1993), *Här går gränsen. Om integritet och kulturella mönster i Sverige och Medelhavsområdet*. Stockholm: Arena.
- SOU 1974:69, *Invandrarutredningen 3. Invandrarna och minoriteterna*. Huvudbetänkande av invandrarutredningen.
- SOU 1984:58, *Invandrar- och minoritetspolitiken*. Slutbetänkande av invandrapolitiska kommittén.
- SOU 2005:41, *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Rapport från utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2005:56, *Det blågula huset – strukturell diskriminering i Sverige*.
- SOU 2005:69, *Sverige inifrån. Röster om etnisk diskriminering*. Rapport från utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Stockholm: Fritzes
- SOU 2006:37, *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*. Rapport från utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Stockholm: Fritzes
- SOU 2006:59, *Arbetslivets (o)synliga murar*. Rapport från utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:60, *På tröskeln till lönearbete*. Diskriminering, exkludering och underordning av personer med utländsk bakgrund. Rapport från utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Stockholm: Fritzes.
- Södergran, L. (2000), *Svensk invandrapolitik och integrationspolitik. En fråga om jämlikhet, demokrati och mänskliga rättigheter*. Umeå: Department of Sociology, Umeå University.

- Tamas G (2004), *Lasermannen. En berättelse om Sverige*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Taylor, C. (1994), *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*. Göteborg: Daidalos.
- Westin, C. (2004), "Mångfald, nationell identitet och samhörighet". I *Kategorisering och Integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*. Statens Offentliga utredningar SOU 2004:48.
- Wigerfelt, B., Wigerfelt S. A. (2001), *Rasismens yttringar. Exemplet Klippan*. Lund: Studentlitteratur.
- Ålund, A. & Shierup, C. (1991) *Paradoxes of Multiculturalism. Essays on Swedish Society*. Aldershot: Avenbury.
- Ålund, A. (1997), *Multikultiungdom. Kön, etnicitet, identitet*. Lund: Studentlitteratur.

www.regeringen.se

11 Den segregerande integrationen

Masoud Kamali

Inledning

Integration har varit ett ämne som dominerat den svenska debatten sedan mitten av 1970-talet och etableringen av "invandringspolitiken". Integrationen har dock inte betraktats som ett samhällstillstånd som inkluderar alla samhällsmedlemmar utan som ett exklusivt tillstånd för "de andra". Det råder en allmän missuppfattning om att integration bara gäller personer med invandrarbakgrund.

Integrationstänkandets problematiska grundantagande är att det finns två essentiellt skilda grupper i Sverige, nämligen "svenskar" och "invandrare". Det antas att "svenskarna" är integrerade och därmed måste bli den grupp som integrerar de icke-integrerade, "invandrarna". Ett sådant integrationstänkande motverkar sitt syfte och förstärker paradoxalt nog ett vi-och-demtänkande som är en av orsakerna till den misslyckade integrationspolitiken.

Integrationspolitiken formulerades och antogs med bred majoritet i riksdagen 1996 och förhoppningen var att den skulle hjälpa till att skapa ett integrerat samhälle genom att möjliggöra "de andras", dvs. "invandrarnas" integration i det svenska samhället.

Integrationspolitiken har i många kommuner organiserats med huvudmålet att "integrera invandrarna". Integrationsgrupper skapades, mångfaldsansvariga och "mångkulturkonsulter" anställdes som med hjälp av mångmiljonprojekt skulle underlätta "invandrarnas integration". Paradoxalt nog har segregationen växt sig starkare än någonsin och integrationspolitiken har visat sig ineffektiv och inte särskilt framgångsrik i att uppfylla sitt syfte. Integrationstänkandet och politiken har därför av en del forskare starkt kritiserats för dess brister i att främja integrationen.

Integrationspolitiken har förändrats från att ha varit en generell politik för att genom omfördelning av resurser skapa social sammanhållning, till att bli en politik för "de andra". Detta riskerar att i sig självt utgöra ett hinder för integrationen. Men andra ord, integ-

rationspolitiken riskerar att reproducera skillnaderna genom att prioritera och institutionalisera arbetet med skillnader.

Föreliggande papper diskuterar integrationstänkandets omvandling från att vara en generell politik för alla, eller rättare sagt, för majoritetssamhället, till att bli en exklusiv politik för "de andra" utan hänsynstagande till den strukturella/institutionella diskrimineringen som motverkar social sammanhållning.

Integration, makt och segregation

Integration som samhällsorganisering föddes ur en process av disintegrering på grund av de socioekonomiska transformationer som följde av industrialisering, folkförflyttningar, modernisering och politiska förändringar. Politiker, religiösa ledare, filosofer och samhällsvetare försökte att ge svar på den aktualiserade frågan "Hur är ett samhälle möjligt?" De snabba samhällsförändringarna under 1700- och 1800-talet ställde många gamla sanningar om människans plats i samhället och i världen på sin ände. Den gamle guden var död och den nya ännu inte född.

Arbetsdelning, politiska motsättningar, fattigdom, religionernas kris, som tillsammans lett till en försvagning av de gamla sociala band som sammansvetsade de förmoderna samhällena, tvingade fram nya politiska doktriner och vetenskapliga teorier för att lösa det moderna samhällets inneboende problem, nämligen integrationen av *olika* folkgrupper och individer i samhället. Det moderna samhällets behov av ständiga förändringar, arbetsdelning och åtskiljande och socioekonomiska gränsdragningar som resulterar i ökade olikheter mellan samhällsgrupper och individer samt socioekonomisk och kulturell segregation behövde en mer nyanserad samhällsorganisering för att hålla ihop ett sådant samhälle i ständig förändring.

Detta blev upptakten till samhällsvetenskapernas alltmer framträdande roll vid sidan av nya statsmän och politiska ledare. Konfliktteoretiker som Marx och Engels såg grundorsakerna till disintegrering av det moderna samhället i konflikten mellan olika klasser där en klass med sitt monopol över produktionsmedlen hade monopol över privilegier och exploaterade en annan klass som inte hade någonting annat att sälja på marknaden än sin arbetskraft. Andra mer konservativa teoretiker som t.ex. den franske sociologen Emile Durkheim, hävdade att existensen av ett samhälle är

beroende av samarbete mellan olika grupper vilket skulle skapa social solidaritet som grunden för integration. Modernisering och sociala förändringar sågs generellt som positiva utifrån ett evolutionistiskt tänkande som dominerade både konfliktteoretiker som Marx och Engels och funktionalister som Durkheim inom samhällsvetenskaperna.

Den generella föreställningen hos samhällsvetare var att mänskliga samhällen utvecklas från en mer ”primitiv” och traditionell form till ett mer utvecklat och modernt system. Tron på en evolutionistisk utveckling från enkla förhållanden till mer komplexa, från sämre samhällen till bättre dominerade olika teoretiska skolor inom samhällsvetenskaperna. Samhällsvetare var dock medvetna om att denna utveckling inte var problemfritt. Moderniseringen skapade många problem, men den skapade också lösningar för dessa problem (Eisenstadt, 1999). Modernitet skulle bli den mänskliga historiens slutprodukt, vårt öde (Beck, Giddens & Lash 1994) och historiens yttersta rationella mål (Hegel).

De snabba förändringarna under 1700- och 1800-talet, som t.ex. folkförflyttningar, religionernas retreat, ökade politiska motsättningar, konstruktionen av nya sociala klasser skapade många grupper som tillhörde kategorin dislokaliserade och förlorarna i det moderna samhället. Den svaga sociala sammanhållningen mellan olika grupper, i en tid när ”de gamla gudarna blivit äldre eller var döda” och de moderna samhällena befann sig i ett anomiskt tillstånd (Durkheim, 1915/1968), gjorde att behovet av en samhällsorganisering för att garantera socialintegration och samhällets fortbestånd diskuterades.

Samhällsvetarna förespråkade i huvudsak två modeller för att lösa disintegrationen i samhället. Konfliktteoretiker hävdade att integration och social sammanhållning och fredlig samexistens mellan olika grupper inte är möjligt så länge det kapitalistiska systemet genererar socioekonomiska orättvisor och delar samhällena i två grupper: de som har och de som inte har, rika och fattiga. Dessa teoretiker förespråkade en revolutionär socioekonomisk omvandling genom vilken det kapitalistiska systemet skulle avskaffas och ett nytt socialistiskt system skapas. Det socialistiska systemet var enligt dessa samhällsvetare lösningen på det moderna samhällets disintegrering och privilegiesystem.

Andra liberala samhällsvetare som t.ex. Adam Smith och Herbert Spencer till skillnad från konfliktteoretiker hävdade att det kapitalistiska systemet är kapabelt att skapa ett integrerat samhälle. Till

exempel diskuterade Smith fördelarna med det flexibla kapitalistiska systemet och marknadens viktiga funktion för samhällets bästa. Smith skriver i sitt klassiska verk, *The Wealth of Nations* (1776), att den kapitalistiska arbetsdelningen skapar ett överspecialiserat samhälle som skapar sociala band mellan individer och grupper och gör dessa oberoende av staten. Smith framställde kapitalismen som ett integrativt system som engagerar individer i ett komplext system av produktion och distribution av varor och tjänster som skapar solidaritet mellan olika grupper. Därför var välfärden och den sociala integrationen enligt Smith, ett resultat av "the middle economic man's" rationella handlingar på marknaden.

Smiths tro på marknaden bekräftades av Spencer som hävdade att den kapitalistiska arbetsdelningen mellan olika grupper och marknadens "osynliga hand" binder människorna samman och skapar ett harmoniskt och integrerat samhälle. Denna optimistiska liberalism bleknade dock i konfrontationen med ökade motsättningar mellan olika grupper. Både konfliktteoretiker och liberaler hade fått konkurrens av en annan tradition som kom att spela en central roll för den moderna integrationen och samhällsorganiseringen i många europeiska länder.

En av de dominerande tankegångarna i det europeiska politiska och intellektuella sfärerna kretsade kring skapandet av ett samhälle där motsättningar mellan olika grupper skulle minska med fredliga medel. En grupp samhällsvetare hävdade att någon form av "mjuk kapitalism" eller vad som kom att betecknas välfärdsstat skulle kunna skapa ett integrerat samhälle. Den franske sociologen Durkheim var den främste förespråkaren av detta synsätt. Han formulerade i början av 1900-talet sina tankar i sitt klassiska verk *The Division of Labor in Society*. Han menade att existensen av mänskliga samhällen beror på någon form av kollektiv förståelse som delas av alla samhällsmedlemmar. Denna traditionella och kollektiva förståelse var i det förmoderna samhället möjlig på grund av den låga arbetsdelningen och *liikheten* mellan samhällsmedlemmarna. Religionen och traditionella värderingar utgjorde grunden för denna kollektiva förståelse som på grund av moderniseringen har föråldrats och försvagats. Detta har lett till disintegration vilket hotar det moderna samhällets existens. Men, en ny kollektiv förståelse oberoende av religion och baserad på ökade *olikheter* är möjligt enligt honom. Durkheim skrev:

It is the division of labor that is increasingly fulfilling the role that once fell to the common consciousness. This is mainly what holds to-

gether social entities in the higher types of society. This is a function of the division of labor that is important, but in a different way from that normally acknowledged by economics (1978: 123).

Durkheims teori om arbetsdelning skilde sig från ekonomer som Spencer. Han kritiserade Spencers teori för att den överbetonade rena ekonomiska aspekter av arbetsdelningen i det moderna samhället. Spencer argumenterade att arbetsdelning per automatik leder till social integration eller vad Durkheim kallar ”social solidaritet”. Durkheim menar att en sådan ekonomisk förståelse av social solidaritet är problematisk:

Thus social solidarity would be nothing more than the spontaneous agreement between individual interests, an agreement of which contracts are the natural expression. The type of social relations would be the economic relationship, freed from all regulation, and as it emerges from the entirely free initiative of the parties concerned. In short, society would be no more than the establishment of relationships between individuals exchanging the products of their labor, and without any social action, properly so termed, intervening to regulate that exchange (1978:151–152).

Durkheim menar att marknaden inte kan skapa integration och social sammanhållning utan har många disfunktioner som behöver kompenseras med en yttre aktörs ingripande. Rikedomens ojämlika fördelning i ett kapitalistiskt system måste modifieras så att de som tjänar mindre och hör till förlorarna får ta del av en del av inkomsterna från dem som tjänar mer och hör till vinnarna.

Integrationen skapas inte automatiskt utan är resultatet av en samhällsorganisering som kombinerar de fria marknadskrafterna med statens ingripande som genom omfördelning av resurser minskar klassklyftorna och skapar ett samhälle i vilket alla grupper känner delaktighet och samhörighet. Detta är vad vissa forskare kallar för ”mjuk socialism” (Aron 1977). Men Durkheim själv var ingen socialist utan snarare en funktionalist som såg till systemets bästa och samhällets fredliga och icke-revolutionära reproduktion. Samhällets fortbestånd och konfliktreduceringen var hans huvudsyfte. Grundargumenten var att om samhället lämnas i händerna på en oreglerad marknad kommer konflikterna att skapa disintegration och anomi. Alla mänskliga samhällens existens har varit och är beroende av någon form av social solidaritet som samvarierar med en gemensam förståelse av världen vilken Durkheim kallar för

”common consciousness” som kan översättas till ”kollektivt medvetande”:

A social solidarity exists which arises because a certain number of states of consciousness are common to all members of the same society. It is this solidarity that repressive law materially embodies, at least in its most essential elements. The share it has in the general integration of society plainly depends upon the extent, whether great or small, of social life included in the common consciousness and regulated by it. The more varied the relationships on which that consciousness makes its action felt, the more also it creates ties that bind the individual to the group; the more, consequently, social cohesion derives entirely from this cause and bears this imprint (1984:64).

Föreställningen om det ”kollektiva medvetandet” som Durkheim diskuterade i hans teori om integration och som varit vägledande för andra teoretiska diskussioner om integration är dock problematisk och illa anpassad till den europeiska historien och samhällsorganiseringen. Korståg, kolonialism och slaveri utgjorde grogrunden för en strukturell och institutionell andrafiering som än idag genomsyrar många europeiska och ”utvidgade europeiska” länders samhällen.¹ Därför är Durkheims ”kollektiva medvetande” en idealtypisk konstruktion som har många tillkortakommanden.

Till dessa tillkortakommanden hör den av majoritetssamhället definierade föreställningen om existensen av gemensamma värderingar och normer i samhället. Visst finns det ett ”kollektivt medvetande” som utgör grunden för en hegemonisk föreställning om samhället och dess bestående ordning. Men att detta delas av alla medlemmar i ett samhälle oavsett klass, kön och etnisk tillhörighet är önsketänkande. Dessa ”kollektiva medvetanden” har under historiens gång använts för att bevara de rådande socioekonomiska orättvisorna i många samhällen världen över. Dessutom är föreställningar om ”de andra” som mindervärdiga och underlägsna ”oss” en integrerad del av det ”kollektiva medvetandet” i många europeiska länder. Detta medvetande är en del av den institutionella andrafieringen och reproduktionen av etnisk diskriminering. Det legitimerar och normaliserar den strukturella/institutionella diskrimineringen av ”de andra”.

Trots att Durkheims och andra samhällsvetares förståelse av det ”kollektiva medvetandet” inte syftat till någon homogenisering av

¹ ”utvidgade europeiska länder” är en översättning av termen ”extended Europe” som används av vissa forskare som t.ex. Doane & Bonilla-Silva (2003) för att inkludera andra ”vita” ”västliga” länder som t.ex. USA, Kanada, Nya Zeeland och Australien.

värdesystemet i ett samhälle fanns det tendenser som förstärkte ett assimilationistiskt tänkande där alla samhällsmedlemmar skulle dela och internalisera samma värderingar, normer och erfarenheter. För en del samhällsvetare var inte integration ett slutgiltigt mål utan ett tillfälligt stadium, ett första steg, före övergången till det ultimata tillståndet, nämligen assimilation (Bernard 1973; Diaz 1993). Park & Burgess (1921:735) beskriver assimilationen på följande vis:

A process of interpenetration and fusion in which persons and groups acquire the memories, sentiments, and attitudes of other persons and groups, and, by sharing their experience and history, are incorporated with them into a common cultural life.

Enligt detta synsätt som länge varit dominerande även inom samhällsvetenskaperna är *likheten* nyckeln till assimilation. Med andra ord, ju likare majoritetssamhället en immigrantgrupp är desto bättre chanser till assimilation (Eisenstadt 1970; Gordon 1964). Som nämndes tidigare har en del forskare hävdade att immigranter först blir integrerade i samhället och sedan assimilerade (Bernard 1973). Enligt Bernard innebär integration att immigranter till en viss grad vill delta i samhällslivet, men behåller merparten av sin ursprungliga kultur. Dessa immigranter blir så småningom assimilerade till den grad att de inte kan urskiljas från värdlandets befolkning och blir "socialt osynliga" (Bernard 1973:87).

Som framgår av litteraturen hörde detta synsätt till efterkrigstidens optimism och det återupplivade nationalistiska tänkandet. Nationen glorifierades och blev normen för bedömningen av "de andra" eller avvikarna. Immigranter och etniska minoriteter ansågs ha kulturella underskott som måste åtgärdas innan de blir som "oss", det vill säga assimilerade. Detta teoretiska och politiska förhållningssätt har dock hamnat i kris genom konfrontationen med en alltmer fragmenterad och plural verklighet. Assimilationstänkandet har successivt övergivits och integrationstänkandet och politiken tog över och gjorde sig till den dominerande diskursen i många europeiska samhällen, däribland Sverige.

Integrationstänkandet och integrationspolitiken

Assimilationstänkandets misslyckande orsakade en debatt om immigranternas eller ”de andras” position i det svenska samhället i slutet av 1960-talet. Debatten om behovet av en annan policy än assimilation ledde till att regeringen tillsatte en utredning kallad ”invandrarkommittén” som existerade från 1968–1974. Utredningen lade fram sina rapporter 1974 (SOU 1974:69; SOU 1974:70). Dessa rapporter kom att lägga grunden för en ny politik som antogs av riksdagen 1975 (Hammar & Lindby 1979:11). Den nya politiken kallades ”invandrapolitiken” och hade tre huvudprinciper: *jämlikhet*, *valfrihet* och *samverkan*. Jämlikhetsprincipen innebar att immigranterna måste ha samma rättigheter som majoritetssamhället. Med valfrihet menades att immigranterna själva måste få välja till vilken grad de vill bli en del av den svenska kulturella identiteten. Den tredje principen, samverkan, innebar att immigranter och majoritetssamhället måste samarbeta för att skapa tolerans och solidaritet i samhället. På så sätt har man lämnat assimilationstänkandet, med vilket man menade att ”invandraren” måste lämna sin kultur och sitt språk för att kunna bli så ”svensk” som möjligt (Södergran 2000:3).

Det första problemet med dessa rapporter var att de delade människor bosatta i Sverige i två olika läger, en grupp som kallades ”invandrarna” och en annan grupp som benämndes ”svenskar”. Svenskarna föreställdes vara integrerade och inte behöva någon integrationspolitik medan ”invandrarna” däremot betraktades som en grupp som inte är integrerad och måste bli det genom insatser från ”svenskar” (de los Reyes & Kamali 2005). Följaktligen delades befolkningen i en integrerad del, dvs. ”svenskar”, som dessutom blir integrationsagenter och en icke integrerad grupp, dvs. ”invandrarna”, som måste integreras. Ett annat problem var begränsningen av jämlikhetsprincipen till att enbart gälla lika rättigheter. På så sätt ignorerade man frågor om *lika möjligheter och lika utfall*.

Samhällets strukturella och institutionella sammanhang och roll för integration lyste med sin frånvaro. Det förekom inte något tal om diskriminering av personer med invandrarbakgrund på grund av deras hudfärg, födelseland och religion. Integration betraktades som en i det närmaste smärtfri process genom vilken de nya grupperna först kommer att bli som ”oss” och sedan integrerade. Efter som ”de” aldrig kommer att bli som ”oss”, innebär detta samtidigt

att ”de” kommer att befinna sig i en ständig och långdragen process av strävan efter integration.

Det kulturella åtskiljandet

Ett kulturellt tänkande som kom att genomsyra både integrations-tänkandet och integrationspolitiken började ta form redan i början av 1970-talet. Det slogs fast i en statlig utredning att ”samhället måste hjälpa de ökade invandrargruppernas möjligheter att bevara sina kulturella traditioner” (SOU 1972:66). Den dominerande föreställningen var att ”invandrarna” kommer från ”kulturer” som skiljer sig på ett väsentligt sätt från ”den svenska kulturen”. Att de skulle bevara sin ”särart” och inte bli som ”oss” skulle underlätta ett återvändande till ”hemlandet”.

Det dominerande kulturessentialistiska tänkandet betraktade den föreställda ”svenska kulturen” som överlägsen alla andra ”invandrarkulturer”. Därför förpassades ”invandrarkulturer” till vissa privata sfärer av deras liv. Ytterligare en utredning slog fast att ”invandrarna” kunde behålla sina ”kulturer” i det privata rummet och anpassa sig till den ”svenska kulturen” i den offentliga sfären. Utredningen (SOU 1974:69) la grunden för en svensk invandrapolitik som de facto har betraktats som början till ett integrations-tänkande och en politik som gäller än idag. Utredningen som resulterade i en ny lag om ”invandrapolitiken” 1975, förklarade att ”invandrarnas kulturella frihet” skulle gälla bevarande av deras ”språk” och ”identitet” (Hammar & Lindby, 1979). Behovet av att hålla immigranternas språk vid liv förklarades med att varje ”invandrargrupp” hade ett behov av kontakt med samma ”invandrargrupp”. Dessutom föreställdes att ”invandrabarn” kunde lära sig det svenska språket bättre om de kunde sitt eget språk bra.

En rad satsningar gjordes för att ”bevara invandrarkulturer” och vad som kom att benämnas som ”invandrarnas kulturella särart”. Det kulturella *särartstänkandet* kom farligt nära det biologiska särartstänkandet som var dominerande i många europeiska kolonialländer inklusive Sverige. Kulturen kom att bli ett redskap för beskrivningen samt förklaringen av skillnaderna. Även socioekonomiska ojämlikheter förklarades av inneboende och essentiella kulturella skillnader. Att tillhöra ”andra kulturer” blev likställt med att ha ”underskott” som måste åtgärdas innan en individ kunde bli

integrerad. Detta tankesätt kom att dominera integrationstänkandet och integrationsfältet än idag.

Från invandrapolitik till integrationspolitik

Från början av 1990-talet i och med den tilltagande politiska rasismen på den svenska politiska scenen har "invandrarfrågan" och "invandrarernas integration" hamnat i fokus. Debatten om den misslyckade integrationen tvingade regeringen att 1993 tillsätta en ny kommitté för "översyn av invandrapolitiken" under namnet "Invandrar- och flyktingkommittén" (IFK). I ett omfattande kommittédirektiv (Dir. 1994:130) ville regeringen att kommittén skulle "utvärdera nuvarande invandrapolitik[en] och överväga målen för politiken". Kommittén skulle ge svar på frågor som rörde många områden, från "invandrarernas" situation på arbetsmarknaden till återvändning och språkundervisning. Dessutom fortsatte regeringen att utgå ifrån ett konsensustänkande i den politiska sfären om "det mångkulturella samhället". Utredningen skulle "överväga hur de positiva möjligheterna i ett mångkulturellt samhälle skall kunna uppnås" och "överväga om och hur kulturell och etnisk mångfald i samhället kan stödjas". Enligt direktiven var "de kulturella och etniska" skillnaderna fortfarande centrala för utformningen av en ny politik. Betoningen på föreställda "kulturella skillnader" mellan "invandrare" och "svenskar" kom att genomsyra diskussionerna i den nya utredningen. Allt detta skulle sedan resultera i en "handlingsprogram med angivande av prioriteringar".

En stor del av ledamöterna i IFK talade i många fall på samma sätt som den negativa och i många fall rasistiska debatten som dominerade det offentliga rummet under senare delen av 1980- och 1990-talet, vilken kulminerade i Ny Demokratis inträde i riksdagen och på den offentliga politiska scenen. Det var dock inte bara Ny Demokrati som förde den rasistiska debatten framåt utan också tidigare aktörer som "Bevara Sverige Svenskt" och en del kända och okända journalister och ledarskribenter. Även etablerade partier som t.ex. Moderaterna legitimerade den diskriminerande diskursen om "invandrarna" och presenterade dem som problem (Boréus, 2006). Utredningens delbetänkande under namnet "Arbete till invandrare" (SOU 1995:76) är fullt av resonemang där orsakerna till "invandrarernas" arbetslöshet läggs på deras tillkortakommanden.

Under rubriken "Höja kompetensen hos de arbetsökande" skriver kommittén att:

En vanlig synpunkt är att en del av hindren finns hos de arbetslösa invandrarna själva. Många arbetsgivare återkommer till de arbetsökande invandrarnas dåliga språkkunskaper och även brist på specifikt svensk social kompetens (1995:76, s. 46).

Ledamöterna diskuterar många faktorer som hindrar "invandrarna" att få jobb på den svenska arbetsmarknaden och håller för det mesta dessa grupper själva ansvariga för deras höga arbetslöshet.

Fortsättningen går i samma spår. "Invandrarnas" bidragsberoende görs till en viktig orsak till arbetslösheten hos personer med invandrabakgrund. Det slogs fast att en del "invandrare" blir bidragsberoende och "vänjer sig" med bidrag. Med citat från David Schwartz som vill att "vi" måste "våga ställa krav på dem" till hjälp från professor Lars Calmfors vill ledamöterna göra gällande att "bidragsberoendet" måste motverkas genom att få "invandrarna" att förstå att arbetslösheten kostar pengar för samhället.

Professor Lars Calmfors menar att det är nödvändigt att skapa incitament, som visar för den enskilde att arbetslöshet kostar pengar för samhället. Istället för passiviserande bidrag bör ersättning från arbetslöshetskassan sänkas till nivåer så att det blir ett incitament som gör det än mer nödvändigt för den arbetslöse att aktivt söka arbete. Till exempel en successiv sänkning med tiden (ibid, s. 48).

Ledamöterna antyder här att arbetslösheten bland personer med invandrabakgrund i det närmaste är ett val. Man väljer att vara arbetslös eftersom bidragsnivån på både socialbidraget och arbetslöshetsersättningen är för hög. Utredningen går så långt som att hävda att den typiska förtidspensionären i förorter "är en ung person som inte kan svenska språket och därför rekommenderas förtidspension" (ibid.).

Sedan slår man fast att det finns ett behov av att "ställa krav på invandrarna" och utöva "kontroll". Delbetänkandet framhäver genom att citera Susanna Bodolla att:

De som kom för några år sedan är så bortskämda med bidrag. Många tycks inte ha kommit hit för att jobba. Det här är ett stort problem som vi måste tala öppet om. Det handlar inte bara om att ställa krav på samhället. De vet allt om sina rättigheter redan när de kommer men inget om sina skyldigheter. De som om hit för att arbeta de hittar också arbete (ibid).

Dessa argument som liknar mer av demonisering än ett seriöst underlag för en statlig utredning känns igen från debatten under tidigt 1990-tal och Nydemokratins diskurser. Utredningen sammanfattar argumenten med att dra slutsatsen att det finns ett behov av att "följa upp och kontrollera bidragsbetalningar från stat och kommun för att minska eventuella missbruk" (ibid: 49).

Kommittén i vilken representanter från alla politiska partier deltog slår fast att arbetslösheten bland "invandrarna" beror på dem själva och brister hos dem. Genom att koppla "invandrarnas arbetslöshet" till "invandrarnas bidragsberoende" hävdar delbetänkandet att:

Arbetslösheten och bidragsberoendet är ett resultat av samverkande faktorer. Dels har arbetsförhållandena inom det svenska näringslivet genomgått en successiv förändring varvid kraven på kunskaper, bl.a. i svenska språket, fått en mer framträdande roll. Dels har många invandrare som kommit till Sverige de senaste decennierna inte haft en utbildning som varit anpassad till de nuvarande kompetenskraven på den svenska arbetsmarknaden (ibid: 62).

Utredningen börjar med att framhäva "samverkande faktorer" men skriver enbart om två orsaker som båda har med brister hos "invandrarna" att göra. Detta går som en röd tråd igenom hela delbetänkandet. En del av ledamöterna som har godkänt betänkandet och beskrivningarna i det fortsätter att forma den svenska integrationspolitiken.

I slutbetänkandet från "Invandrapolitiska kommittén" förklarar kommittén vad de menar med integration:

Integration kan inte användas som beskrivning av ett tillstånd. En absolut jämlikhet existerar inte och valfriheten kommer alltid att ha sina begränsningar. Inte heller bör man göra invandrare till objekt genom att använda uttryck som "integrera invandrare" eller "integrationen av invandrare". Stat och kommun kan endast ge individer – infödda och invandrade – goda förutsättningar att lyckas i livet (SOU 1996:55, s. 73).

Trots denna relativt tidiga deklaration i slutbetänkandet väljer kommittén ändå att just presentera åtgärder för att "integrera invandrare". För att ersätta "invandrapolitiken" föreslår kommittén:

- att den framtida invandrapolitiken enbart skall rikta sig till nyanlända invandrare, vara begränsad i tiden och syfta till integration, och

- att åtgärder som behövs därefter skall rymmas inom ramen för den generella samhällspolitiken som också den skall syfta till integration.

Som framgår av förslagen och formuleringar för ”nya politiska mål”, skriver fortfarande kommittén om ”invandrapolitiken”. Men denna ”invandrapolitik” skall rikta sig till nyanlända invandrare och vara tidsbegränsad. Därefter skall alla andra åtgärder inkluderas inom ramen för den generella ”samhällspolitiken”. Trots detta och trots att kommittén slår fast att ”en ny politik måste sträva efter att bryta upp gränsen mellan ”vi” och ”dom” och mellan ”svenskar” och ”invandrare” (ibid. s. 311), förmår inte kommittén att förverkliga dessa visioner och fortsätter att presentera politik som paradoxalt nog förstärker just vi-och-dem-tänkandet. På samma sätt presenterar kommittén ett ”nyttotänkande” relaterat till invandring där ”invandrarna” presenterar som ”nyttiga” för ”oss”:

Invandringen till Sverige bör således kunna bidra till ekonomisk tillväxt förutsatt att den ses som en tillgång som *vi kan dra nytta av* på ett bättre sätt. Det finns också andra skäl till att koppla den framtida invandrapolitiken hårdare till den allmänna ekonomiska politiken i stället för att som i dag knyta den till socialpolitik och bidragstänkande. Den framtida politiken måste i större utsträckning utgå från att invandrare besitter resurser som kan bidra till välfärden i samhället (ibid, min kursivering).

Nyttotänkandet kan på ytan verka harmlöst, men att tillhöra den grupp som kan *välja* att utnyttja en resurs som om det vore en malmfyndighet eller en oexploaterad älv säger en del om maktpositionerna. Kommitténs förslag för den generella politiken som skall gälla alla befäster också en föreställning om kulturella skillnader genom talet om ”det mångkulturella samhället”. Den är baserad på antagandet att ”etniska grupper” har väsensskilda etniska och kulturella skillnader som kommer att bestå i all evighet. Detta kan även ses när kommittén beskriver situationen för ungdomar med invandrarbakgrund i Sverige. De betraktas tillhöra ”två kulturer” en ”svensk” och en ”invandrarkultur” vilken de kallar för ”chilenska”, ”kurdiska” etc. Detta resonemang återfinns än i dag i det offentliga tal om ”invandrare” (Martens & Holmberg 2005:7)

Kommittén drar sedan slutsatsen att ”säråtgärder” skall gälla under ”invandrarnas” första fem år i Sverige och att:

Staten skall ha ett övergripande ansvar för åtgärderna genom att bestämma målen, avsätta resurser, samt svara för styrning och uppföljning genom en central myndighet.

Detta lägger grunden för etableringen av en central myndighet, Integrationsverket, som skall se till att "invandrarna" under en femårsperiod ska bli integrerade i det svenska samhället. Därför fortsätter kommittén att se integrationsproblemet som ett "invandrarproblem" och riktar åtgärderna till "invandrarna", trots påståendet att integration inte är ett "invandrarproblem". Kommittén skriver:

Invandrapolitiken skall också lägga grunden för delaktighet och medansvar i det svenska samhället. Detta innebär att tyngdpunkten i åtgärderna måste ligga på att bistå invandraren så att han eller hon kan förvärva sådana färdigheter som behövs för ett liv i Sverige, som kunskaper i det svenska språket och om samhället och arbetslivet (ibid, s. 315).

Diskriminering som en förklaring till bland annat den höga arbetslösheten bland personer med invandrarbakgrund nämns i förbifarten och kallas för en "teori" och inte någon förklarande faktor. Kommittén skriver i sitt slutbetänkande:

En av de diskrimineringsinriktade förklaringarna som hittills inte diskuterats i så stor utsträckning i debatten om låga förvärvsfrekvenser hos personer med invandrarbakgrund är den s.k. statistiska *diskrimineringsteorin*. Dessa bygger på att arbetsgivare generellt har *sämre information* om vilka egenskaper arbetssökande personer med utländsk bakgrund som grupp besitter när det gäller kvalifikationer för ett arbete. *Informationsbristen* leder till större osäkerhet beträffande sökande som tillhör gruppen och risken blir stor att dessa sorteras bort på ett tidigt stadium vid anställningssituationer. Denna typ av diskriminering har sin grund i ett beteende som i viss mån är rationellt utifrån arbetsgivarens synpunkt, och *som inte alls behöver ha främingsfientliga motiv* (SOU 1996:55, s. 83, mina kursiveringar).

Diskriminering betraktas som en av många faktorer för att förklara arbetslösheten bland personer med invandrarbakgrund. Men detta är enligt kommittén en *teori* som kanske borde uppmärksammas. Diskrimineringsfaktorn reduceras dock till att bara gälla "statistisk diskriminering" som enligt kommittén har att göra med "informationsbrist" hos arbetsgivarna. Dessutom betraktas detta som en företeelse som "i viss mån är rationellt utifrån arbetsgivarnas synpunkt". Talet om "informationsbrist" har länge varit en av "för-

klaringarna” till diskriminering på arbetsmarknaden. Detta är ingen förklaring i sig utan i bästa fall en faktor som är beroende av andra bakomliggande företeelser. Kommittén ställer inte frågan om varför arbetsgivarna inte är intresserade av ”information” om ”andra människor”. Inte heller vad som gör personer med invandrarbakgrund till ”okända” och till ”de andra” med väsensilda egenskaper som ”vi” saknar information om.

Rasism och integration

De funktionalistiska idéer och intressen som i moderniseringens bakvatten appellerade för att få till stånd ett integrerat samhälle kan betraktas som konservativa idéer för att bevara den existerande samhällsordningen. Som Durkheim nämnde, i ett integrerat samhälle kommer samhällsmedlemmarna att acceptera sin plats i samhället och sträva efter social sammanhållning. Som Karl Mannheim (1936) argumenterade, idéer är grundade i föränderliga sociala och ekonomiska omständigheter. I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet befann sig många europeiska länder i en situation där interna och externa konflikter accentuerades. Samtidigt ökade nationalstaterna sina ansträngningar för att minska interna motsättningar mellan olika grupper inför ökande internationella konflikter. Idéer om att skapa ett integrerat samhälle där motsättningarna kunde minskas och kontrolleras dominerade samhällsvetenskaperna. Som tidigare nämndes, försökte många att svara på den klassiska frågan: ”Hur är ett samhälle möjligt?” Svaren inkluderade dock inte den etniska och rasistiska exkluderingen som var och är en del av den moderna samhällsorganiseringen.

Europa och Sverige har en rasistisk historia där människor har kategoriserats och tilldelats olika positioner i samhället. Den Europeiska moderna rasismen har sin grund i kolonialism, slaveri, nationalism och en rasistisk ideologi genom vilka en rasistisk världsordning skapades där de ”vita” européerna betraktade sig som ”den ovärderliga delen av hela jorden, jordens pärla och en stor kropps hjärna” (Kingston-Mann 1999:3). En sådan narcissistisk självuppfattning, som en nödvändig del av den rasistiska ideologin, fick nödvändig draghjälp från både natur- och samhällsvetenskaperna. Den politiska och ekonomiska makten använde sig av en vetenskapliggjord rasistisk ideologi för att reproducera sin maktposition.

Den franska idéhistorikern, Michael Foucault formulerade denna relation som följande:

Power and knowledge directly imply one another, that there is no power relation without the correlative constitution of a field of knowledge, nor any knowledge that does not presuppose and constitute at the same time power relations. (Foucault 1977:27)

Rasismen handlar också om makt och kontroll. Genom kontroll och obegränsad tillgång till makt och andra socioekonomiska resurser skaffar sig en grupp en överordnad position i förhållande till en annan grupp (Hazekamp m.fl. 1997:2). Makten och kontrollen över materiella resurser och privilegiet att gestalta världen och framställa den som ett rationellt hierarkiskt sammanhang. Därmed skapar man en etnisk hierarki där olika grupper ockuperar olika positioner i förhållande till varandra. Ju närmare majoritets-samhället en grupp står desto bättre tillgång till makt och inflytande. Gällande det svenska förhållandet kan vi säga att t.ex. turkar och araber får en underordnad position i förhållande till östeuropéer och dessa får en lägre position än västeuropéer. Denna hierarkiska ordning reproduceras genom institutionella handlingar som i och för sig inte behöver vara menade för diskriminering av personer med invandrarbakgrund. Den strukturella/institutionella diskrimineringen sker oftast systematiskt och regelmässigt och individers och organisationers intentioner spelar inte någon avgörande roll för dess reproduktion (Kamali, 2005a).

En del forskare har fram till 1950-talet trott att rasism skulle försvinna i takt med en ökad industrialisering och modernisering, vilket skulle etablera marknadslogiken i ett mångetniskt samhälle (Becker, 1957). Även om denna optimism försvann ganska snabbt i och med "raskravallerna" i teorins hemland, USA, fortsatte mainstream-sociologerna att se rasismen som en företeelse som kunde organiseras bort genom spridning av "information" och "utbildning" av rasister. Bland dessa sociologer märks Adorno (1950) och Lipset (1963) som definierade rasismen som en del felaktiga antaganden som kunde utvecklas till "fördomar" mot en del grupper som föreställdes vara mindervärdiga. Dessa "fördomar" kunde sedan leda deras bärare att diskriminera vissa grupper. Rasismen reducerades till att gälla felaktiga föreställningar hos vissa individer mot andra och lösningen kunde därmed delvis vara att "utbilda rasister" som för det mesta tillhörde arbetarklassen. På så sätt betraktades rasism att vara: (1) ett tillstånd som drabbar vissa män-

niskor, (2) en företeelse som inte påverkar samhället och dess institutioner, och (3) ett socialt problem som måste analyseras kliniskt genom att försöka hitta och skilja mellan ”goda” och ”dåliga” äpplen bland befolkningen. (Sniderman & Piazza, 1993; Wetherell & Potter, 1992). Alla dessa former refererar till rasism som ett individuellt problem som går att ”åtgärda” genom insatser riktade till individer med rasistiska attityder. Denna föreställning som ofta förpackas i teoretiska termer gör allt för att undvika ett erkännande och en diskussion om strukturell/institutionell diskriminering. Många av dessa forskare vill gärna, som Bonilla-Silva & Gianpaolo Baiocchi (2001) säger, förklara etniska skillnader med ”anything but racism”.

Den strukturella/institutionella diskrimineringen som etablerades genom moderniseringsprocessen och de europeiska ländernas koloniala korståg och nationsbygge, har motverkat uppkomsten av ett integrerat samhälle där alla skulle ha lika rättigheter och möjligheter. De politiker, som Bismarck i Tyskland, och samhällsvetare, som Hegel, Spencer och Durkheim, som appellerade för skapandet av ett integrerat samhälle hade dock en föreställning om samhället som en etniskt homogen organism. Etniska och religiösa grupper som genom en systematisk kategorisering hade andrafierats räknades inte in i det moderna integrerade samhället. Det antogs att dessa grupper, om de mot all förmodan skulle bli integrerade, först måste bli som ”oss”, dvs. tillhöra majoritetssamhällets grupp eller klass och sedan bli integrerade. Snarare kan man säga att andrafieringen av interna grupper som motbilden av nationen var ett effektivt sätt att förverkliga idealbilden av *ein Volk, ein Reich*. Denna förhållning var dominerande i många europeiska länder och lever kvar än idag i dessa länders social- och integrationspolitik. De medel som skapades för att främja integration, som t.ex. socialförsäkringssystemet och annan socialpolitik, är fortfarande präglade av en föreställning om existensen av en etniskt homogen nation. Andrafieringsprocesser exkluderar och diskriminerar samtidigt många grupper som inte förväntades tillhöra den föreställda gemenskapen, nämligen nationen (de los Reyes & Kamali 2005).

Den strukturella/institutionella diskrimineringen är ett av de mest rigida hindren för att alla människor ska kunna delta i samhällslivet på lika villkor. Om integration är ett nödvändigt tillstånd där social sammanhållning blir möjlig genom solidariska handlingar och en känsla av tillhörighet bland samhällsmedlemmar, måste diskrimineringen och den systematiska exkluderingen av vissa grupper

och individer elimineras. Detta innebär att det europeiska och det svenska dilemmat mellan politiskt korrekta deklARATIONER och realpolitiken måste lösas. DeklARATIONER av att alla människor har lika rättigheter och att alla har lika värde å ena sidan, och den strukturella/institutionella andrafieringen, marginaliseringen och exkluderingen av vissa grupper från makt och inflytande i dessa samhällen å den andra, är kärnan i integrationens dilemma (Kamali 2005a). Idag har betoningen på social sammanhållning på majoritetens villkor blivit ett sätt att dölja exkludering, diskriminering och kontroll (Burnett, 2004).

Självsegering som en reaktion på diskriminering

Den systematiska strukturella/institutionella diskrimineringen genererar också oväntade reaktioner hos de andrafierade och marginaliserade grupperna. När kanaler för kontinuerlig kontakt och umgänge mellan olika grupper i samhället är begränsade tvingas mer homogena grupper att söka en intern umgängeskrets. Diskriminering framkallar alternativa motreaktioner som försvårar social sammanhållning. Skapandet av etniska nätverk, genom vilka många personer med invandrarbakgrund skapar sin umgängeskrets och sociala tillvaro, blir en kompensation för den uteblivna integrationen och en reaktion på den systematiska diskrimineringen. Detta är ett område som inte uppmärksammas tillräckligt inom den svenska forskningen.

Amerikanska studier visar att afrikansk-amerikanska familjer "väljer" att bo tillsammans i samma bostadsområde på grund av diskriminering, ekonomisk status och urbana strukturer (Clark, 1992). Andra studier visar att situationen har blivit värre idag. Dessa grupper visar starkare tendenser idag att "välja" bo i samma bostadsområde som andra afrikansk-amerikaner än på 1970-talet (Farley, Schuman, Bianchi, Colasanto & Hatchett 1978; Farley m.fl. 1993; Farley m.fl., 1994). Den europeiska situationen skiljer sig inte från den amerikanska. Den engelska "Commission for Racial Equality" har redan 1984 konstaterat att "svarta" engelsmän som efter många års försök lyckades att flytta från marginaliserade och stigmatiserade områden, diskriminerades i sina nya "vita" engelska bostadsområden och hade inget annat val än att flytta tillbaka till sina gamla bostadsområden. Även i Sverige har många familjer och personer med invandrarbakgrund som har flyttat från margina-

liserade och stigmatiserade områden utsatts för diskriminering i de nya områdena och tvingats att flytta tillbaka till sina gamla bostadsområden (Kamali, 2005b).

En del forskare menar att boendesegregation är ett resultat av det moderna urbana livets fragmentering som samtidigt skapar ett behov av en lokal "social solidaritet" (Blockland 2003; Butler & Robson 2003; Thorns 2002). Många väletablerade och välmående grupper inklusive medelklassen väljer att leva tillsammans. De menar att "folk som oss", "de jag kan identifiera mig med" och "folk som tänker som oss" är den grupp man vill ha som granne och boende i samma bostadsområde. Forskarna menar att det existerar ett starkt vi-och-dem-tänkande som genomsyrar dessa grupper val av bostadsområde. Den "sociala solidaritet" som genererades under 1900-talet för att skapa ett integrerat samhälle trots den ökade fragmenteringen och olikheterna mellan olika grupper har själv blivit fragmenterad och gäller för vissa grupper. Dessa urbana grupper delar en viss typ av "socialt och kulturellt kapital", med Bourdieus terminologi, mer än andra grupper som tilldelar dem "ett relativt homogent sätt av gemensamma idéer, attityder, känslor och perspektiv" (Butler & Robson, 2002: 185). Den urbana spatiala och sociala solidariteten leder därmed till exkludering av "de andra" som inte är som "oss". Men detta förnekas systematiskt av den privilegierade medelklassen (ibid. s. 105).

Dessa mångsidiga mekanismer av skapandet av interna band och extern gränsdragning mot andra grupper resulterar i självsegregation. Denna segregation gynnar privilegierade grupper och missgynnar de redan missgynnade. Följaktligen återskapas de socioekonomiska och etniska klyftornas spatiala och urbana ansikte. Boendesegregation är därför inte bara ett uttryck för klasstillhörighet utan också ett resultat av etniska klyftor genererade av rasism och diskriminering.

Segregationen är dock en mångfacetterad företeelse som försvagar och hindrar social solidaritet och sammanhållning på nationell nivå och kan inte begränsas till *boendesegregation*. Segregationen kan kategoriseras som följande:

1. arbetsmarknads- och arbetslivssegregation
2. social segregation
3. kulturell segregation
4. Boendesegregation

Diskriminering och marginalisering på den svenska arbetsmarknaden har skapat en segregerad arbetsmarknad som visar sig i (a) segregerade branscher och (b) segregerade arbetsuppgifter (Neergaard, 2006). Svårigheter att få ett jobb motsvarande kompetensen på den öppna och reguljära arbetsmarknaden tvingar många personer med invandrarbakgrund att söka sig till låg-statusyrken och branscher som står utanför de ”normala” regelverk som gäller på den reguljära arbetsmarknaden. Dessa branscher möjliggör ofta för en person att skaffa sig ett jobb, eller som en av dessa personer uttryckt sig, ”köpa sig ett jobb”. Diskriminering på arbetsmarknaden är en av de viktigaste orsakerna bakom skapandet av en segregerad arbetsmarknad och ett segregerat arbetsliv. Diskrimineringen i rekryteringsfasen hindrar personer med invandrarbakgrund att få tillgång till lönearbete (ibid.). Men diskrimineringen fortsätter även i arbetslivet. Personer med invandrarbakgrund som får ett jobb diskrimineras även i arbetslivet (de los Reyes 2006). Anställda med invandrarbakgrund reduceras ofta till deras föreställda olikheter i form av deras ”kulturella kompetens” och ”etniska tillhörighet” (Kamali 2002). Denna föreställda kulturella bakgrund används sedan för att reproducera ”kulturella skillnader” genom en så kallad mångfaldspolicy (Mulinari, 2006).

Diskrimineringen på arbetsmarknaden och i arbetslivet har långtgående konsekvenser i form av ”spill over”-effekter på andra områden. Arbetslöshet bland boende i marginaliserade och stigmatiserade områden tvingar många att leva kvar i sina från majoritetssamhället segregerade bostadsområden. Detta begränsar dessa människors möjligheter att generera sociala relationer med andra grupper i samhället. De skapar sina nätverk oftast bland andra människor i samma situation och oftast bland boende i samma områden. Sociala nätverk och sociala relationer bland personer med invandrarbakgrund är dock inte bara bestämda av klasstillhörighet. De marginaliserade arbetsuppgifterna tvingar många personer med invandrarbakgrund med arbete att i sitt privata umgänge söka sig till andra personer med invandrarbakgrund, ibland från samma yrkeskategori och ibland till andra grupper med eller utan arbete. Den sociala segregationen cementerar marginaliseringen och stigmatiseringen av personer med invandrarbakgrund. Skulden för detta läggs oftast på dessa grupper själva och diskuteras sällan i samband med de hinder som finns hos majoritetssamhället för en mer integrerad social tillvaro.

Många musiker och kulturarbetare med invandrabakgrund diskrimineras och får inte tillgång till de etablerade kulturarenorna (Pripp 2005; Pripp, Plisch & Printz-Werner 2004). Detta tvingar många andrafierade kulturarbetare, musiker och sångare att söka etablera nya arenor i segregerade områden och vända sig till ”sin publik” i förorterna. Detta bidrar till reproduktionen av den mångsidiga etniska segregationen och förstärker segregationens spatiala konsekvens, nämligen boendesegregationen.

Den mångfacetterade segregationen som är ett resultat av diskriminering och reproduktionen av de socioekonomiska och etniska privilegierna försvagar känslan av tillhörighet till ett samhälle med gemensamma normer och dialogiska värderingar. Detta exkluderar personer med invandrabakgrund från tillgång till makt och inflytande och reproducerar majoritetssamhällets monopol över maktmedlen.

Integration, makt, diskriminering och rasism

En väldokumenterad internationell och nationell forskning visar att diskriminering och rasism påverkar människornas välfärd. Exkludering av personer med invandrabakgrund från tillgång till lönearbete påverkar deras materiella förhållanden och levnadsstandard. Diskriminering på arbetsmarkanden leder oftast till diskriminering i andra områden som t. ex. socialförsäkringssystemet (SOU 2006:37; Socialförsäkringsboken 2005). Internationella och nationella studier visar entydigt på diskrimineringens effekter på individernas levnadsstandard. I USA, som har en längre tradition av systematiska studier av rasism och diskriminering, visar forskningen t.ex. att den strukturella/institutionella rasismen påverkar möjligheten till banklån för afrikansk-amerikaner och andra personer med invandrabakgrund (Horton, 1992). Boendesegregation och boendeformer påverkas också av rasism och diskriminering även när man kontrollerar för en rad andra faktorer som kan antas påverka boendesegregationen (Horton & Thomas, 1998). Det finns också svenska studier av diskrimineringens effekter på boendesegregation och marginalisering av personer med invandrabakgrund (Molina 2006; Bråmås, Andersson & Solid 2006; SOU 2005:69).

Utbildning, sysselsättning och inkomst är förmodligen bland de viktigaste indikatorerna för diskrimineringens effekter på individernas status i samhället (Horton & Sykes, 2001). Diskriminering i

utbildningssystemet, låg sysselsättningsnivå och lägre inkomst har betraktats som viktiga orsaker till förekomsten och reproduktionen av de etniska orättvisorna och klyftorna i USA (Blau & Duncan, 1968; Wilson, 1982; Gilbert, 1998; Horton m.fl., 2000). Svensk forskning bekräftar de amerikanska resultaten. Inom arbetsmarknadsforskningen har många forskare betonat diskrimineringen som en av de viktigaste orsakerna till exkluderingen av individer med invandrarbakgrund från tillgång till arbete (Paulsson, 1994; Knocke, 1994; Schierup m.fl. 1994; Arai m.fl. 2000; de los Reyes, 2000; Lindgren, 2002; Höglund, 2000; Jonsson & Wallethe 2001; Le Grand & Szulkin 2002). Diskrimineringen inom utbildningssystemet har också systematiskt studerats och belysts (Goldstein-Kyaga, 1999; Erikson & Jonsson, 1993; Dryer, 2001 och Similä, 1994; Osman, 1999; Lahdenperä, 1997; Lahdenperä, 1999; Tesfahuney, 1999; Parszyk, 1999; Runfors, 2003; Bunar, 1999; Leon, 2001). De senaste forskningsresultaten visar på diskrimineringens fortsatta roll i exkluderingen av personer med invandrarbakgrund bl.a. inom arbetsmarknaden, arbetslivet och utbildningssystemet (SOU 2006:59; SOU 2006:60; SOU 2006:40). Diskrimineringen påverkar därmed de diskriminerade gruppernas socioekonomiska status i samhället och tilldelar dem en lägre position i förhållande till majoritetssamhället.

Forskare menar att genom en multivariat analysmetod kan man se samvariationer mellan variabler som t.ex. sysselsättning, välfärd, status på arbetsmarknaden och utbildning för att kunna kartlägga diskrimineringens strukturella och institutionella sammanhang (Harton & Sykes, 2001).

En annan aspekt som sällan berörs i forskningen och debatten om integration är maktförhållandena mellan olika grupper. En föreställning om att tillgång till ett arbete, vilket som helst, är lika med integration har länge präglat integrationspolitiken i Sverige. Detta leder till att slöseriet med humankapitalet accepteras och normaliseras. Det finns många civilingenjörer som kör taxi och jobbar inom restaurangbranschen. Dessa lägre positioner i samhället som personer med invandrarbakgrund får trots deras högre utbildningsnivå i förhållande till samma grupp i majoritetssamhället med likvärdiga meriter är inte en självvald position. De blir påtvingade att acceptera arbete långt under deras kompetens för att kunna överleva. Detta är i hög grad en maktfråga. Den tyske samhällsvetaren Max Weber definierade makt som en förmåga hos en person, en organisation eller ett land att påtvinga sin vilja på en annan oavsett

dennes motstånd. Den strukturella/institutionella diskrimineringen reproduceras genom de privilegierade gruppernas monopol över maktmedlen varvid dessa grupper reproducerar sina överlägsna positioner. Tillgång till makt och inflytande i samhället är en nyckelfråga för integration. Forskarna brukar åskådliggöra ojämlikheterna i tillgången till makt och inflytande mellan de etniskt marginaliserade och stigmatiserade grupperna och majoritetssamhället genom boendesegregation (Emerson m.fl. 2001).

Tillgång till makt och inflytande i samhället är avgörande för individernas möjligheter att förverkliga sina drömmar och planer. Men denna tillgång kan inte reduceras till att gälla individernas "egenmakt" som framförs i liberala partipolitiska deklamationer. Det finns en tendens i den svenska debatten att reducera individernas tillgång till makt och inflytande till att ha ett arbete och försörja sig. Om detta skulle vara "makt" över sitt liv borde ingen försöka att få ett bättre liv, högre inkomster, ökat politiskt inflytande, delta i föreningslivet etc. Med andra ord, alla som har ett arbete oavsett inkomstnivå skulle ha "makt" över sina liv. Det moderna samhällets historia visar att utan omfördelning av resurser skulle inget samhälle kunnat överleva. Som tidigare har diskuterats, var integrationspolitiken i form av en generell politik för alla svaret på den ökade fragmenteringen och de socioekonomiska klyftor som hotade de moderna samhällenas sammanhållning. Detta är dock långt ifrån den Hobbesianska föreställningen om att betrakta samhället som en samling av individer där "allas krig mot alla" råder och därför behövdes det stark maktutövning för att möjliggöra samhällets fortbestånd. Det Hobbesianska problemet, som gäller än idag och som även av ultraliberala debattörer erkänns, ligger i att samhället föreställs bestå av atomistiska individer som om de existerar utanför samhällets strukturella och institutionella sammanhang. Därför föreställs en abstrakt och idealtypisk konkurrerande individ vara grundstenen för samhället och dess organisationer. Samhällets strukturella och institutionella sammanhang som bestämmer villkoren för denna konkurrens nonchaleras.

Makt är för individen mer än att ha ett arbete. Individen ingår i ett strukturellt och institutionellt sammanhang där olika tillgång till strukturella och institutionella maktmedel skapar ojämlika livsvillkor och därmed ojämlikheter. De privilegierade grupper som har kontroll över institutionella/strukturella maktmedel har mer inflytande i samhället och reproducerar dess ojämlika villkor. Arbetsgivare, polis, kuratorer, lärare, socialsekreterare etc. är indi-

vider med institutionell makt och har större makt och inflytande än vad arbetstagare, den misstänkte, eleven och klienten har.

Integration handlar därför också om tillgång till makt och inflytande på lika villkor. Personer med invandrabakgrund skall ha tillgång till maktmedel på likvärdiga villkor som majoritetssamhället. Detta innebär även och framförallt tillgång till institutionell makt.

Från integrationspolitik för "de andra" till en generell politik för alla

Integrationspolitik har av många forskare betraktats som en omfördelningspolitik genom vilka de problem som genereras i ett marknadsekonomiskt system måste åtgärdas. De moderna samhällena genererar stratifiering och marginalisering av vissa grupper i samhället. Integrationstänkandet och integrationspolitiken har varit nationalstaternas svar på moderniseringens stratifiering och segregering tendens. Socialpolitiken och socialförsäkringssystemet har varit de viktigaste instrumenten för att främja social sammanhållning i det moderna samhället. Denna politik har dock växt fram i många länder under en tid av utbredd nationalism och nationsbygge. Nationalstaternas moderna uppgift att skapa *ein Volk, ein Reich*, har satt djupa spår i föreställningen om nationen som en homogen enhet. Andra faktorer som korståg, kolonialism, slaveri och den ideologiska rasismen har också påverkat nationalstaternas syn på "oss" och "de andra" samt deras samhällsorganisering. En samhällsorganisering där "vi-et" och dess närmaste får en privilegierad ställning i samhället medan "de andra" systematiskt exkluderas har blivit ett närmast normalt tillstånd i dessa samhällens strukturella och institutionella handlingar. En del forskare kallar detta för "vit överordning"² som förklarar etniska skillnader (Mills, 2003; Doane & Bonilla-Silva, 2003; Fredrickson, 2000). Den "vita överordningen" betraktas som "ett politiskt, ekonomiskt och kulturellt system i vilket de vita på ett överväldigande sätt kontrollerar makt- och materiella resurser, medvetna och omedvetna idéer om den vita överordningen och deras rättigheter är utbrett och relationer mellan den vita överordningen och den icke-vita underordningen reproduceras genom etablerade sociala institutioner och organisationer" (Ansley, 1989: 1024n).

² Översättning från engelska termen "White Supremacy".

Integrationstänkandet och integrationspolitiken har dock inte tagit hänsyn till de historiska processer som har påverkat den moderna samhällsorganiseringen. Kolonialismen, slaveriet, rasismen och storskaliga krig har i allra högsta grad påverkat vår syn på "oss" själva och på "de andra". "Vi" har blivit en integrerad grupp i förhållande till "dem" som på grund av sitt "underskott" är icke-integrerade och i behov av integrationsinsatser. Integrationspolitikens grundantagande har varit att befolkningen i Sverige kan delas i en integrerad grupp, "svenskar" och en icke-integrerad grupp, "invandrarna" (de los Reyes & Kamali 2005). "Svenskar" betraktas vara den grupp som ska integrera "invandrarna". Därmed är integrationspolitiken en politik för "de andra". En sådan politik var från dess födelse dömd att misslyckas (Kamali, 2005a). Invandarpolitiska utredningens förslag (SOU 1996:66) som låg till grunden för skapandet av integrationspolitiken var i praktiken en *introduktionspolitik*. Politiken skulle underlätta nyanlända "invandras" inträde och etablering i det svenska samhället. Åtgärderna handlade i huvudsak om att göra "invandrarna" "anställningsbara" på den svenska arbetsmarknaden. Och detta skulle vara det ultimata målet för integration. Enlig förespråkarna för detta synsätt är "invandraren" integrerad då han/hon får ett arbete och målet är därmed nått. Integrationen görs därmed till ett "invandrarproblem" och integrationspolitiken blir en politik för "de andra".

Trots politiskt korrekta deklarerade om integrationspolitiken som först framfördes i "Invandrapolitiska kommitténs" rapport (1996:55), fortsätter integrationspolitikens fokus att vara på "invandrarna". Det är dock en logisk följd av det underlag som låg till grund för rapporten. Hela diskussionen och underlaget var färgade av den diskursiva rasistiska framställningen av "invandrarna som problem" som introducerades i den svenska debatten i början av 1990-talet och sedan blev en dominerande diskurs (jfr SOU 2006:52). Debatten var präglad av diskursiva "verklighetsbeskrivningar" som t.ex. att "invandrarna fuskar", "invandrarna tar inte ansvar för sina liv", "de har kommit hit för att utnyttja välfärden", etc. Den diskriminerande och i vissa fall rasistiska "invandrasom-problem-diskursen" påverkade även kommitténs förslag och policyformuleringar. Det är inte förvånande att det existerade en bred majoritet i riksdagen för kommitténs verklighetsbeskrivning och åtgärdsförslag. Förslagen var anpassade i huvudsak till en "introduktionspolitik" där "invandraren" skulle passas in i det svenska samhället. Majoritetssamhällets strukturella och institutio-

nella sammanhang som sätter ramarna för integration och i många fall kan utgöra ett hinder uppmärksammades inte. Därför har den nuvarande integrationspolitiken fel fokus. Denna politik är en politik för ”de andra” och lämnar de strukturella och institutionella hindren oberörda. Vi behöver ett fokusskifte och organisationsomdaning i integrationsarbetet.

Den generella välfärdspolitiken saknar viktiga medel för att motverka etnisk segregation, diskriminering och rasism. Säråtgärder i form av integrationspolitik har också visat sig ineffektiva och inte främja social sammanhållning. Forskningen visar att både den generella välfärdspolitiken och den etniska integrationspolitiken har motverkat sitt syfte och förstärkt segregationen. Båda dessa politiska system måste förändras.

Sverige behöver en ny politik vars främsta mål måste vara att skapa lika möjligheter och utfall för alla oavsett etnicitet, kön, klasstillhörighet, sexuell läggning och andra andrafierande orsaker. Detta innebär att den generella välfärdsstaten och välfärdspolitiken måste inkludera ett systematiskt motverkande av strukturell/institutionell diskriminering och rasism. Det är ett viktigt steg som förutsätter förändringar i den generella politiken om omfördelning av resurser. Detta förutsätter också att integrationstänkandet och integrationspolitiken och alla dessa lokala och nationella institutioner omorganiseras och ändrar fokus. Den nya politikens fokus måste vara främjandet av lika möjligheter och lika utfall av den generella välfärdspolitiken. Detta förutsätter att den nya politiken är långsiktig och också fokuserar på att på ett systematiskt sätt motverka de rådande strukturella och institutionella hindren som skapar diskriminering och motverkar skapandet av ett samhälle för alla präglad av social sammanhållning på lika villkor.

Dessutom måste den nya politiken inkludera ett globalt perspektiv. Tiden för skapandet av ett integrerat samhälle efter föreställningen om *ein Volk, ein Reich*, är förbi. De globala folkflyttningarna, den revolutionerade kommunikationen, den kulturella mixen och mutationerna och hybridiseringen av många människors identiteter har aktualiserat behovet av ett globalt förhållningssätt i frågor om integration. Globala händelser påverkar oss här i Sverige och därmed vår integrationspolitik. Till exempel spelar den svenska regeringens inställning till palestiniernas livsvillkor och den israeliska ockupationen och förtrycket liksom USA:s ockupationskrig mot Irak en viktig roll för många personer med invandrarbakgrunds inställning till det svenska samhället och deras vilja

till att bli en del av den sociala sammanhållningen här. Med andra ord, inrikespolitiken kan inte längre skiljas från utrikespolitiken. Skapandet av ett integrerat samhälle är oskiljbart från kampen mot den strukturella/institutionella diskrimineringen både på nationell och på internationell nivå.

Referenser

- Adorno, T. W. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper and Row.
- Ansley, F.L. (1989) "Stirring the Ashes: Race, Class and the Future of Civil Rights Scholarship", in *Cornell Law Review*, no. 74.
- Arai, M., Schröder, L. & Vilhelmson, R. (2000) *En svartvit arbetsmarknad: en ESO-rapport om vägen från skola till arbete*. Ds 2000:47.
- Beck, U., Giddens, A. & Lash, S. (1994) *Reflexive modernization: politics, tradition, and aesthetics in the modern social order*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Becker, G. S. (1957). *The economics of discrimination*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bernard, W. (1973) "Indices of Integration in the American Community", in *International Migration Review*, Vol. 11, no. 3.
- Blau, P. M., & Duncan, O. D. (1967). *The American occupational structure*. New York: The Free Press.
- Blokland, T. (2003) *Urban Bonds: Social Relationships in an Inner City Neighbourhood*. Cambridge: Polity Press.
- Bonilla-Silva, E. & Baiocchi, G. (2001) "Anything but racism: how sociologists limit significance of racism", in *Race and Society*, Vol. 4, Issue 2, pp 117–131.
- Boréus, K. (2006) *Diskrimineringens retorik: En studie av svenska valrörelser 1988–2002*. Stockholm: Fritzes (SOU 2006:52).
- Bråmås, Å., Andersson, R. & Solid, D. (2006) *Bostadsmarknadens institutioner och grindvakter i den etniskt segmenterade staden: exemplet Stockholm och Uppsala*. Norrköping: Integrationsverket.
- Bunar, N. (1999) "Multikulturalism är död, leve multikulturalism! Om den svenska skolans (multikulturella) möjligheter och Begränsningar", i *Utbildning och Demokrati* 8 (3): 113–136.
- Burnett, J. (2004) "Community, Cohesion and the State", in *Race and Class*, Volume 45 Issue 3, pp 1–18.
- Butler, T. & Robson, G. (2003) *London Calling: The Middle Classes and the Making of Inner City London*. Berg: London and New York.
- Clark, W. A. V. (1992) "Residential preferences and residential choices in a multiethnic context", in *Demography* 29, pp. 451–466.

- de los Reyes, P. (red.) (2006) *Arbetslivets (o)synliga murar*. Stockholm: Fritzes (SOU 2006:59).
- de los Reyes P. & Kamali M. (red.) (2005) *Bortom vi och dom: Teoretiska reflektioner om makt integration och strukturell diskriminering*, Stockholm: Fritzes (SOU 2005:69).
- de los Reyes, P. (red.) (2000) "Diskriminering och ojämlikhet i arbetslivet: Institutionella faktorerers betydelse ur ett mångfaldsperspektiv", i de los Reyes, P., Höglund, Adu-Gyan, Ahmadi, Osmanovic & Widell (red.) *Mångfald, diskriminering och stereotyper*. Stockholm: Rådet för arbetslivsforskning.
- Diaz, J. A. (1993) *Choosing Integration*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Doane Ashley, W. & Bonilla-Silva, E. (2003) *White Out: The Continuing Significance of Racism*, New York: Routledge.
- Dryler, H. (2001) "Etnisk segregation i skolan effekter på ungdomars betyg och övergång till gymnasieskolan", i *Välfärdens finansiering och fördelning*. Stockholm: Fritzes (SOU 2001:57).
- Durkheim, E. (1915/1968) *The elementary forms of the religious life*. London: Alen & Unwin.
- Durkheim, E. (1984) *The Division of Labor in Society*. Basingstoke: Macmillan
- Eisenstadt, S. N. (1970) *Integration and Development in Israel*. Jerusalem (inget förlag).
- Eisenstadt, S. N. (1999) *Fundamentalism, sectarianism and revolution: the Jacobin dimension of modernity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Emerson, M.O., Yancy G. & Chai K.J. (2001) "Does race matter in residential segregation? Exploring the preferences of white Americans", i *American Sociological Review* 66 (2001), pp. 922–935.
- Erikson, R. & Jonsson, J. O. (1993) *Ursprung och Utbildning: Social snedrekrytering till högre studier*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Esther, K. M. (1999) *In Search of the True West: Culture, Economics, and Problems of Russian Rural Development*. Princeton N.J.: Princeton University Press.
- Farley, R. & Frey, W.H. (1004) "Changes in the segregation of Whites from Blacks during the 1980's: Small steps toward a

- more integrated society”, in *American Sociological Review* 59 (1994), pp. 23–45.
- Farley, R., Krysan, M., Jackson T., Steeh C. & Reeves K. (1993) “Causes of continued racial residential segregation in Detroit: Chocolate city, vanilla suburbs revisited”, in *Journal of Housing Research* 4 (1993) (1), pp. 1–38.
- Farley, R., Schuman, H., Bianchi, S., Colasanto, D. & Hatchett, S. (1978) “Chocolate city, vanilla suburbs: Will the trend toward racially separate communities continue?”, in *Social Science Research* 7, pp. 93–112.
- Foucault, M. (1977) *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock.
- Fredrickson, G. M. (2000) *The Comparative Imagination: On the History of Racism, Nationalism, and Social Movements*. Berkeley: University of California Press.
- Gilbert, D.J. (1998) “The prejudice perception assessment scale: Measuring stigma vulnerability among African American students at predominantly Euro-American universities” in *Journal of Black Psychology* 24, pp. 305–321.
- Goldstein-Kyaga, K. (1999b) ”Nationalstaten, romerna och skolan”, i *KRUT* 92–93: 112–119.
- Gordon, M. (1964) *Assimilation in American Life: The role of race, religion, and national origins*. New York: Cop.
- Hammar, T. & Lindby K. (1979) *Commission on Immigration Research*. Report no. 10. Stockholm: Ministry of Labour.
- Hazekamp, J. L. & Popple, K. (1997) *Racism in Europe: A challenge for youth policy and youth work*. London: UCL press.
- Horton, H. D., Lundy, A. B., Herring, C. & Thomas, M.E. (2000) “Lost in the storm: The sociology of the black working class, 1950 to 1990” in *American Sociological Review* 65, pp. 128–137.
- Horton, H. D. & Sykes, L. L. (2001) “Reconsidering wealth, status, and power: Critical demography and the measurement of racism” in *Race and Society*, Vol. 4, Issue 2, pp 207–217.
- Horton, H. D. & Thomas, M.E. (1998) “Race, class and family structure: Differences in housing values for black and white homeowners”, *Sociological Inquiry*, Vol. 68, pp. 114–136.
- Horton, H. D. (1992) “Race and wealth: A demographic analysis of black homeownership”, in *Sociological Inquiry*, Vol. 62, pp. 480–489.

- Höglund, S. (2000) "Reflektioner kring mångfald och diskriminering i arbetslivet", i de los Reyes, P., Höglund, S., Adu-Gyan, Ahmadi, Osmanovic & Widell. (red.) *Mångfald, diskriminering och stereotyper. Tre forskaruppsatser om mångfald*. Stockholm: Rådet för arbetslivsforskning.
- Jonsson, A. & Wallethe, M. 2001. "Är utländska medborgare segmenterade mot atypiska arbeten?", i *Arbetsmarknad och Arbetsliv* 3 (3).
- Kamali, M. (2005a) "Ett europeiskt dilemma", i de los Reyes & Kamali (red.), *Bortom vi och dom: Teoretiska reflektioner om makt integration och strukturell diskriminering*, Stockholm: Fritzes (SOU 2005:41).
- Kamali, M. (2005b) Sverige inifrån: Röster om etnisk diskriminering. Stockholm: Fritzes (SOU 2005:69).
- Kamali, M. (2002) *Kulturkompetens i socialt arbete: Om socialarbetaren och klientens kulturella bakgrund*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Kingston-Mann, E. (1999) *In Search of the True West*, Princeton: Princeton University Press.
- Knocke, W. (1994) "Kön, etnicitet och teknisk utveckling", i Schierup, C-U. & Paulson, S. (eds.) *Arbetets etniska delning*. Stockholm: Carlssons.
- Lahdenperä, P. (1997) *Invandrarbakgrund eller skolsvarigheter? En textanalytisk studie av åtgärdsprogram för elever med invandrarbakgrund*. HLS Förlag.
- Lahdenperä, P. (1999) "Från monokulturell till interkulturell pedagogisk forskning", i *Utbildning och Demokrati* 8 (3): 43–63.
- Le Grand, C. and Szulkin, R. 2002. "Permanent disadvantage or gradual integration: explaining the immigrant–native earning gap in Sweden", in *Labour*, vol. 16 no. 1 pp. 37–64.
- Leon, R. (2001) "På väg mot en diversifierad normalitet: Om annorlundahet, normalitet och makt i mötet mellan elever med utländsk bakgrund och den svenska skolan", i Bigerstans, A. & Sjögren, A. (red.) *Lyssna. Interkulturella perspektiv på multietniska skolmiljöer*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Lindgren, C. (2002) *Etnisk mångfald i arbetslivet i Norden*. Integrationsverkets rapportserie.
- Lipset, S. M. (1963). *The First New Nation: The United States in Historical and Comparative Perspective*. New York, NY: Basic Books.

- Mannheim, K. (1936) *Ideology and Utopia*. New York: Harcourt.
- Martens, P. & Holmberg, S. (2005) *Brottsligheten bland personer födda i Sverige och i utlandet*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet (BRÅ).
- Mills, C. W. (2003) "White Supremacy as Sociopolitical System: A Philosophical Perspective", in Doane & Bonilla-Silva, *White Out: The Continuing Significance of Racism*, New York: Routledge.
- Mulinari, P. (2006) Den andra arbetskraften: Exotisering och rasism på arbetsplatsen", i de los Reyes, P. (red.) *Arbetslivets (o)synliga murar*. Stockholm: Fritzes (SOU 2006:59).
- Neergaard, A. (red.) (2006) *På tröskeln till lönearbete: Diskriminering, exkludering och underordning av personer med utländsk bakgrund*. Stockholm: Fritzes (SOU 2006:60).
- Osman, Ali (1999) *The 'Strangers' Among Us: The Social Construction of Identity in Adult Education*. Lindköping: Lindköping University.
- Park R.E. (1921) *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: Chicago University Press.
- Parszyk, I-M. (1999) *En skola för andra: Minoritetslevers upplevelser av arbets- och livsvillkor i grundskolan*. Studies in Educational Sciences 17. Stockholm: HLS Förlag
- Paulsson, S. (1994) "Personalrekrytering – en nyckelfråga", i Schierup, C-U. & Paulson, S. (red.) *Arbetets etniska delning*. Stockholm: Carlssons.
- Pripp, O., Plisch, E. & Printz-Werner, S. (2004) *Tid för mångfald*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Pripp, O. (2005) *Tid för mångfald: en studie av de statligt finansierade kulturinstitutionernas arbete med etnisk och kulturell mångfald*. Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Raymond, A. (1977) *Sociologiskt tänkandet*. Lund: Argos.
- Runfors, A. (2003) *Mångfald, motsägelser och marginalisering: En studie av hur invandrarskap formas i skolan*, Stockholm: Prisma.
- Schierup, C-U., Paulson, S. & Ålund, A. (1994) "Den interna arbetsmarknaden: Etniska skiktningar och dequalificering", i Schierup, C-U. & Paulson, S. (red.) *Arbetets etniska delning*. Stockholm: Carlssons.
- Similä, M. (1994) "Andragenerationens invandrare i den svenska skolan", i Erikson, R. & Jonsson, J. O. (red.) *Sortering i skolan*, Stockholm: Carlssons.

- Smith, A. (1979) *The Wealth of Nations*. Harmondsworth: Penguin.
- Sniderman, P. M., & Piazza, T. (1993). *The scar of race*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Södergran, I. (2000) *Svensk invandrar- och integrationspolitik: En fråga om jämlikhet, demokrati och mänskliga rättigheter*. Umeå universitet.
- Tesfahuney, M. (1999) "Monokulturell utbildning" i *Utbildning och Demokrati* 8 (3): 65–84.
- Thorns, D. C. (2002) *The Transformation of Cities: Urban Theories and Urban Life*. Basingstoke: Palgrave.
- Wilson, W. J. (1980). *The declining significance of race*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Övriga utredningar

- SOU (1974:69) *Invandrarutredningen*, nr 3 Stockholm: Liber förlag.
- SOU (1974:70) *Invandrarutredningen*, nr 4 Stockholm: Liber förlag.
- SOU (1972:66) *Ny kulturpolitik*. Stockholm: Offsettryck.
- SOU (1995:76) *Arbete till invandrare*. Stockholm: Fritzes.
- SOU (1996:55) *Sverige, framtiden och mångfalden: slutbetänkande från Invandrapolitiska kommittén*. Stockholm: Fritzes.
- SOU (2006:37) *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*. Stockholm: Fritzes.

Författarpresentation

Loïc Wacquant är professor i sociologi och forskare vid Institut for Legal Research, Boalt Law School, University of California at Berkeley. Han deltar också i forsknings- och utbildningsprogrammet global Metropolitan studies vid Center for Urban Ethnography. Wacquant är också forskare vid Centre de sociologie européenne i Paris. Wacquant har under en längre tid studerat marginalisering och stigmatisering av förorter i Frankrike och USA och är en stark röst i forskningen om rasism och diskriminering med mängder av högkvalitativa publikationer i området.

Minoo Alinia är fil. dr i sociologi vid Göteborg universitet. Hennes avhandling, *Spaces av Diaspora: Kurdish identities, experiences of otherness and politics of belonging*, har bidragit till ökade kunskaper om vissa etniska gruppers levnadsvillkor i Sverige.

Ove Sernhede är professor i socialt arbete vid Göteborgs universitet. Han har under en längre tid studerat ungdomarnas levnadsvillkor och kulturella yttringar i förorter. Hans arbete, genom bl.a. hans bok, *Alienation is my nation*, är ett värdefullt bidrag till förståelsen av marginalisering och stigmatisering av personer med invandrarbakgrund i allmänhet och ungdomarna i synnerhet.

Brigitte Beauzamy är doktorand i sociologi och i färd med att avsluta sin avhandling vid Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales – EHESS, Paris. Hon forskar också vid CIR (tvärvetenskapligt center för komparativ forskning i sociologi) i Paris. Beauzamy deltar för närvarande i två forskningsprojekt där hon tillsammans med sina internationella forskarkollegor studerar dels den strukturella/institutionella diskrimineringens europeiska sammanhang, dels de nya sociala rörelsernas roll för ungdomarnas sociala mobilisering.

Marie-Cecile Naves är fil. dr i statsvetenskap vid universitetet Paris IX-Dauphine. Hon är också forskare vid CIR (tvärvetenskapligt center för komparativ forskning i sociologi) i Paris där hon forskar om rasism och diskriminering. Hon deltar också i ett europeiskt projekt som studerar strukturell/institutionell diskriminering i Europa.

Simon Andersson är jurist och har forskat om och varit författare till utredningar och artiklar om strukturell/institutionell diskriminering. Hans studie om polisens arbete med personer med invandrarbakgrund är ett viktigt bidrag i ett utforskat område. Anderssons arbete är en unik studie om polisens och rättsväsendets strukturella och institutionella problem med rasism och diskriminering. Han är utredningssekreterare på "Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering".

Irene Molina är docent i kulturgeografi vid Uppsala universitet. Hon är en av de få forskare som under längre tid studerat boendesegregationens etnifiering och rasismens spatiala konsekvenser. Molina har deltagit i olika nationella och internationella projekt om boendesegregation. För närvarande deltar hon i forskningsprojektet "Grounding Globalisation – The everyday lives of workers today. An extended case study of Volvo employees in Europe, Africa, and Latin America".

Barzoo Eliassi är doktorand i socialt arbete vid Mittuniversitetet. Han studerar kurdernas levnadsförhållanden och diaspora i Sverige och är engagerad i en del internationella studier inom ramen för sin avhandling. Hans bidrag är originellt och behandlar ett utforskat område.

Oscar Pripp är fil. dr i etnologi vid Södertörns högskola och forskningsledare vid Multikulturellt centrum i Botkyrka. Han har studerat boendes levnadsförhållanden i ett av de mest marginaliserade och stigmatiserade bostadsområdena i Stockholm. Pripp har också studerat representationen av personer med invandrarbakgrund i det svenska kulturlivet.

Enrique Perez är fil. dr i socialantropologi och lektor vid institutionen för hälsa och samhälle vid Malmö högskola. Han har forskat

om integrations- och segregationsfrågor i det svenska samhället, ursprungsbefolkning i Sydamerika och utvecklingsfrågor. Perez har också forskat om ”folkligt deltagande” i Nicaragua.

Masoud Kamali är professor i socialt arbete vid Mittuniversitetet. Han leder för närvarande ett europeiskt projekt, ”The European Dilemma: Institutional Patterns and Politics of 'Racial' Discrimination”. Han är också särskild utredare för ”Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering”.

Statens offentliga utredningar 2006

Kronologisk förteckning

1. Skola & Samhälle. U.
2. Omprövning av medborgarskap. Ju.
3. Stärkt konkurrenskraft och sysselsättning i hela landet. N.
4. Svenska partnerskap – en översikt. Rapport 1 till Organisationsutredningen för regional tillväxt. N.
5. Organisering av regional utvecklingspolitik – balansera utveckling och förvaltning. Rapport 2 till Organisationsutredningen för regional tillväxt. N.
6. Skyddsgrundsdirektivet och svensk rätt. En anpassning av svensk lagstiftning till EG-direktiv 2004/83/EG angående flyktingar och andra skyddsbehövande. UD.
7. Studieavgifter i högskolan. U.
8. Mångfald och räckvidd. U.
9. Kontroll av varor vid inre gräns. Fi.
10. Ett förnyat programkontor. U.
11. Spel i en föränderlig värld. Fi.
12. Rattfylleri och sjöfylleri. Ju.
13. Djurskydd vid hästavel. Jo.
14. Samernas sedvanemarker. Jo.
15. Detaljhandel med nikotinläkemedel. S.
16. Ny reglering om brandfarliga och explosiva varor. Fö.
17. Ny häkteslag. Ju.
18. Kustbevakningens personuppgiftsbehandling. Integritet – Effektivitet. Fö.
19. Att återta mitt språk. Åtgärder för att stärka det samiska språket. Ju.
20. Tonnageskatt. Fi.
21. Mediernas Vi och Dom. Mediernas betydelse för den strukturella diskriminering. Ju.
22. En sammanhållen diskrimineringslagstiftning. Del 1+2, särtryck av sammanfattningen, lättläst sammanfattning och daisy. Ju
23. Nya skatteregler för idrotten. Fi.
24. Avgift för matservice inom äldre- och handikappomsorgen. S.
25. Arbetslivsresurs. Ett statligt ägt bolag efter sammanslagning av Samhall Resurs AB (publ) och Arbetslivstjänster. N.
26. Sverige som värdland för internationella organisationer. UD.
27. Stöd till hälsobefrämjande tandvård. S.
28. Nya upphandlingsregler 2. Fi.
29. Teckenspråk och teckenspråkiga. Kunskaps- och forskningsöversikt. S.
30. Är rättvisan rättvis? Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter inom rättssystemet. Ju.
31. Anställ unga! U.
32. God sed vid lönebildning – Utvärdering av Medlingsinstitutet. N.
33. Andra vägar att finansiera nya vägar. N.
34. Den professionella orkestermusiken i Sverige. U.
35. Värdepapper och kontrolluppgifter. Fi.
36. För studenterna ...
– om studentkårer, nationer och särskilda studentföreningar. U.
37. Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet. Ju.
38. Vuxnas lärande. En ny myndighet. U.
39. Ett utvidgat miljöansvar. M.
40. Utbildningens dilemma. Demokratiska ideal och andrafierande praxis. Ju.
41. Internationella sanktioner. UD.
42. Plats på scen. U.
43. Översyn av atomansvaret. M.
44. Bättre arbetsmiljöregler I. Samverkan, utbildning, avtal m.m. N.
45. Tänka framåt, men göra nu. Så stärker vi barnkulturen. + Bilaga/rapport: ”Det ser lite olika ut ...” En kartläggning av den offentligt finansierade kulturen för barn. U.

46. Jakten på makten. Ju.
47. Ökade möjligheter till trafiknykterhetskontroller vid gränserna. Ju.
48. Bidragsbrott. Fi.
49. Asylsökande barn med uppgivenhets-symtom – trauma, kultur, asylprocess. UD.
50. En ny lag om värdepappersmarknaden. + Författningsbilaga. Fi.
51. Tillgänglighet, mobil TV samt vissa andra radio- och TV-rättsliga frågor. + Daisy. U.
52. Diskrimineringens retorik. En studie av svenska valrörelser 1988–2002. Ju.
53. Partierna nominerar. Exkluderingens mekanismer – etnicitet och representation. Ju.
54. Teckenspråk och teckenspråkiga. Översyn av teckenspråkets ställning. S.
55. Ny associationsrätt för försäkringsföretag. + Författningsförslag. Fi.
56. Ansvarsfull servering – fri från diskriminering. S.
57. En bättre tillsyn av missbrukarvården. S.
58. Sanktionsavgift i stället för straff – områdena livsmedel, foder och djurskydd. Jo.
59. Arbetsslivets (o)synliga murar. Ju.
60. På tröskeln till lönearbete. Diskriminering, exkludering och underordning av personer med utländsk bakgrund. Ju.
61. Asylförfarandet – genomförandet av asylprocedurdirektivet i svensk rätt. UD
62. Testa och öva i norra Sverige. Center i Arvidsjaur. N.
63. Forensiska institutet. Ny myndighet för kriminalteknik, rättsmedicin och rättspsykiatri. Ju.
64. Internationella kasinon i Sverige. En utvärdering. Fi.
65. Att ta ansvar för sina insatser. Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor. S.
66. Hästtävlingar – på lika villkor. Jo.
67. Fritid till sjöss och i hamn. Förslag till finansiering av service till sjöfolk. N.
68. Klenoder i tiden. En utredning om samlingar kring scen och musik. U.
69. Uppföljning av kostnadsutjämningen för kommunernas LSS-verksamhet. Fi.
70. Oinskränkt produktskydd för patent på genteknikområdet. Ju.
71. Stöd till hälsobefrämjande tandvård del 2. S.
72. Öppna möjligheter med alkoholås. N.
73. Den segregrande integrationen. Om social sammanhållning och dess hinder. Ju.

Statens offentliga utredningar 2006

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Omrövning av medborgarskap. [2]
Rattfylleri och sjöfylleri. [12]
Ny häkteslag. [17]
Att återta mitt språk. Åtgärder för att stärka det samiska språket. [19]
Mediernas Vi och Dom. Mediernas betydelse för den strukturella diskrimineringen. [21]
En sammanhållen diskrimineringslagstiftning.
Del 1+2, särtryck av sammanfattningen, lättläst sammanfattning och daisy. [22]
Är rättvisan rättvis?
Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter inom rättssystemet. [30]
Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet. [37]
Utbildningens dilemma
Demokratiska ideal och andrafierande praxis. [40]
Jakten på makten. [46]
Ökade möjligheter till trafiknykterhetskontroller vid gränserna. [47]
Diskrimineringens retorik. En studie av svenska valrörelser 1988–2002. [52]
Partierna nominerar.
Exkluderingens mekanismer – etnicitet och representation. [53]
Arbetslivets (o)synliga murar. [59]
På tröskeln till lönearbete. Diskriminering, exkludering och underordning av personer med utländsk bakgrund. [60]
Forensiska institutet. Ny myndighet för kriminalteknik, rättsmedicin och rättspsykiatri. [63]
Oinskränkt produktskydd för patent på genteknikområdet. [70].

Den segregering integrationen.

Om social sammanhållning och dess hinder. [73]

Utrikesdepartementet

- Skyddsgrundsdirektivet och svensk rätt.
En anpassning av svensk lagstiftning till EG-direktiv 2004/83/EG angående flyktingar och andra skyddsbehövande. [6]
Sverige som värdland för internationella organisationer. [26]
Internationella sanktioner. [41]
Asylsökande barn med uppgivenhetssymtom – trauma, kultur, asylprocess. [49]
Asylförfarandet – genomförandet av asylprocedurdirektivet i svensk rätt. [61]

Försvarsdepartementet

- Ny reglering om brandfarliga och explosiva varor. [16]
Kustbevakningens personuppgiftsbehandling. Integritet – Effektivitet. [18]

Socialdepartementet

- Detaljhandel med nikotinläkemedel. [15]
Avgift för matservice inom äldre- och handikappomsorgen. [24]
Stöd till hälsobefrämjande tandvård. [27]
Teckenspråk och teckenspråkiga.
Kunskaps- och forskningsöversikt. [29]
Teckenspråk och teckenspråkiga.
Översyn av teckenspråkets ställning. [54]
Ansvarsfull servering – fri från diskriminering. [56]
En bättre tillsyn av missbrukarvården. [57]
Att ta ansvar för sina insatser. Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor. [65]
Stöd till hälsobefrämjande tandvård del 2. [71]

Finansdepartementet

- Kontroll av varor vid inre gräns. [9]
Spel i en föränderlig värld. [11]
Tonnageskatt. [20]
Nya skatteregler för idrotten. [23]
Nya upphandlingsregler 2. [28]
Värdepapper och kontrolluppgifter. [35]
Bidragsbrott. [48]
En ny lag om värdepappersmarknaden.
+ Författningsbilaga. [50]
Ny associationsrätt för försäkrings-
företag. + Författningsförslag. [55]
Internationella kasinon i Sveige. En ut-
värdering. [64]
Uppföljning av kostnadsutjämnningen för
kommunernas LSS-verksamhet. [69]

Utbildnings- och kulturdepartementet

- Skola & Samhälle. [1]
Studieavgifter i högskolan. [7]
Mångfald och räckvidd. [8]
Ett förnyat programkontor. [10]
Anställ unga! [31]
Den professionella orkestermusiken
i Sverige. [34]
För studenterna...
– om studentkårer, nationer och
särskilda studentföreningar. [36]
Vuxnas lärande. En ny myndighet. [38]
Plats på scen. [42]
Tänka framåt, men göra nu. Så stärker vi
barnkulturen. + Bilaga/rapport:
"Det ser lite olika ut..." En kartläggning
av den offentligt finansierade kulturen
för barn. [45]
Tillgänglighet, mobil TV samt vissa andra
radio- och TV-rättsliga frågor.
+ Daisy. [51]
Klenoder i tiden. En utredning om samlingar
kring scen och musik. [68]

Jordbruksdepartementet

- Djurskydd vid hästavel. [13]
Samernas sedvanemarkar. [14]
Sanktionsavgift i stället för straff
– områdena livsmedel, foder och
djurskydd. [58]
Hästtävlingar – på lika villkor. [66]

Miljö- och samhällsbyggnadsdepartementet

- Ett utvidgat miljöansvar. [39]
Översyn av atomansvaret. [43]

Näringsdepartementet

- Stärkt konkurrenskraft och sysselsättning
i hela landet. [3]
Svenska partnerskap – en översikt.
Rapport 1 till Organisations-
utredningen för regional tillväxt. [4]
Organisering av regional utvecklingspolitik
– balansera utveckling och förvaltning.
Rapport 2 till Organisationsutredning-
en för regional tillväxt. [5]
Arbetslivsresurs.
Ett statligt ägt bolag efter sammanslag-
ning av Samhall Resurs AB (publ) och
Arbetslivstjänster. [25]
God sed vid lönebildning – Utvärdering av
Medlingsinstitutet. [32]
Andra vägar att finansiera nya vägar. [33]
Bättre arbetsmiljöregler I. Samverkan,
utbildning, avtal m.m. [44]
Testa och öva i norra Sverige. Center i
Arvidsjaur. [62]
Fritid till sjöss och i hamn. Förslag till
finansiering av service till sjöfolk. [67]
Öppna möjligheter med alkohol. [72]